

Evaluacije paketa usluga za mlade i relevantnih programa i mera finansiranih iz budžeta Vlade Republike Srbije koji su usmereni ka mladima

Beograd, 10. oktobar 2016.

TIM
ZA SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I
SMANJENJE SIROMAŠTVA

Fondacija za razvoj ekonomske nauke
Foundation for the Advancement of Economics

Evaluacije paketa usluga za mlade i relevantnih programa i mera finansiranih iz budžeta Vlade Republike Srbije koji su usmereni ka mladima

Izdavač:

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
Vlada Republike Srbije

Urednik:

Ivan Sekulović

Autori:

Dragana Marjanović, Aleksandra Nojković, Galjina Ognjanov, Lara Lebedinski i Dragan Aleksić

Dizajn i priprema:

Dalibor Jovanović

Vlada
Republike
Srbija

TIM
ZA SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I
SMANJENJE SIROMAŠTVA

Fondacija za razvoj ekonomske nauke
Foundation for the Advancement of Economics

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra
**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

PODRŠKA: Izrada publikacije omogućena je sredstvima Švajcarske agencije za razvoj i saradnju u okviru projekta „Podrška sprovođenju Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u Republici Srbiji sa fokusom na politiku zapošljavanja i povećanja zapošljivosti mladih – glavna faza”.

Ova analiza ne predstavlja zvaničan stav Vlade Republike Srbije. Svi pojmovi koji su upotrebljeni u ovom tekstu u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Izvršni rezime

Imajući u vidu nepovoljne indikatore na tržištu rada, posebno kada su u pitanju mladi, kreirane su mere aktivne politike zapošljavanja namenjene mladim nezaposlenim licima u cilju pružanja systemske podrške unapređenju položaja mladih na tržištu rada, dok se poseban paket usluga za mlade sprovodi počev od 2013. godine. Međutim, nedovoljna privredna i investiciona aktivnost, koja je osnovni pokretač otvaranja novih radnih mesta, nepovoljni opšti indikatori tržišta rada, ukupan broj nezaposlenih lica kojima je potrebna podrška u cilju zapošljavanja, kao i nedovoljan iznos opredeljenih sredstava za realizaciju mera aktivne politike zapošljavanja, uticali su na vrste mera aktivne politike zapošljavanja koje se realizuju, kao i na obuhvat mladih merama. Ovom evaluacijom obuhvaćeni su paket usluga za mlade, program Stručna praksa i program Sticanje praktičnih znanja, koji su u posmatranom periodu realizovani u okviru politike zapošljavanja.

Nalazi evaluacije ukazuju na to da u situaciji kada ne postoji mogućnost da se značajna finansijska sredstva ulože u mere koje su usmerene ka mladima, suštinu paketa za mlade treba da čine intenziviranje individualnog rada i savetovanja sa mladima, kao i njihovo prioritarno upućivanje kod poslodavaca i u već postojeće mere. Ipak, svi posmatrani indikatori, izjave savetnika NSZ i nalazi dobijeni tokom posmatranja individualnog razgovora i izrade IPZ, ukazuju na to da nije došlo do unapređenja tretmana i usluga pruženih nezaposlenim mladima u odnosu na one pružene odraslim nezaposlenima od 2013. godine. Jedini pomak u pravom smeru ostvaren je u pogledu skraćivanja broja dana neophodnih da se sa mladom osobom zaključi individualni plan zapošljavanja (IPZ). Negativan trend ostvaren je po pitanju uključivanja mladih u mere aktivne politike zapošljavanja (sa 51% pre uvođenja paketa na 41% u 2015. godine). Takođe je došlo i do smanjenja učešća nezaposlenih mladih u programima dodatnog obrazovanja i obuke (sa 26,5% u 2011. na 9% u 2015. godini). U skladu sa nalazima evaluacije, ključni korak u unapređenju delotvornosti mera aktivne politike zapošljavanja i poboljšanju kvaliteta usluga koje se pružaju nezaposlenim mladima kao sastavni deo paketa usluga za mlade odnosi se na jačanje kapaciteta NSZ u delu stručnog savetodavnog rada i razvoja sistema profilisanja nezaposlenih lica. Preporukom koja je razrađena daje se model poboljšavanja kvaliteta i intenziviranja rada sa mladim nezaposlenim licima kroz paket usluga za mlade.

Kako bi se procenio uticaj dve izabrane mere aktivne politike zapošljavanja (program Stručna praksa i program Sticanje praktičnih znanja) na nezaposlene mlade, koje je NSZ sprovela tokom 2013. godine, poređeni su ishodi na tržištu rada (zaposlenost, nezaposlenost, neaktivnost, nivo prosečne plate) i ishodi subjektivnog blagostanja (prethodna i trenutna finansijska situacija i prilike za nalaženje posla) učesnika i neučesnika dva različita programa. Istraživanje je ukazalo na značajne efekte, proizašle iz učestvovanja u programu sticanja praktičnih znanja, i njihov uticaj na glavne ishode na tržištu rada (verovatnoća zaposlenja i neaktivnost), kao i pozitivan efekat na neke pokazatelje subjektivnog blagostanja (npr. prilike za nalaženje posla). Pozitivni efekti nisu pronađeni za učesnike programa Stručna praksa, koji se nakon učešća u programu ne nalaze u povoljnijoj poziciji na tržištu rada. Ovo se odnosi kako na ishode na tržištu rada, tako i na subjektivno blagostanje. Shodno nalazima evaluacije može se zaključiti da su programi ovog tipa efikasniji ukoliko se u iste uključuju ranjive grupe na tržištu rada (npr. nezaposleni mladi bez kvalifikacija), odnosno da mere aktivne politike zapošljavanja treba prevashodno usmeravati ka nezaposlenim mladima koji se nalaze u najnepovoljnijem položaju na tržištu rada. Takođe, neophodno je intenzivirati aktivnosti na promovisanju ovih programa privrednom sektoru, uz istovremeno unapređenje kvaliteta usluga koje se pružaju poslodavcima i kontinuirano praćenje učinka NSZ. Dat je i niz specifičnih preporuka za unapređenje dizajna evaluiranih mera.

Ministarstvo omladine i sporta je iniciralo realizaciju projekata kojima se unapređuju zapošljivost i zapošljavanje mladih i intenziviralo rad sa mladima u 2015. godini u odnosu na 2014. godinu, što potvrđuje podatak da su opredeljena sredstva više nego utrostručena. Ipak, broj zaposlenih je samo udvostručen, što implicira da sredstva nisu utrošena na najbolji mogući način. Istovremeno, ne postoje detaljniji podaci koji bi omogućili sprovođenje ozbiljnije evaluacije neto

efekata realizovanih mera. Štaviše, i prilikom sprovođenja grube procene naišli smo na nekoliko problema koji ozbiljno mogu da utiču na kvalitet ovako dobijenih rezultata, kao i na procenjeni stepen efikasnosti kako individualnih programa, tako i programskih podgrupa. Pored drugih problema u izveštavanju, podaci o zaposlenosti učesnika nisu konzistentno prikupljeni, a nedostaju i osnovni demografski podaci o samim učesnicima u projektima. Dakle, ne možemo proceniti da li su i u kojoj meri budžetska sredstva alocirana na najranjivije kategorije unutar grupe mladih; ali, analizirajući učesnike fokus grupa, opravdana je sumnja da su učesnici ovih mera iznad prosečno motivisani i aktivni, a u velikom broju i fakultetski obrazovani, te je opravdano strahovanje da je u ovim programima došlo i do tzv. efekta *creaming* — to jest „skidanja kajmaka“, odabira onih nezaposlenih koji su najlakše zapošljivi. Ipak, kao ključni zaključak na osnovu četiri fokus grupne diskusije nameće se činjenica da su projekti sprovedeni preko organizacija civilnog društva (OCD)/jedinica lokalne samouprave (JLS) kroz program Ministarstva omladine i sporta ocenjeni kao značajna podrška mladim nezaposlenim licima u aktivnom traženju posla, povećanju zapošljivosti i zapošljavanju, te da su mladi izrazito zadovoljni ovim projektima. Osim preporuka koje se tiču unapređivanja izveštavanja i informacija o korisnicima programa date su i preporuke kojima bi se pozitivni aspekti ovih projekata maksimizirali.

SADRŽAJ

ZAHVALNOST.....	8
1. KONTEKST I PRISTUP EVALUACIJI.....	9
1.1. Uvod.....	9
1.2. Kontekst u okviru kog se evaluacija vrši.....	11
1.3. Metodološki pristup	11
1.3.1. Obuhvat i rezultati paketa za mlade	12
1.3.2. Analiza neto učinka mera <i>Stručna praksa</i> i <i>Sticanje praktičnih znanja</i>	13
1.3.3. Obuhvat i rezultati mera podržanih od strane MOS	13
2. EVALUACIJA PAKETA ZA MLADE.....	14
2.1. Sadržaj paketa za mlade	14
2.1.1. Mere aktivne politike zapošljavanja dostupne nezaposlenim mladim osobama.....	15
2.2. Obuhvat i rezultati paketa mera za mlade – kvantitativni pokazatelji.....	16
2.2.1. Nezaposleni mladi sa evidencije NSZ uključeni u mere APZ.....	16
2.2.1.a. Ocena kretanja učešća mladih uključenih u mere APZ.....	25
2.2.2. Struktura finansijskih izdataka NSZ.....	26
2.2.3. Intenzitet saradnje sa mladima	30
2.3. Efekti uvođenja paketa za mlade – kvalitativni pokazatelji.....	35
2.3.1. Analiza sprovođenja paketa za mlade na osnovu dubinskih intervjua sa savetnicima NSZ	35
2.3.1.a. Individualni razgovori s mladim nezaposlenim licima	36
2.3.1.b. Individualni planovi zapošljavanja za mlade nezaposlene	40
2.3.1.c. Primena mera aktivne politike zapošljavanja namenjenih mladim nezaposlenim licima	42
2.3.1.d. Zadovoljstvo korisnika paketom usluga za mlade nezaposlene.....	45
2.3.1.e. Finansijska održivost paketa usluga za mlade nezaposlene i interne procedure za praćenje realizacije.....	46
2.3.2. Analiza sprovođenja paketa za mlade na osnovu telefonskih intervjua sa mladim nezaposlenim licima.....	47
2.3.2.a. Iskustva korisnika prilikom prijave u NSZ: prvi individualni razgovor sa savetnikom i izrada individualnog plana zapošljavanja.....	47
2.3.2.b. Zadovoljstvo korisnika.....	50
2.3.2.c. Percipirana korisnost usluge.....	51
2.3.3. Analiza sprovođenja paketa za mlade na osnovu direktnog posmatranja procesa izrade individualnih planova zapošljavanja kroz individualni razgovor.....	53
2.3.3.a. Upućivanje na individualni razgovor i njegova realizacija	53
2.3.3.b. Pristup nezaposlenim i tok individualnog razgovora.....	54
2.3.3.c. Definisane individualnog plana zapošljavanja i upućivanje u mere.....	56
2.4. Zaključci i preporuke.....	57
2.4.1. Zaključna diskusija.....	57
2.4.2. Preporuke za unapređenje paketa usluga za mlade	60

3. ANALIZA NETO UČINKA MERA „STRUČNA PRAKSA“ I „STICANJE PRAKTIČNIH ZNANJA“	65
3.1. Uvod	65
3.2. Opis programa	67
3.3. Opis uzorka	68
3.4. Deskriptivna analiza – karakteristike i iskustva učesnika programa.....	70
3.4.1. Deskriptivna analiza – program <i>Stručna praksa</i>	70
3.4.2. Iskustva polaznika programa <i>Stručna praksa</i>	73
3.4.3. Deskriptivna analiza – program <i>Sticanje praktičnih znanja</i>	75
3.4.4. Iskustva polaznika programa <i>Sticanje praktičnih znanja</i>	78
3.5. Analiza neto uticaja mera programa <i>Stručna praksa</i> i <i>Sticanje praktičnih znanja</i>	79
3.5.1. Problem evaluacije.....	79
3.6. Uticaji programa <i>Stručna praksa</i>.....	80
3.6.1. Procedura uparivanja.....	81
3.7. Uticaji programa <i>Sticanje praktičnih znanja</i>	85
3.8. Poređenje dobijenih anketnih rezultata sa administrativnim podacima: primer programa <i>Stručna praksa</i>	87
3.9. Stav poslodavaca prema meri <i>Sticanje praktičnih znanja</i>.....	88
3.10. Zaključci i preporuke	90
4. EVALUACIJA MERA USMERENIH KA POVEĆANJU ZAPOSLENOSTI MLADIH PODRŽANIH OD STRANE MINISTARSTVA OMLADINE I SPORTA	94
4.1. Obuhvat i rezultati mera usmerenih ka povećanju zaposlenosti mladih podržanih od strane MOS.....	94
4.1.1. Projekti MOS u 2014. i 2015. godini namenjeni povećanju zapošljivosti mladih	94
4.1.1.a. Nestrukturirana procena efikasnosti projekata	97
4.1.1.b. Strukturirana procena efikasnosti projekata	102
4.2. Evaluacija projekata finansiranih od strane MOS iz ugla njihovih korisnika	106
4.2.1. Problem nezaposlenosti kod mladih	107
4.2.2. Traženje posla i odabir konkretne mere koju su koristili uz podršku MOS	109
4.2.3. Motivi za učestvovanje u konkretnom projektu	110
4.2.4. Zadovoljstvo projektom u kojem su učestvovali	112
4.2.5. Percipirana korisnost projekta u kojem su učestvovali.....	114
4.2.6. Potreba za ovakvom i drugim vidovima podrške mladih nezaposlenih.....	115
4.3. Zaključci i preporuke.....	117
4.3.1. Zaključna diskusija.....	117
4.3.2. Preporuke.....	123

ANEKSI	126
1. Opis aktivnih mera zapošljavanja.....	126
2. Vodič za razgovor sa savetnicima NSZ	131
3. Upitnik za korisnike paketa usluga za mlade nezaposlene	133
4. Upitnik za ispitivanja učinka mere – eksperimentalna grupa.....	135
5. Upitnik za ispitivanja učinka mere – kontrolna grupa.....	149
6. Analiza neto učinka mera <i>Stručna praksa</i> i <i>Sticanje praktičnih znanja</i> – Tabele	162
7. Vodič za fokus grupe sa poslodavcima: Ispitivanje stava prema programu <i>Sticanje praktičnih znanja</i>	167
8. Spisak učesnika fokus grupe sa poslodavcima na temu stava prema meri <i>Sticanje praktičnih znanja</i>	167
9. Pregled svih projekata podržanih od strane MOS 2014. i 2015. godine	168
10. Vodič za fokus grupe sa korisnicima mera MOS	200
11. Spisak učesnika fokus grupa	203

Zahvalnost

Tim evaluatora prvenstveno želi da se zahvali Timu za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva pri Kabinetu potpredsednice Vlade na ukazanom poverenju da ovu važnu i kompleksnu evaluaciju, sprovedenu u okviru projekta *Inicijativa za zapošljavanje mladih*, poveri Fondaciji za razvoj ekonomske nauke. Zahvaljujemo se i Švajcarskoj agenciji za razvoj i saradnju, koja je podržala ovaj projekat, kao i brojnim članovima Tima koji su sa strpljenjem čitali ovaj dokument i doprineli njegovom unapređenju svojim komentarima – među njima posebno Jeleni Milovanović i Neveni Letić, zatim Jeleni Vasić iz Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i pomoćnici ministra Snežani Klašnji iz Ministarstva za omladinu i sport. Veliku zahvalnost dugujemo i generalnom direktoru Nacionalne službe za zapošljavanje, Zoranu Martinoviću, na svesrdnoj podršci i pristupu informacijama bez kojih ova evaluacija ne bi bila moguća. Posebnu podršku u organizaciji poseta i razgovora sa savetnicima NSZ pružila je Neda Milanovic, direktorka Sektora za podršku u zapošljavanju. Milan Đuretanić, direktor za razvoj i informatički sistem, odigrao je nezamenjivu ulogu u prikupljanju nužnih podataka iz jedinstvenog informacionog sistema NSZ, kao i u kreiranju uzorka i kontrolne grupe pri sprovođenju ankete za analizu neto uticaja. Takođe, studenti Ekonomskog fakulteta: Milan Kovač, Nevena Krečak, Nebojša Novković, Veljko Nikolić, Milan Obradović, Stefan Marić i Ivana Poljak su ovo anketiranje sprovedeli sa ogromnom posvećenošću. Veliku zahvalnost evaluatori upućuju i Smiljki Živanović i Bojani Perović iz Ministarstva omladine i sporta bez čije pomoći prikupljanje učesnika za fokus grupne diskusije ne bi moglo da bude uspešno izvedeno, kao ni analiza izveštaja partnera o implementaciji projekata finansiranih od strane Ministarstva omladine i sporta. Konačno, zahvaljujemo se i našim kolegama iz Fondacije za razvoj ekonomske nauke, posebno profesoru Mihailu Arandarenku na velikoj podršci u toku čitavog procesa izrade ove studije, kao i Aleksandru Radivojeviću, zahvaljujući kome je organizacija svih segmenata ove evaluacije bila besprekorna.

1. Kontekst i pristup evaluaciji

1.1. UVOD

Prevelika heterogenost tržišta rada jedan je od presudnih faktora koji ovaj segment ekonomije čini veoma kompleksnim za analizu. Tako unutar samog tržišta rada postoje kohorte stanovništva koje se, isključivo usled svojih prirodnih, demografskih i obrazovnih karakteristika, tradicionalno nalaze u lošijem položaju u odnosu na položaj ukupne populacije. Upravo iz ovog razloga pomenute grupe nazivamo ranjivim ili posebno osetljivim grupama na tržištu rada. Ranjivost je, sama po sebi, takođe kompleksan pojam i sve je samo ne univerzalna, te se razlikuje od zemlje do zemlje u zavisnosti od nivoa razvijenosti i specifičnosti privreda posmatranih zemalja. Ove razlike dovode do toga da neki deo populacije može biti izuzetno ranjiv u jednoj zemlji, dok u drugoj to uopšte ne mora biti slučaj.

Ipak, za određene kohorte moguće je, na osnovu empirijskih rezultata, reći da spadaju u ranjive u većini zemalja, bez obzira na prisutne razlike u modelima privrede. Jednu od tih grupa, čiji je položaj na tržištu rada osetno lošiji od položaja ukupnog stanovništva posmatrano u kontekstu širine i dubine ranjivosti¹, čine mlade osobe starosti 15-29 godina. Uočena empirijska pravilnost u njihovom podređenom položaju ne treba da čudi, posebno kada se uzme u obzir nedostatak radnog iskustva i praktičnog rada koji mlade osobe imaju prilikom tranzicije od škole do posla u odnosu na ostalo stanovništvo.

Tržište rada u Srbiji nije izuzetak po ovom pitanju; štaviše, mlade osobe u Srbiji se nalaze – relativno gledano – u još delikatnijem položaju u odnosu na svoje vršnjake koji žive u zemljama EU. Pored standardnih problema koji otežavaju uključivanje mladih na tržište rada, prepreke mladima u Srbiji svakako predstavljaju i strukturni nedostaci tržišta rada, zakasneli, a zatim i produženi proces tranzicije, kao i neusklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada. Rezultat kombinacije opštih i specifičnih faktora koji se odnose na Srbiju jeste negativna sinergija koja je dovela do toga da i pre početka globalne ekonomske krize mladi u Srbiji budu marginalizovani. Prve posledice ekonomske krize, koje u Srbiji počinju da se ispoljavaju krajem 2008. godine, ostavile su trag na tržištu rada i pritom, samo dodatno, produbile ranjivost mladih².

Kontinuirano pogoršanje položaja mladih nakon 2008. godine manifestovalo se padom zaposlenosti, rastom nezaposlenosti i sve manjom participacijom na tržištu rada. Jasan pokazatelj nezavidnog položaja mladih osoba starosti 15-29 godina jeste i stopa nezaposlenosti čija je vrednost u 2012. bila na rekordno visokom nivou od 42,3%. Upravo visoka nezaposlenost, uz nepovoljne vrednosti ostalih pokazatelja tržišta rada, navela je kreatore ekonomske politike i politike tržišta rada da posegnu za konkretnim akcijama koje bi trebalo da poprave položaj pripadnika ove ranjive grupe. Jedna od takvih akcija bila je uvođenje paketa usluga za mlade kao prethodnice *Garancije za mlade (Youth Guarantee)*³, koja je široko rasprostranjena u zemljama EU.

¹ Pod širinom ranjivosti podrazumeva se brojnost pripadnika određene grupe, dok dubina predstavlja odstupanje vrednosti osnovnih indikatora tržišta rada ranjive grupe od prosečnih vrednosti indikatora ukupne populacije.

² Krstić et al. (2010). „Položaj ranjivih grupa na tržištu rada Srbije“, Fond za razvoj ekonomske nauke, Beograd. Aleksić, D. (2015). „Položaj mladih na tržištu rada Srbije – Uticaj ekonomske krize i odgovor aktivne politike tržišta rada“, u: Živković, B, Cerović, B. (ed.), *Ekonomska politika u 2015. godini*, Naučno društvo ekonomista Srbije, Ekonomski fakultet u Beogradu i Privredna komora Srbije, Beograd, str. 153-168.

³<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079>

Garancija za mlade prevashodno ima za cilj da smanji nezaposlenost mladih, kao i da spreči njihovo udaljšavanje od tržišta rada. Ona se sastoji od ponude za zaposlenjem, produženim školovanjem, praksom/pripravništvom ili obukom u roku koji je najčešće ograničen na četiri meseca. U zavisnosti od zemlje u kojoj se sprovodi, garancija za mlade obuhvata mere koje spadaju u kategoriju obrazovanja i obuka (produženo školovanje, obuke za tržište rada i sl.), zapošljavanja i podrške u pronalaženju posla (subvencije za zapošljavanje, aktivno traženje posla i sl.) i drugih aktivnih mera zapošljavanja (javni radovi, podrška samozapošljavanju i sl.). Idealno, garancija za mlade se sprovodi kroz tri faze: (1) usluge kojima se podržava zapošljavanje niskog intenziteta, (2) individualizovane usluge i (3) intenzivan rad sa mladima uključujući upućivanje u aktivne mere zapošljavanja.

Paket usluga za mlade prvi put je planiran Nacionalnim akcionim planom zapošljavanja (NAPZ) u 2013. godini. NAPZ predstavlja osnovni instrument sprovođenja aktivne politike zapošljavanja kojim se utvrđuju programi i mere koje će se u toku godine realizovati. Nakon uvođenja pomenute mere, stopa nezaposlenosti mladih je počela da opada – ona je u, poslednje uporedivoj⁴, 2014. godini iznosila 38,1%, što je smanjenje od oko 4 procentna poena. Međutim, kako je pad stope nezaposlenosti mladih konzistentan sa smanjenjem stope nezaposlenosti radno aktivnog stanovništva u čitavoj privredi, ostaje da se vidi u kojoj meri je on ostvaren zahvaljujući uvođenju paketa za mlade.

Tabela 1.1. Osnovni indikatori tržišta rada radno aktivnog i mladog stanovništva, 2012–2014.

	2012.	2013.	2014.
(15-64)			
Stopa aktivnosti	60,1%	61,6%	61,8%
Stopa zaposlenosti	45,3%	47,5%	49,6%
Stopa nezaposlenosti	24,6%	23%	19,7%
(15-29)			
Stopa aktivnosti	45,1%	44,8%	44,2%
Stopa zaposlenosti	26,1%	26,2%	27,3%
Stopa nezaposlenosti	42,3%	41,6%	38,1%

Izvor: Anketa o radnoj snazi, RZS.

Pružanje adekvatne podrške mladima i unapređenje njihove pozicije na tržištu rada je svakako otežano činjenicom da su privredna i investiciona aktivnost, kao osnovni pokretači otvaranja novih radnih mesta nedovoljne, da su opšti indikatori tržišta rada nepovoljni, da je ukupan broj nezaposlenih lica kojima je potrebna podrška u cilju zapošljavanja veoma veliki, kao i da je iznos opredeljenih sredstava za realizaciju mera aktivne politike zapošljavanja nedovoljan. Iako je Nacionalnom strategijom zapošljavanja za period 2011–2020. godine definisano da učešće ovih sredstava u 2014. godini bude na 0,4%, a u 2015. godini čak i na 0,5% BDP-a, to se nije ostvarilo. Budžetska sredstva kretala su se u rasponu od 0,18% do 0,03% BDP-a, što je daleko ispod planirane granice, a što podrazumeva i manji obuhvat lica, pa samim tim i manji domet politike zapošljavanja. Ipak, upravo činjenica da su finansijske mogućnosti ograničene ukazuje na potrebu za boljim planiranjem i dizajniranjem mera kako bi njihov učinak bio što veći, kao i na ciljanje onih nezaposlenih kojima će učešće u merama aktivne politike zapošljavanja poboljšati položaj na tržištu rada. Evaluacija koja sledi upravo i proizilazi iz prepoznavanja ove potrebe.

⁴ Kako je RZS uveo izvesne metodološke promene u sprovođenje ARS, serije podataka 2008–2014. i 2014. rev-2015. nisu međusobno uporedive.

1.2. KONTEKST U OKVIRU KOG SE EVALUACIJA VRŠI

Paket za mlade je realizovan u periodu od 2013. do 2015. godine, a predviđen je i u NAPZ za 2016. godinu. Paket usluga za mlade do sada nije evaluiran. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (MRZBSP) i Ministarstvo omladine i sporta (MOS) inicirali su evaluaciju ovog paketa, kao i neto evaluaciju mera i programa iz budžeta Republike Srbije, koji su specifično namenjeni zapošljavanju mladih sa ciljem da se na osnovu utvrđenog stanja radi na unapređenju i poboljšanju odabranih programa i mera. Pored *paketa usluga za mlade*, analizom je potrebno obuhvatiti mere *Stručna praksa* i *Sticanje praktičnih znanja* koje sprovodi Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ), kao i druge relevantne programe i mere koji su ciljano namenjeni zapošljavanju mladih i finansirani iz budžeta, a koje sprovode druge institucije (poput Ministarstva omladine i sporta, npr. usluge kancelarija za mlade) ili programi organizacija civilnog društva (OCD), koji doprinose povećanju zapošljavanja i zapošljivosti mladih⁵.

Ova evaluacija se vrši u okviru *Inicijative za zapošljavanje mladih*, koju sprovodi Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva uz podršku Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (Swiss Agency for Development and Cooperation). Projekat se sprovodi u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Ministarstva omladine i sporta.

1.3. METODOLOŠKI PRISTUP

Okvir ove evaluacije i artikulacija specifičnih evaluacionih pitanja su definisani elaboracijom istraživačkog zadatka sadržanog u Opisu posla koji je pripremljen od strane Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva. U tom smislu su definisana tri opšta, sveobuhvatna evaluaciona pitanja koja su usmeravala analizu podataka, ali i samu strukturu izveštaja:

- 1) *Koji je obuhvat paketa za mlade od 2013. godine, iz čega se on sastoji i kako je uvođenje ovog paketa unapredilo usluge koje NSZ pruža svojim mladim korisnicima?*
- 2) *Koji je neto učinak dveju aktivnih mera za zapošljavanje usmerenih ka mladima iz 2013. godine, Stručne prakse i Sticanja praktičnih znanja, i zbog čega je interesovanje poslodavaca za potonju meru relativno slabo?*
- 3) *Koji je obuhvat i šta su rezultati mera usmerenih ka zaposlenju i povećanju zapošljivosti mladih koje je podržalo MOS 2014. i 2015. godine?*

Odgovori na ova pitanja, kao i svi detaljni nalazi koji proizilaze iz ovog istraživanja omogućiće formulisanje preporuka za unapređenje aktivne politike zapošljavanja mladih u Srbiji i pružiće značajne putokaze u definisanju NAPZ za 2017. godinu, kao i Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade u periodu 2018–2020.

Uzimajući u obzir kompleksnost evaluacionog zadatka, primenjen je niz kako kvantitativnih, tako i kvalitativnih istraživačkih tehnika ne bi li se na definisana pitanja što potpunije odgovorilo. Važno je naglasiti da su sve institucije čije su mere predmet ove evaluacije, NSZ i MOS, pružile potpunu podršku evaluacionom timu dostavljanjem svih traženih podataka i omogućavanjem potpunog uvida u rad svojih zaposlenih.

⁵ Programi i projekti koje MOS finansira u cilju realizacije ciljeva Nacionalne strategije za mlade, a putem javnih konkursa na kojima mogu da učestvuju udruženja (u skladu sa Zakonom o mladima i podzakonskim aktima) i jedinice lokalne samouprave koje imaju kancelarije za mlade.

Pristup pomoću kog su se tražili odgovori na sva tri evaluaciona pitanja je detaljno opisan u narednim poglavljima, kako bi se nalazi što preciznije razumeli. Ipak, kratak pregled primenjenih tehnika je dat i ovde.

Struktura izveštaja je takođe uslovljena ovim pitanjima, a svaka od tako definisanih tema je obrađena u posebnom poglavlju, koja se mogu čitati i kao nezavisne celine; međutim, kompletan uvid u rezultate aktivne politike zapošljavanja mladih u Srbiji se može steći samo izučavanjem kompletnog izveštaja.

1.3.1. Obuhvat i rezultati paketa za mlade

Interne procedure NSZ, odnosno pristup implementaciji paketa za mlade, opisan je kao i podaci o uključivanju mladih nezaposlenih koji traže posao u aktivne mere zapošljavanja u periodu od 2013. do 2015. godine. Ovi podaci su upareni i sa podacima o finansijskom utrošku, kada su u pitanju mere u koje su upućeni mladi korisnici usluga NSZ i one u koju su upućeni odrasli, i to u periodu od 2010. do 2015. godine, kako bi se relativno ulaganje u mlade poredilo za period pre i posle uvođenja paketa.

Sličan pristup je primenjen i po pitanju drugih indikatora koje je moguće dobiti analizom podataka dostupnih iz Jedinog nacionalnog sistema (JIS) Nacionalne službe za zapošljavanje. Niz indikatora je analiziran u periodu od 2010. do 2015. godine za kategoriju novoregistrovanih mladih korisnika i za kategoriju ostalih, odraslih novoregistrovanih. Međutim, od 2013. godine se iz analize isključuju viškovi, od 2014. godine isključuju se i oni koji imaju niske/nemaju kvalifikacije, a od 2015. godine isključuju se i osobe sa invaliditetom pošto su za ove kategorije uvedeni paketi koji su na snazi od navedenih godina. Dakle, analizom su obuhvaćeni sledeći indikatori:

- Prosečno trajanje registrovane nezaposlenosti u trenutku pravljenja individualnog plana zapošljavanja (IPZ),
- Procenat registrovanih nezaposlenih koji imaju IPZ tri meseca nakon registrovanja,
- Prosečan broj mera planiranih u IPZ,
- Prosečan broj realizovanih mera,
- Procenat nezaposlenih upućenih u jednu „meku“ meru (podrška aktivnom traženju posla),
- Procenat nezaposlenih upućenih u više od jedne „meke“ mere,
- Procenat nezaposlenih upućenih u jednu finansijsku aktivnu meru,
- Procenat nezaposlenih upućenih u više od jedne finansijske aktivne mere,
- Procenat nezaposlenih upućenih i u „meku“ i u finansijske aktivne mere,
- Procenat nezaposlenih upućenih poslodavcu,
- Prosečan utrošak sredstava po nezaposlenom.

Ovi indikatori su dodatno posmatrani na nivou filijala NSZ, te je bilo moguće identifikovanje filijala u kojima se paket primenjuje uspešnije ili manje uspešno.

Ovakva kvantitativna analiza je dopunjena podacima dobijenim kroz tri kvalitativne istraživačke tehnike, koje su pružile uvid u rad savetnika NSZ sa mladima, kao i kroz viđenje paketa za mlade iz perspektive mladih korisnika usluga NSZ. Ovo je podrazumevalo individualne intervju sa sedam savetnika iz različitih filijala NSZ, koji su sprovedeni lice-u-lice, i celodnevno direktno posmatranje toka individualnog razgovora sa nezaposlenim licima, koji su rezultirali individualnim planovima zapošljavanja u četiri filijale NSZ. Sa druge strane, obavljeno je i 15 individualnih

telefonskih intervjua sa mladim klijentima NSZ koji su se registrovali kao nezaposleni u toku 2015. godine.

Upoređeni su nalazi koji proističu iz svih kvantitavnih i kvalitativnih analiza, a ocena implementacije paketa za mlade je formulisana na osnovu triangulacije svih nalaza. Posebna pažnja je posvećena pitanju intenziviranja rada sa mladima, koje se ogleda kroz dubinu intervjuisanja, individualizovano savetovanje, kao i podršku u traženju zaposlenja i ciljano upućivanje u mere i kod poslodavaca.

1.3.2. Analiza neto učinka mera *Stručna praksa i Sticanje praktičnih znanja*

Kako bi se ocenio neto učinak definisanih mera, neophodno je da se posmatraju učesnici koji su iz mere izašli pre najmanje dve godine, kao i neučesnici koji su pre dve godine zadovoljavali uslove da se u meru uključe, ali nisu. I predstavnici prve eksperimentalne grupe, kao i uzorak definisan u drugoj, jesu kontrolne grupe koje su anketirane kako bi se ispitao njihov status na tržištu rada.

Izveštaj o radu NSZ za 2013. godinu navodi da je svega 68 mladih nezaposlenih lica upućeno u meru *Sticanje praktičnih znanja* te godine, dok je 1.960 mladih⁶ iste godine prošlo kroz program *Stručna praksa*. Kako bi se zadovoljio uslov o protoku najmanje dve godine nakon isteka mere, predmet ove analize su korisnici ovih mera iz 2013. godine.

Radi rasvetljavanja uzroka slabog interesovanja poslodavaca za meru *Sticanje praktičnih znanja* (po oceni naručioca evaluacije), planirane su dve fokus grupe sa poslodavcima koji su se uključili u implementaciju mere, kao i sa onima koji za meru nisu bili zainteresovani, iako su o njoj bili obavешteni, a koji imaju potrebu za zapošljavanjem radnika, odnosno nezaposlenih kojima je ova mera namenjena.

1.3.3. Obuhvat i rezultati mera podržanih od strane MOS

Iako MOS od 2008. godine podržava kancelarije za mlade (KZM) i OCD u sprovođenju projekata koji za cilj imaju zapošljavanje i povećanje zapošljivosti mladih, podaci se mogu sistematski pratiti tek od 2014. godine, jer se do tada nisu sprovodili konkursi koji su bili namenjeni isključivo zapošljavanju. Stoga će samo projekti sprovedeni 2014. i 2015. biti predmet ove evaluacije. Tokom ove dve godine 51 OCD i osam jedinica lokalne samouprave (JLS) su sprovodile ovakve programe. Ipak, podaci koji su se prikupljali ne podrazumevaju i bazu korisnika, te je evaluacija neto učinka ovih mera nažalost neizvodljiva.

Svi dostupni podaci su u analizu uvršteni kako bi se obezbedio sistematičan prikaz obuhvata programa. U meri u kojoj su evidentirani, i podaci o korisnicima projekata, kao i njihova stopa zaposlenosti, prikazani su šest meseci nakon učešća u meri. Organizacije koje su od MOS primile sredstva za implementaciju ovakvih projekata su se obavezale da će sve korisnike kontaktirati radi utvrđivanja ove stope.

Sa ciljem da se ispitaju stav i zadovoljstvo mladih korisnika programa i evaluiraju sprovedene mere održane su četiri fokus grupe, gde su mladi učesnici programa kategorisani u odnosu na tip programa u kom su učestvovali. Naime, MOS je podržao JLS i OCD u sprovođenju mera koje za cilj imaju pospešivanje preduzetništva kod mladih, obuku za tržište rada, stručne prakse i podršku u aktivnom traženju posla.

⁶ Od kojih je 21 OSI.

2. Evaluacija paketa za mlade

2.1. SADRŽAJ PAKETA ZA MLADE

Opšti oblik paketa usluga za mlade sastoji se iz seta koraka koje NSZ preduzima za svaku mladu osobu prijavljenu na evidenciju nezaposlenih lica, sa ciljem prevencije zastarevanja kompetencija (znanja i veština) od značaja za konkurentno istupanje na tržištu rada i pada u dugoročnu nezaposlenost. Konkretno akcije koje NSZ sprovodi odnose se na: (1) procenu zapošljivosti lica prijavljenih na evidenciju, (2) utvrđivanje individualnog plana zapošljavanja (IPZ) i mera koje su najpogodnije za aktivaciju i podizanje zapošljivosti mladih i (3) posredovanje u zapošljavanju ili uključivanje u mere aktivne politike zapošljavanja koje mogu doprineti zapošljavanju (profesionalna orijentacija i savetovanje o planiranju karijere, stručna praksa, programi zapošljavanja i razvoja preduzetništva, programi funkcionalnog osnovnog obrazovanja, sticanja praktičnih znanja i dr.).

Bazična ideja paketa usluga za mlade zasniva se na intenziviranju saradnje između savetnika NSZ i nezaposlenih mladih lica. Akcenat je stavljen na prva tri meseca od prijave mlade osobe na evidenciju nezaposlenih. U ovom tromesečnom periodu sprovodi se hronološki uređena interna procedura paketa za mlade koja se sastoji iz nekoliko faza, prilikom kojih savetnik NSZ ima određene zadatke. Prvo, neophodno je da izvrši procenu mogućnosti i šansi da dato nezaposleno lice nađe posao, odnosno da sprovede analizu usklađenosti karakteristika tražioca zaposlenja (profila kompetencija – osposobljenosti za obavljanje konkretnih poslova, očekivanja od uslova na tržištu, interesovanja i motivacije) sa zahtevima tržišta rada (prednosti i ograničenja u zavisnosti od ponude i trenutnih zahteva). Ovom prilikom savetnik za zapošljavanje treba da vodi računa o multidimenzionalnom aspektu usklađenosti očekivanja korisnika sa uslovima na tržištu rada (o radnom vremenu, zaradi i uslovima rada).

Drugo, u interakciji sa korisnikom kreira IPZ i u skladu sa karakteristikama mlade osobe i lokalnim potrebama tržišta rada utvrđuje skup mera aktivne politike zapošljavanja koje bi bile najdelotvornije za pronalaženje zaposlenja. Treće, ukoliko postoji tražnja za profilom korisnika, ponudi posao mladoj osobi. Četvrto, za slučaj da, u datom trenutku, ne postoji odgovarajući posao, lice sa evidencije uključi u dostupne poslove iz skupa prethodno određenih aktivnih mera, koje mu mogu pomoći u kasnijem zapošljavanju. Peto, informiše mlade o izazovima i posledicama rada u svojoj ekonomiji. Ukoliko lice nije uspelo da pronađe posao, savetnik je u obavezi da sa korisnikom izvrši reviziju procene zapošljivosti i individualnog plana zapošljavanja najkasnije u roku od šest meseci od dana njegovog definisanja.

Cilj revizije procene zapošljivosti jeste preispitivanje promenjenih okolnosti na tržištu rada ili promenjenih okolnosti vezanih za lice, radi predlaganja aktivnosti koje su u većoj meri prilagođene potrebama lica. Iz tog razloga, revizija procene zapošljivosti lica i IPZ ne mora da bude vezana za šestomesečni pregled IPZ, već može biti urađena i ranije, na zahtev lica ili na osnovu utvrđene potrebe za izmenama od strane savetnika za zapošljavanje. Primera radi, u slučaju kada je lice uspešno završilo obuku za tržište rada, potrebno je da, po realizaciji obuke, savetnik za zapošljavanje izvrši reviziju procene zapošljivosti i IPZ, uzimajući u obzir stečena znanja, veštine i kompetencije.

Prilikom individualnog razgovora sa mladim licem sa evidencije savetnik je u obavezi da (za slučaj da trenutno ne postoji tražnja za obrazovnim profilom korisnika) licu ponudi meru iz korpusa aktivnih programa zapošljavanja, koja mu može pomoći u pronalaženju zaposlenja. U

zavisnosti od procene zapošljivosti lica, savetnik za zapošljavanje vrši svrstavanje nezaposlenih lica, prema zapošljivosti i nivou zahtevane podrške, u jednu od tri kategorije:

- 1) lako zapošljivi na otvorenom tržištu rada uz pružanje osnovnih usluga u posredovanju i aktivnom traženju posla,
- 2) zapošljivi uz pružanje intenzivnih usluga – subvencionisano zapošljavanje,
- 3) zapošljivi uz pružanje intenzivnih usluga – sveobuhvatna podrška za reintegraciju na tržište rada.

Prva grupa obuhvata kandidate koji poseduju relevantne kvalifikacije, realna očekivanja od uslova na tržištu rada i imaju potreban nivo aktivnosti, te se za ova lica po pravilu određuju „meke“ mere aktivne politike zapošljavanja, odnosno mere posredovanja. Drugu grupu čine kandidati za koje se proceni da imaju manje šanse za zaposlenje, odnosno da postoje razni otežavajući faktori (u smislu nerelevantnosti kvalifikacija, očekivanja ili motivacije, kao i ograničene ili slabe ponude poslova). Zbog toga je preporuka da se ova lica uključuju u „skupe“ mere, odnosno pre svega subvencionisano zapošljavanje, javne radove i programe dodatnog obrazovanja i obuke. Kandidati za koje se proceni da njihovo zapošljavanje nije moguće, čak ni uključivanjem u subvencionisano zapošljavanje, odnosno lice se ne može uputiti poslodavcu ili uključiti u meru iz razloga što postoji sumnja u njegovu zdravstvenu sposobnost za obavljanje određenog posla, čine treću grupu i za ove korisnike se definišu posebne mere kako bi se povećala njihova zapošljivost.

2.1.1. Mere aktivne politike zapošljavanja dostupne nezaposlenim mladim osobama

Programi i mere aktivne politike zapošljavanja (APZ) utvrđuju se Nacionalnim akcionim planom zapošljavanja (NAPZ), koji realizuje NSZ, samostalno ili u saradnji sa drugim institucijama, u skladu sa zakonom i pravilima o kontroli državne pomoći. Radi postizanja utvrđenih ciljeva i ostvarivanja rezultata, NSZ sprovodi mere aktivne politike zapošljavanja u koje uključuje prvenstveno teže zapošljiva lica i lica koja pripadaju posebno osetljivim kategorijama nezaposlenih (u koje spadaju i nezaposlene mlade osobe). Mogu se izdvojiti četiri velike grupe programa koje je NSZ sprovodila u prethodnom periodu:

1. Mere za aktivno traženje posla,
2. Programi dodatnog obrazovanja i obuke,
3. Subvencije za zapošljavanje,
4. Javni radovi.

Prva grupa uglavnom obuhvata savetodavne mere i naglašava posredničku ulogu između tražilaca zaposlenja sa jedne i poslodavaca sa druge strane. Mere koje se realizuju unutar ove grupe programa uglavnom su jeftine, mogu biti i veoma masovne, a kada su kvalitetno sprovedene daju i odlične rezultate. Druga grupa programa se odnosi na povećanje kompetencija, prekvalifikaciju/dokvalifikaciju i prilagođavanje veština nezaposlenih potrebama tržišta rada. Subvencije za zapošljavanje (koje obuhvataju subvencije poslodavcima za zapošljavanje na novootvorenim radnim mestima, subvencije za samozapošljavanje i mere podrške i podsticanja zapošljavanja nezaposlenih osoba sa invaliditetom u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom) i javni radovi, iako suštinski različiti, spadaju u najskuplje programe, ali i programe koji direktno kreiraju radno mesto. Kratak opis svih mera je dat u Aneksu ovog izveštaja.

2.2. OBUHVAT I REZULTATI PAKETA MERA ZA MLADE – KVANTITATIVNI POKAZATELJI

U ovom poglavlju predstavljeni su svi relevantni pokazatelji koji pružaju uvid u obuhvat i rezultate implementacije paketa usluga za mlade, a koji su dostupni analizom podataka skladištenih u Jedinistvenom informacionom sistemu NSZ. Analizirani su, može se reći, uobičajeni podaci koji se tiču učešća mladih u svim merama APZ. Pored toga, posmatrana je i struktura finansijskih ulaganja za kategoriju mladih i odraslih. Konačno, osmišljen je set od devet indikatora kako bi se dobila što preciznija slika promene pristupa mladima u periodu pre i posle uspostavljanja mere za mlade.

2.2.1. Nezaposleni mladi sa evidencije NSZ uključeni u mere APZ

Učešće mladih novoprijavljenih osoba u odnosu na ukupan broj novoprijavljenih nezaposlenih lica na evidenciji NSZ izrazito je visoko. U zavisnosti od godine do godine, ono se kretalo oko 40%. Visoko učešće u kombinaciji sa relativno sporim odlivom sa evidencije – usled poteškoća koje mladi po prirodi imaju zbog nedostatka radnog iskustva i praktičnih znanja za obavljanje konkretnih poslova – stavljaju ovu ranjivu grupu u veoma nezavidan položaj. Iz tog razloga mladima je neophodno u što većoj meri olakšati tranziciju od škole do posla. Jedan od najefikasnijih načina da im se pomoć pruži jeste njihovo intenzivnije uključivanje u mere APZ. Zapravo, osnovna uloga aktivnih programa i jeste da smanje dugoročnu nezaposlenost teže zapošljivih osoba, a potom i ukupne populacije. Njihovo delovanje se ispoljava kroz olakšavanje odliva iz kontingenta nezaposlenosti, dok nemaju direktan uticaj na smanjenje priliva u nezaposlenost, jer je on predeterminisan demografskim i privrednim kretanjima – stoga ima cikličan karakter.

U narednim tabelama (Tabela 2.1, Tabela 2.2 i Tabela 2.3) prikazan je ukupan broj mladih uključenih u mere aktivne politike zapošljavanja, počevši od 2013. godine, kada je uveden paket za mlade. Takođe, prikazana je i struktura novoprijavljenih nezaposlenih mladih lica za period 2013–2015. prema polu, uzrastu, stručnoj spremi i dužini traženja posla. Kako bi se obuhvatile sve mlade osobe koje su bile uključene u neki od aktivnih programa, za potrebe ove analize agregirani su podaci o učesnicima mera koje su finansirane od strane NSZ iz pokrajinskog budžeta i koje su realizovane putem lokalnih akcionih planova zapošljavanja.

Tabela 2.1. Struktura mladih osoba (15-29) korisnika APZ prema polu i uzrastu

APZ Mere		2013.					2014.					2015.				
		UKUPNO		15-19	20-24	25-29	UKUPNO		15-19	20-24	25-29	UKUPNO		15-19	20-24	25-29
		Ukupno	Žene				Ukupno	Žene				Ukupno	Žene			
I	Procena zapošljivosti i izrada IPZ	205.979	49,5%	14,5%	39,0%	46,4%	209.469	49,4%	14,0%	39,1%	46,9%	223.155	49,6%	13,7%	39,1%	47,1%
	Selekcija i klasifikacija	15.846	60,6%	27,3%	21,8%	51,0%	15.845	58,0%	30,4%	25,3%	44,3%	18.597	59,5%	30,9%	28,7%	40,4%
	Klub za traženje posla	2.352	61,5%	20,8%	43,5%	35,7%	2.394	61,8%	18,9%	42,9%	38,2%	2.585	60,8%	20,1%	43,1%	36,8%
	Obuka za aktivno traženje posla - ATP1	19.236	53,8%	26,0%	40,7%	33,3%	15.221	51,5%	26,5%	40,8%	32,8%	13.204	51,1%	27,2%	41,3%	31,5%
	Trening samoeфикаsnosti-ATP2	514	67,5%	4,7%	35,8%	59,5%	576	72,2%	6,8%	39,2%	54,0%	715	65,5%	5,2%	40,8%	54,0%
	Motivaciono - aktivaciona obuka*	492	43,9%	22,4%	37,4%	40,2%	4.215	49,2%	18,7%	37,7%	43,7%	5.085	48,2%	19,5%	38,0%	42,5%
	Radionica za prevladanje stresa usled gubitka posla						47	72,3%	0,0%	23,4%	76,6%	102	74,5%	3,9%	29,4%	66,7%
	Ostale obuke i radionice u organizaciji Posredovanja	392	54,6%	5,1%	31,6%	63,3%	21	47,6%	0,0%	38,1%	61,9%	31	67,7%	3,2%	48,4%	48,4%
	Sajam zapošljavanja	20.027	49,8%	9,6%	41,2%	49,2%	17.958	50,7%	10,4%	40,0%	49,6%	22.539	50,3%	9,3%	38,8%	51,9%
II	Obuke za tržište rada						543	44,0%	12,5%	44,2%	43,3%	418	59,1%	6,5%	35,2%	58,4%

	Obuka na zahtev poslodavca	205	50,2%	8,8%	43,4%	47,8%	52	46,2%	1,9%	51,9%	46,2%	661	55,5%	13,5%	45,5%	41,0%
	Stručna praksa	2.499	68,7%	2,0%	30,9%	67,1%	915	63,8%	6,8%	36,2%	57,0%	4.862	60,8%	10,7%	37,0%	52,3%
	Sticanje praktičnih znanja	69	37,7%	23,2%	39,1%	37,7%						24	54,2%	20,8%	33,3%	45,8%
	Pripravnici LAPZ	81	59,3%	0,0%	22,2%	77,8%	208	57,7%	2,9%	37,5%	59,6%	162	66,0%	1,9%	23,5%	74,7%
	„Prva šansa 2010. i 2011.“	22	68,2%	13,6%	36,4%	50,0%										
	„Druga šansa“	1.158	41,3%	33,6%	31,2%	35,2%	743	46,0%	31,4%	30,6%	38,1%	516	50,2%	32,9%	29,8%	37,2%
III	Informisanje i savetovanje za razvoj preduzetništva	5.062	43,2%	7,8%	35,0%	57,2%	5.080	44,5%	7,1%	34,8%	58,1%	5.454	44,4%	7,3%	33,7%	59,0%
	Obuka za preduzetništvo	3.199	41,7%	7,4%	34,1%	58,5%	3.031	45,4%	6,5%	31,7%	61,8%	3.163	44,5%	6,8%	32,9%	60,2%
	Subvencija za samozapošljavanje	493	44,0%	6,3%	27,6%	66,1%	425	50,8%	3,8%	31,3%	64,9%	1.031	44,9%	4,9%	31,9%	63,1%
	Subvencija za otvaranje novih radnih mesta	1.187	42,2%	6,7%	43,5%	49,8%	757	48,3%	7,3%	42,0%	50,7%	2.121	43,6%	9,1%	42,9%	47,9%
	Subvencija doprinosa	861	57,0%	7,2%	40,5%	52,3%	370	55,1%	6,5%	40,0%	53,5%					
	Isplata novčane pomoći	22	59%	0,0%	0,0%	100,0%	21	52%	0,0%	9,5%	90,5%	20	40%	0,0%	10,0%	90,0%
IV	Javni radovi	979	39,0%	5,5%	46,5%	48,0%	688	35,6%	8,3%	41,3%	50,4%	3.803	42,4%	8,0%	40,0%	52,1%

V	Subvencija zarade za OSI bez radnog iskustva	88	30,7%	10,2%	37,5%	52,3%	40	25,0%	5,0%	30,0%	65,0%	97	27,8%	14,4%	30,9%	54,6%
	Refundacija troškova prilagođavanja radnog mesta	7	42,9%	0,0%	57,1%	42,9%	3	33,3%	0,0%	66,7%	33,3%	6	50,0%	0,0%	16,7%	83,3%
	Refundacija troškova zarade - Radna asistencija	10	30,0%	0,0%	60,0%	40,0%	3	66,7%	0,0%	33,3%	66,7%	5	60,0%	0,0%	40,0%	60,0%

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

* Od 2014. Motivaciono - aktivaciona obuka pored Roma uključuje i osobe sa niskim nivoom i bez kvalifikacija.

Tabela 2.2. Učešće mladih osoba (15-29) u APZ prema dužini traženja posla

Mere APZ		2013.				2014.				2015.			
		do 3	3-6	6-12	12+	do 3	3-6	6-12	12+	do 3	3-6	6-12	12+
I	Procena zapošljivosti i izrada IPZ	54,7%	4,4%	12,7%	28,2%	49,7%	3,9%	12,2%	34,2%	47,8%	4,1%	12,6%	35,5%
	Selekcija i klasifikacija	65,1%	8,5%	9,2%	17,2%	63,7%	7,4%	8,4%	20,5%	60,3%	8,8%	9,3%	21,7%
	Klub za traženje posla	51,4%	16,1%	11,3%	21,2%	53,5%	11,4%	10,3%	24,8%	52,1%	13,5%	10,8%	23,7%
	Obuka za aktivno traženje posla - ATP1	58,7%	15,3%	9,5%	16,5%	58,7%	11,9%	9,7%	19,7%	54,9%	12,4%	11,3%	21,3%
	Trening samoeфикаsnosti-ATP2	23,7%	9,3%	6,8%	60,1%	21,4%	5,4%	8,9%	64,4%	21,5%	6,7%	10,9%	60,8%

	Motivaciono - aktivaciona obuka*	22,6%	16,9%	16,9%	43,7%	36,0%	8,4%	10,8%	44,7%	43,6%	11,4%	8,5%	36,6%
	Radionica za prevladanje stresa usled gubitka posla					42,6%	14,9%	19,1%	23,4%	36,9%	27,2%	13,6%	22,3%
	Ostale obuke i radionice u cilju posredovanja	14,5%	7,7%	9,7%	68,1%	4,8%	0,0%	9,5%	85,7%	29,0%	3,2%	3,2%	64,5%
	Sajam zapošljavanja	29,7%	14,1%	16,4%	39,8%	29,8%	11,7%	15,7%	42,8%	28,8%	11,9%	15,6%	43,7%
II	Obuke za tržište rada					16,5%	7,5%	11,2%	64,7%	17,2%	9,6%	11,5%	61,7%
	Obuka na zahtev poslodavca	20,4%	10,2%	11,2%	58,3%	23,1%	3,8%	3,8%	69,2%	15,1%	11,8%	16,0%	57,0%
	Stručna praksa	21,1%	18,8%	25,7%	34,4%	24,5%	14,8%	18,4%	42,4%	30,7%	16,1%	17,7%	35,5%
	Sticanje praktičnih znanja	34,8%	15,9%	23,2%	26,1%					29,2%	25,0%	16,7%	29,2%
	Pripravnici LAPZ	24,7%	19,8%	28,4%	27,2%	21,6%	10,1%	29,8%	38,5%	26,5%	14,8%	22,2%	36,4%
	„Prva šansa 2010. i 2011.“	40,9%	22,7%	18,2%	18,2%								
	„Druga šansa“	21,8%	6,3%	15,5%	56,4%	26,2%	8,9%	12,4%	52,5%	23,9%	8,5%	12,2%	55,4%
III	Informisanje i savetovanje za razvoj preduzetništva	41,4%	12,9%	14,0%	31,7%	39,1%	11,2%	12,5%	37,1%	38,5%	11,7%	12,7%	37,1%
	Obuka za preduzetništvo	35,5%	16,2%	15,6%	32,7%	33,7%	13,8%	15,1%	37,4%	36,2%	13,0%	13,3%	37,5%
	Subvencija za samozapošljavanje	8,1%	23,9%	23,1%	44,8%	9,4%	14,8%	21,6%	54,1%	10,1%	19,2%	20,3%	50,4%
	Subvencija za otvaranje novih radnih mesta	26,5%	16,3%	16,9%	40,3%	31,3%	16,6%	17,0%	35,0%	29,9%	13,3%	18,8%	38,0%
	Subvencija doprinosa	16,8%	23,3%	21,8%	38,0%	16,8%	26,2%	14,9%	42,2%				
	Isplata novčane naknade	95,5%	4,5%	0,0%	0,0%	95,2%	4,8%	0,0%	0,0%	75,0%	15,0%	0,0%	10,0%
IV	Javni radovi	12,7%	8,7%	29,1%	49,5%	15,7%	9,2%	28,9%	46,2%	20,6%	11,4%	14,9%	53,1%
V	Subvencija zarade za OSI bez radnog iskustva	25,0%	17,0%	17,0%	40,9%	20,0%	5,0%	12,5%	62,5%	24,7%	21,6%	10,3%	43,3%

Refundacija troškova prilagođavanja radnog mesta	14,3%	28,6%	0,0%	57,1%	33,3%	33,3%	0,0%	33,3%	0,0%	16,7%	16,7%	66,7%
Refundacija troškova zarade - Radna asistencija	30,0%	20,0%	0,0%	50,0%	66,7%	0,0%	0,0%	33,3%	40,0%	20,0%	0,0%	40,0%

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

* Od 2014. Motivaciono - aktivaciona obuka pored Roma uključuje i osobe sa niskim nivoom i bez kvalifikacija.

Tabela 2.3. Učešće mladih osoba (15-29) u APZ prema stepenu stručne spreme

Mere APZ		2013.			2014.			2015.		
		Nisko	Srednje	Visoko	Nisko	Srednje	Visoko	Nisko	Srednje	Visoko
I	Procena zapošljivosti i izrada IPZ	17,0%	59,3%	23,8%	17,1%	59,8%	23,2%	16,5%	59,9%	23,6%
	Selekcija i klasifikacija	32,5%	27,4%	40,1%	34,8%	38,3%	26,8%	32,1%	45,4%	22,6%
	Klub za traženje posla	3,1%	56,7%	40,2%	3,2%	57,5%	39,3%	2,1%	59,1%	38,8%
	Obuka za aktivno traženje posla - ATP1	5,9%	69,2%	24,9%	5,4%	71,5%	23,1%	2,1%	77,8%	20,1%
	Trening samoeфикаsnosti-ATP2	4,7%	63,2%	32,2%	5,9%	65,1%	29,0%	3,5%	64,3%	32,2%
	Motivaciono - aktivaciona obuka*	85,0%	14,6%	0,4%	97,1%	2,8%	0,1%	98,0%	1,9%	0,1%
	Radionica za prevladanje stresa usled gubitka posla				2,1%	57,4%	40,4%	3,9%	63,7%	32,4%
	Ostale obuke i radionice u organizaciji Posredovanja	12,5%	52,9%	34,5%	19,0%	52,4%	28,6%	58,1%	22,6%	19,4%
Sajam zapošljavanja	10,4%	59,9%	29,7%	9,7%	60,8%	29,5%	10,9%	58,2%	30,8%	
II	Obuke za tržište rada				39,4%	52,5%	8,1%	9,3%	55,0%	35,6%
	Obuka na zahtev poslodavca	18,0%	74,6%	7,3%	11,5%	86,5%	1,9%	11,0%	77,6%	11,3%
	Stručna praksa	0,0%	12,4%	87,6%	0,0%	25,2%	74,8%	0,0%	35,9%	64,1%
	Sticanje praktičnih znanja	100,0%	0,0%	0,0%				100,0%	0,0%	0,0%
	Pripravnici LAPZ	0,0%	2,5%	97,5%	0,0%	25,5%	74,5%	0,0%	13,6%	86,4%
	„Prva šansa 2010. i 2011.“	0,0%	59,1%	40,9%						
„Druga šansa“	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	

III	Informisanje i savetovanje za razvoj preduzetništva	13,9%	63,9%	22,2%	13,9%	59,8%	26,4%	11,8%	60,2%	28,0%
	Obuka za preduzetništvo	13,4%	63,5%	23,1%	11,1%	58,0%	30,9%	11,4%	60,5%	28,1%
	Subvencija za samozapošljavanje	11,4%	63,1%	25,5%	12,0%	61,2%	26,8%	11,5%	64,6%	23,9%
	Subvencija za otvaranje novih radnih mesta	14,4%	72,0%	13,6%	11,8%	68,6%	19,7%	11,8%	70,3%	17,8%
	Subvencija doprinosa	7,9%	60,7%	31,4%	8,4%	57,1%	34,5%			
	Isplata novčane pomoći	27,3%	50,0%	22,7%	0,0%	76,2%	23,8%	10,0%	70,0%	20,0%
IV	Javni radovi	29,7%	58,8%	11,6%	24,7%	62,5%	12,8%	21,8%	55,4%	22,9%
V	Subvencija zarade za OSI bez radnog iskustva	26,1%	60,2%	13,6%	20,0%	57,5%	22,5%	16,7%	72,9%	10,4%
	Refundacija troškova prilagođavanja radnog mesta	0,0%	71,4%	28,6%	33,3%	33,3%	33,3%	16,7%	33,3%	50,0%
	Refundacija troškova zarade - Radna asistencija	0,0%	90,0%	10,0%	33,3%	33,3%	33,3%	0,0%	80,0%	20,0%

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

* Od 2014. Motivaciono - aktivaciona obuka pored Roma uključuje i osobe sa niskim nivoom i bez kvalifikacija.

Najzastupljenije od svih mera aktivne politike zapošljavanja jesu tzv. „meke“ mere, koje se odnose na mere za aktivno traženje posla, čije učešće prelazi 90%. Nakon ove grupe, prema opadajućoj vrednosti učešća, slede programi subvencija, dodatnog obrazovanja i obuka, kao i programi javnih radova, od kojih nijedan pojedinačno ne prelazi 5%. Međutim, prikazana struktura nije u potpunosti precizna, već se može smatrati aproksimacijom, jer lice u toku jedne godine može biti uključeno u dve i više mera.

Apsolutni broj nezaposlenih mladih sa utvrđenim IPZ rastao je iz godine u godinu, ali je njihovo relativno učešće u odnosu na učešće u ostalim merama opalo u 2015. godini u odnosu na 2014. godinu. IPZ su, u posmatranom periodu, bili gotovo podjednako distribuirani po polu, gde je učešće žena bilo nešto iznad 49%. U pogledu stručne spreme dominiraju oni sa završenom srednjom školom (oko 60%), što je u skladu sa strukturom prijavljenih nezaposlenih mladih lica. Takođe, prisutan je rastući trend učešća mladih lica kojima je utvrđen IPZ, a koja se nalaze na evidenciji duže od jedne godine (sa 28% u 2013. na 35,5% u 2015. godini). Obrazovna struktura unutar prve grupe programa je očekivana i tokom vremena se nije drastičnije menjala izuzev Motivaciono-aktivacione

obuke – ona je zapravo statistički artefakt, odnosno rezultat proširenog obuhvata programa koji od 2014. uključuje niskokvalifikovana lica i lica bez kvalifikacija.

Kada je reč o drugom tipu programa, mladi najviše učestvuju u programu *Stručna praksa*, koja je i predmet analize neto učinka u okviru ovog istraživanja (Glava 2). Rekordno učešće od preko 4.500 lica zabeleženo je 2015. godine. Relativno visoka zastupljenost žena polaznika programa *Stručna praksa* u 2013. godini (68,7%) zabeležila je negativan trend, ali je njihovo učešće ostalo dominantno i u 2015. (60,8%). U skladu sa očekivanjima, najzastupljeniji među polaznicima programa *Stručna praksa* su osobe sa visokim obrazovanjem, ali se sa protokom vremena učešće lica sa srednjim obrazovanjem utrostručilo (sa oko 12% na oko 36%). Prema dužini traženja posla među mladim praktikantima najzastupljenije su dugoročno nezaposlene osobe sa učešćem koje premašuje 35%. Program sticanja praktičnih znanja može se smatrati marginalnim kada je reč o mladim osobama; budući da je jedini koji targetira lica sa niskim nivoom i bez kvalifikacija, sledeća glava ovog istraživanja će se posebno pozabaviti pitanjem nedostatka interesovanja za ovu meru, kao i njenim efektima. Obuke za tržište rada i posebno obuke na zahtev poslodavca uglavnom su bile namenjene onima sa srednjim obrazovanjem (u proseku 55% i 80% respektivno) i onima koji traže posao duže od godinu dana (u proseku 60%). Značajnije promene dogodile su se jedino u programu „Druga šansa“, koji je isključivo namenjen osobama bez i sa niskim nivoom obrazovanja, gde je vremenom uočljiv pad učešća mladih lica u odnosu na ukupan broj polaznika.

Primetan je apsolutni porast broja mladih koji su uključeni u edukativne programe za razvoj preduzetništva. Ipak, može se primetiti da se uglavnom osobe iz podgrupe stariji mladi (25-29 godina) uključuju u ovaj tip programa, i to nakon što određeni period provedu na evidenciji NSZ. Kombinacija ova dva faktora može da znači da stanovništvo ne ispoljava preduzetničku inicijativu odmah nakon školovanja, već obuku za preduzetništvo vidi kao poslednje utočište, nakon neuspelih pokušaja pronalaženja posla za platu.

Kada se radi o programima subvencija za otvaranje novih radnih mesta i subvencija za samozapošljavanje, broj nezaposlenih mladih osoba gotovo se udvostručio u 2015. godini u odnosu na 2013. godinu. U ovim „skupim“ merama zastupljenost žena je nešto ispod proseka, ali se situacija donekle popravlja u odnosu na početak posmatranog perioda. Dok se subvencije za samozapošljavanje uglavnom dodeljuju najstarijima iz grupe mladih, što je u skladu sa nalazom iz prethodnog pasusa, kod distribucije subvencija za otvaranje novih radnih mesta približno jednaku frekvenciju imaju osobe 20-24 godine i njihove nešto starije kolege. Korisnici subvencija za otvaranje novih radnih mesta uglavnom se nalaze na evidenciji ili više od godinu dana ili do tri meseca, dok su subvencije za samozapošljavanje u više od 50% slučajeva odobrene osobama koje su dugoročno nezaposlene.

U programu javnih radova, nakon blagog pada u 2014. godini, zabeleženo je drastično povećanje broja mladih koji su angažovani na ovaj način u 2015. godini (imajući u vidu, kao i do sada, konsolidovan bilans učešća u programima). Iako je učešće žena ispod proseka (42,4%), ono je poraslo za oko 3 procentna poena u odnosu na 2013. godinu. Može se uočiti trend kontinuiranog rasta učešća osoba sa visokim nivoom obrazovanja, koji je praćen padom učešća osoba sa niskim obrazovanjem, tako da se sa učešća 11,6% i 29,7% u 2013. godini došlo na učešće 22,9% i 21,8% u 2015. godini. Ipak, među polaznicima i dalje najviše ima onih lica koja imaju srednji nivo obrazovanja. Zapošljavanje preko programa javnih radova najviše je usmereno na lica koja su

dugoročno nezaposlena (preko 50%), ali učešće osoba koje su na evidenciji do 3 i do 6 meseci u stalnom je porastu.

2.2.1.a. Ocena kretanja učešća mladih uključenih u mere APZ

Program *Stručna praksa* na prvi pogled se čini dobro osmišljenim i reklo bi se da na zadovoljavajući način targetira one koji su možda i najranjiviji iz kategorije mladih – dugoročno nezaposleni i žene, omogućavajući im da ostvare prvi kontakt sa tržištem rada. Ovo u značajnoj meri može da doprinese njihovom kasnijem zapošljavanju, jer sve veći broj konkursa za posao koje objavljuju firme iz privatnog sektora u sebi sadrži kategoričan zahtev – posedovanje određenog radnog iskustva. Međutim, evaluacija učinka (videti Glavu 3) ukazuje na veoma loš učinak ove mere, što rezultira potrebom da se njen dizajn ponovo razmotri. Sa druge strane, nova mera, odnosno modifikacija subvencija poslodavcima za otvaranje novih radnih mesta – subvencija za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih, uže je definisana i sada se, između ostalih kategorija, posebno odnosi na nezaposlene mlade osobe koje su navedene kao prva od teže zapošljivih kategorija – stoga poslodavci imaju prednost ukoliko zapošljavaju osobe ove starosne dobi. Kako ova mera predstavlja jedan od novijih dodataka postojećem arsenalu aktivne politike NSZ, ostaje da se vidi da li će po obuhvatu i krajnjim neto efektima dati željene rezultate.

Pored ovoga, primetno je relativno malo interesovanje mladih za preduzetništvo kao oblik zapošljavanja. Navedeni slučaj posebno dolazi do izražaja kod ženske populacije starosti 15-29 godina koja, iako brojnija, učestvuje sa nešto ispod 45% u merama koje podstiču samozapošljavanje. Samozapošljavanje, za koje se smatra da je, kao vid zapošljavanja, uglavnom autonomno od pritisaka koji dolaze usled smanjenja privredne aktivnosti, neophodno je intenzivnije podsticati, kako edukativnim programima kojima bi se razvila svest o preduzetničkom duhu, tako i novčanim grantovima za sprovođenja idejnih rešenja mladih u konkretne proizvode i procese. Predloženi vid podsticaja posebno bi trebalo usmeriti ka mladim ženama, za koje je trend participacije u ovakvom obliku zapošljavanja u razvijenim zemljama u konstantnom porastu.

Moguće je napraviti još nekoliko opservacija koje potpomažu razumevanje kretanja pokazatelja za određeni broj specifičnih mera.

Prvo, učešće mladih u obukama na zahtev poslodavca konstantno opada. Pad učešća mladih u obukama ove vrste delimično može biti izazvan nedostatkom finansijskih sredstava NSZ, ali je prevashodno posledica pada agregatne tražnje usled smanjenja privredne aktivnosti. Intuitivno mora biti jasno da ova mera nipošto nije autonomna, već je veoma zavisna, iz prostog razloga što je ona zapravo najčešće indukovana od strane poslodavca i podrazumeva obavezu zasnivanja radnog odnosa. Imajući navedeno u vidu, kao i ekonomske okolnosti koje su važile u prethodnom periodu, nameće se delimično objašnjenje zbog čega su preduzeća smanjila potrebu za novim zaposlenima i, posledično, za organizovanjem programa ovog tipa.

Drugo, koje se na neki način nadovezuje na nedovoljan iznos sredstava koja se izdvajaju za mere APZ, jeste ukidanje programa „Prva šansa“⁷. Najpre je 2011. godine, paralelno sa pomenutim

⁷ Arandarenko, M. (2014). „EEPO Review - Stimulating Job Demand: The Design of Effective Hiring Subsidies in Europe”, FREN.

programom, tada pilotiran program *Stručna praksa*, da bi ga, godinu dana kasnije, on u potpunosti zamenio. Problem je u tome što program „naslednik“ nije bio ni obuhvatan, ni izdašan kao njegov prethodnik. Suštinski je najbitnija razlika u tome što **polaznicima *Stručne prakse* nije zagantovano zasnivanje radnog odnosa po okončanju programa, što je za njihove kolege koje su pohađale program „Prva šansa“ bio slučaj**⁸. Ovakav razvoj događaja imao je svoj doprinos u smanjenju učešća mladih koji su našli zaposlenje, a bili su korisnici neke od mera APZ.

Treće, pravila programa *Stručna praksa*, koji je uveden kao supstitut za „Prvu šansu“, često su menjana, prvenstveno zbog nedostatka finansijskih sredstava. Modifikacije su išle u pravcu smanjenja novčane pomoći koje su po ovom osnovu isplaćivane licima na stručnom osposobljavanju. Tako se sa sume od 20.000 dinara, koja je isplaćivana polaznicima sa najvišim obrazovanjem u 2013. godini, prešlo na pomoć od svega 14.000 dinara, koja je u 2015. godini isplaćivana učesnicima istog obrazovnog nivoa. **Redukcija sredstava potencijalno je mogla da ima za posledicu smanjenje motivisanosti mladih da učestvuju u ovakvom vidu programa.**

Četvrto, još jedna izmena pravila, u vidu modifikacije olakšice koje su *ad hoc* uvedene Uredbom Vlade RS iz 2011⁹. godine. Bazični cilj ovog akta iz 2011. godine bio je stimulacija poslodavaca da zapošljavaju lica iz određenih teže zapošljivih kategorija. Podsticanje zapošljavanja zasnivalo se na subvencionisanju doprinosa poslodavcima za svakog novozaposlenog radnika koji pripada jednoj od propisanih kategorija (lica mlađa od 30 godina, lica starija od 45 godina, lica starija od 50 godina, pripravnici mlađi od 30 godina i osobe sa invaliditetom). **Trenutkom stupanja na snagu izmene člana 45. Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje poslodavci ostvaruju olakšice po ovom osnovu preko Poreske uprave, a ne, kao do tada, preko NSZ.** I ne samo to – promenjen je i oblik podsticanja zapošljavanja pomoću subvencionisanja doprinosa tako da su ukinute sve gorepomenute kategorije, izuzev osoba sa invaliditetom, te se novi kriterijum za odobravanje subvencija isključivo bazirao na broju lica koje poslodavac zapošljava, bez obzira na to kojoj kategoriji ta lica pripadaju. Jedina preostala grupa, za koju se prilikom zapošljavanja njenih pripadnika odobravaju olakšice (osobe sa invaliditetom), ostala je i dalje u nadležnosti NSZ, te se subvencionisano zapošljavanje OSI vrši i dalje preko nje. U meri zapošljavanja subvencionisanjem doprinosa na godišnjem nivou učestvovalo je od 600 do 1.100 lica mlađih od 30 godina.

2.2.2. Struktura finansijskih izdataka NSZ

Uspešnost i dalekosežnost efekata aktivne politike zapošljavanja uglavnom zavisi od tri činioca: (1) ispravnog targetiranja nezaposlenih lica i/ili lica koja traže bolji posao, (2) efikasnosti sprovođenja planiranih mera i (3) raspoloživih finansijskih sredstava za realizaciju mera APZ. Iako su prva dva faktora važnija za neto efekte mera, od nivoa raspoloživosti poslednjeg zavisiće krajni dometi aktivne politike. Ovo posebno važi kada se u korpusu aktivne politike nalaze programi čiji su fiksni troškovi sprovođenja izrazito visoki. Najkorišćeniji indikator koji meri nivo finansijskih izdataka za aktivne programe tržišta rada je udeo pomenutih sredstava u BDP-u.

⁸ Nakon modifikacije ni program „Prva šansa“ nije pružao garancije ovog tipa, koje su s druge strane bile uključene u njegov inicijalni dizajn.

⁹ „Službeni glasnik RS“, broj 52/11.

Kao što je već naglašeno, sredstva za mere aktivne politike zapošljavanja u Srbiji relativno su skromna. Iako je Nacionalnom strategijom zapošljavanja za period 2011–2020. godine definisano da učešće ovih sredstava u 2014. godini bude na 0,4%, a u 2015. godini čak i na 0,5% BDP-a, to se nije ostvarilo. Budžetska sredstva kretala su se u rasponu od 0,18% do 0,03% BDP-a, što je daleko ispod planirane granice. Smer kretanja učešća raspoloživih finansijskih sredstava takođe je zabrinjavajući, jer je od 2011. do 2014. godine bio konstantno opadajući, kada je i zabeležen rekordno nizak nivo od 0,03% BDP-a. Kao što je navedeno, relativno nizak nivo dostupnih sredstava ne mora nužno da predstavlja ograničavajući faktor za uspešnost aktivne politike zapošljavanja ukoliko su preostala dva činioca uspešno isplanirana i realizovana. Međutim, tada planiranje mera, njihova ravnomerna alokacija na korisnike u skladu sa težinom položaja u kojem se nalaze i individualnim pristupom savetovanju, kao i monitoring implementacije mera moraju biti mnogo efikasnije sprovedeni u uslovima oskudnih resursa.

Budući da mladi na tržištu rada ispoljavaju karakteristike ranjivosti, očekuje se da raspoloživa finansijska sredstva budu u većoj meri dodeljena njima u odnosu na ostale starosne kategorije, posebno uzimajući u obzir nameru da se nezaposleni mladi dodatno podrže kroz uspostavljanje paketa za mlade. Kako su dostupni isključivo agregatni podaci o troškovima po merama, nije moguće precizno odrediti u kojoj meri se sredstva alociraju na mlade. Da bismo ipak stekli utisak o sumi koja se u okviru aktivnih programa raspoređuje na mlada lica, neophodno je da pribegnemo proceni tih sredstava. Procena se sastoji iz toga da se sredstva namenjena za aktivne programe tržišta rada – i to u njihovom najužem smislu¹⁰ – po godinama i po svakoj od mera dele sa brojem ukupnih korisnika, a zatim multiplikuju brojem korisnika starosti 15-29¹¹.

Tabela 2.4. Utrošena budžetska sredstva na mlade u okviru APZ u periodu 2010–2015. (u hiljadama dinara)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Sredstva za APZ u užem smislu namenjena mladima	2.369.865	3.079.502	2.206.883	595.361	265.305	1.077.231
Učešće sredstava namenjenih mladima u ukupnim sredstvima za APZ u užem smislu	61,38%	61,22%	69,44%	55,04%	44,32%	48,02%

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje i Ministarstvo finansija

U poslednjem redu Tabele 2.4. prikazano je procentualno učešće sredstava NSZ utrošenih na osobe starosti 15-29 godina. Usled prethodno pomenutih razloga veoma je moguće da su dobijena učešća precenjena, ali je za potrebe naše analize mnogo važniji trend kretanja ovog pokazatelja. U godini

¹⁰ Radi se isključivo o sredstvima namenjenim za programe APZ, koja se alociraju na mere dodatnog obrazovanja i obuka, različite oblike subvencija i javne radove; sredstva koja su namenjena za usluge i podršku APZ nisu uključena u ovaj proračun.

¹¹ Iako daleko od savršene metode, navedeni algoritam će nam pomoći da steknemo sliku o iznosu sredstava koja se troše na mlade, kao i, što je možda još važnije, o trendu koji su ova sredstva imala. Nesavršenost ovog metoda ogleda se i u tome što za neke mere nije bilo moguće adekvatno upariti broj korisnika sa utrošenim finansijskim sredstvima zbog toga što jedan od ta dva podatka nije bio dostupan.

koja je prethodila uvođenju paketa mera za mlade (2012), finansijska sredstva utrošena na mlade osobe bila su, relativno posmatrano, najviša u referentnom periodu. Počevši od 2013. godine, učešće mladih po ovom osnovu drastično se smanjilo i iznosi ispod 50%.

Tabela 2.5. Odnos broja mladih lica korisnika APZ i ukupnog broja korisnika APZ i struktura mladih korisnika APZ po podgrupama programa, 2010–2015.

Učešće mladih	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
U odnosu na ukupan broj korisnika APZ	48,23%	51,40%	45,86%	47,05%	41,90%	40,76%
I Mere za aktivno traženje posla	65,79%	66,63%	86,23%	87,02%	93,94%	79,35%
II Programi DOO-a	27,44%	26,47%	9,39%	7,93%	2,89%	8,98%
III Subvencije	4,42%	4,79%	2,46%	3,21%	1,68%	5,31%
IV Javni radovi	2,35%	2,11%	1,93%	1,84%	1,49%	6,36%

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

Direktna korelacija između smanjenja novčanih sredstava utrošenih na mlade u odnosu na ukupno utrošena sredstva i uvođenje paketa za mlade ne mora biti toliko visoka. Postoje i drugi faktori čija je kombinacija mogla da dovede do njihovog smanjenja. Upravo podaci iz Tabele 2.5. govore u prilog tome.

Prvo, trend relativnog smanjenja broja mladih korisnika APZ, sa izuzetkom 2013. godine kada je došlo do neznatnog rasta, otpočeo je još 2011. godine, kada se njihovo učešće sa oko 51% svelo na svega 41% u 2015. godini. Slično tome, rast učešća mladih u programima iz prve grupe primetan je čak i godinu dana ranije. Promena strukture učešća mladih – rast učešća u prvoj grupi koji je uglavnom ostvaren na uštrb pada učešća u drugoj grupi – neminovno je doprinela tome da se manje novca troši na mlade nego što je to bio slučaj na početku posmatranog perioda. Neminovnost proizilazi iz toga što se programi prve grupe, iako izuzetno masovni, smatraju relativno „jeftinim“ merama, dok programi obuka, zajedno sa subvencijama i javnim radovima, spadaju u „skupe“ mere. Postojanje razlika u troškovima određenih grupa programa još se jasnije uočava u sledećoj tabeli.

Tabela 2.6. Struktura finansijskih sredstava utrošenih na mlade po merama u periodu 2010–2015.

Mera		2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
		Udeo	Udeo	Udeo	Udeo	Udeo	Udeo
I	Klub za traženje posla	0,04%	0,04%	0,05%	0,13%	0,17%	0,06%
	Obuka za aktivno traženje posla - ATP1	0,00%	0,00%	0,00%	0,01%	0,00%	0,00%
	Sajam zapošljavanja	0,06%	0,08%	0,10%	0,10%		0,00%
	Ukupno	0,10%	0,13%	0,14%	0,24%	0,18%	0,07%
II	Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih	0,06%	0,03%	0,89%	5,03%	2,16%	0,42%
	Obuke za tržište rada	3,18%	0,90%	1,58%		2,83%	0,23%

	Obuka za poznatog poslodavca	2,71%	1,73%	2,24%		0,17%	1,35%
	Volonteri „Prva šansa“	11,17%					
	Pripravnici „Prva šansa“	60,55%	65,39%	50,94%	7,22%		
	Pripravnici LAPZ	0,11%	0,74%	4,32%		5,05%	4,70%
	Stručna praksa		5,10%	23,29%	58,42%	0,42%	18,42%
	Stručna praksa LAPZ		0,45%	2,74%	1,46%	46,76%	13,12%
	Sticanje praktičnih znanja			0,63%	2,01%		0,27%
	Ukupno	77,77%	74,34%	86,63%	74,15%	57,40%	38,51%
III	Subvencije za samozapošljavanje	3,44%	3,34%	2,66%	6,89%	9,14%	9,96%
	Subvencija za samozapošljavanje LAPZ	0,21%	0,78%	0,18%	0,06%	7,07%	1,20%
	Subvencija za otvaranje novih radnih mesta	8,05%	13,76%	3,04%	11,15%		31,30%
	Subvencija za otvaranje novih radnih mesta LAPZ	0,07%	0,94%	0,20%	0,11%	19,98%	2,27%
	Ukupno	11,77%	18,81%	6,08%	18,20%	36,20%	44,73%
IV	Javni radovi	10,36%	6,72%	7,15%	7,41%	6,22%	16,69%
	Ukupno	10,36%	6,72%	7,15%	7%	6,22%	16,69%

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

Tabela 2.6. pokazuje alokaciju finansijskih sredstava utrošenih na mlade po merama APZ. Praćenjem kretanja učešća stiče se utisak da se ona za svaku od mera manje-više kreću oko linije trenda. Važan izuzetak predstavlja 2014. godina u kojoj, zbog određenih specifičnosti, postoje značajnija odstupanja. Naime, reč je o tome da su raspoloživa finansijska sredstva NSZ u ovoj godini iznosila tek nešto ispod 600 miliona dinara, što je rekordno nizak nivo. U tim okolnostima bilo kakva promena u kompoziciji APZ, čak i minorna, može dovesti do drastične promene strukture izdataka. Posledično, većina mera se sprovodila putem lokalnih akcionih planova zapošljavanja (LAPZ), što objašnjava skok njihovog učešća u odnosu na neku od prethodnih godina.

Usled postojećih metodoloških nedostataka ispravnije bi bilo posmatrati kretanje raspodele finansijskih sredstava po grupama mera. Time bi se preciznije moglo uočiti šta se, sa aspekta finansijskih izdataka, dešavalo pre, a šta posle uvođenja paketa usluga za mlade. Koristeći agregatni princip posmatranja mogu se uočiti dva suprotna trenda nakon 2013. godine. Drastično smanjenje učešća troškova na programe dodatnog obrazovanja i obuka u kojima su učestvovala mlade osobe (sa oko 87% na oko 39%) praćeno je više nego dvostrukim porastom učešća troškova programa koji se odnose na direktno kreiranje posla (subvencije sa 18% na 45% i javni radovi sa 7% na 17%).

Ipak, da ovo ne mora da bude isključivo posledica uvođenja paketa mera za mlade govore i gorenavedeni argumenti. Slično tome, jedan od važnih faktora preusmeravanja strukture troškova sa

mera obuka na mere za direktno kreiranje posla, jeste i ukidanje programa „Prva šansa“. Usled nedostatka sredstava ovaj program je nakon 2011. godine prestao da se sprovodi, barem na nacionalnom nivou. U narednim godinama program se sprovodio samo po obavezama iz prethodnih godina i putem LAPZ. Zbog čega bi ovo moglo da ima uticaj na promenu strukture finansijskih izdataka? Najmanje iz dva razloga: prvo, program „Prva šansa“ zamenjen je jeftinijim i skromnijim, u pogledu broja učesnika, programom *Stručna praksa*; drugo, program „Prva šansa“, je u svom izvornom obliku obuhvatao i obavezu poslodavca da, nakon obavljene prakse u zakonski predviđenoj dužini, zasnuje radni odnos sa mladim pripravnikom. Program *Stručna praksa* nema ovaj dodatni uslov, te je bilo potrebno nadomestiti smanjenje broja novozaposlenih mladih do kojeg je došlo usled ukidanja „Prve šanse“. – tako je najverovatnije i po ovom osnovu deo finansijskih sredstava usmeren ka subvencijama i javnim radovima kojima se direktno kreira radno mesto. Ova činjenica takođe može da predstavlja dopunsko objašnjenje negativnog trenda kretanja ukupnih finansijskih izdataka za APZ od strane NSZ namenjenih mladima, koji je prikazan u Tabeli 2.4.

2.2.3. Intenzitet saradnje sa mladima

Bez obzira na to što pojačan intenzitet saradnje sa mladima nije krajnji cilj uvođenja paketa za mlade, već samo instrument koji treba da doprinese povećanju zapošljavanja mladih lica, neophodno je na što precizniji način izmeriti njegov volumen. Da bismo utvrdili nivo saradnje sa mladima, kao i da li se on menjao pre i nakon 2013. godine, neophodno je da koristimo multidimenzionalni pristup i pratimo kretanje nekoliko različitih indikatora. Kako je niz konkretnih akcija, objašnjenih u prvoj sekciji ovog odeljka, uključen u paket za mlade, cilj je da, poredeći nivo saradnje sa novoprijavljenim mladim nezaposlenim licima na evidenciji sa nivoom saradnje sa ostalim novoprijavljenim nezaposlenim licima za svaku od godina, utvrdimo da li su pomenute konkretne akcije unapredile saradnju NSZ sa mladima¹².

Proces zaključivanja o stepenu intenziteta mera zasnivaće se na kompozitnom indeksu koji uključuje sledećih devet indikatora:

1. Prosečan broj dana od prijave na evidenciju do kreiranja IPZ (I),
2. Procenat nezaposlenih koji imaju IPZ tri meseca nakon prijave na evidenciju (II),
3. Prosečan broj mera planiran u okviru IPZ (III),
4. Procenat nezaposlenih uključenih u bar jednu „meku“ meru (IV),
5. Procenat nezaposlenih uključenih u dve i više „mekih“ mera (V),
6. Procenat nezaposlenih uključenih u bar jednu meru APZ (VI),
7. Procenat nezaposlenih uključenih u dve i više mera APZ (VII),
8. Procenat nezaposlenih uključenih i u „meke“ mere i u mere APZ (VIII),
9. Procenat nezaposlenih upućenih kod poslodavca (IX).

¹² Kako je od ranije postojao paket usluga za viškove zaposlenih, od 2013. godine i nadalje ove osobe biće isključene iz grupe ostalih novoprijavljenih lica sa kojima ćemo porediti mlade. Slično tome, NAPZ za 2014. i 2015. godinu, usled dugoročno nepovoljnih pokazatelja tržišta rada, utvrđuje pakete mera za nezaposlene osobe sa niskim nivoom i bez kvalifikacija, kao i osobe sa invaliditetom, te će i ove grupe prilikom komparacije biti isključene iz grupe ostalih novoprijavljenih lica od 2014. i 2015. godine, respektivno. Isključivanje navedenih grupa smanjuje pristrasnost ocena i povećava pouzdanost na osnovu izvedenih zaključaka.

Sud o tome da li je paket mera za mlade doprineo većoj interakciji NSZ i mladih lica sa evidencije biće donet na osnovu dva pokazatelja – apsolutnog i relativnog, na osnovu toga da li se:

1. vrednost indikatora kod nezaposlenih mladih poboljšala nakon 2012. godine u odnosu na prethodni period,
2. vrednost racia indikatora kod nezaposlenih mladih i nezaposlenih ostalih kategorija poboljšala nakon 2012. godine u odnosu na prethodni period.

Prvi pokazatelj (apsolutni) daće nam uvid u trend intenziteta saradnje sa mladima pre i nakon uvođenja odgovarajućeg paketa mera. Potonji pokazatelj (relativni) upućuje na trend intenziteta saradnje sa mladima u odnosu na intenzitet saradnje sa ostalim licima. Sagledavanje oba indikatora je veoma važno, jer procene bazirane na zasebnim analizama njihovih vrednosti ponekad mogu biti suprotstavljene¹³.

Tabela 2.7. Indikatori intenziteta saradnje NSZ sa mladima i ostalim nezaposlenim licima, 2010–2015.

Godina	Indikatori	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
2010.	Mladi	31,49	62,16%	1,51	52,66%	33,74%	8,40%	4,40%	12,45%	18,86%
	Ostali	36,52	61,55%	1,26	57,60%	24,95%	6,78%	0,85%	7,32%	15,00%
	Racio	0,86	1,01	1,20	0,91	1,35	1,24	5,18	1,70	1,26
2011.	Mladi	47,50	70,77%	1,72	53,36%	35,99%	8,19%	1,80%	9,77%	27,17%
	Ostali	53,56	68,61%	1,48	59,74%	25,08%	5,51%	0,58%	5,85%	20,72%
	Racio	0,89	1,03	1,16	0,89	1,43	1,49	3,12	1,67	1,31
2012.	Mladi	45,67	69,32%	1,71	55,17%	37,20%	8,47%	1,86%	10,10%	24,63%
	Ostali	50,00	67,02%	1,50	59,89%	25,15%	5,52%	0,58%	5,87%	19,51%
	Racio	0,91	1,03	1,14	0,92	1,48	1,53	3,22	1,72	1,26
2013.	Mladi	39,64	69,67%	1,69	56,81%	28,56%	4,46%	0,30%	4,62%	22,20%
	Ostali	43,04	66,48%	1,49	61,59%	19,70%	2,87%	0,28%	3,03%	17,74%
	Racio	0,92	1,05	1,14	0,92	1,45	1,55	1,09	1,52	1,25
2014.	Mladi	28,74	72,00%	1,67	58,86%	25,03%	4,12%	0,26%	4,25%	22,76%
	Ostali	27,72	73,76%	1,52	65,08%	19,16%	2,80%	0,22%	2,89%	21,86%
	Racio	1,04	0,98	1,10	0,90	1,31	1,47	1,17	1,47	1,04

¹³ Primera radi, veći stepen saradnje sa mladima nakon 2013. godine (poboljšanje apsolutnog indikatora) ne mora nužno da znači da se saradnja intenzivirala isključivo sa nezaposlenim mladim osobama. Ukoliko je stepen saradnje sa ostalim kategorijama porastao još više nego što je to slučaj sa mladima (pogoršanje relativnog pokazatelja), tada ne možemo da govorimo o poboljšanju položaja lica starosti 15-29 godina. Na sličan način može se dogoditi da je nivo saradnje sa mladima nakon 2013. godine opao, ali da je, sa druge strane, nivo saradnje sa ostalim kategorijama opao još više. U tom slučaju, mladi se nalaze u relativno boljem položaju, jer takav trend ukazuje na generalno smanjenje intenziteta saradnje između NSZ i nezaposlenih, ali da su mladi ipak ostali u fokusu. Upravo iz navedenih razloga i zarad objektivnijih ocena koristićemo oba pokazatelja, s tim da ćemo, ukoliko se oni nalaze u koliziji, prednost dati relativnom pokazatelju prilikom donošenja finalnih zaključaka.

2015.	Mladi	19,31	75,11%	1,78	62,35%	18,58%	4,28%	0,11%	4,27%	21,28%
	Ostali	24,17	79,10%	*	*	*	*	0,82%	*	*
	Racio	0,80	0,95	*	*	*	*	0,13	*	*
Ocena	Apsolutna	+	+	+	+	-	-	-	-	-
	Relativna	+	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ukupno	+	-	-	-	-	-	-	-	-

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

Rezultati prikazani u Tabeli 2.7. ukazuju na to da **uvođenje paketa mera za mlade, u opštem smislu, nije imalo uticaj na povećanje intenziteta saradnje između NSZ i nezaposlenih mladih.** Štaviše, većina indikatora ukazuje na značajno smanjenje nivoa tretiranosti mladih od strane NSZ. Izolovana ocena svega jednog od ukupno 9 indikatora ukazuje na to da se saradnja sa mladima poboljšala nakon uvođenja paketa mera namenjenih ovoj populaciji. Izuzev apsolutnog i relativnog poboljšanja u pogledu smanjenja prosečnog broja dana koji proteknu od prijave na evidenciju do kreiranja IPZ, svi ostali indikatori ukazuju na smanjenje intenziteta saradnje sa mladima. Preostala 3 od 8 indikatora (procenat nezaposlenih koji imaju IPZ tri meseca nakon prijave na evidenciju (II), prosečan broj mera planiran u okviru IPZ (III) i procenat nezaposlenih uključenih u bar jednu „meku“ meru (IV)), zabeležila su apsolutni rast nakon 2012. godine, ali je rast ovih indikatora za ostala lica prijavljena na evidenciju NSZ bio proporcionalno veći, te se u okviru njih ne može govoriti o intenziviranju saradnje sa mladima.

Najdramatičnije pogoršanje, kako u apsolutnom, tako i u relativnom smislu, zabeleženo je u **trendu učešća nezaposlenih mladih koji su učestvovali u dve i više mera APZ, gde je vrednost racia** sa 3,22 u 2012. godini najpre opala na 1,09 u 2013. godini, a onda čak i na 0,13 u 2015. godini. Navedeno ukazuje na to da nezaposleni mladi, koji su na početku perioda i do pet puta više bili uključeni u dve i više mera APZ u odnosu na ostala lica, u 2015. godini su i do 10 puta manje uključeni u odnosu na istu referentnu grupu. Slično tome, procenat nezaposlenih mladih koji su bili uključeni u dve i više mera u odnosu na ukupan broj nezaposlenih mladih sa evidencije na početku posmatranog perioda iznosio je 4,4%, u godini pre uvođenja paketa 1,86%, a u 2015. godini tek nešto iznad 0,1%. Ostala apsolutna pogoršanja, gde je učešće mladih u godini koja je prethodila uvođenju paketa mera i do dva puta veće u odnosu na 2015. godinu, zabeležena su kod sledećih indikatora: (V) procenat nezaposlenih uključenih u dve i više „mekih“ mera, (VI) procenat nezaposlenih uključenih u bar jednu meru APZ i (VIII) procenat nezaposlenih uključenih u „meke“ mere i u mere APZ (VIII).

U narednoj tabeli prikazane su vrednosti relativnog i apsolutnog pokazatelja po filijalama NSZ. Za svaku od mera prikazane su po jedna filijala sa najvišim i najnižim vrednostima apsolutnog i relativnog racia¹⁴ (vrednosti se nalaze u zagradama). Referentne godine su 2010. kao početna godina posmatranja, 2012. kao godina koja je prethodila uvođenju paketa mera i 2014. kao godina nakon njegovog uvođenja

¹⁴ U zavisnosti od tipa indikatora rast vrednosti relativnog racia ne mora nužno da znači i pogoršanje relativnog položaja mladih. U našem slučaju ovo jedino važi za prvi indikator - (I) prosečan broj dana od prijave na evidenciju do kreiranja IPZ, jer bi u ovom slučaju smanjenje racia značilo da savetnik NSZ relativno brže napravi IPZ nezaposlenim mladim osobama u odnosu na ostale kategorije.

Tabela 2.8. Indikatori intenziteta saradnje NSZ sa mladima i ostalim licima – najefikasnije i najneefikasnije filijale, 2010–2015. godine

Godina	Indikator	I	II	III	IV
2010.	A (+)	Kragujevac (10,9)	Prokuplje (91,5%)	Sombor (2,78)	K.Mitrovica (65,4%)
	A (-)	K.Mitrovica (124,6)	Leskovac (44,2%)	Šabac (0,86)	Kikinda (42,2%)
	R (+)	Užice (0,70)	Leskovac (1,1)	Novi Pazar (1,65)	Beograd (0,97)
	R (-)	Požarevac (1,49)	Zaječar (0,9)	Valjevo (1,08)	Prokuplje (0,75)
2012.	A (+)	Prokuplje (14,2)	Prokuplje (93,6%)	Vršac (2,59)	Novi Pazar (66,1%)
	A (-)	Smederevo (94,7)	Smederevo (46,3%)	Kragujevac (0,78)	Pirot (41,6%)
	R (+)	Beograd (0,72)	Leskovac (1,2)	Niš (1,35)	Beograd (1,04)
	R (-)	Niš (1,32)	Pančevo (94,6)	Kragujevac (1,0)	Prokuplje (0,64)
2014.	A (+)	Kragujevac (9,3)	Kragujevac (91,5%)	Valjevo (2,78)	Valjevo (71,0%)
	A (-)	Smederevo (78,5)	Smederevo (39,7%)	Jagodina (0,9)	Smederevo (43,4%)
	R (+)	Požarevac (0,67)	Vranje (1,42)	Čačak (1,36)	Novi Sad (0,98)
	R (-)	Niš (1,67)	Smederevo (0,67)	Šabac (0,98)	Pirot (0,78)

Godina	Indikator	V	VI	VII	VIII	IX
2010.	A (+)	Vršac (50,1%)	K.Mitrovica (14,6%)	Novi Pazar (9,6%)	Prokuplje (20,0)	Jagodina (30,8%)
	A (-)	Vranje (24,9%)	Beograd (4,1%)	K.Mitrovica (2,0%)	Beograd (7,2%)	K.Mitrovica (7,1%)
	R (+)	Leskovac (1,87)	K.Mitrovica (3,0)	Niš (16,19)	K.Mitrovica (3,4)	Novi Pazar (1,93)
	R (-)	Subotica (1,14)	Užice (0,92)	Kragujevac (2,0)	Požarevac (1,04)	Požarevac (0,94)
2012.	A (+)	Kikinda (53,8%)	Zaječar (15,2%)	Prijepolje (3,2%)	Zaječar (17,7%)	Pirot (46,2%)
	A (-)	Kovin (21,7%)	Beograd (4,1%)	Pirot (1,1%)	Beograd (5,1%)	K.Mitrovica (7,4%)
	R (+)	Leskovac (1,94)	K.Mitrovica (3,47)	Beograd (6,72)	K.Mitrovica (3,6)	K.Mitrovica (2,15)
	R (-)	Kikinda (1,16)	Kragujevac (0,78)	Prokuplje (1,57)	Kragujevac (0,86)	Vranje (1,03)
2014.	A (+)	Vršac (43,3%)	Prokuplje (10,3%)	Kikinda (0,8%)	Prokuplje (10,8%)	Pirot (37,4%)
	A (-)	Beograd (17,3%)	Beograd (1,3%)	Novi Pazar (0,02%)	Beograd (1,3%)	K.Mitrovica (3,4%)
	R (+)	Zaječar (1,88)	Subotica (0,75)	Zaječar (6,94)	Subotica (0,79)	Novi Pazar (1,73)
	R (-)	Subotica (0,94)	K.Mitrovica (4,2)	Novi Pazar (0,15)	K.Mitrovica (3,90)	Požarevac (0,94)

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

Analiza intenziteta saradnje NSZ sa nezaposlenim mladim licima po filijalama ukazuje na stepen efikasnosti njenih organizacionih jedinica u pogledu različitih usluga koje one pružaju. Tako na primer, prema broju dana koji proteknu od kad se mlada osoba prijavi na evidenciju do trenutka kad bude sačinjen IPZ, i pre uvođenja paketa mera i posle njega, prednjači filijala u Kragujevcu u kojoj je, u proseku, za kreiranje IPZ potrebno svega nešto više od devet dana. S druge strane, najveći relativni napredak u ovom pogledu ostvarila je filijala u Požarevcu, na čijoj su teritoriji mladi u 2010. godini čekali i do 1,5 puta duže na IPZ, dok u 2014. godini mladi u proseku čekaju i do 30% kraće u odnosu na ostala nezaposlena lica. Velike razlike po filijalama postoje i prema udelu mladih kojima je napravljen IPZ u prva tri meseca od trenutka prijavljivanja na evidenciju, gde opet prednjači filijala Kragujevac (92%), a najneefikasnija je filijala u Somboru (40%). Najveći broj mera planiranih kroz IPZ u 2014. godini zabeležen je u Valjevu (2,8), a najmanji u Jagodini (0,9). Možda je i najveća diskrepanca među filijalama primetna kod procenta mladih upućenih kod poslodavca, gde prednjači filijala Pirot sa čak 37,4% od ukupno prijavljenih mladih lica, dok najmanji procenat ima filijala u Kosovskoj Mitrovici (3,4%), čija se efikasnost ne može ocenjivati samo na osnovu navedenih indikatora, već se mora razmatrati širi ekonomsko-politički kontekst. Prva sledeća filijala, sa najmanjim procentom mladih upućenih kod poslodavaca jeste ona u Vranju sa svega 7,3%, odnosno oko 30 procentnih poena manje od filijale u Pirotu.

Da bi se procenila ukupna efikasnost svake od filijala, neophodno je sagledati njihovu uspešnost u odnosu na ostale filijale. To je moguće uraditi tako što će se, za svaki od devet indikatora, utvrditi pozicija filijala i u skladu sa tim dodeljivati bodovi na osnovu njihovog ranga. One filijale koje budu imale najniži sumarni skor mogu se smatrati relativno uspešnijim od ostalih. Naravno, ova mera nije savršena, pre svega zato jer nije ponderisana, te se tako i zaključci o relativnoj efikasnosti filijala moraju donositi sa određenom dozom rezerve. **Takođe, prilikom procene relativne efikasnosti nije uziman u obzir broj zaposlenih savetnika po filijalama, kao ni broj nezaposlenih lica po savetniku, koji se drastično razlikuje po filijalama i može biti od velikog uticaja na intenzitet rada sa mladima, pa i na konačne rezultate rangiranja.** U Tabeli 2.9. prikazano je 10 najefikasnijih i 10 najneefikasnijih filijala i njihovi prosečni rangovi, na osnovu čega zaključujemo da su među najuspešnijim filijale u Sremskoj Mitrovici, Kikindi i Valjevu, dok su relativno najneefikasnije filijale u Boru, Vranju i Leskovcu.

Tabela 2.9. Sumarna ocena relativne efikasnosti filijala NSZ

Najefikasnijih 10			Najmanje efikasnih 10		
Pozicija	Filijala	Prosečni rang	Pozicija	Filijala	Prosečni rang
1	Sremska Mitrovica	8,56	30	Leskovac	2556
2	Kikinda	9,00	29	Vranje	23,44
3	Valjevo	10,22	28	Bor	22,22
4	Šabac	10,44	27	Pančevo	21,78
5	Prokuplje	10,56	26	Zrenjanin	21,33

6	Vršac	10,78	25	Smederevo	19,78
7	Prijepolje	11,22	24	Subotica	19,33
8	Pirot	11,78	23	Beograd	19,00
9	Kraljevo	11,89	22	Zaječar	17,89
10	Užice	12,11	21	Niš	17,67

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje

2.3. EFEKTI UVOĐENJA PAKETA ZA MLADE – KVALITATIVNI POKAZATELJI

Pod paketom usluga za mlade podrazumeva se i *drugačiji pristup* pružanju podrške mladim nezaposlenim licima u momentu kada se registruju kod NSZ. Prema tom novom pristupu, savetnici NSZ posvećuju *značajniju pažnju* analizi zapošljivosti i zapošljavanja svake registrovane mlade nezaposlene osobe.

Ocenu postojanja ovakvih promena u radu savetnika NSZ moguće je dobiti samo kvalitativnom analizom sprovođenja paketa usluga za mlade. U okviru ove evaluacije ovakva analiza je obezbeđena na osnovu dubinskih intervju sa savetnicima NSZ, na osnovu telefonskih intervju sa mladim nezaposlenim licima, korisnicima usluga NSZ, kao i na osnovu direktnog posmatranja rada savetnika NSZ sa mladim klijentima (i odraslim, kako bi se utvrdilo postojanje razlike u pristupu). Prikupljanje podataka realizovano je u drugoj polovini maja i početkom juna 2016. godine. U nastavku su izveštaji o ustanovljenom sprovođenju paketa usluga za mlade nezaposlene na osnovu informacija dobijenih od savetnika NSZ i mladih nezaposlenih lica registrovanih na evidenciju NSZ tokom 2015. godine, kao i nalaza dobijenih posmatranjem postupka individualnog razgovora koji rezultira sa IPZ. U poslednjem poglavlju su izvedeni zaključci triangulacijom podataka¹⁵dobijenih ovim analizama i kvantitativnim pokazateljima. Date su i preporuke za unapređenje sprovođenja paketa usluga za mlade u nastupajućem periodu, ali i za unapređenje APZ za mlade u širem smislu.

2.3.1. Analiza sprovođenja paketa za mlade na osnovu dubinskih intervju sa savetnicima NSZ

U cilju evaluacije sprovođenja paketa usluga za mlade nezaposlene organizovano je sedam dubinskih intervju sa savetnicima NSZ. Na razgovor su pozvani savetnici iz filijala NSZ raspoređenih u četiri regiona, i to: iz regiona Vojvodine (filijale Novi Sad i Vršac), iz regiona Zapadne Šumadije i Srbije (filijale Kragujevac i Loznica), regiona Južne i Istočne Srbije (filijale Niš i Prokuplje), kao i iz regiona Beograda (filijala za Grad Beograd). Filijale je birao evaluator po principu zastupljenosti jednog najvećeg i jednog najmanjeg grada u pomenuta tri regiona, kao i najveće filijale u Srbiji (filijala za Grad Beograd). Na molbu evaluatora savetnike iz pojedinih filijala je delegirala NSZ. Dubinski intervju sa savetnicima NSZ u trajanju od 60 minuta vođeni su na osnovu upitnika (dostupan u Aneksu izveštaja). Cilj razgovora je bio da se proceni način sprovođenja paketa

¹⁵ Svi dobijeni podaci se zbirno posmatraju i upoređuju kako bi se došlo do pouzdanog opšteg zaključka.

usluga za mlade nezaposlene, i to kroz: 1) analizu načina sprovođenja individualnih razgovora sa mladim nezaposlenim licima, 2) analizu načina izrade individualnih planova zapošljavanja, 3) analizu primene konkretnih mera aktivne politike zapošljavanja namenjenih mladim nezaposlenim licima, 4) analizu percipiranog nivoa zadovoljstva korisnika ove usluge i 5) analizu finansijske održivosti paketa usluga za mlade i internih procedura za praćenje njegove realizacije.

Mada je jedan od razloga za odabir savetnika kao predstavnika najvećih i najmanjih filijala u različitim regionima bio da se napravi razlika između mogućnosti i problema s kojima se suočavaju u velikim nasuprot malih sredina, čini se da su razlike u sprovođenju paketa usluga za mlade u ovom kontekstu minimalne. Ipak, biće jasno naglašeno u kojim su segmentima razlike uočene.

2.3.1.a. Individualni razgovori s mladim nezaposlenim licima

Procedura prijavljivanja i zakazivanje individualnih razgovora sa mladim nezaposlenim licima

Procedura prijavljivanja i organizovanja individualnih razgovora s mladim nezaposlenim licima je definisana internim procedurama NSZ i u tom domenu ne postoje odstupanja između pojedinih filijala s čijim savetnicima je vođen razgovor. Procedura prijavljivanja je veoma jednostavna i podrazumeva da mlada nezaposlena osoba treba da podnese potrebna dokumenta (ličnu kartu i dokaz o školskoj spremi) evidentičaru za info-pultom NSZ. Tom prilikom mlada nezaposlena osoba koja se prijavljuje popunjava prijavi obrazac, a zatim evidentičar unosi navedne podatke o prijavljenom, čime su oni automatski uskladišteni u okviru JIS. Takođe, evidentičar zakazuje individualni razgovor sa savetnikom NSZ.

Individualni razgovor se zakazuje u roku od 90 dana (što je definisano Zakonom o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti), ali je u praksi taj rok znatno kraći. Naime, u većini slučajeva individualni razgovor se organizuje u roku od dve nedelje, nekad za svega nekoliko dana, a u pojedinim slučajevima čak i istog dana, neposredno po prijavljivanju na evidenciju NSZ. Svoje aktivnosti savetnici za zapošljavanje planiraju na dnevnoj osnovi tako što svaki savetnik u svom kalendaru ima predviđeno vreme za individualne razgovore sa korisnicima usluga u vremenu od 8h do 14h, pri čemu jedan savetnik ima 8-10 individualnih razgovora u jednom danu. Na osnovu prakse savetnika s kojima je vođen razgovor, ustanovljeno je da se individualni razgovori zakazuju na svakih 30 do 45 minuta, mada je u jednoj maloj filijali to vreme sada skraćeno, tako da se razgovori zakazuju na svakih 15 minuta. U pomenutoj maloj filijali ustanovljeno je i to da su savetnici istovremeno angažovani i kao evidentičari, tako da u jednoj radnoj nedelji imaju određeni broj dežurstava za info-pultom, dok ostalim danima obavljaju individualne razgovore sa prijavljenim korisnicima usluga.

Kad nisu dežurni za info-pultom, savetnici su u kancelariji i tad obavljaju individualne razgovore, plus savetnici drže obuke za aktivno traženje posla, motivaciono-aktivacionu obuku za prvi i drugi stepen i na mesečnom nivou odlaze u posete poslodavcima. (savetnik NSZ, mala filijala)

U najvećem broju slučajeva, savetnici NSZ provedu u razgovoru sa korisnikom usluge između 15 i 20 minuta. Nekada ti razgovori traju i mnogo duže, tj. od 40 do 60 minuta, dok se u pojedinim slučajevima završe i u kraćem roku, pa čak i za 5 minuta. Prema mišljenju savetnika NSZ, bez razlike između filijala, dužina trajanja razgovora uslovljena je najviše individualnim karakteristikama i

potrebama svakog korisnika i presudno zavisi od njegovih/njenih kvalifikacija, radnog iskustva (ako postoji), te individualnih potreba, ali i zainteresovanosti mladog nezaposlenog lica za razgovor sa savetnikom.

Razgovor nekad traje od 40 do 60 minuta, ali u većem broju slučajeva je to 10 ili 20 minuta. Zavisi od lica, od toga šta samo lice želi, koliko je zainteresovano, ne treba ih prisiljavati na duže, uvek mogu da se vrate ponovo na razgovor. (savetnik NSZ, mala filijala)

Za individualni razgovor planiram 30 minuta. Nekad traje kraće, a nekad se probije termin – to je stvar lica koje dođe na razgovor. (savetnik NSZ, velika filijala)

Dakle, na osnovu razgovora sa savetnicima NSZ ustanovljeno je da, u skladu s internim procedurama, svakom prijavljenom mladom nezaposlenom licu se obavezno zakazuje individualni razgovor sa savetnikom. U izvesnom broju slučajeva dešava se da prijavljeni ne dođu na zakazani razgovor, što povlači sankciju brisanja prijavljenog sa evidencije NSZ, te zabranu novog prijavljivanja u periodu od šest meseci.

Prilikom prijavljivanja mladi dobijaju poziv za individualni razgovor; u tom pozivu sve piše – o čemu će biti reči na razgovoru, da će se praviti individualni plan zapošljavanja, da imaju prednost uključivanja u određene obuke, ali nisam sigurna koliko oni to čitaju. (savetnik NSZ, velika filijala)

Dešava se da ne dođu – po pravilima automatski bivaju brisani sa evidencije do kraja tog dana ako se ne jave da opravdaju izostanak. Ipak, tolerišemo izostanak, dajemo im rok od sedam dana, pa mogu naknadno da zakažu razgovor (savetnik NSZ, mala filijala)

Ciljevi individualnih razgovora sa mladim nezaposlenim licima

Prilikom individualnih razgovora primarni cilj savetnika NSZ je procena zapošljivosti lica na osnovu podataka unetih u prijavni obrazac (kroz istovremenu proveru tačnosti tih podataka), ali i na osnovu razgovora sa korisnikom usluge. Tom prilikom se mladim nezaposlenima postavljaju dodatna pitanja kako bi se ustanovile njihove kompetencije i eventualno postojanje prethodnog radnog iskustva. Kompetencije se procenjuju na osnovu stečenog formalnog, ali i neformalnog obrazovanja, pri čemu savetnik NSZ procenjuje zapošljivost lica kako u struci, tako i u okviru neke druge profesije koju je mlado nezaposleno lice navelo kao onu u kojoj bi želelo da pronađe posao. Ukoliko postoji, radno iskustvo se takođe evidentira i služi kao osnov za procenu zapošljivosti lica. Međutim, mladi nezaposleni po pravilu nemaju radno iskustvo, te razgovor s njima upravo zbog toga može trajati kraće nego sa licima koja pripadaju drugim starosnim kategorijama.

Ne troši se vreme na razgovor o radnom iskustvu, ima puno mladih od 29 ili 30 godina bez dana radnog iskustva. (savetnik NSZ, velika filijala)

Pored kompetencija i iskustva, u razgovoru se insistira i na motivima mladih nezaposlenih kako bi se procenilo da li su u momentu prijavljivanja zainteresovani da pronađu posao, tj. imaju li predispoziciju da postanu *aktivni tražioci posla* ili su u osnovi njihovog prijavljivanja dominantni neki drugi motivi (da dobiju potvrdu koju neki fakulteti traže od studenata, potvrdu da bi mogli da

konkurišu za stipendiju, da dobiju zdravstvenu knjižicu¹⁶, da dobiju potvrde potrebne za regulisanje statusa korisnika novčane pomoći i sl.). Savetnici NSZ u najvećoj meri insistiraju na iskrenosti lica koja se prijavljuju na evidenciju u vezi s njihovim motivima za prijavu kako bi mogli punu pažnju da usmere na pružanje pomoći i podrške onim licima koja se kvalifikuju kao aktivni tražioci posla.

Cilj je da se napravi što potpuniji profil, da se vide želje, planovi, ambicije, radi se procena zapošljivosti. (savetnik NSZ, mala filijala)

Neki su tu samo zbog potvrda, oni su na dopunskoj evidenciji, nisu aktivni tražioci posla. (savetnik NSZ, velika filijala)

Rad savetnika s mladim nezaposlenim licima tokom individualnih razgovora

Rad savetnika s mladim nezaposlenim licima procenjivan je na osnovu dužine trajanja razgovora, posvećenosti savetnika mladim nezaposlenim licima, te zainteresovanosti mladih nezaposlenih lica koju oni sami pokazuju tokom razgovora u poređenju sa ostalim kategorijama nezaposlenih.

Kada je reč o dužini trajanja individualnih razgovora sa mladim nezaposlenim licima u poređenju sa razgovorima sa drugim starosnim grupama nezaposlenih, generalni stav savetnika NSZ je da je to u potpunosti individualno određeno. Ipak, savetnici NSZ većinom ističu činjenicu da individualni razgovori sa drugim starosnim kategorijama često znatno duže traju nego razgovori s mladim nezaposlenim licima. Između ostalih, kao glavni razlozi se navode sledeći: stariji nezaposleni imaju obimnije radno iskustvo, pa je savetniku potrebno više vremena da to zabeleži, stariji su često skloniji da postavljaju dodatna pitanja, stariji dolaze češće, pitaju za ostvarenje prava po osnovu gubitka posla, kao i za mogućnost novog zapošljavanja.

U većini slučajeva razgovor traje duže sa starijima. Rad sa starijima je intenzivniji, oni više pitaju, imaju veće zahteve, oni koji ostanu bez posla su teži za rad, predlažu im se psihološke radionice. (savetnik NSZ, velika filijala)

Zavisí, nekad više pažnje i vremena posvetim starijima. Često dolaze, pitaju, pogotovo kad ostanu bez posla, da pitaju za svoja prava. (savetnik NSZ, mala filijala)

Na direktno pitanje da li je rad sa mladima njihov lični prioritet i/ili prioritet NSZ, većina savetnika je odgovorila da ne treba da se prave razlike između nezaposlenih lica s kojima rade na osnovu njihove starosne dobi. Pojedini savetnici ističu da u najranjiviju kategoriju nezaposlenih spadaju nezaposlena lica preko 55 godina starosti koja su ostala bez posla, te da je upravo s tom kategorijom nezaposlenih najteže raditi. Ipak, postoji i stav koji ukazuje na to da su mladi nezaposleni prioritet u radu pojedinih savetnika NSZ.

Prilikom prvog razgovora svi imaju isti tretman. (savetnik NSZ, mala filijala)

Ne može da se generalizuje, svaka kategorija ima svoje probleme, mora se imati razumevanje za njihove probleme, iskustvo, neiskustvo. Najteže je raditi s onim preko 55 godina, mala je šansa da

¹⁶ Mada više nije zakonska obaveza, usled nedovoljne obaveštenosti o toj činjenici dobijanje zdravstvene knjižice i dalje predstavlja jedan od osnovnih motiva mladih nezaposlenih da se prijave na evidenciju NSZ.

dobiju posao. Kakav god da je stručnjak, osoba preko 55 godina nema šansu da dobije posao u konkurenciji s mladom osobom. (savetnik NSZ, velika filijala)

Moj prioritet su mladi – od njih zavisimo. S mladima duže radim, ali to je individualno, zavisi od savetnika do savetnika. (savetnik NSZ, mala filijala)

Rad s mladim nezaposlenim licima tokom prvog individualnog razgovora savetnici NSZ generalno ocenjuju kao lakši i prijatniji u poređenju sa ostalim starosnim grupama. Posebno ističu činjenicu da su programi pružanja podrške namenjeni jednim i drugima različiti, te se oni sami tokom razgovora nužno prilagođavaju potrebama nezaposlenog lica u cilju što bolje procene zapošljivosti i izrade individualnog plana zapošljavanja. Ipak, savetnici takođe prave razliku i između pojedinih kategorija nezaposlenih mladih, pri čemu naglašavaju da među njima takođe postoji značajna razlika u zapošljivosti, što iziskuje potrebu različitog pristupa u radu savetnika.

S mladima je lakše, stariji su često depresivni, apatični, mlade je lakše usmeriti, oni su kao nebrušeni dijamanti. (savetnik NSZ, velika filijala)

Razlike u radu sa pojedinim kategorijama mladih nezaposlenih na evidenciji NSZ uslovljene su većim brojem faktora, među kojima su najznačajniji: 1. stručna sprema, 2. zanimanje, 3. socijalni status i 4. godine starosti. Prema iskustvu savetnika NSZ, mladi sa završenim fakultetom najlakše pronalaze posao, pri čemu najčešće ni ne očekuju značajniju podršku od NSZ, niti pomoć savetnika. Pored toga, upravo ova kategorija mladih pokazuje i najviši nivo spremnosti da se zaposli na bilo kojoj poziciji, čak i kada se za nju traži niža stručna sprema. Suprotno tome, u manjim sredinama je upravo ova kategorija mladih najranjivija po mišljenju savetnika NSZ, i to zbog toga što za njih u malim sredinama nema odgovarajućeg posla, pa stoga odlaze u velike gradove.

Mladima sa završenim fakultetom nisam ni potreban – oni i sami znaju da traže posao, preko Infostuda, sajta NSZ. (savetnik NSZ, velika filijala)

Lica sa više škole su spremnija da rade i sa nižom kvalifikacijom. (savetnik NSZ, mala filijala)

Najranjiviji su oni sa visokim obrazovanjem. Očekuju od društva da im vrati uloženi trud i s njima treba više raditi, motivisati ih. (savetnik NSZ, mala filijala)

Rad sa mladima sa završenom srednjom školom je nešto teži, jer često ne žele posao u svojoj struci. Ipak, najranjivija kategorija mladih nezaposlenih su mladi bez kvalifikacija, posebno ako su žene.

Ako su sa srednjom školom, ne žele posao u struci, na listi želja su izrazili jedno, nisu uspeali to da upišu, pa ne žele to ni da rade. (savetnik NSZ, mala filijala)

Najranjivija kategorija su niskokvalifikovane žene. (savetnik NSZ, velika filijala)

Kad je reč o zanimanjima, pored činjenice da je za neka zanimanja lakše ili teže naći posao, što je presudno uslovljeno tražnjom na tržištu rada, kao značajan problem u radu s mladim nezaposlenim

licima savetnici ističu i neadekvatnost postojeće nomenklature delatnosti. Neka zanimanja u postojećoj nomenklaturi delatnosti nisu registrovana, što onda stvara problem kod unošenja podataka u bazu i traženja posla za korisnike usluga NSZ.

Korisnici novčane pomoći često ne pokazuju dovoljnu motivaciju za traženje posla i predstavljaju jednu od kategorija mladih s kojima savetnici najteže ostvaruju kontakt tokom individualnih razgovora. Njihov motiv za prijavljivanje se gotovo isključivo vezuje za sticanje prava na novčanu nadoknadu i oni najčešće ne pokazuju zainteresovanost tokom individualnog razgovora. Odbijaju da se uključuju u obuke i ponuđene poslove.

Pored svega navedenog, savetnici NSZ takođe prave razliku u radu s mladim nezaposlenima na osnovu godina starosti. Najtežim za zapošljavanje vide mlade do 21 godine starosti, jer im nedostaje radno iskustvo, tek su izašli iz škole; ako im socijalne prilike to dozvoljavaju, rado ostaju u svojoj primarnoj porodici i ne traže nužno posao.

2.3.1.b. Individualni planovi zapošljavanja za mlade nezaposlene

Izrada i sadržaj individualnih planova zapošljavanja za mlade nezaposlene

Polaznu osnovu realizovanja paketa usluga za mlade čini izrada individualnih planova zapošljavanja (IPZ). Međutim, sam paket usluga za mlade kao pojam čini se da nije mnogo blizak savetnicima NSZ.

Ne mogu da se setim, ima više programa. (savetnik NSZ, mala filijala)

Ne znam da to postoji u sistemu, to je niz mera za mlade, uključuje ATP1, stručnu praksu, subvencije za samozapošljavanje... (savetnik NSZ, velika filijala)

Nezavisno od toga, individualne planove zapošljavanja rade svakodnevno na osnovu razgovora s licima bez obzira na njihovu starosnu dob. Planovi su rezultat rada savetnika sa korisnikom usluga i izrađuju se tokom prvog individualnog razgovora. Zasnivaju se na procenjenoj zapošljivosti korisnika, izraženoj spremnosti i želji da pronađe posao u određenoj struci i predviđanju konkretnih mera podrške (obuke, stručna praksa, podrška samozapošljavanju, itd.) kako bi se korisniku omogućilo da u kratkom roku pronađe posao u željenoj struci. Dakle, u sadržaj plana unose se osnovni podaci o korisniku usluge i njegovim/njenim kompetencijama, kao i radnom iskustvu (ukoliko postoji). Na osnovu toga se zatim procenjuje zapošljivost u okviru određene struke i predviđaju mere usmerene ka povećanju zapošljivosti i zapošljavanja lica u struci za koju se mlada nezaposlena osoba opredelila u razgovoru sa savetnikom NSZ. S obzirom na navedeno, struka za koju se pravi individualni plan može biti definisana na osnovu stečenog formalnog ili neformalnog obrazovanja, radnog iskustva, te izražene želje mladog nezaposlenog lica tokom individualnog razgovora sa savetnikom.

Ako lice izjavi da želi posao u struci, to se navodi u individualnom planu zapošljavanja; ako ima radno iskustvo, i to se navodi. Ako nema radno iskustvo, ne zna da napiše CV, kroz individualni plan se dogovara i mera. Kaže se da će lice biti pozvano da dođe na prvu narednu obuku. (savetnik NSZ, velika filijala)

Planiraju se njihove aktivnosti, dolaženje na obuke, javljanje poslodavcima, mladi sa završenom srednjom školom obavezno prolaze obuku za aktivno traženje posla. (savetnik NSZ, mala filijala)

Participacija mladih nezaposlenih lica u izradi individualnih planova zapošljavanja

Po pitanju učestvovanja mladih u izradi individualnih planova zapošljavanja, kao i njihovoj zainteresovanosti za saradnju tokom pisanja tih planova, mišljenja savetnika NSZ su podeljena. Bez razlike, savetnici naglašavaju da su mladi informisani o postojanju tih planova usled činjenice da svako od njih mora da potpiše dva primerka tog plana kada ga zajednički sastave tokom individualnog razgovora. Mladi nezaposleni dobijaju jedan primerak plana, pri čemu su takođe informisani da je predviđena i periodična revizija tih planova (na šest meseci). Ipak, dok pojedini savetnici naglašavaju da su korisnici usluge informisani o postojanju individualnih planova zapošljavanja, drugi pak ističu činjenicu da su mnogi mladi zapravo nesvesni postojanja tih planova, ne znaju čemu služe i nisu zainteresovani za njihovo sprovođenje.

Mladi hoće da sarađuju, 90% njih su voljni i željni da rade, to je i obaveza da sastave plan sa savetnikom. (savetnik NSZ, mala filijala)

Objasnim im prilikom razgovora, predložim mere, pitam da li su saglasni, na kraju razgovora dobiju papir na potpis, da bi znali o čemu se radi. (savetnik NSZ, velika filijala)

Nisu svesni, možda 60% njih je svesno značaja razgovora, masovno ga smatraju formalnom obavezom, potrebno im je objasniti značaj individualnog plana zapošljavanja... Neki odbiju da potpišu, to ih ne zanima. (savetnik NSZ, mala filijala)

Mi im govorimo o individualnom planu zapošljavanja, često se stekne utisak da su zainteresovani, ali zapravo mali broj stvarno učestvuje. (savetnik NSZ, mala filijala)

Kao ni u slučaju načina vođenja individualnih razgovora, savetnici NSZ uglavnom ne vide značajne razlike u domenu saradnje s mladim nezaposlenim licima tokom izrade individualnih planova zapošljavanja i njihovoj participaciji u tom procesu, u poređenju sa drugim starosnim kategorijama nezaposlenih. Oni sami se jednako posvećuju izradi individualnih planova zapošljavanja za svakog korisnika usluge. Razlike u pristupu, ukoliko ih ima, uslovljene su jedino postojanjem ili nepostojanjem odgovarajućeg radnog iskustva, te predviđenim merama koje su im na raspolaganju za podršku povećanju zapošljivosti i zapošljavanju mladih i nezaposlenih iz ostalih starosnih kategorija.

Individualno je, nema pravila. (savetnik NSZ, mala filijala)

Više su zainteresovani stariji, oni poštuju rokove, posebno lica koja su ostala bez posla, tehnološki viškovi. (savetnik NSZ, velika filijala)

Sprovođenje individualnih planova zapošljavanja

Individualnim planovima zapošljavanja predviđaju se različite aktivnosti koje mladi nezaposleni treba da sprovedu u periodu traženja posla. Ove aktivnosti uključuju posete poslodavcima, traženje informacija o slobodnim radnim mestima, kao i učestvovanje u obukama i drugim merama koje su

predvideli savetnici NSZ. Za savetnike NSZ sprovođenje individualnih planova zapošljavanja najčešće podrazumeva aktivnost mladih nezaposlenih u domenu traženja posla, kao i iniciranje ponovnih razgovora sa savetnicima NSZ. Naime, savetnici NSZ po pravilu ističu da mladi koji su aktivni lako nalaze posao, da se od njih očekuje da se interesuju, vraćaju se kod savetnika, kako bi se informisali o eventualnim poslovima, da se redovno javljaju (na svaka tri meseca, ali i češće od toga), da dolaze na reviziju planova zapošljavanja (na šest meseci, ali i pre isteka tog roka, ako smatraju da će u drugoj struci lakše naći posao).

Dakle, po mišljenju savetnika NSZ, sprovođenje individualnih planova zapošljavanja je primarno u nadležnosti korisnika usluge i od njih samih presudno zavisi da li će plan biti sproveden. Aktivni tražioci posla sprovode plan, javljaju se na evidenciju, dolaze na reviziju, pa češće i nađu posao. Kad je reč o sistemima kontrole ustanovljenim na nivou NSZ, oni podrazumevaju reviziju planova, dok su se kao mera sprovođenja individualnih planova zapošljavanja nekad koristili i dnevnicu traženja posla. Dok je revizija obavezna, dnevnicu traženja posla se danas koriste isključivo na dobrovoljnoj osnovi.

Praksa pokazuje da oni koji su vrlo aktivni, oni koji dolaze svake nedelje, po pravilu i nađu posao. Oni koji dođu jednom i ne pojave se godinu dana nakon toga – to nisu lica baš posvećena traženju posla. (savetnik NSZ, velika filijala)

Sistem kontrole realizacije individualnih planova zapošljavanja je revizija na šest meseci. (savetnik NSZ, velika filijala)

Revizija je obavezna, ko ne dođe, zovemo ga, ako ne dođe po pozivu, ne posredujemo, prethodno ih na to upozorimo. (savetnik NSZ, velika filijala)

Dogovoreno je da bi kroz individualni plan zapošljavanja trebalo da sprovedu i vode evidenciju kroz dnevnik traženja posla. To se ne dešava u 95% slučajeva. (savetnik NSZ, mala filijala)

Dnevnik traženja posla, na tome se ne insistira. Ranije je to bila obaveza. (savetnik NSZ, velika filijala)

2.3.1.c. Primena mera aktivne politike zapošljavanja namenjenih mladim nezaposlenim licima

Mladi nezaposleni na evidenciji NSZ se najčešće uključuju u obuke za aktivno traženje posla (ATP1) i klubove za traženje posla. Ove mere su kreirane prevashodno za njih, dok su drugim starosnim kategorijama nezaposlenih namenjene neke druge mere poput radionica za smanjenje stresa usled gubitka posla. ATP1 je obuka dostupna gotovo svim mladim nezaposlenim licima. U nekim filijalama ovaj tip obuka je obavezan za sve korisnike sa završenom srednjom školom. Obuku ATP1 savetnici smatraju veoma korisnom, dok je mladi najčešće rado prihvataju jer traje kratko (nekoliko sati tokom jednog dana). S druge strane, iskustva sa klubovima za traženje posla su različita – od toga da ih savetnici iz pojedinih velikih filijala smatraju veoma korisnim do toga da negde ne mogu da popune kvote usled nezainteresovanosti mladih za ovaj tip obuke (pre svega zbog dužine trajanja od nekoliko nedelja). U nekim manjim filijalama ovaj tip obuke nije dostupan, te ga savetnici ne uključuju u individualne planove zapošljavanja. Pored toga, mladi se često upućuju na sajmove zapošljavanja.

Job klubovi su delotvorniji nego ATP1 po našem iskustvu. (savetnik NSZ, velika filijala)

Lako dostupne obuke su ATP1 i klubovi, one se stalno održavaju, ali klubovi idu „na mišiče“ – mladi neće da dođu na tu obuku. (savetnik NSZ, velika filijala)

Job klub kod nas ne postoji i ne nudi se. (savetnik NSZ, mala filijala)

Po pravilu, mladi nezaposleni su u većoj meri zainteresovani za obuke nego nezaposlena lica iz drugih starosnih kategorija. Ujedno, savetnicima NSZ su mladi nezaposleni prioritet prilikom uključivanja u obuke za aktivno traženje posla, kao i obuke za tržište rada.

Uglavnom mladi idu na obuku. Visokoškolci su više zainteresovani za stručnu praksu i pripravništvo. (savetnik NSZ, velika filijala)

Mladi su u većoj meri zainteresovani za obuke. Stariji imaju veći problem, nisu lako prilagodljivi, često idu na radionice za smanjenje stresa usled gubitka posla. (savetnik NSZ, velika filijala)

Stariji su manje zainteresovani. (savetnik NSZ, mala filijala)

Mladim nezaposlenim licima savetnici nude podjednako nefinansijske i finansijske mere podrške zapošljavanju. Najatraktivnije su svakako finansijske mere, i to obuke kod poznatog poslodavca, stručna praksa (za mlade sa visokim i srednjim obrazovanjem) i javni radovi (za mlade bez kvalifikacija). Što se tiče subvencija za samozapošljavanje i podsticaja za razvoj preduzetništva, za njih su uglavnom zainteresovanija nezaposlena lica iz drugih starosnih kategorija.

Za finansijske mere su više zainteresovani, ali su kvote male. (savetnik NSZ, velika filijala)

Subvencije za samozapošljavanje uglavnom koriste oni srednjih godina, mali broj mladih. (savetnik NSZ, mala filijala)

Za preduzetništvo su zainteresovani stariji, a od mladih uglavnom visokoškolci. Najviše su zainteresovani za obuke kod poznatog poslodavca, ali i obuke za tržište rada i to za strane jezike, informacione tehnologije i osnovni i specijalistički nivo, gerontodomaćice.. (savetnik NSZ, velika filijala)

Prilikom upućivanja mladih na konkretne mere aktivne politike zapošljavanja kao ključni problem se nameće nedostatak finansijskih sredstava. Kvote koje se dodeljuju pojedinim filijalama su male, tj. mnogo je veći broj nezaposlenih mladih koji bi bili zainteresovani i podobni za određenu meru nego što je slobodnih mesta na raspolaganju savetnicima za zapošljavanje. Takođe, dešava se i da iz Direkcije NZS dobiju informaciju o tome da će neka mera biti odobrena, da oni obaveste korisnike o tome da će biti uključeni u tu meru i da se takva mera na kraju ne sprovede. Zbog toga je jedan broj savetnika svesno prestao da predviđa mere u individualnim planovima zapošljavanja mladih nezaposlenih lica – usled nesigurnosti da će one zaista biti i odobrene na nivou NSZ. Na osnovu navedenog, čini se da unutar NSZ postoji jaz između predviđenih internih procedura i njihove primene tokom rada savetnika sa nezaposlenim licima. Naime, prema internim procedurama savetnik za zapošljavanje treba da dogovori mere sa mladim nezaposlenim licima prema potrebama tog lica. Dakle, potrebne, a ne postojeće, mere treba da čine sadržinu

individualnog plana zapošljavanja. Na ovaj način bi bio unapređen i postupak planiranja mera za naredni period, jer bi u tom slučaju one bile planirane na osnovu ustanovljenih potreba, a ne postojećih mogućnosti. Ipak, treba biti svestan da u bi u tom slučaju vreme predstavljalo kritičan faktor, te da bi procedure odobravanja i budžetiranja određenih mera ustanovljenih prema zabeleženim potrebama trebalo da budu vrlo jednostavne i moguće za realizaciju u kratkom roku.

Vi im obećate da će biti uključeni u obuku... Cele godine čekamo obuke za tržište rada, dobijemo deset mesta na nivou filijale, dovoljno je da 15 minuta nisam u mogućnosti da reagujem i niko od mojih korisnika neće biti uključen, za to vreme popune se sva slobodna mesta. (savetnik NSZ, velika filijala)

Ne nudim mere koje nisu odobrene. Prošle godine su im tako ponuđene, pa nisu realizovane. Sada ih više ne nudimo. Tu sam vrlo oprezan, nekad kažu biće, pa nam ne odobre. (savetnik NSZ, mala filijala)

U manjim filijalama dodatni problem kod upućivanja mladih na obuke predstavlja i to što se takve obuke ne sprovode često u lokalnim sredinama, već mladi moraju da putuju u veće opštine i gradove gde su takve obuke dostupne. Kako im često nisu odobreni čak ni troškovi puta, mladim nezaposlenim licima udaljenost mesta na kojem se izvodi obuka predstavlja nepremostivu prepreku. **Kao izlaz iz ove situacije nameću se programi podrške mladim nezaposlenim licima koji se realizuju preko kancelarija za mlade i drugih organizacija civilnog društva, kao i jedinica lokalne samouprave.**

Ne odobre se obuke svima, a nekad je mesto obuke tamo gde oni ne mogu da odu, pošto im se ne odobre troškovi puta. (savetnik NSZ, mala filijala)

Retko ko da ne želi da se uključi, ali mali broj obuka može da se ponudi, bude dva ili tri mesta; recimo informatika je tražena, jezici, mali broj mesta, veliki broj kandidata. Ali, tada ih šaljem kancelarijama za mlade. (savetnik NSZ, mala filijala)

Pored svega, savetnici NSZ bez izuzetka upućuju mlade nezaposlene na konkretne poslodavce za koje znaju da u datom trenutku imaju otvoren konkurs za posao u struci u kojoj bi korisnik želeo da se zaposli. U svim filijalama sa čijim savetnicima je vođen razgovor postoji ustanovljen sistem prikupljanja informacija o slobodnim radnim mestima. U većim filijalama postoje službe koje se time bave, koje obavestavaju savetnike o otvorenim konkursima ili pak informacije idu kroz JIS i preko sajta NSZ. Nezavisno od toga, pretraživanju različitih izvora podataka o slobodnim radnim mestima jedan deo radnog vremena posvećuju i sami savetnici, posebno u manjim filijalama. Neki poslodavci se takođe sami javljaju NSZ, sa upitom za slanje nezaposlenih lica na razgovore za posao.

Pri upućivanju kod poslodavaca mladi imaju prioritet, između ostalog i zbog toga što sami poslodavci često iskazuju preferenciju prema zapošljavanju mladih. Ipak, ključni problemi koji se nameću tiču se nedostatka radnog iskustva kod mladih koje poslodavci traže, kao i nekorektnosti samih poslodavaca prema upućenim kandidatima.

Ciljano više mladi, oni su prioritet, poslodavci traže mlade. (savetnik NSZ, velika filijala)

Kad su u pitanju mladi imamo najviše zahteva, većina poslodavaca traži mlade, ali ako traže radno iskustvo to ide u korist starijih. (savetnik NSZ, velika filijala)

Najveći problem je u samim poslodavcima, velike predrasude, treba organizovati tribine sa poslodavcima, nemaju dobar stav. (savetnik NSZ, velika filijala)

Vrate se i kažu na koliko oglasa su se javili, a nisu dobili nikakav odgovor. Na stotine prijava, bez odgovora. (savetnik NSZ, velika filijala)

Postoje mladi koji na bilo koju informaciju odlaze kod poslodavaca, često se dešava da ne dobiju ono što im poslodavac obeća. Misle da su se zaposlili, poslodavac ih ne prijavi, oni se ne jave na evidenciju i mi ih obrišemo. Budu dvostruko kažnjeni. Ne dobiju platu, budu opravdano ljuti na NSZ, ali NSZ nema mogućnost kontrole nad tim šta se dešava kod poslodavaca. (savetnik NSZ, mala filijala)

2.3.1.d. Zadovoljstvo korisnika paketom usluga za mlade nezaposlene

Percipirano zadovoljstvo mladih nezaposlenih na evidenciji NSZ je generalno na niskom nivou. Savetnici NSZ većinom ističu da su mladi većinski nezadovoljni onim što im se nudi, ali da su ujedno i njihova očekivanja od NSZ veoma niska.

Ne mogu da kažem da su zadovoljni. Dođu sa negativnim stavom prema NSZ i državnim institucijama, oni su nezadovoljni, teško je promeniti taj stav. (savetnik NSZ, mala filijala)

Nemaju velika očekivanja od nas, ni nadu. Dosta njih kaže: „A koga je to Biro zaposlio?“ (savetnik NSZ, velika filijala)

Uzroke nezadovoljstva mladih savetnici najmanje vide u domenu sopstvenog rada. Smatraju da mladi nezaposleni najčešće uoče posvećenost savetnika, kao i da interna evaluacija mera koje su prošli, kao i izražavanje usmene zahvalnosti svedoče o tome da mladi nezaposleni cene rad savetnika za zapošljavanje.

Mislim da su zadovoljni, zovu da se zahvale, uključe se u obuku, dođu sa sertifikatima, žele drugu obuku. Dobiju više od očekivanog, prijatno su iznenađeni. (savetnik NSZ, velika filijala)

Popunjavaju evaluacione listove posle obuke, vidi se da su zadovoljni. U NSZ su savetnici predusretljivi, prime ih na razgovor u svakom trenutku, bez obzira na to da li je zakazan. Ti koji su aktivni su i zadovoljni. (savetnik NSZ, velika filijala)

S druge strane, uzroke nezadovoljstva mladih radom NSZ najviše ističu u kontekstu nemogućnosti upućivanja mladih na obuke koje bi oni želeli da prođu, ograničenih mogućnosti zapošljavanja, kao i nekorektnog ponašanja poslodavaca.

Radom savetnika su zadovoljni, ali su nezadovoljni mogućnošću upućivanja, nema mnogo slobodnih poslova. Dođe pedeset, a mi možemo da uputimo pet lica. Oni koji nisu upućeni su nezadovoljni. (savetnik NSZ, velika filijala)

Prvi kontakt je mnogo pozitivniji od onog što dobiju kasnije. Mnogo im se nudi, ali malo toga se realizuje. Nekad su ljuti, pitaju: „Zašto postojite?“ (savetnik NSZ, mala filijala)

Generalno postoji nezadovoljstvo, niste mi našli posao, mi smo prvi na udaru, još uvek vide NSZ kao poslodavca, a ne kao podršku. Desi se da su razočarani. Savetnika vide kao krivca za loše iskustvo s poslodavcem. (savetnik NSZ, mala filijala)

Kada se mišljenje savetnika o nivou zadovoljstva korisnika paketa usluga za mlade uporedi sa stavovima mladih, može se zaključiti da savetnici veoma dobro procenjuju da postoji izvestan stepen nezadovoljstva i koji su njegovi osnovni uzroci. Ovo potvrđuju izjave samih mladih nezaposlenih korisnika usluga, koji navode gotovo istovetne komentare. Stavovi mladih detaljnije su opisani u delovima izveštaja koji se bave analizom sprovođenja paketa usluga za mlade na bazi telefonskih intervjua sa korisnicima.

2.3.1.e. Finansijska održivost paketa usluga za mlade nezaposlene i interne procedure za praćenje realizacije

Bez izuzetka, savetnici NSZ ističu da su finansijska sredstva namenjena realizaciji paketa usluga za mlade, tj. pojedinih mera aktivne politike zapošljavanja usmerenih na mlade nezaposlene nedovoljna. Iako se na osnovu intervjua sa savetnicima čini da su ta sredstva raspoređena tako da se mladim nezaposlenim licima daje prednost u odnosu na ostale starosne kategorije, potrebe finansiranja obuka, tj. realizacije kako nefinansijskih, tako i finansijskih mera podrške mladim nezaposlenim su daleko iznad postojećih mogućnosti NSZ. U tom smislu, održivost paketa usluga za mlade kao seta mera namenjenog mladim nezaposlenim licima uslovljena je, između ostalog, i daljim ulaganjem finansijskih sredstava, te povećanjem budžeta za sprovođenje ovih mera.

Sredstva predodređena za ove mere nisu dovoljna. Izgleda kao da ima više za mlade, ali bi trebalo još više. (savetnik NSZ, mala filijala)

Uvek treba više, podsticaj za samozapošljavanje bi trebalo da bude veći, javni radovi tokom cele godine, za više lica; stručna praksa treba da bude tokom cele godine, da više lica može da bude uključeno. (savetnik NSZ, velika filijala)

Nije dovoljno. Trebalo bi promeniti čitav koncept, uvesti sistem vaučera, tako da svaki mladi nezaposleni dobije mogućnost da iskoristi određena sredstva na meru koja je za njega predviđena. (savetnik NSZ, velika filijala)

Kada je reč o internim procedurama za praćenje realizacije paketa usluga za mlade nezaposlene, savetnici NSZ se uglavnom pozivaju na postojanje JIS, elektronske baze u kojoj se čuvaju svi podaci o korisnicima JIS i merama podrške koje su im pružene. Takođe, pominje se dostupnost statističkih podataka dobijenih od samih poslodavaca, koji obaveštavaju NSZ o tome koliko su mladih zaposlili po osnovu određenih programa. Pojedini savetnici takođe napominju da postoje interna dokumenta, pravilnici, pa i indikatori uspešnosti.

Postoji kroz JIS, prilikom realizacije ugovora o zapošljavanju ugovor se povezuje s predviđenom merom u konkretnom individualnom planu zapošljavanja. (savetnik NSZ, mala filijala)

Kroz programe poslodavci dostavljaju izveštaj o realizaciji, kroz statistike možemo da procenimo koliko se mladih zaposlilo. (savetnik NSZ, velika filijala)

Naravno, sistem posredovanja, dodatno obrazovanje, programi zapošljavanja, svi smo umreženi, sve se prati i realizuje do kraja. (savetnik NSZ, velika filijala)

Postoje procedura za izradu individualnih planova zapošljavanja, procena zapošljivosti, postoje dokumenta. To je sve regulisano, nema nejasnoća niti problema u saradnji između funkcija. (savetnik NSZ, velika filijala)

Planirano je programom rada, preko indikatora uspešnosti, predviđene su procedure. (savetnik NSZ, mala filijala)

2.3.2. Analiza sprovođenja paketa za mlade na osnovu telefonskih intervju sa mladim nezaposlenim licima

Intervjui sa korisnicima paketa usluga za mlade nezaposlene organizovani su u periodu od 20. do 27. maja 2016. godine. Individualni razgovori sa 15 korisnika paketa usluga obavljani su telefonom, pri čemu je svaki razgovor trajao oko 20 minuta i vođen je na osnovu strukturiranog upitnika (dostupan u Aneksu izveštaja). Ispitanici su odabrani po slučajnom principu iz baze podataka NSZ, vodeći računa o tome da se radi o korisnicima koji su prijavljeni na evidenciju NSZ u 2015. godini.

Oko 60% kontaktiranih korisnika paketa usluge za mlade je odgovorilo na postavljena pitanja. Većina korisnika je odmah prihvatila da razgovara sa evaluatorom. Na relativno nisku stopu odgovora uticala je nemogućnost uspostavljanja telefonske veze (pogrešan broj, nedostupan korisnik, ne javlja se na poziv) u većoj meri nego odbijanje telefonskog intervjua od strane korisnika.

Cilj razgovora s ispitanicima je bio analiza korisničkog iskustva, ocena zadovoljstva korisnika paketa usluga za mlade nezaposlene, kao i percipirana korisnost ove mere.

2.3.2.a. Iskustva korisnika prilikom prijave u NSZ: prvi individualni razgovor sa savetnikom i izrada individualnog plana zapošljavanja

Prema iskustvu ispitanika, proces prijavljivanja u NSZ ocenjen je kao jednostavan. Od osobe koja se prijavljuje zahteva se da podnese samo osnovna dokumenta. Nema čekanja, a prilikom prijave se zakazuje individualni razgovor sa savetnikom. Razgovori su uglavnom zakazivani u veoma kratkom roku (nekoliko dana po prijavi), a u pojedinim slučajevima čak i istog dana. S druge strane, dvoje od 15 korisnika nije bilo na individualnom razgovoru, na koji, po njihovim rečima, nisu bili pozvani.

Nije bilo čekanja, predao sam dokumentaciju, nije bilo problema, zakazali su mi razgovor za nekoliko dana. Bio sam na razgovoru, bilo je ok, dali su mi neke papire da popunim, savetnik je bio dobar, svaka mu čast, imao sam još jedan razgovor nešto kasnije. (muški, mala filijala)

Nije komplikovano, preda se dokumentacija i ide se na individualni razgovor. Razgovor je bio obavljen istog dana. (ženski, mala filijala)

Nisam bio na razgovoru, nisam dobio poziv, samo sam se prijavio. Prilikom prijave sam podneo dokumenta i nikakvu informaciju nisam dobio. Interesovao sam se za posao, dobio obećanje da će me zvati, ali me niko nije pozvao. (muški, mala filijala)

Većina ispitanika koji su bili na individualnom razgovoru sa savetnikom opisala ga je kao prijatno iskustvo. Ispitanici generalno navode da prvi individualni razgovor sa savetnikom traje kratko (10-20 minuta); nekoliko ispitanika je navelo da je razgovor trajao dugo (oko jedan sat) ili veoma kratko (pet minuta). Bez obzira na to što razgovor generalno ocenjuju kao prijatan, ispitanici ne pokazuju jasnu svest o značaju tog razgovora, dok pojedini ne mogu ni da se sete ni o čemu je tačno bilo reći.

Predala sam dokumente, zakazali su mi razgovor. Razgovor je bio prijatan, rečeno mi je gde mogu da se informšem na internetu, savetnik me je uputio u mogućnost upisa na kurseve jezika. (ženski, velika filijala).

Dva puta sam bio, prvi razgovor je trajao do sat vremena, savetovao me je kako da razgovaram sa poslodavcem kada tražim posao. (muški, mala filijala)

Razgovor je trajao petnaestak minuta, ne sećam se mnogo o čemu je bilo reći. Ne bih rekla da taj razgovor bilo čemu vodi, nisam čula da je Biro bilo kome našao posao. (ženski, mala filijala)

Iz izjava ispitanika u vezi sa temom individualnih razgovora stiče se utisak da se, nezavisno od dužine njegovog trajanja, savetnici uglavnom fokusiraju na sledeće: 1. pitanja u vezi sa kvalifikacijama korisnika, 2. preferencije u pogledu zapošljavanja (gde bi mogli/želeli da se zaposle), 3. načine traženja posla, 4. slobodna radna mesta. Nekolicina ispitanika navodi da su im savetnici ponudili konkretne informacije o poslodavcima koji traže radnike, kao i da su im predložili uključivanje u obuke i program pripravništva. Pored toga, ispitanici takođe navode da su savetnici često napominjali da će ih pozvati ako se ukaže prilika za zapošljavanje ili učešće u programima obuke, ali se to kasnije najčešće nije desilo.

Savetnica mi nije ništa posebno rekla, osim da pokušam sama da nađem posao, da posla nema čak ni za one koji su završili fakultete, a još manje za nezaposlene sa srednjom školom. (ženski, mala filijala)

Uglavnom o mojim kvalifikacijama, da li ima posla na kojem bih mogla da radim, savetnica je objasnila da u mojoj struci nema posla, ali da ću svakako biti obaveštena ako se nešto pojavi. Do sada me još niko nije pozvao sa bilo kakvom informacijom. (ženski, velika filijala)

Pozvali su me da uradim pripravnički u trajanju od šest meseci i to je jedino što sam dobila. (ženski, mala filijala)

Prvi razgovor je trajao oko 45 minuta, razgovarali smo o načinu traženja posla, da obilazim firme, savetnik je pomenuo kurseve na koje bi mogao da se uključim, ako ih bude. (muški, mala filijala)

Razgovor je trajao oko pet minuta, u vezi sa poslom, gledali su da li ima posla na raspolaganju, dali su mi uput sa nazivom firme, rekli mi da vidim da li imaju posla. Bio sam, ali su već nekog zaposlili u međuvremenu. (muški, velika filijala)

Individualni plan zapošljavanja kao pojam nije poznat većini ispitanika. Na pitanje da li znaju šta takav plan podrazumeva, te da li oni sami imaju individualni plan zapošljavanja, ispitanici odgovaraju negativno¹⁷.

Nije pominjala individualni plan zapošljavanja, ne znam ništa o tome, ne znam da li je za mene napravljen takav plan. (ženski, mala filijala)

Sam da tražiš posao, ideš od firme do firme, ne znam da je za mene napravljen takav plan. (ženski, velika filijala)

Tokom razgovora savetnici NSZ su pojedine korisnike upućivali u moguće načine traženja posla, a otprilike polovinu ispitanika savetnici s kojima su razgovarali uputili su i na konkretne poslodavce za koje su u datom momentu znali da imaju otvoreni konkurs za zapošljavanje.

Da, govorio je o tome kako da pišem CV, kako da tražim posao kod poslodavaca, da mogu da koristim kurseve u NSZ kad ih bude. (muški, mala filijala)

Jeste, saznao sam da ima sajmovi za zapošljavanje, da ne čekam na NSZ nego da se i sam uključim i tražim posao. (muški, mala filijala)

Da, dobio sam cedulju da se javim nekim firmama. (muški, velika filijala)

Nije tom prilikom, ali zvala je kasnije da kaže da je otvorena mesara, pristala sam. Međutim, savetnica je zvala ponovo sutradan, obavestila me kako nije uspela da se dogovori s poslodavcem, tako da nisam ni otišla na razgovor s poslodavcem. (ženski, mala filijala)

S druge strane, otprilike svaki drugi ispitanik je informisan o mogućnostima uključivanja u određene obuke i druge mere zapošljavanja koje se organizuju u NSZ. Oni koji znaju za takvu mogućnost većinom su informaciju dobili od savetnika, mada su u pojedinim slučajevima do informacije došli i pretragom preko interneta. Veoma mali broj ispitanika je i pozvan da se uključi u određenu meru; samo jedan od njih je zaista prošao obuku za aktivno traženje posla, dok dvoje svojevolutno nisu otišli na obuku iako su prethodno izrazili zainteresovanost. Skoro polovina ispitanika nije ni bila obavještena o mogućnosti uključivanja u konkretne mere podsticanja zapošljavanja preko NSZ.

Da, obuka kako da pišem CV, bio sam pre neka dva meseca. Pominjali su i prekvalifikacije. (muški, velika filijala)

Ponudili kurseve za engleski jezik, obuka za tržište rada, ako treba da se školujem za neki drugi posao. Želeo sam da pohađam kurs engleskog, nisu me pozvali, rekao sam da sam zainteresovan, rekli su da će me pozvati ako budu organizovali takav kurs. (muški, mala filijala)

¹⁷ Ispitanicima u telefonskom razgovoru nije bilo postavljeno pitanje da li su prilikom individualnog razgovora potpisali individualni plan zapošljavanja i dobili jedan primerak za sebe kako bi se rukovodili tim planom prilikom traženja posla. S druge strane, to pitanje je postavljeno učesnicima fokus grupa (korisnicima programa realizovanih preko Ministarstva omladine i sporta) koji su, sem u jednom izolovanom slučaju, izjavili da ništa nisu potpisali po okončanju razgovora, te da ni ne znaju za postojanje IPZ.

Nisam čula za mere, savetnik nije pominjao mogućnost uključivanja u mere, poznate su mi neke mogućnosti iz onog što sam pročitala, našla na internetu, ali nisam znala da NSZ organizuje obuke niti stručne prakse. (ženski, velika filijala)

Nije mi ništa ponuđeno, nisam dobila informacije, ni usmeno ni u vidu štampanog materijala. Inače, bila bih svakako zainteresovana. (ženski, velika filijala)

Jeste, ponuđeno je, rekla sam da sam zainteresovana, savetnik je naveo sve što mogu da koristim i kada su termini, ali sam zaboravila, nisam se uključila, bile su neke radionice za koje sam bila zainteresovana, ali na kraju nisam koristila ništa od mera. (ženski, velika filijala)

2.3.2.b.Zadovoljstvo korisnika

U razgovoru sa ispitanicima stiže se utisak da oni generalno nemaju visoka očekivanja u pogledu mogućnosti koje im se nude preko NSZ, pa je stoga i nivo zadovoljstva uslugom teško proceniti. S jedne strane, svesni su toga da prijava u NSZ ne znači automatski i zaposlenje, dok s druge strane sve ostale vidove podrške zapošljavanju ne percipiraju kao veliku pomoć na njihovom putu ka pronalaženju posla. Radom savetnika su većinom zadovoljni, prihvatajući činjenicu da savetnici ne mogu naročito da im pomognu da pronađu posao.

Razgovor nikad nije trajao više od pola sata, rekla je: „Idite sami i tražite“; to je loše jer da mogu, ja bih ionako sama išla i tražila, pa ne bih ni došla u NSZ. (ženski, velika filijala)

Nisam prezadovoljan, ali nisam ni nezadovoljan. Ponudio je sve poslove za koje je znao, ako nije nešto sakrio, ali u to ne verujem, potrudio se da me dobro upozna, da upozna potrebe i problem. Jasno mi je da nisu svemoćni, ne mogu da nađu posao ako posla nema. Ali, savetnik mi jeste bio u potpunosti posvećen tokom razgovora. (muški, velika filijala)

Ne mogu da procenim pošto ne znam kako je trebalo da bude vođen razgovor, za mene je to bio samo običan razgovor. Ne čini mi se da mi je posvećena dovoljna pažnja, niti da je savetnik uspeo da za tako kratko vreme proceni potrebe i probleme s kojima se suočavam u traženju posla. Razgovor je bio fokusiran isključivo na mene i savetnica mi je posvetila punu pažnju. (ženski, velika filijala)

Pojedini ispitanici izražavaju čak izrazito visok nivo zadovoljstva radom savetnika NSZ. Izuzetak predstavlja izjava jednog ispitanika koji nije zadovoljan radom savetnika.

Odlično, posebno sam zadovoljan načinom na koji je objašnjavao, posvetio se, sve što me je interesovalo objasnio na jasan način, posvetio pažnju. (muški, mala filijala)

Jeste, zadovoljna sam, bio je prijatan, sve rekao, nije bilo dovoljno vremena, ne izgleda kao da me je upoznao, ali to je zbog veoma kratkog vremena i malog broja susreta. (ženski, velika filijala)

Nije baš, jako je kratko trajalo, ništa posebno nije rečeno, pričala je s kolegicom, nemam utisak da se fokusirala samo na mene. (ženski, mala filijala)

Isti zaključak nameće se i na osnovu generalnog stava ispitanika prema NSZ, ocenjenog na osnovu spoznaje iskustava njihovih vršnjaka, bliskih prijatelja i poznanika koji su koristili uslugu NSZ. Ispitanici su saglasni u tome da su ta iskustva slična njihovom, dok preovladava mišljenje da je *preko NSZ retko ko zaista našao posao*. Dakle, nezadovoljstvo ispitanika usmerava se prvenstveno na NSZ kao instituciju, i to gotovo isključivo zbog činjenice da svojim korisnicima ne nudi konkretnu mogućnost zaposlenja. S druge strane, na rad savetnika gotovo da nema nikakvih pritužbi.

Niko nije zadovoljan, ne znam da je Biro našao posao bilo kome. Jednu moju komšinicu su zvali tek posle 15 godina. (ženski, mala filijala)

Imam poznanike, ista iskustva kao moje, svi su prošli kao ja – nije im ništa konkretno ponuđeno. (muški, mala filijala)

Neki su nezadovoljni, čak su se posvađali, a neki su kao i ja, niti preterano zadovoljni niti nezadovoljni. (ženski, velika filijala)

S druge strane, upitani da daju preporuku kako bi se unapredile aktivnosti NSZ i povećao nivo njihovog zadovoljstva, ispitanici pokazuju relativno malu zainteresovanost, navodeći tek nekoliko konkretnih ideja. Većina njih jasno izražava da ne znaju šta bi moglo da se unapredi, šta bi trebalo uraditi ili ponuditi mladim nezaposlenim licima preko NSZ. Sporadično iznete ideje za unapređenje rada NSZ uglavnom idu u pravcu boljeg razumevanja korisnika usluge i to u cilju upućivanja na konkretnog poslodavca kod koga bi mogao da dobije posao. Dakle, suštinu problema ispitanici vide u činjenici da preko NSZ teško da mogu da dobiju posao, te da su u pogledu traženja posla prvenstveno posvećeni sami sebi.

Ne znam šta bih promenio, ne vredi govoriti, nije im mnogo važno da li će se mladi zaposliti. (muški, mala filijala)

Možda da razgovor duže traje, da nam objasne šta bi mogli da radimo sa svojim kvalifikacijama, da predlože dodatne obuke, da se potrude da nam nađu posao. (ženski, mala filijala)

Da imaju nešto konkretno, tj. da zaista imaju konkretne poslove koje mogu da ponude nezaposlenima. (muški, velika filijala)

2.3.2.c. Percipirana korisnost usluge

Tačno polovina ispitanika smatra da je razgovor sa savetnikom NSZ bio koristan. S druge strane, isto toliko njih smatra da od razgovora sa savetnikom nisu dobili ništa konkretno, te da im nije bio od velike koristi u traženju posla.

Ispitanici koji su razgovor ocenili korisnim objasnili su ovu tvrdnju time što su nakon njega više saznali o tome kako da traže posao (kako da napišu CV, kako da se predstavljaju poslodavcima i vode razgovor o poslu, svesniji su svojih mogućnosti i sigurniji u sebe), dobili su priliku da se jave određenim poslodavcima, razne informacije o mogućnostima zapošljavanja u zemlji i inostranstvu, a stekli su i izvesno radno iskustvo (po osnovu pripravnčkog staža i ugovora o volontiranju).

Sad sam osetio da mogu bolje, ne dam na sebe, znam kako da se postavim u razgovoru s poslodavcem, da pregovaram o višoj plati. (muški, mala filijala)

Recimo da da, ako se uzme u obzir makar činjenica da sam na taj način stekla pripravnički staž. (ženski, mala filijala)

Jeste, korisno je, mislim da će mi NSZ (savetnik) pomoći da nađem posao. (ženski, mala filijala)

Druga polovina ispitanika ne ocenjuje razgovor sa savetnikom NSZ kao koristan, pri čemu se u osnovi njihovog stava nalazi poimanje da je razgovor sa savetnikom retko kome zaista pomogao da pronađe posao. Ispitanici iz ove grupe, čak i kada su bili uključeni u neku konkretnu meru (pripravnički staž, volonterski rad, obuke), ostaju pri tome da suštinski ništa konkretno nisu dobili, te da posao uglavnom moraju da traže sami.

Iskreno ne, bila sam spremna na to da će sve biti tek formalnost, da nema velike šanse da će mi naći posao. (ženski, mala filijala)

Ne naročito. Ništa konkretno nisam dobila, da je bio koristan sada bih radila i našla posao preko Biroa. (ženski, velika filijala)

Ne znam, nije mnogo. Isto kao i drugi, ništa novo nisam naučio, ništa preterano korisno nisam dobio. Ništa konkretno nisam dobio iz tog razgovora. (muški, velika filijala)

Percipirana korisnost sveukupne podrške dobijene preko NSZ u kontekstu paketa usluga za mlade još je niža u odnosu na percipiranu korisnost razgovora sa savetnicima. Ispitanici navode da podršku NSZ ne vide kao preterano korisnu, jer uglavnom sami (nezavisno od NSZ) traže i pronalaze posao. Konačno, jedan broj ispitanih izjavljuje da bi se na isti način ponašali i s jednakim uspehom tražili i pronalazili posao bez bilo kakve podrške NSZ.

Nije od velike koristi, isto bih se ponašala i da nisam išla da se prijavim. (ženski, mala filijala)

Našao sam neki sezonski posao, ali ne preko NSZ – NSZ mi u tom traženju nije bio od pomoći; sada ponovo tražim posao, preko prijatelja, poznanika, raspitujem se, smatram da mi tuđa podrška u traženju posla nije potrebna. (muški, velika filijala)

Nisam zaposlena, treba da položim državni ispit, ne mogu da procenim da li mi je i u kojoj meri pomoglo. Ipak, sada ću biti spremnija i da samostalno tražim posao. (ženski, velika filijala)

Generalno niska percipirana korist paketa usluga za mlade, odnosno podrške koju NSZ pruža mladim nezaposlenim licima, čini se da ipak nije uticala na njih da u potpunosti prestanu da iskazuju potrebu za ovakvom institucionalnom podrškom. Upitani da li bi drugima preporučili da se prijave na evidenciju NSZ, ispitanici većinom odgovaraju potvrdno. Dakle, bez obzira na upućene brojne kritike na rad savetnika i službe kao institucije, mladi nezaposleni i dalje pozitivno reaguju na mogućnosti koje bi mogle da im se ukažu preko NSZ. Ovo potvrđuju sledeće izjave:

Svakome bih to preporučila, svaki način traženja posla je dobar, na taj način bi neko mogao da nađe posao, mada lično ne poznajem nikog ko se zaposlio preko NSZ. Ipak, nikad se ne zna – možda i tako može da se nađe posao. (ženski, velika filijala)

Naravno, preporučio bih, mislim da treba iskoristiti sve kako bi mogli da nađu posao, svakom preporučujem da se bori sa sebe. (muški, mala filijala)

Nema svrhe, jer neće naći posao, sve je u rukama pojedinca. Ipak, da sama nisam otišla na biro, ne bih ni znala za sajmove zapošljavanja, niti za bilo kakve mogućnosti. (ženski, mala filijala)

2.3.3. Analiza sprovođenja paketa za mlade na osnovu direktnog posmatranja procesa izrade individualnih planova zapošljavanja kroz individualni razgovor

Dodatni uvid u rad savetnika NSZ sa mladim nezaposlenim licima dobijen je neposrednim posmatranjem toka individualnog razgovora koji rezultira individualnim planom zapošljavanja (ili revizijom istog). U periodu od dve nedelje, u junu 2016. godine, četiri filijale NSZ su bile uključene u ovo posmatranje. Kako bi se obezbedila regionalna reprezentativnost, kao i da bi se osigurao uvid u rad većih i manjih filijala, u posmatranje su uključene Filijala za grad Beograd, služba Čukarica, kao i filijale Pančevo, Smederevo i Valjevo.

Postupak sprovođenja je analiziran kroz ukupno 33 intervjuja vođenih od strane 17 savetnika za zapošljavanje. Od toga je 27 intervjuja obavljeno sa klijentima NSZ koji imaju manje od 30 godina, dok je preostalih 6 bilo starije od 30 godina. Prosečno trajanje intervjuja je 18 minuta, pri čemu je 20% intervjuja trajalo manje od 10 minuta.

Među savetnicima čiji je rad posmatran bilo je onih koji svoj posao obavljaju tek nekoliko meseci, kao i onih koji rade kao savetnici za nezaposlene već 20 godina. U tom smislu je uočena i velika razlika u pristupu obučavanju savetnika. Dok su savetnici sa dužim stažom prisustvovali brojnim obukama, što internim, što kroz saradnju na različitim projektima, savetnici koji na tim poslovima rade tek po par godina nisu pohađali nikakve struktuirane obuke, već su znanje o poslovima koje obavljaju sticali posmatranjem iskusnijih kolega.

Tako su uvidom u rad savetnika uočene velike razlike u njihovim pristupima. Ovo je delimično uslovljeno iskustvom i obukama kroz koje su prošli, ali i stavom, to jest odnosom prema poslu i klijentima. Mora se naglasiti da nisu uočene razlike u pristupu klijentima sa kojima je razgovor vođen u odnosu na njihovu starost.

Nalazi koji proizilaze iz ove analize mogu se grubo razvrstati u tri kategorije: a) oni koji se tiču organizacije posla, odnosno upućivanja na individualni intervju; b) oni koji se tiču samog toka razgovora i pristupa klijentima i c) oni koji se tiču izrade IPZ i upućivanja u aktivne mere zapošljavanja (nefinansijske i finansijske).

2.3.3.a. Upućivanje na individualni razgovor i njegova realizacija

Kao što je u dosadašnjem tekstu već spomenuto, svi nezaposleni se upućuju na individualni razgovor koji za cilj ima utvrđivanje individualnog plana zapošljavanja. Obaveza je da se ovaj

razgovor obavi u roku od 90 dana, ali je u praksi, posebno kada su u pitanju mladi nezaposleni, ovaj period značajno kraći.

Boravkom u filijalama i posmatranjem individualnih razgovora dobijen je i uvid u samu realizaciju zakazanih razgovora. Značajan broj nezaposlenih kojima je individualni razgovor zakazan jednostavno se ne pojavi. Ovo je bio slučaj i u filijalama koje su dan pre zakazanog razgovora kontaktirale nezaposlene da bi ih podsetile na dogovoreni termin razgovora i da bi se dobila njihova saglasnost da razgovor bude posmatran.

Iako je sasvim razumno pretpostaviti da je određeni broj izostanaka zaista i bio opravdan, nedolaženje na zakazani individualni razgovor sa savetnikom za zapošljavanje se može smatrati indikatorom nezainteresovanosti mlade osobe za saradnju sa NSZ.

Isto tako, veliki broj onih koji su se odazvali na poziv zapravo nije u tom trenutku bio zainteresovan za podršku NSZ u traženju posla. Razlozi za ovo su raznovrsni: neki mladi se upisuju na fakultet, *ali su im roditelji rekli da bi trebalo da se prijave na Biro kako bi negde bili prijavljeni*; drugi već studiraju, ali su na evidenciji jer im je to uslov za bus plus karticu. Naravno, bilo je i onih koji su u pogrešnom uverenju da moraju biti na evidenciji NSZ kako bi ostvarili pravo na zdravstveno osiguranje i sl. Takođe, veliki broj mladih, koji je očitio bio nezainteresovan za usluge NSZ, bio je radno angažovan kroz neformalni radni odnos, bilo da su u pitanju sezonski ili dugoročniji poslovi. Uviđajući ovaj problem, NSZ je odskoro uvela i mogućnost da se tokom individualnog razgovora nezaposleni izjasne da trenutno nisu zainteresovani da NSZ posreduje u njihovom zapošljavanju, niti da budu upućivani u aktivne mere zapošljavanja. Kada se savetnici suoče sa mladom osobom koja je u ovakvoj situaciji, jasno je da nema opravdanja da se individualni razgovor nepotrebno prolongira radi zadovoljavanja forme, te da razgovor uz zakazivanje sledećeg termina za evidentiranje nezaposlenih ne traje duže od pet minuta.

Ovakav scenario nije ni po čemu sporan, jedino se postavlja pitanje **ne bi li bilo racionalnije da se očekivanja od NSZ ispitaju već pri evidentiranju nezaposlenih, te da se ovim licima individualni razgovor i ne zakazuje u trenutku kada oni za tim razgovorom nemaju potrebu.** Trenutna situacija je takva da savetnici u toku dana zapravo imaju dosta termina kada se zakazani razgovori ne realizuju ili traju značajno kraće od predviđenog; u takvim situacijama njihovi drugi klijenti koji nemaju zakazane razgovore imaju slobodu da se sa svojim savetnicima konsultuju za vreme tih slobodnih termina, te su hodnici puni čitavog dana; međutim, to nije slučaj u svim filijalama.

U vezi sa ovim, nužno je primetiti da samo mali broj iskusnijih savetnika razgovor započinje trudeći se da razume šta zapravo klijent koji sedi naspram njega očekuje i koji su pravi motivi za njegovo prijavljivanje na evidenciju. U nekim slučajevima se ovo pitanje ne rasvetli ni do kraja intervjua; stoga se intervjui podjednako formalno vode i za aktivne tražioce posla i za one koji su iz drugih razloga na evidenciji NSZ.

2.3.3.b. Pristup nezaposlenima i tok individualnog razgovora

Kao što je već nagovešteno, evidentne su velike **razlike u radu savetnika za zapošljavanje sa nezaposlenim licima.** Ove razlike su individualne i ne proizilaze nužno iz organizacije rada u pojedinačnoj filijali. U svakoj od njih ima savetnika sa više i manje iskustva, kao i onih sa više i manje sklonosti ka ovom tipu posla. Ipak, uopšteno govoreći, može se reći da savetnici sa

dugogodišnjim iskustvom i brojnim obukama iza sebe kvalitetnije vode proces individualnog razgovora, te da se u nekim slučajevima može govoriti i o individualnom savetovanju.

Ovo se prvenstveno odnosi na kreiranje atmosfere tokom individualnog razgovora koja će pospešiti otvorenu komunikaciju i omogućiti saopštavanje svih podataka koji su relevantni za ocenu zapošljivosti jedne mlade osobe, ali i planiranje aktivnosti koje imaju za cilj da dovedu do zaposlenja. Nažalost, najveći broj savetnika ovaj razgovor vodi strogo prateći zadati format za beleženje podataka o nezaposlenom, tako da razgovor više podseća na popunjavanje formulara nego na dubinski intervju koji za cilj ima da podrži savetovanje nezaposlene mlade osobe. Radi određivanja zapošljivosti klijenta, tokom ovog procesa bi trebalo ispitati nekoliko bitnih pitanja: (1) završeno formalno obrazovanje, (2) stečeno radno iskustvo (formalno i neformalno), (3) posedovanje posebnih znanja i veština, stečenih kroz različite oblike neformalnog ili informalnog obrazovanja, ili kroz iskustvo izvan obrazovnih institucija (ovo se ujedno smatra i jedinom kvalifikacijom u smislu osposobljenosti za obavljanje određenog posla), kao i (4) ostale elemente u vezi sa očekivanjem od zaposlenja, motivacijom, interesovanjem i stavovima, preferencijama za određene poslove i uslovima koji su prihvatljivi.

Od svih ovih elemenata, jedino što se u potpunosti redovno ispituje jesu prve dve stavke – stečeno formalno obrazovanje i radno iskustvo, jer gotovo svi savetnici pitanje posedovanja posebnih znanja i veština koje bi mogle biti od važnosti za zaposlenje tretiraju samo kroz formalne institucionalne obuke. Bilo je slučajeva kada je čak i sam klijent nagovestio posedovanje nekih znanja koja nisu stečena u školi ili na obukama, a da savetnica ovaj podatak uopšte nije propratila dodatnim pitanjima kako bi se te konkretne veštine identifikovale. Ako se uzme u obzir da upravo ova znanja i veštine mogu napraviti ključnu razliku za jednu mladu osobu bez radnog iskustva ili biti još presudnije za one bez obrazovanja, teško je razumeti zašto savetnici tako olako prelaze preko ove teme.

Što se poslednjeg elementa tiče, ispitivanje se najčešće svodi na ispitivanje spremnosti na mobilnost i konstatuje se da bi trebalo očekivati platu u skladu sa trenutnim stanjem na tržištu. Samo definisanje poslova za koje bi trebalo posredovati može se smatrati problematičnim. Zbog karakteristika sistema i efikasnosti u posredovanju nužno je definisati precizan set zanimanja za koje je lice zainteresovano. U najvećem broju slučajeva mladi klijenti nisu imali spreman odgovor na ovo pitanje, a vođenje savetnika u ovom smislu je bilo krajnje aproksimativno. Čini se da bi zbog ovoga, a i, kao što će biti prikazano, zbog planiranja mera, bilo od velike koristi **kada bi savetnici za zapošljavanje imali makar bazične kompetencije u domenu karijernog vođenja i savetovanja.**

Iako jeste bilo savetnika koji su se „dubinski“ posvetili klijentu sa kojim su razgovarali, trudeći se da razumeju situaciju osobe koja sedi naspram njih, velika većina posmatranih razgovora jeste bila ljubazna, ali i površna; stoga se ne može reći da su iscrpljene sve mogućnosti da se snage i ambicije svake pojedinačne mlade osobe identifikuju, kao i da se prepoznaju sve barijere sa kojima se mladi potencijalno suočavaju u traženju posla.

Ista je ocena procesa i pristupa razgovoru i kada su stariji nezaposleni u pitanju, te se ne može govoriti o posvećivanju dodatne pažnje mladima i dodatnim udublivanjem u njihove slučajeve. Čak se može reći da razgovor sa starijima duže traje, jer je potrebno više vremena da se sva radna iskustva upišu u lični karton – što svakako ne znači da je savetovanje odraslih dublje u odnosu na mlade nezaposlene.

2.3.3.c. Definisanje individualnog plana zapošljavanja i upućivanje u mere

Sam proces planiranja aktivnosti kroz individualni plan zapošljavanja nužno je uslovljen i raspoloživim sredstvima za APZ, kao i javnim pozivima koji su otvoreni. Tokom poseta filijalama često se čula žalba savetnika da bi *trebalo da upućuju mlade ljude u mere, a da novca za mere nema*. Njihov rad dodatno otežava činjenica da se čak i mere koje se mladima najavljuju često na kraju ne realizuju, tako da su savetnici veoma oprezni kada dođe do planiranja konkretnih mera APZ.

Nezavisno od toga, mladima bi trebalo predstaviti mere koje bi njima konkretno mogle biti svrsishodne. Ipak, ima savetnika koji o merama uopšte ne govore ili eventualno preporučuju mladima da se uključe u obuku ATP1 ne bi li se *informisali o uslugama koje NSZ nudi*. Čini se da je u nekim slučajevima došlo do promene shvatanja suštine obuke ATP1 (Obuka za aktivno traženje posla), a da bi ovakvo grupno informisanje o uslugama NSZ trebalo shvatiti kao korak unazad u odnosu na ciljano individualno predstavljanje mogućnosti od strane savetnika za zapošljavanje tokom individualnog razgovora.

Sa druge strane, ima savetnika koji potpuno neselektivno i bez osnova preporučuju mere nezaposlenim mladima, što je dodatni problem kada su sredstva za mere ograničena kao što je sada slučaj u Republici Srbiji. Ovo je naročito evidentno kada su u pitanju obuke za tržište rada. Zaista se ne može reći da se potencijalna dobit, u smislu povećanja šanse da se nađe posao, uzima u obzir kada se mladim klijentima NSZ preporučuje učešće u ovim obukama. Na primer, mladiću koji je završio i srednju stručnu školu i višu školu nuđena je prekvalifikacija za zanimanja koja su tražena na tržištu rada, a on sam ima radnog iskustva u zanimanju kojim bi se radije bavio (upravo je podneo ostavku kod poslodavca koji nije poštovao dogovorene uslove). Uz to, savetnici najčešće pominju dva do tri zanimanja za koja očekuju da će obuke biti organizovane nezavisno od prethodnog iskustva, sposobnosti i očekivanja nezaposlene mlade osobe. Na klijentima ostaje da se opredele – stiče se utisak da oni često pristaju na te obuke da ne bi odbili savetnika, ili prosto zbog toga što *ništa drugo ne rade*. Pitanje obuka za strane jezike i rad na računaru je posebna tema. Ove su obuke očito najpopularnije među nezaposlenim mladima, ali se mora postaviti pitanje uticaja/efekta ovih obuka na uspeh u pronalaženju posla. Iako ovakve obuke nesumnjivo vode do ličnog usavršavanja njihovih učesnika, pitanje je da li je opravdano da se ovo čini o trošku budžeta Republike Srbije.

Konačno, u ovom izveštaju dolazimo i do teme koja bi trebalo da bude okosnica posla savetnika za zapošljavanje: podrške nezaposlenim mladima u traženju posla. Većina, mada ne i svi, savetnici se na kraju razgovora pozabavi i ovom temom. Uz ispitivanje metoda koje mlada osoba koristi u traženju posla, daju se i neki saveti, a u malom broju slučajeva se pogledaju i otvorena slobodna radna mesta koja NSZ ima u svojoj bazi. Pitanju pristupa i uspeha u traženju posla bi trebalo pristupiti pre planiranja aktivnih mera zapošljavanja. Tek nakon intenzivnog i aktivnog perioda traganja za poslom možemo smatrati opravdanim uključivanje određene osobe u aktivne mere zapošljavanja. Naravno, ovo se ne odnosi na „meke“ mere koje upravo imaju za cilj da podrže proces traženja posla. Dakle, na osnovu posmatranih razgovora, **ocena je da se savetnici za zapošljavanje nedovoljno bave savetovanjem nezaposlenih u traženju posla.**

Stepen do kog se neki individualni plan zapošljavanja može smatrati rezultatom kolaborativnog pristupa opet značajno varira od savetnika do savetnika, ali i od ličnosti klijenta za kog se IPZ izrađuje. Ipak, isuviše često savetnici obaveštavaju klijente da su im „prepisali“ određenu meru, iako je nisu prodiskutovali sa samim klijentom. Većina savetnika čiji je rad posmatran davala je klijentima

po jedan primerak IPZ na uvid i tražila njihove potpise. Ipak, bilo je slučajeva gde je to iz tehničkih razloga bilo neizvodljivo (ne radi štampač, nema tonera i sl.). Nijedan savetnik nije svojim mladim klijentima pomenuo postojanje paketa za mlade, što je, uzimajući u obzir njegov trenutni oblik, sasvim razumljivo. Ipak, može se pretpostaviti da bi poverenje u mogućnost dobijanja realne podrške od strane NSZ i uopšte motivisanost mladih nezaposlenih da sa NSZ sarađuju mogli da porastu kada bi znali da im NSZ daje prioritet u svom radu.

2.4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Položaj mladih, koji se početkom ove decenije dramatično pogoršao, o čemu svedoči podatak da je u jednom trenutku stopa nezaposlenosti za najmlađa lica iz ove starosne kategorije (15-24) iznosila preko 50%, iziskivao je odgovor aktivne politike tržišta rada kojom bi se negativne posledice po mlade ublažile. Donošenje paketa usluga za mlade u 2013. godini viđeno je kao jedan korak ka ublažavanju ovog problema. Namera je bila da se ovim paketom stavi akcenat na intenziviranje saradnje sa mladima, koja se ogleda u većoj posvećenosti savetnika NSZ ovim licima, bržoj proceni zapošljivosti, pažljivijem planiranju i uključivanju u adekvatne mere aktivne politike i, što je ujedno i krajnji cilj, povećanju broja mladih lica koja su uspešno našla posao. Ovo poglavlje donosi zaključnu ocenu sprovođenja paketa za mlade na osnovu svih dobijenih nalaza, kao i preporuke za njegovu unapređenje, ali i za unapređenja u širem kontekstu APZ za mlade.

2.4.1. Zaključna diskusija

Nepovoljna kretanja koja su nadolazila iz privrednog okruženja (pad privredne aktivnosti, smanjenje agregatne tražnje, pad investicione aktivnosti...), kao i relativna neefikasnost sprovođenja internih procedura, očigledno su predstavljali preveliku prepreku zbog koje se uvedeni paket mera ne može oceniti kao uspešan. Prvo, ostvaren je negativan trend po pitanju uključivanja mladih u mere APZ, pri čemu je njihovo učešće u ukupnom broju lica koja su obuhvaćena ovim merama opalo sa 51%, pre uvođenja paketa, na 41% u 2015. godini, što je svakako suprotno planiranom rezultatu. Drugo, pad učešća mladih lica u programima obuka i dodatnog obrazovanja (sa 26,5% u 2011. na 9% u 2015. godini) takođe je jedan od neuspeha ovog paketa mera. Treće, intenzitet saradnje sa mladima, mereno prema devet dostupnih indikatora, ne samo da se nije povećao, već se u odnosu na intenzitet saradnje sa ostalim licima relativno smanjio.

Jedini pomak u pravom smeru ostvaren je u pogledu skraćivanja broja dana neophodnih da se sa mladom osobom zaključi IPZ nakon što se ista prijavi na evidenciju NSZ. Broj prosečno potrebnih dana koji je nakon uvođenja paketa mera gotovo prepolovljen, iako jeste bio jedan od osnovnih planiranih ciljeva, slaba je uteha, jer se radi o cilju koji je, u odnosu na ostale, i najlakše i najjeftinije bilo ostvariti. Ono što dodatno potvrđuje tezu o relativno neuspešnoj realizaciji paketa mera je i činjenica da se u NAPZ za 2015. govori o tome da je, na osnovu analiza indikatora tržišta rada od izbijanja ekonomske krize 2008. godine, zabeleženo najizraženije pogoršanje položaja tri grupe nezaposlenih na tržištu rada – to su mladi, stariji i lica bez kvalifikacija i niskokvalifikovani. Ipak, od 2013. godine se beleži izvesno poboljšanje položaja većine ranjivih grupa, izuzev mladih.

Iako je činjenica da učešće finansijskih sredstava planiranih za ove namene nije prelazilo 0,2% BDP-a (iako je Nacionalnom strategijom planirano i do 0,5%), u 2014. godini ono je štaviše zabeležilo

rekordno nizak nivo od svega 0,03% BDP-a¹⁸; to ne može poslužiti kao objašnjenje pogoršanja relativnog učešća mladih u svim merama APZ, a posebno ne u „mekim“, odnosno jeftinim merama.

U pogledu sprovođenja aktivnosti u okviru paketa usluga za mlade postoji visok nivo saglasnosti mišljenja i stavova ispitanih savetnika NSZ i mladih nezaposlenih lica-korisnika ovog paketa. Procedura prijavljivanja je ocenjena kao brza i jednostavna, zakazivanje individualnih razgovora je efikasno, a dužina njihovog trajanja za obe strane generalno prihvatljiva. Ipak, mora se naglasiti da je posmatranjem rada savetnika uočeno da je **realizacija individualnih razgovora manjkava – kako sa stanovišta neodazivanja značajnog broja nezaposlenih na zakazani razgovor, tako i sa stanovišta određivanja termina za nezaposlene koji zapravo od NSZ ne očekuju saradnju jer su privremeno sprečeni da rade, što nužno ostavlja manje vremena za rad sa mladima koji jesu aktivni tražioci posla kojima je zaista potrebna podrška savetnika.**

Razlike između pogleda savetnika i nezaposlenih mladih u značajnijoj meri počinju da se javljaju u kontekstu navođenja konkretnih ciljeva individualnih razgovora, mada ne i tema koje se tom prilikom pokreću. Dok savetnici NSZ izjavljuju da tokom individualnih razgovora nastoje da procene zapošljivost i predvide odgovarajuće mere zapošljavanja za nezaposleno lice kako bi na osnovu svega napravili individualni plan zapošljavanja, korisnicima usluga ciljevi i svrha takvih razgovora ostaju prilično nejasni. Za njih rad savetnika i podrška NSZ imaju smisla isključivo u kontekstu upućivanja na poslove kod konkretnih poslodavaca. Kad je reč o temama pokrenutim tokom individualnih razgovora, mada ih se korisnici usluga generalno retko sećaju, uglavnom su istovetne onome što navode i sami savetnici, a to su: kompetencije i iskustvo korisnika, problemi i želje u kontekstu zapošljavanja, mogućnosti na tržištu rada, mere koje se realizuju preko NSZ, itd.

U vezi sa ovim se kao ključno postavlja upravo pitanje očekivanja i standarda. Nezaposleni mladi očito nisu imali iskustva sa dubinskim savetovanjem i intenzivnom podrškom u traženju posla, te su očekivanja od NSZ svedena na upućivanje kod poslodavca. Sa druge strane, iako je pohvalno to što su savetnici svesni cilja IPZ, mora se naglasiti da je direktnim uvidom u proces izrade IPZ utvrđeno da relativno **mali broj savetnika NSZ vodi individualni razgovor na način koji obezbeđuje prikupljanje svih relevantnih informacija nužnih za realnu procenu zapošljivosti, kao i da se preporuke za upućivanje u mere uglavnom daju aproksimativno, a ne na osnovu ocene kako bi učešće u specifičnoj meri povećalo šanse mladoj osobi da nađe zaposlenje.** Takođe je zabrinjavajuće da savetnici za zapošljavanje niti u praksi, niti u razgovoru sa evaluatorom ne prepoznaju u dovoljnoj meri podršku u aktivnom traženju posla kao svoj primarni zadatak.

¹⁸ Poređenja radi, prosečan nivo sredstava koje zemlje OECD troše na aktivne programe zapošljavanja u užem smislu iznosi oko 0,6% BDP-a, dok je prosek zemalja EU nešto iznad 0,5%. Iako postoje razlike u frekvenciji utrošenih sredstava između zemalja tokom 2014. godine, nivo koji je zabeležen u Srbiji trostruko je manji od nivoa prve sledeće zemlje (od 0,1% u Estoniji do 1,5% u Danskoj). Povezano sa ovim, u posmatranom periodu postoji velika oscilacija u nivou raspoloživih sredstava i posledično neizvesnost, te je nemoguće pažljivo isplanirati realizaciju konkretnih programa. Dodatno, odnos između aktivne i pasivne politike karakteriše prilično nezdrava struktura. Disbalans izdataka, u čijoj strukturi dominiraju sredstva namenjena pasivnoj politici (prosek razmere u posmatranom periodu je oko 10:90 u korist pasivne politike, s tim da se struktura nakon 2013. dodatno pogoršava na štetu aktivne politike, te je u 2014. odnos bio 3:97), ne omogućuje NSZ da se trajno izbori sa rastućim problemom dugoročne nezaposlenosti. Pasivna politika služi samo za održavanje nivoa potrošnje nezaposlenih lica, omogućavajući im ispunjenje egzistencijalnih potreba, dok aktivna politika olakšava nezaposlenima da brže pronađu novi ili bolje plaćeni posao. Zbog sve većeg priliva u kontigent nezaposlenosti, usled negativnih tendencija prouzrokovanih skorašnjom recesijom, postojeća struktura izdataka, kao i relativno mala ukupna suma kojom NSZ raspolaže nesumnjivo „vezuju ruke“ ovoj instituciji.

Značajnije razlike u mišljenjima savetnika i korisnika usluga izražene su u kontekstu utvrđivanja individualnih planova zapošljavanja. Naime, dok savetnici iskazuju apsolutnu posvećenost ovom poslu, a same planove smatraju značajnim alatom namenjenim nezaposlenim mladima kojima bi oni trebalo da se rukovode prilikom traženja posla, sami korisnici nisu svesni postojanja takvih planova, niti znaju od kakve bi koristi mogli da im budu. Posebno interesantnim u ovom kontekstu se čini to što korisnici usluga nisu svesni prakse izrade IPZ, koja podrazumeva da korisnik usluge mora da se saglasi sa planom, da ga potpiše, da jedan primerak takvog plana ponese i da dolazi na redovnu šestomesečnu reviziju tog plana. Dok s jedne strane savetnici ističu da se takva procedura sprovodi bez izuzetka, ovo ne potvrđuje izjava nijednog intervjuisanog korisnika. Iako bi se ovo razilaženje u izjavama moglo dalje ispitati, posmatranjem je utvrđeno da ima planova koji se štampaju i potpisuju, kao i onih za koje je to nemoguće iz tehničkih razloga, mada je jasno da je sam čin posmatranja mogao veoma da utiče na ovaj aspekt – pitanje potpisivanja IPZ samo po sebi nije od suštinskog značaja. Ono što je zabrinjavajuće jeste činjenica da mladi klijenti NSZ nemaju svest o tome da se sa njima radi i da oni dobijaju usluge od ove institucije.

Kada je reč o percipiranom zadovoljstvu korisnika i korisnosti paketa za mlade, mišljenja savetnika NSZ i korisnika usluga se u velikoj meri poklapaju. Savetnici su svesni činjenice da su očekivanja mladih od NSZ veoma niska i da bi ovu instituciju ocenili kao korisnu isključivo ukoliko bi preko nje zaista mogli da dobiju konkretan posao. Isto potvrđuju i razgovori sa mladima koji su generalno zadovoljni radom savetnika, načinom na koji se obavljaju razgovori, pojedinim merama koje su im ponuđene, ali isto tako ističu da je osnovni problem u tome što je malo primera onih koji su uz pomoć NSZ uspeali da pronađu posao.

Iako su ovi zaključci, strogo posmatrano, potvrđeni i tokom posmatranja izrade IPZ, neophodno je podvući jednu stvar. **Ono što savetnici NSZ vide kao paket usluga za mlade zapravo čini set koraka koji su oni imali obavezu da sprovede i bez paketa.** Oni ili nisu dovoljno upoznati sa aspektima paketa za mlade, drugačijim od obaveza koje su pre 2013. godine imali prema mladim nezaposlenim licima ili ih jednostavno zanemaruju i u svojoj oceni ne uzimaju u obzir. Istovremeno, jasno je da sami mladi klijenti NSZ ne mogu dati realnu ocenu korisnosti paketa kada nisu ni upoznati sa njegovim postojanjem.

Dakle, u situaciji kada ne postoji mogućnost da se značajna finansijska sredstva ulože u mere koje su usmerene ka mladima, ono što čini **suštinu paketa za mlade jeste intenziviranje individualnog rada i savetovanja sa njima, kao i njihovo prioritarno upućivanje kod poslodavaca i u već postojeće mere.**

Svi posmatrani indikatori (osim dužine čekanja na izradu IPZ), kao i izjave savetnika i nalazi dobijeni tokom posmatranja individualnog razgovora i izrade IPZ ukazuju na to da ne postoji unapređenje tretmana i usluga pruženih nezaposlenim mladima u odnosu na one pružene odraslim nezaposlenima od 2013. godine do danas. Pojedini indikatori upravo pokazuju suprotno – da se od uvođenja paketa u relativnom smislu intenzivirao rad sa starijim, a ne sa mlađim klijentima NSZ. Ovde je važno još jednom naglasiti da ocena o intenziviranom radu sa drugim, starijim kategorijama nezaposlenih nije rezultat ciljane akcije, odnosno uvođenja paketa za njih, jer su upravo kategorije lica, za koja takođe postoje paketi, isključene iz analize. Ako se uz ove podatke uzme u obzir očigledno nepoznavanje suštine paketa od strane savetnika, može se zaključiti da paket usluga za mlade zapravo još uvek nije uspostavljen u praksi.

Iako drugi postojeći paketi (za viškove i za OSI) nisu evaluirani, mora se postaviti pitanje o kapacitetu NSZ da istovremeno sprovedi tri paketa kvalitetno kada se očito ni ovaj, koji je uspostavljen prvi, zapravo ne sprovedi. Uzimajući ovo u obzir, preporuka je da se NSZ fokusira na jednu ciljnu grupu i sprovođenje paketa za nju. Kada se ovaj paket uspostavi na zadovoljavajući način i rad savetnika NSZ ustali, može se eventualno razmotriti uvođenje dodatnog paketa. Ipak, treba imati na umu da definisanje velikog broja kategorija nezaposlenih kao prioriternih nužno „razvodnjava“ intenzitet rada sa njima, te su efekti verovatniji ako se pažnja fokusira na manje kategorija.

2.4.2. Preporuke za unapređenje paketa usluga za mlade

Očigledno je da je neophodno pojasniti savetnicima NSZ koncept i sadržaj paketa usluga za mlade. Nužno je skrenuti dodatnu pažnju na to da mladi treba da budu prioritet kako u pogledu posvećivanja pažnje savetovanju i izradi individualnih planova zapošljavanja, tako i na planu ponude poslova i konkretnih mera aktivne politike zapošljavanja. Smisao paketa za mlade mora podjednako biti jasan i primenjivan u svim filijalama NSZ. Naravno, implementacija paketa bi bila olakšana i efekti veći ukoliko bi se i budžet namenjen pružanju podrške mladim nezaposlenim licima povećao.

Ipak, postoji i niz koraka koje je moguće preduzeti kako bi se APZ za mlade unapredio – kroz redefinisane paketa za mlade i uopšte rada sa mladima u okviru NSZ, kao i u kontekstu ograničenih sredstava za aktivne mere zapošljavanja.

Procedura NSZ, u skladu sa Zakonom o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlnosti¹⁹ (Službeni glasnik RS, br. 36/2009, 88/2010 i 38/15), nalaže da je NSZ obavezna da u roku od najviše tri meseca sa svakim registrovanim nezaposlenim razvije i zaključi individualni plan zapošljavanja. Ovaj se plan dalje revidira svakih šest meseci, dok nezaposleno lice ima obavezu da se evidentičaru u NSZ javlja na tri meseca. Iako je namera donosioca politike bila dobra – da se obezbedi individualni rad sa svakim nezaposlenim u cilju što efikasnijeg pronalaženja zaposlenja – kada je broj registrovanih nezaposlenih toliko visok (u nekim slučajevima i preko 2.000 nezaposlenih po savetniku (u praksi, ovaj se pristup mora preispitati. , kada je broj registrovanih nezaposlenih toliko visok (u nekim slučajevima i preko 2000 nezaposlenih po savetniku), ovaj se pristup mora preispitati. **U pokušaju da se svima pružaju maksimalne usluge i savetovanje nezavisno od njihovih realnih potreba, rizikuje se da se sa onima kojima je pomoć najpotrebnija nedovoljno intenzivno radi.** Iako su preporuke koje slede u velikoj meri primenjive na rad savetnika NSZ sa svim kategorijama nezaposlenih, paket za mlade može poslužiti kao odličan okvir za testiranje unapređenog načina savetovanja upravo na mladim nezaposlenim korisnicima usluga NSZ.

Već su ranije pomenute preporuke da treba da se redefiniše tok rada u filijalama, a evidentičari obučeni za profilisanje nezaposlenih u odnosu na njihove potrebe, što je ova analiza i potvrdila²⁰. Zakazivanje manjeg broja individualnih razgovora, zasnovano na realnoj proceni aktivnih tražilaca zaposlenja, značajno bi smanjilo broj nezaposlenih sa kojim svaki

¹⁹ Članom 32. ovog zakona se propisuje obaveza nezaposlenog da se NSZ utvrdi individualni plan zapošljavanja.

²⁰ Artur Mills, *Reforming the Serbian Public Employment Service to Improve Service Delivery to Disadvantaged Youth*, Document prepared within the MDG-F Youth Employment and Migration Programme in Serbia, July 2010
Frank Kavanagh, *Revizija Nacionalne službe za zapošljavanje Srbije*, sačinjena u okviru zajedničkog projekta UN Promovisanje zapošljavanje mladih i upravljanje migracijama u Srbiji, oktobar 2010.

pojedinačni savetnik radi. Ovo ne bi samo ostavilo više vremena za rad sa aktivnim tražiocima posla, nego bi omogućio i nužan psihološki prostor da se savetnik zaista svojim klijentima dubinski posveti.

Međutim, profilisanje nije uvek jednostavan zadatak. Iako NSZ primarno radi sa nezaposlenima koji aktivno traže posao ili žele da zamene trenutni posao, ne sme se zanemariti ni potreba da savetnici NSZ podrže aktivaciju nezaposlenih koji su pasivni i koji su izgubili nadu da će naći zaposlenje. Veliki bi propust bio ako bi se ovoj kategoriji nezaposlenih uskratili individualni razgovori sa savetnicima zbog formalne procene da oni nisu aktivni u traženju posla. Dakle, obuka evidentičara bi morala biti oprezno osmišljena i implementirana. U prelaznoj fazi bi se mogla razmotriti mogućnost i da dežurni savetnik (koji postoji u mnogim filijalama) preuzme procenu onih klijenata gde je procena kompleksnija.

Obuka je neophodna i za savetnike NSZ. Primetna je velika razlika u radu savetnika koji su obuke pohađali i onih koji nisu, kao i **nedosledno primenjivanje internih procedura**. Veštine intervjuisanja i savetovanja se mogu savladati i dovesti do određenog standarda nezavisno od sklonosti i talenta pojedinca koji posao savetnika obavlja. **Pored toga, nužno je i da savetnici steknu osnove karijernog vođenja i savetovanja**. Ovo će biti od velike koristi u podršci klijentima NSZ kada se susretnu sa izazovom definisanja tačnog seta zanimanja koja su zainteresovani da obavljaju, ali i pri donošenju izbora o pohađanju obuka za tržište rada.

Činjenica da su sredstva za aktivne mere zapošljavanja vrlo ograničena znači da odgovornost savetnika NSZ u savetovanju nezaposlenih i njihovom selekcioniranju za učešće u merama mora biti veća. Svako nezaposleno lice olako upućeno u neodgovarajuću meru znači suludo utrošen novac i propuštenu šansu za drugog nezaposlenog kome bi upravo ta mera bila korisna. Stoga savetnici treba da posvete mnogo veću pažnju ovom koraku i da ne posmatraju svoje klijente i mere na raspolaganju kroz prizmu ispunjenja kvota, **već imajući u vidu individualne karakteristike i potrebe svakog pojedinca sa kojim rade**. Naravno, ovo podrazumeva i prilagođavanje sistema ocenjivanja i vrednovanja rada filijala od strane Direkcije NSZ, **kao i bolje planiranje mera i budžeta kako bi savetnici pravovremeno znali koje su mere na raspolaganju mladim nezaposlenima**. Takođe, posledice ograničenog iznosa sredstava za aktivne mere mogle bi donekle biti ublažene povezivanjem NSZ i MOS. Ministarstvo podržava organizacije civilnog društva/jedinice lokalne samouprave u sprovođenju projekata čiji cilj je unapređenje zapošljivosti i uslova za zapošljavanje mladih, a povezivanjem navedene dve institucije NSZ bi dobila mogućnost da se uključi u proces selekcije učesnika ovih projekata i tako omogućiti većem broju svojih teže zapošljivih klijenata da učestvuju u merama kojima se podstiče njihovo zapošljavanje, čak i onda kada sredstva za aktivne mere nisu raspoloživa.

Podrška mladima bi dodatno bila pospešena ako bi se na potrebe koje izlaze van strogog okvira problema zapošljavanja, a koje se identifikuju tokom ovakvih individualnih razgovora, odreagovalo upućivanjem u relevantnu instituciju. To podrazumeva **intenziviranje saradnje među sektorima i među pružaocima usluga na lokalnu**, a prevashodno poznavanje rada i oblasti delovanja drugih pružalaca, prvenstveno obrazovnih, socijalnih i zdravstvenih usluga. U istom smislu bi bilo neophodno i da se NSZ više **uključi u proces aktivacije mladih primalaca socijalne pomoći** kroz intenziviranje saradnje sa centrima za socijalni rad. Jasno je da bi ovaj princip intenziviranog rada i savetovanja morao opstati u trenutku kada i budžet Republike Srbije bude bio u mogućnosti da isprati ovu važnu intenciju donosilaca politike da se učine svi naponi kako bi se mladima pomoglo „ranom intervencijom“ – kako bi se izbegla dugoročna nezaposlenost i osipanje znanja i veština kroz izdašnije budžetiranje sredstava za APZ specifično usmerenih na mlade. **Ipak, ono što je primarni zadatak savetnika za zapošljavanje, a to je podrška u traženju posla, zapravo je najmanje**

skupa usluga NSZ; iskustva pokazuju da je, u odnosu na svoju cenu, upravo to najefikasnija mera javnih službi za zapošljavanje.

U vezi sa ovim, kako bi se mladima obezbedile intenzivirane usluge koje jesu u okvirima trenutnih finansijskih mogućnosti NSZ i kako bi se obezbedilo da se samo oni mladi kojima su „skupe“ mere zaista neophodne u njih i upućuju, preporuka je da se u okviru paketa za mlade uvedu izvesne promene u radu sa nezaposlenim mladima (preporuka modela za rad sa mladima u okviru paketa usluga za mlade se nalazi u donjem okviru).

Okvir 1: Model rada sa mladim nezaposlenima u sklopu paketa usluga za mlade

Korak 1. Profilisanje mladih klijenata

Prilikom evidentiranja mladih nezaposlenih, evidentičar (po potrebi u saradnji sa dežurnim savetnikom) profilise klijenta u odnosu na očekivanja koja ima od NSZ. Ukoliko se mlada osoba registruje samo radi formalnosti i ne želi podršku NSZ da pronađe posao niti da se uključi u mere koje NSZ nudi, zbog realnih okolnosti (sezonski poslovi, u toku su studije i sl.), ona potpisuje izjavu u tom smislu. Ovakvom klijentu se ne zakazuje individualni razgovor sa savetnikom sve dok se status, odnosno okolnosti ne promene i on sam ne postane aktivni tražilac zaposlenja.

Mlada osoba, ocenjena kao aktivni tražilac zaposlenja i koja želi podršku NSZ se, u skladu sa aktuelnom praksom, upućuje savetniku i njoj se prioritarno zakazuje individualni razgovor. Između evidentiranja nezaposlene mlade osobe i individualnog razgovora ne bi smelo da prođe više od nedelju dana.

Ako se za mladu nezaposlenu osobu u ovoj fazi utvrdi da nema realnih prepreka da se odmah uključi u aktivno traženje posla, a ona ipak ne iskaže motivisanost jer je obeshrabrena, takvu osobu bi trebalo na licu mesta uputiti savetniku na individualni razgovor – tako će se pomoći njenoj aktivaciji i izbeći rizik da na zakazani razgovor ne dođe. Ukoliko je neophodno, savetnik bi ovakvu mladu nemotivisanu nezaposlenu osobu trebalo da uputi i kod psihologa na savetovanje.

Korak 2. Faza aktivnog traženja posla

U toku prva tri meseca po prijavi na evidenciju nezaposlenih NSZ, mladi klijent ima obavezu da aktivno traži zaposlenje uz blisku saradnju svog savetnika za zapošljavanje. Ovo podrazumeva susrete na nedeljnom nivou, prilikom kojih se mlada osoba podstiče da se prijavljuje na konkurse, samostalno stupa u kontakt sa poslodavcima i slično. Ukoliko se proceni da bi to nezaposlenoj mladoj osobi bilo od koristi, ona se može uključiti u ATP1 i Klub za traženje posla u toku ovog perioda; ali, to nipošto ne može zameniti zadatak koji savetnik ima pred sobom u ovom periodu, a to je motivisanje, aktiviranje i pružanje podrške nezaposlenom da samostalno pronađe posao, uključujući i posredovanje za slobodna radna mesta koja poslodavci preko NSZ oglašavaju. Ovo važi i za mlade koji su prvi put na evidenciji, kao i za one koji su u prošlosti sa evidencije brisani. Isto tako, ukoliko je neko ko nema interesa za saradnju sa NSZ greškom upućen kod savetnika, kroz ovaj korak saradnje klijenti će se dodatno profilisati. Može se desiti da savetnik i u ovoj fazi uoči da je nekom mladom klijentu potrebna dodatna stručna pomoć radi sticanja samopoštovanja, samopouzdanja i motivacije kako bi se uključio na tržište rada – u tom slučaju ga treba nužno uputiti na savetovanje kod psihologa u filijali.

Korak 3. Individualni plan zapošljavanja i upućivanje u aktivne mere zapošljavanja

Tek ukoliko u prethodno opisanom, tromesečnom periodu intenzivnog aktivnog traženja posla do zaposlenja ne dođe, savetnik preispituje snage svog klijenta kroz dubinski intervju i precizno identifikuje barijere sa kojima se suočava na tržištu rada. Ovaj postupak je olakšan jer je tokom tri meseca intenzivno sarađivao sa svojim klijentima i upoznao njihove jake i slabe strane, te sa većom sigurnošću može proceniti koja mera najbolje koriguje specifični problem svakog mladog nezaposlenog. Iako su sredstva za aktivne mere zapošljavanja vrlo skromna, u skladu sa načelom paketa za mlade, to jest obezbeđivanjem „rane intervencije“, potrebno je prioritizovati mlade i mere koje su njima prilagođene. Naravno, što su sredstva i lepeza mera veći, lakše će se pomoći svakom pojedincu – uz pažljivu selekciju i posredovanje, uključujući i bazično karijerno vođenje, moguće je postići značajno bolje rezultate uz postojeće resurse.

Podrazumeva se da je intenzivni rad sa savetnikom u traženju posla kontinuiran i da se nastavlja i nakon izlaska mlade osobe iz mere.

Korak 4. Monitoring i evaluacija paketa

Sve preduzete aktivnosti je nužno registrovati kako bi se omogućio redovan monitoring implementacije ovog paketa (set indikatora koji je u okviru ove evaluacije kreiran može poslužiti kao dobra osnova) i periodično sprovela evaluacija učinka. Uzimajući u obzir da ovaj model paketa za mlade donosi i neke novine u pristupu rada sa nezaposlenima, može se posmatrati i kao pilotiranje novog pristupa koji bi trebalo u budućnosti primeniti na sve kategorije – ukoliko se pokaže da su efekti zadovoljavajući.

Naravno, čak i bez dodatnih ulaganja u aktivne mere zapošljavanja, efekti APZ za mlade će biti veći ako se postojeće mere redizajniraju uzimajući u obzir sve brojnije nalaze koji proizilaze iz evaluacija i analiza učinka mera koje NSZ godinama sprovodi – između ostalih, u narednoj glavi ovog izveštaja predstavljene su neto evaluacije učinka mera *Sticanje praktičnih znanja i Stručna praksa*.

Takođe, trebalo bi razmotriti uvođenje novih mera, direktno usmerenih ka mladima. Jedna od njih bi mogla biti i mera *Probni rad*, koja bi omogućila poslodavcu da, bez troškova, u periodu od par nedelja „isproba“ mladog radnika i uveri se da mladost ne podrazumeva nužno i neefikasnost radnika. Ovo je mera koja je relativno jeftina (NSZ bi probnom radniku isplatila „platu“ u periodu od dve nedelje), a može biti vrlo delotvorna u podsticanju poslodavca da mladom radniku pruži šansu.

Ova bi mera mogla biti posebno korisna kao vrsta „sledećeg koraka“ nakon što mlada osoba prođe kroz neku od obuka za tržište rada. Iskustva pokazuju da, kada su mladi u pitanju, kombinacija više pažljivo odabranih i sekvencionisanih mera koje utiču i na stranu tražnje i ponude daje značajno bolje rezultate nego pojedinačne mere²¹. U tom smislu, fokusiranje na jednu kategoriju nezaposlenih

²¹ ILO and OECD. (2011). *Giving youth a better start. A policy note for the G20 meeting of labour and employment Ministries*, Paris, ILO and OECD.

i ciljano usmeravanje pažnje na njih kroz savetovanje i kroz skup mera, što je i bila namera paketa usluga za mlade, može zaista dati dobre rezultate u budućnosti.

3. Analiza neto učinka mera Stručna praksa i Sticanje praktičnih znanja

3.1. UVOD

U ovom delu izveštaja predstavljeni su nalazi analize neto uticaja mera aktivne politike zapošljavanja usmerenih na mlade bez značajnijeg radnog iskustva ili bez kvalifikacija, koje je sprovela NSZ tokom 2013. godine. Reč je o dva programa: *Stručna praksa* i *Sticanje praktičnih znanja*. Ključno pitanje istraživanja je bilo da li je učešće u ovim programima povećalo verovatnoću da njihovi učesnici nađu i zadrže isplativo zapošljavanje. Tokom maja 2016. godine sprovedena je anketa *jedan-na-jedan*. Anketa je obuhvatala dve glavne grupe učesnika programa i neučesnike. U telefonskom razgovoru prikupljeni su odgovori 160 korisnika programa *Stručna praksa* i 19 korisnika programa *Sticanje praktičnih znanja*.

Analiza efekata je sprovedena zahvaljujući podacima prikupljenim anketiranjem u tri faze istraživanja. U **prvoj fazi** je sprovedena detaljna **deskriptivna analiza** prikupljenih podataka o učesnicima u programu (tretiranoj, odnosno eksperimentalnoj grupi) i neučesnicima (kontrolnoj grupi). Deskriptivna analiza predstavlja koristan pregled karakteristika učesnika u programu i kontrolne grupe, pruža indikaciju o prisutnim razlikama/sličnostima između ovih grupa, ali ne omogućava pouzdano zaključivanje o eventualnoj značajnosti uočenih razlika. *Npr. prosečna neto zarada učesnika u programu Stručna praksa je oko 31.000 dinara, dok je u kontrolnoj grupi zabeležen prosek od oko 33.000 (videti Tabelu A8.1 u Aneksu). Ovi podaci ukazuju na relativan odnos među prosečnim zaradama u dve grupe, odnosno da je u kontrolnoj grupi neto zarada veća za oko 2.000 dinara, ali ne i da je uočena razlika statistički značajna (imajući u vidu broj ispitanika i njihov varijabilitet po grupama).*

Druga faza predstavlja **statističku analizu**, odnosno formalno testiranje statističke značajnosti među identifikovanim **bruto efektima programa** (osnovnim pokazateljima stanja na tržištu rada, kao i subjektivnom blagostanju) ove dve grupe ispitanika. *Koristeći se ranije pomenutom ilustracijom o razlikama u prosečnoj neto zaradi učesnika u programu i kontrolne grupe, primenom statističkih testova pokazalo se da uočena razlika od 2.000 dinara nije statistički značajna. Drugim rečima, uočen negativan bruto efekat učešća u programu na zarade nije i statistički značajan.*

Pri tom, statistička analiza omogućava poređenje prosečnih vrednosti dve grupe, ali ne obezbeđuje da grupa učesnika bude direktno uporediva sa kontrolnom grupom. Naime, moguće je da su pripadnici eksperimentalne grupe i pre samog učešća u programu posedovali povoljnije sociodemografske karakteristike, bili više zainteresovani i preduzimljivi po pitanju traženja posla, itd., odnosno da naš uzorak učesnika u programu nije slučajno odabran. *Npr. ovde uočena veća zarada u kontrolnoj grupi može biti posledica višeg nivoa obrazovanja ili povoljnije starosne ili polne strukture ove grupe.* Iz tog razloga izvođenje statističkih zaključaka na osnovu prosečnih vrednosti takvog uzorka nije sasvim pouzdano, obično precenjuje efekte učešća u programu i zahteva dopunsku, finalnu fazu analize.

U **trećoj fazi** sprovodi se **ekonometrijska analiza**, koja poredi **neto efekte učešća u programu** direktnim poređenjem razlika u parovima podataka učesnika i pažljivo odabranog pripadnika kontrolne grupe. Kako su karakteristike učesnika u programu poznate, pronađen je što sličniji pripadnik kontrolne grupe tako da se podudara sa njima prema pet osnovnih kriterijuma (regija/filijala, stepen stručne sprema, pol, starost i dužina traženja posla). Za svakog učesnika u

programu obezbeđena su tri potencijalna pojedinca za uparivanje u kontrolnoj grupi i tek nakon ovako sprovedenog uparivanja pripadnika dve grupe direktno su merene razlike među njima. *U nastavku objašnjavamo postupak merenja neto efekata na primeru ostvarenih zarada pripadnika dve grupe. Pretpostavimo da je jedan od učesnika u programu ostvario zaradu od 32.000 dinara (blisko proseku svih anketiranih), dok je njemu odgovarajući pojedinac iz kontrolne grupe zaradio 31.500 dinara. Razlika u zaradi ovog para je 500 dinara u korist učesnika u programu i sad je direktno uporediva. Naime, učesnika u programu poredimo sa najbližijim pojedincem koji u programu nije učestvovao, te na taj način obezbeđujemo efekat posmatranja „iste osobe“ u programu i van njega. Tek nakon postupka direktnog uparivanja učesnika u programu testirano je da li je razlika u zaradama između svih formiranih parova statistički značajno različita od nule. Drugim rečima, tek nakon direktnog poređenja razlika ovako uparenih pojedinaca pouzdano možemo zaključivati o neto efektima učešća u programu. Npr. nakon uparivanja 85 učesnika u programu izmeren je neto efekat većih zarada od oko 4.000 dinara nakon učešća u programu, ali se pokazalo da ovaj efekat nije statistički značajan (videti Tabelu 3.13).*

U skladu sa pojašnjenim fazama analize, u nastavku slede osnovni nalazi o efektima programa *Stručna praksa*. Anketirano je 160 učesnika u programu, a za 85 je obezbeđen odgovarajući par u kontrolnoj grupi. Poređenjem sociodemografskih karakteristika ustanovljeno je da su ispitanici ove dve grupe **jednaki** po godinama starosti, polnoj strukturi, bračnom statusu, nivou obrazovanja, strukturi domaćinstava (veličini, broju dece, zaposlenih i nezaposlenih članova domaćinstva, te broju penzionera), veličini i vlasništvu nad stambenim prostorom, kao i mestu stanovanja (udeo onih koji žive u gradovima). Statistički značajne **razlike su nađene prema svega nekoliko karakteristika**: učesnici u programu u proseku imaju manje radnog iskustva (uopšte, ali i nakon 2013. godine), bili su nešto aktivniji u traženju posla i imali su manju platu na prethodnom poslu.

Sprovedeni statistički testovi takođe **ne ukazuju na značajan bruto efekat učešća** u programu na **glavne ishode na tržištu rada**: jednako je verovatno da će biti zaposleni, nezaposleni ili neaktivni. Takođe, nema značajnog efekta na nivo zarada, kao ni na subjektivnu procenu blagostanja. Pouzdanije zaključke nam omogućava **ekonometrijska analiza**, sprovedena **direktnim poređenjem neto efekata** nakon pažljivog uparivanja učesnika u programu. Nalazi potvrđuju da učestvovanje u **programu nema statistički značajan neto efekat na osnovne ishode na tržištu rada**: ne povećava verovatnoću da se pojedinac zaposli ili da je bio zaposlen u bilo kom trenutku u poslednje dve i po godine, ne smanjuje verovatnoću da bude nezaposlen ili neaktivan, te ostvaruje veću zaradu. Takođe, učešće u programu **nije poboljšalo ni osećaj subjektivnog blagostanja** mladih osoba, osim u pogledu većeg optimizma u proceni izgleda za zapošljavanje u poređenju sa periodom pre učešća u programu.

Primenom istog postupka u nastavku su analizirani efekti programa *Sticanje praktičnih znanja*. U analizi su korišćeni odgovori 19 učesnika u programu i 14 pripadnika kontrolne grupe.

Preliminarnom analizom je pokazano da se pripadnici dve grupe **ne razlikuju značajno** u pogledu osnovnih sociodemografskih karakteristika: starosti, bračnog statusa, nivoa obrazovanja, strukturi domaćinstava (veličini, prisustvu i broju dece, zaposlenih, nezaposlenih i penzionisanih članova domaćinstva), veličini i vlasništvu nad stambenim prostorom, mestu stanovanja (udeo onih koji žive u gradovima), radnom iskustvu (pre i nakon učešća u programu, odnosno posle 2013. godine). Merenjem **ostvarenih bruto efekata** došlo se do zaključka da je stopa neaktivnosti na tržištu rada **značajno niža** među učesnicima programa, kao i da **postoji statistički značajna razlika u prosečnoj zaradi** (ovde u korist kontrolne grupe).

U nastavku primenjujemo opisani postupak uparivanja i donosimo **pouzdanije zaključke o neto efektima** koje je na učesnike programa ostvario program *Sticanje praktičnih znanja*.

Glavni nalazi su da **učesće u programu statistički značajno povećava** verovatnoću da se pojedinac zaposli i **smanjuje** stopu neaktivnosti. **Nije potvrđen statistički značajan efekat** na stopu nezaposlenosti i verovatnoću zapošljavanja u bilo kojem trenutku u poslednje dve i po godine, kao ni na prosečnu zaradu učesnika u programu. Takođe, učestvovanje u programu **ima značajan efekat** na bolje subjektivne procene o izgledima za pronalaženje posla (ovo važi za sve učesnike u programu, ali i za stavove onih koji su trenutno nezaposleni ili neaktivni), dok efekti na ostale pokazatelje subjektivnog blagostanja nisu statistički značajni.

Sumiranjem rezultata sprovedenih istraživanja može se zaključiti da program *Stručna praksa* ne ostvaruje očekivani efekat, odnosno da se položaj učesnika ove mere na tržištu rada nije poboljšao. Nešto drugačiji efekat je uočen za program *Sticanje praktičnih znanja*, odnosno izmeren je statistički značajan pozitivan efekat programa na **glavne ishode na tržištu rada – povećanje zapošljavanja i smanjenje neaktivnosti**. I pored opreza koji nalaže mali uzorak i broj konačno uparenih ispitanika, uočeno je da je ovaj program, namenjen manje obrazovanim mladima, uspešniji od onoga koji za ciljnu grupu ima obrazovane mlade, te da obrazovani mladi i ne predstavljaju izrazito ranjivu grupu na tržištu rada.

U nastavku ovog dela poređeni su anketni rezultati sa administrativnim podacima na primeru programa *Stručna praksa* i ukazano je na značajne razlike i važnost sprovođenja anketa u cilju pouzdanog merenja efekata programa. Pored ovog, ispitan je i stav poslodavaca prema programu *Sticanje praktičnih znanja* kako bi se identifikovali razlozi tako malog obuhvata lica ovim programom.

3.2. OPIS PROGRAMA

Program Stručna praksa

Program *Stručna praksa* je namenjen nezaposlenim licima i ima za cilj da unapredi kvalitet radne snage kroz stručno osposobljavanje za zanimanja za koja su polaznici već stekli određenu vrstu i stepen stručne spreme. Program pre svega nastoji da osposobi učesnike da polože pripremački ili stručni ispit. Nije predviđeno da učesnici budu u radnom odnosu tokom programa.

Program može da traje najduže 24 meseca u skladu sa posebnim zakonom (npr. za pravosudni ispit), odnosno u skladu sa aktom o organizaciji i sistematizaciji kod poslodavca, i to:

- do 6 meseci za pripravnike sa srednjim stručnim obrazovanjem,
- do 9 meseci za pripravnike sa višim ili visokim trogodišnjim obrazovanjem,
- do 12 meseci za pripravnike sa najmanje četvorogodišnjim visokim obrazovanjem.

U slučaju da se lice već osposobljavalo kod drugog poslodavca za polaganje pripremačkog ili stručnog ispita, može da se uključi u program tokom preostalog perioda koji je potreban za polaganje ispita.

Tokom trajanja programa NSZ učesnicima isplaćuje novčanu pomoć u mesečnom iznosu od 20.000 dinara za lica sa najmanje četvorogodišnjim visokim obrazovanjem, 16.000 dinara za lica sa višim ili

visokim trogodišnjim obrazovanjem ili 12.000 dinara za lica sa srednjim obrazovanjem. Pored novčane naknade, NSZ vrši obračun i uplatu doprinosa za slučaj povrede na radu i profesionalne bolesti u skladu sa zakonom i snosi troškove pripravnčkog ili stručnog ispita u visini od jedne mesečne naknade.

Ovaj program je obuhvatio 1.960 mladih u 2013. godini.

Program Sticanje praktičnih znanja

Program *Sticanje praktičnih znanja* je namenjen licima bez kvalifikacije i ima za cilj da stručno osposobi polaznike tako što im omogućava sticanje širih znanja i veština prenosivih za rad kod drugih poslodavaca ili sticanje užih znanja za specifične potrebe poslodavaca. Glavna ciljna grupa su teže zapošljiva lica, odnosno lica bez kvalifikacija, pa program nastoji da podstakne njihovo uključivanje na tržište rada.

Program predviđa osposobljavanje učesnika u trajanju od šest meseci, a nakon isteka tog perioda poslodavac je u obavezi da zadrži lice u radnom odnosu još najmanje šest meseci. Učešće u programu predviđa zasnivanje radnog odnosa i mesečnu zaradu od 23.000 dinara uz uplaćivanje pripadajućih poreza i doprinosa za obavezno socijalno osiguranje od strane NSZ, tj. od strane poslodavca.

U programu je u 2013. godini učestvovalo 68 mladih.

3.3. OPIS UZORKA

Uzorak za evaluaciju oba programa se sastoji od eksperimentalne i kontrolne grupe. Eksperimentalnu grupu čine učesnici koji su prošli kroz program, dok ispitanici iz kontrolne grupe nisu bili u programu, ali su mogli da učestvuju u njemu na osnovu svojih karakteristika. Za svakog učesnika programa NSZ je obezbedio kontakt za po tri kontrolna ispitanika.

Anketari su kontaktirali prvo učesnike programa, a nakon uspešno obavljene ankete sa jednim učesnikom kontaktirane su redom tri osobe iz kontrolne grupe do trenutka dok nije dobijen prvi odgovor. U slučaju da nijedna osoba iz kontrolne grupe nije pristala da bude anketirana ili nije prošla kontrolna pitanja, učesnik programa nije mogao da bude uparen. Tako eksperimentalnu grupu čine upareni (učesnici koji imaju odgovarajući par u kontrolnoj grupi) i neupareni učesnici. Analiza neto efekata uticaja mera sprovedena je na osnovu svih prikupljenih odgovora učesnika u programima, ali i direktnim poređenjem odgovora uparenih pojedinaca, odnosno učesnika programa sa odgovarajućim parom iz kontrolne grupe.

Za program *Stručna praksa* istraživački tim je imao na raspolaganju brojeve telefona za 450 učesnika programa i za 1.350 kontrolnih ispitanika. Od toga je anketirano ukupno 160 učesnika programa i 85 ispitanika iz kontrolne grupe. Tabela 3.1. prikazuje odvojeno glavne razloge zbog kojih anketa nije sprovedena u slučaju eksperimentalne i kontrolne grupe. Glavni razlog je u slučaju obe grupe bio taj što ispitanici nisu odgovorili na telefonski poziv. Takođe je interesantno da 22% ispitanika nije prošlo kontrolna pitanja – ili su bili uključeni u neki program NSZ i zbog toga ne mogu da se smatraju kontrolnom grupom, ili su imali zaposlenje u 2013. kada je sproveden program, tako

da nisu imali pravo na učešće ili nisu bili spremni da učestvuju u programu tokom njegove realizacije.

Tabela 3.1. Razlozi za nesprovođenje ankete za program *Stručna praksa*

Razlog	Eksploimentalna grupa (%)	Kontrolna grupa (%)
Ispitanik se ne javlja	72	58
Ispitanik odbio anketu	24	16
Nepostojeći/pogrešan broj	4	4
Ispitanik nije prošao kontrolna pitanja (Napomena: odgovor moguć samo u kontrolnoj grupi)	-	22

U slučaju programa *Sticanje praktičnih znanja* NSZ je obezbedio kontakt za 51 učesnika programa²² i 153 kontrolna ispitanika. Anketirano je ukupno 19 ispitanika, a njih 15 je upareno sa nekim iz kontrolne grupe. Glavni razlog za nesprovođenje ankete je bio taj što je broj telefona bio ili nepostojeći ili pogrešan (Tabela 3.2).

Tabela 3.2. Razlozi za nesprovođenje ankete za program *Sticanje praktičnih znanja*

Razlog	Eksploimentalna grupa (%)	Kontrolna grupa (%)
Nepostojeći/pogrešan broj	53	66
Ispitanik se ne javlja	19	21
Nisu učestvovali u programu (Napomena: odgovor moguć samo u eksperimentalnoj grupi)	16	-
Ispitanik se odselio u inostranstvo	9	0
Ispitanik odbio anketu	3	0
Ispitanik ne zna srpski jezik	0	13

Upitnik koji je korišćen prilikom ankete je standardni upitnik za evaluaciju aktivnih mera tržišta rada koji je FREN koristio prilikom evaluacije YEM programa²³ kako bi se obezbedila uporedivost nalaza. Kao osnova za razvijanje upitnika korišćen je upitnik Međunarodne organizacije rada, a uključena su dodatna pitanja iz Ankete o radnoj snazi i pitanja koja su potrebna za neto evaluaciju programa. Anketa je imala sociodemografska pitanja, pitanja o radnom iskustvu pre i posle programa, tj. pre 2013. i posle 2013. godine u slučaju kontrolne grupe, kao i pitanja o subjektivnoj proceni programa.

²² Program je imao ukupno 68 učesnika, od čega su 52 učesnika uspešno završila program, a za 51 osobu je NSZ imao kontakt podatke.

²³ Arandarenko, Nojković i Vladislavljević. (2014). „Procena uticaja aktivnih programa na tržištu rada usmerenih na ugroženu omladinu: ključni nalazi“, FREN i ILO projekat 2013.

3.4. DESKRIPTIVNA ANALIZA – KARAKTERISTIKE I ISKUSTVA UČESNIKA PROGRAMA

3.4.1. Deskriptivna analiza – program *Stručna praksa*

Kao što je već navedeno, anketa sprovedena u cilju merenja efekta programa *Stručna praksa* je obuhvatila 160 učesnika i 85 neučesnika programa. Tabela 3.3. pokazuje raspodelu učesnika i neučesnika tj. kontrolne grupe po polu, starosnoj grupi i stepenu obrazovanja. Potrebno je naglasiti da je tabela isključivo deskriptivne prirode i da služi samo da bi se opisale navedene karakteristike uzorka, a statističko poređenje karakteristika kontrolne i tretirane grupe će biti naknadno urađeno.

Među učesnicima i neučesnicima najveću grupaciju po obrazovanju čine anketirane osobe koje imaju završenu višu školu ili fakultet. Samo 11% u slučaju učesnika, tj. 8% u slučaju neučesnika, završilo je srednju stručnu školu, a gimnaziju još manje njih – 4% kod učesnika i 2% kod neučesnika.

Kada se posmatraju starosne grupe, među anketiranim najveću grupaciju čine mladi od 26 do 30 godina. S obzirom na to da su učesnici programa uglavnom visokoobrazovane osobe, kao i da su prošle dve godine od kada su ove osobe izašle iz programa, jasno je da one ne mogu u većem procentu da pripadaju najmlađoj starosnoj grupi (od 18 do 25 godina). Muškarci i žene pokazuju sličnu raspodelu po obrazovanju i ukupnim godinama starosti, kao i među učesnicima i neučesnicima programa.

Tabela 3.3. Raspodela učesnika i neučesnika po polu, starosnoj grupi i stepenu obrazovanja

Najviše obrazovanje	Učesnici Muškarci (%)			Učesnici Žene (%)			Ukupno obrazovanje (%)	Neučesnici Muškarci (%)			Neučesnici Žene (%)			Ukupno obrazovanje (%)
	18-25	26-30	30>	18-25	26-30	30>		18-25	26-30	30>	18-25	26-30	30>	
Srednja stručna škola (3 ili 4 god.)	75	9	0	63	5	5	11	66	3	8	0	12	0	8
Gimnazija	0	8	0	0	5	0	4	0	3	0	50	0	0	2
Viša škola ili fakultet	25	83	100	37	90	95	85	33	94	92	50	88	100	90
Ukupno godine starost	5	78	17	10	65	25		6	67	27	5	70	24	

Anketa je sadržala pitanja o situaciji na tržištu rada pre 2013. godine, prikazana u Tabeli 3.4. Nešto veći procenat osoba iz kontrolne grupe je imao radno iskustvo do 2013. godine. Bez ugovora je pre 2013. radilo nešto više od 50% osoba u obe grupe. Odgovori iz ankete ukazuju na to da je posao tražio nešto veći broj neučesnika u odnosu na učesnike. Takođe, prosečna plata je veća među osobama koje spadaju u kontrolnu grupu u odnosu na tretirane pojedince. Kada se uporedi situacija na tržištu rada kod muškaraca i žena pre 2013. godine, ne mogu da se primete velike razlike osim kod deklarisanе plate pre 2013. U eksperimentalnoj grupi anketiranih žena one su više zarađivale od muškaraca, dok je kod kontrolne grupe obrnuti slučaj.

Tabela 3.4. Situacija na tržištu rada pre 2013.

Situacija na tržištu rada pre 2013.	Učesnici Muškarci	Učesnici Žene	Ukupno	Neučesnici Muškarci	Neučesnici Žene	Ukupno
Sa radnim iskustvom pre 2013. (%)						
Da	55	43	48	71	70	71
Ne	45	57	52	29	30	29
Rad bez ugovora pre 2013. (%)						
Da	51	50	51	55	56	56
Ne	49	50	49	45	44	44
U potrazi za poslom pre 2013. (%)						
Da	78	65	71	47	36	42
Ne	22	35	29	53	64	58
Plata na poslu pre 2013.	15.461,11	23.500,00	18.594,92	37.666,67	25.727,27	31.956,52

Tabela 3.5. daje pregled situacije na tržištu rada nakon programa, tj. nakon 2013. godine u slučaju kontrolne i eksperimentalne grupe. Status na tržištu rada je sličan u obe grupe iako deluje da je među anketiranim neučesnicima nešto veća verovatnoća da budu zaposleni nego što je to slučaj kod anketiranih učesnika. Takođe, u slučaju drugih ishoda kao što su zaposlenje u bilo koje vreme nakon isteka programa, procena trenutne finansijske situacije i prilika za pronalaženje posla nakon programa, anketirani neučesnici imaju bolje ishode od anketiranih učesnika. Velika većina osoba u obe grupe (82% u tretiranoj i 93% u kontrolnoj) je pronašla posao nakon isteka programa, tj. nakon 2013. godine. Takođe, 24% ispitanika iz tretirane grupe smatra da je finansijska situacija bolja nego 2013. godine, dok u kontrolnoj grupi taj procenat iznosi 33%. U obe grupe nezaposleni i neaktivni uglavnom smatraju da su prilike za pronalaženje posla iste kao i 2013. godine. Među analiziranim ishodima ne može da se primeti razlika između anketiranih muškaraca i žena.

Tabela 3.5. Situacija na tržištu rada posle programa

Situacija na tržištu rada posle programa	Učesnici Muškarci	Učesnici Žene	Ukupno	Neučesnici Muškarci	Neučesnici Žene	Ukupno
Status na tržištu rada posle programa/posle 2013. (%)						
Zaposlen	67	66	67	71	78	74
Nezaposlen	21	22	21	10	11	11
Neaktivan	12	12	12	19	11	15
Zaposlen u bilo koje vreme nakon isteka programa/posle 2013. (%)						
Da	84	79	82	94	92	93
Ne	16	21	18	6	8	7
Bolja trenutna finansijska situacija posle programa/posle 2013. (%)						

Da	23	25	24	37	27	33
Ne	77	75	76	63	73	67
Prilike za pronalaženje posla nezaposleni i neaktivni (%)						
Bolje	22	23	22	31	23	29
Iste	48	45	47	38	63	48
Lošije	30	32	31	31	12	24

Dva najučestalija područja rada među zaposlenima su *Ekonomija, pravo i administracija* i *Vaspitanje i obrazovanje*. Od ukupnog broja anketiranih lica njih 118, tj. 48% ima zanimanje u oblasti *Ekonomije, prava i administracije*, dok njih 40 ima zanimanje iz područja *Vaspitanje i obrazovanje*. Uzimajući u obzir broj anketiranih lica po područjima rada, za ova dva najučestalija područja moguće je uporediti zaposlenost među učesnicima i neučesnicima programa; ovi rezultati su prikazani u Tabeli 3.5a. Razlaganje po sektorima ne ukazuje na to da postoji razlika u stopi zaposlenosti u ova dva sektora.

Tabela 3.5a. Situacija na tržištu rada posle programa u sektoru *Ekonomija, pravo i administracija* i u sektoru *Vaspitanje i obrazovanje*

	Učesnici	Neučesnici
Procenat zaposlenih u sektoru (%)		
Ekonomija, pravo i administracija	52	54
Vaspitanje i obrazovanje	48	46

Tabela 3.6. pokazuje karakteristike zaposlenih učesnika i neučesnika programa. U obe grupe muškarci i žene imaju slične šanse da budu zaposleni – njih oko 50%. Nešto veći procenat učesnika koji žive u gradovima je zaposlen u odnosu na neučesnike. Među zaposlenima u obe grupe starosna grupa od 26 do 30 godina je dominantna. Osobe sa završenom višom školom ili fakultetom imaju najveće šanse da budu zaposleni. Rezultati ukazuju na to da je među zaposlenima najveći procenat u Šumadiji i zapadnoj Srbiji, zatim sledi Vojvodina sa 31%, a preostalih 11%, tj. 10% je u Beogradu i Južnoj i istočnoj Srbiji. Velika većina zaposlenih radi u formalnoj ekonomiji (84% u eksperimentalnoj grupi i 85% u kontrolnoj grupi). Ne postoji očigledna razlika između učesnika i neučesnika koji su zaposleni kada se posmatra dužina trajanja prethodne nezaposlenosti. Plata u eksperimentalnoj i kontrolnoj grupi je slična i iznosi 30.734 dinara, tj. 33.485 dinara.

Tabela 3.6. Karakteristike zaposlenih

Karakteristike zaposlenih	Učesnici	Neučesnici
Pol (%)		
Muški	52	54
Ženski	48	46

Zaposlen (%)		
Grad	78	71
Ostalo	22	29
Starosna grupa (%)		
18 – 25	9	6
26 – 30	71	68
30>	20	25
Najviše obrazovanje (%)		
Srednja stručna škola (3 ili 4 god.)	9	6
Gimnazija	4	3
Viša škola ili fakultet	87	91
Region (%)		
Beograd	11	11
Šumadija i zapadna Srbija	48	50
Južna i istočna Srbija	10	5
Vojvodina	31	34
Zaposlen u (%)		
Formalnoj ekonomiji	84	85
Neformalnoj ekonomiji	16	15
Dužina nezaposlenosti pre ulaska u program (%)		
Do 6 meseci	60	57
Od 7 do 12 meseci	22	25
Više od 12 meseci	18	17
Plata na trenutnom poslu	30.734,18	33.485,29

3.4.2. Iskustva polaznika programa *Stručna praksa*

Iskustva učesnika programa *Stručna praksa* su prikazana u Tabeli 3.7. Najveći broj učesnika je za program saznao preko prijatelja, kolega i članova porodice (44%), na drugom mestu su navedeni savetnici NSZ (33%), a na trećem mestu mediji (18%). Žene su nešto češće od muškaraca čule za program od prijatelja, kolega i članova porodice, dok su se muškarci uglavnom informisali iz medija. Učesnici su u proseku bili u programu nešto malo manje od 12 meseci, a čak 70% učesnika je u programu bilo tačno 12 meseci. Program je predviđao da novčana nadoknada iznosi od 12.000 dinara za lica sa srednjim obrazovanjem do 20.000 dinara za lica sa najmanje četvorogodišnjim obrazovanjem. Ispitanici su u proseku primali nadoknadu od 18.351,27 dinara. NSZ je svim učesnicima isplaćivala nadoknadu istom dinamikom – 78% ispitanika je navelo da je zarada redovno isplaćivana, što se može objasniti jedino subjektivnom percepcijom kašnjenja. Ukupno 73% učesnika je radilo u privatnim firmama, 23% ispitanika i dalje radi na istom poslu, a dodatnih 9% ispitanika je ostalo na poslu i nakon isteka programa. Većina ispitanika nije mogla da ostane na poslu nakon isteka programa zato što poslodavac nije mogao da ih zaposli (81%), a samo 5%

ispitanika su sami napustili posao nakon isteka programa. Ispitanici koji su naveli da poslodavac nije mogao da ih zadrži ističu kao glavni razlog nedostatak posla i višak zaposlenih.

Učesnici uglavnom smatraju da je program imao pozitivne efekte: 61% učesnika je naveo da su stekli nova znanja i veštine, 68% je navelo sticanje iskustva kao značajan rezultat programa, dok je njih 48% reklo da je važno to što su zahvaljujući programu stekli nove kontakte. Samo 6% učesnika smatra da program nije imao pozitivan efekat i da se ništa nije promenilo. Takođe, može se primetiti da žene nešto bolje ocenjuju program od muškaraca. Osim toga, od 160 anketiranih osoba samo njih 14 je učestvovalo u još nekom programu NSZ, pa zbog malog uzorka nije moguće izračunati kumulativni efekat.

Tabela 3.7. Iskustva učesnika programa *Stručna praksa*

Varijabla	Muškarci	Žene	Ukupno
Kako ste saznali za program? (%)			
Od savetnika iz NSZ	31	36	33
Iz medija	25	10	18
Od prijatelja, kolega, člana porodice	30	46	43
Ostalo	4	8	6
Trajanje programa u mesecima	11,69	11,63	11,66
Iznos mesečne naknade	18.555,56	18.136,36	18.351,27
Redovno isplaćivana primanja (%)			
Da	76	79	78
Ne	24	21	22
Oblik svojine (%)			
Privatno	30	70	73
Javno	23	77	27
Nakon isteka programa (%)			
Još uvek na istom poslu	21	25	23
Ne radi više na tom poslu, ali ostao nakon isteka	13	5	9
Prestao odmah nakon isteka	66	70	68
# Meseci zaposlen/a u firmi nakon isteka programa	16,23	19,43	17,17
Razlog prestanka rada na poslu nakon isteka programa (%)			
Poslodavac nije želeo/mogao da zaposli ispitanika	80	82	81
Ispitanik je sam napustio posao	6	4	5
Drugo	14	14	14
Zašto poslodavac nije želeo/mogao da zaposli ispitanika (%)			
Nedostatak posla/višak zaposlenih	94	92	93
Drugo	6	7	7
Zašto je ispitanik napustio posao (%)			
Loši uslovi za rad	33	50	40

Drugo	67	50	60
Posledice učešća u programu (%) (moguće više odgovora)			
Učesnik stekao nova znanja i veštine - Da	56	66	61
Učesnik stekao radno iskustvo – Da	54	82	68
Učesnik stekao nove kontakte – Da	35	62	48
Učesnik se zaposlio – Da	10	3	7
Ništa se nije promenilo – Da	10	4	6

3.4.3. Deskriptivna analiza – program *Sticanje praktičnih znanja*

U ovom delu biće predstavljen opis učesnika i neučesnika programa *Sticanje praktičnih znanja*. Anketirano je ukupno 19 osoba koje su učestvovala u ovom programu, a za njih 15 je nađen odgovarajući par. S obzirom na to da uzorak za ocenjivanje efekta programa *Sticanje praktičnih znanja* čine 33 osobe, potrebno je biti veoma obrazriv u interpretaciji. Ovaj deo analize je pre svega deskriptivnog karaktera, pa razlike ustanovljene na osnovu analiza u ovom delu ne moraju biti statistički značajne.

Iako je ova mera namenjena isključivo nezaposlenima bez kvalifikacija, Tabela 3.8. prikazuje da 36% učesnika ima završenu trogodišnju ili četvorogodišnju srednju stručnu školu. Iako se i dalje može konstatovati da učesnike ovog programa čini niskoobrazovana radna snaga, važno je skrenuti pažnju na očito nepoštovanje uslova javnog poziva kada je ova mera u pitanju. Među učesnicima ovog programa i njihovih parova nijedna starosna grupa ne dominira.

Tabela 3.8. Raspodela učesnika i neučesnika po polu, starosnoj grupi i stepenu obrazovanja

Najviše obrazovanje	Učesnici Muškarci (%)			Učesnici Žene (%)			Ukupno obrazovanje (%)	Neučesnici Muškarci (%)			Neučesnici Žene (%)			Ukupno obrazovanje (%)
	18-25	26-30	30>	18-25	26-30	30>		18-25	26-30	30>	18-25	26-30	30>	
Osnovna škola ili manje	33	50	50	75	100	50	63	50	80	50	0	66	50	64
Srednja stručna škola (3 ili 4 god.)	67	50	50	25	0	50	37	50	20	50	0	33	50	36
Ukupno godine starost	27	55	18	50	13	37		22	56	22	0	60	40	

Tabela 3.9. opisuje situaciju na tržištu rada pre 2013. godine. Većina učesnika programa je imala radno iskustvo pre 2013. godine, a među anketiranim osobama neučesnici su naveli da imaju više radnog iskustva od učesnika programa. Oko 40% učesnika i neučesnika je radilo bez ugovora pre 2013. godine. Nešto veći broj učesnika programa u odnosu na neučesnike je naveo da je tražio posao pre 2013. godine. U proseku su učesnici programa naveli da su pre 2013. godine imali manju zaradu od neučesnika programa. Kod učesnika su žene prijavile veću platu, dok je kod neučesnika obrnuta situacija.

Tabela 3.9. Situacija na tržištu rada pre 2013.

Situacija na tržištu rada pre 2013.	Učesnici Muškarci	Učesnici Žene	Ukupno	Neučesnici Muškarci	Neučesnici Žene	Ukupno
Sa radnim iskustvom pre 2003. (%)						
Da	82	38	63	89	60	78
Ne	18	62	37	11	40	21
Rad bez ugovora pre 2013. (%)						
Da	40	33	38	43	33	40
Ne	60	66	62	57	66	60
U potrazi za poslom pre 2013. (%)						
Da	100	80	86	100	50	67
Ne	0	20	14	0	50	33
Plata na poslu pre 2013.	17.537,50	22.666,67	18.936,36	32.250	16.666,67	25.571,43

Nakon isteka programa rezultati ankete ukazuju na to da su učesnici bili u nešto boljem položaju na tržištu rada od neučesnika (Tabela 3.10). Među učesnicima je veći procenat anketiranih bio zaposlen, a manji procenat nezaposlen ili neaktivan. Uglavnom su i učesnici i neučesnici programa imali neko zaposlenje nakon isteka programa, tj. nakon 2013. godine (69% kod tretirane grupe i 65% kod kontrolne grupe). U obe grupe (21% kod učesnika i 14% kod neučesnika) mali procenat osoba smatra da je finansijska situacija bolja sada nego pre 2013. godine. Učesnici programa procenjuju nešto bolje prilike za pronalaženje posla u odnosu na neučesnike, iako je i kod jednih i kod drugih veoma mali procenat osoba koje misle da su prilike za pronalaženje posla bolje.

Tabela 3.10. Situacija na tržištu rada posle programa

Situacija na tržištu rada posle programa	Učesnici Muškarci	Učesnici Žene	Ukupno	Neučesnici Muškarci	Neučesnici Žene	Ukupno
Status na tržištu rada posle programa/posle 2013. (%)						
Zaposlen	63	63	63	45	40	43
Nezaposlen	27	25	26	44	20	36
Neaktivan	9	12	11	11	40	21
Zaposlen(a) u bilo koje vreme nakon isteka programa/posle 2013. (%)						
Da	64	75	69	78	40	65
Ne	36	25	31	22	60	35
Bolja trenutna finansijska situacija posle programa/posle 2013. (%)						
Da	18	25	21	22	0	14

Ne	82	75	79	78	100	86
Prilike za pronalaženje posla nezaposleni i neaktivni (%)						
Bolje	25	33	29	0	33	13
Iste	50	67	57	40	0	25
Lošije	25	0	14	60	67	62

U Tabeli 3.11. prikazane su karakteristike zaposlenih učesnika i neučesnika programa. U obe grupe je nešto više muškaraca, a taj procenat je veći među neučesnicima. Takođe, u obe grupe ima pojedinaca raznih starosnih dobi, te nijedna starosna grupa ne dominira. U eksperimentalnoj grupi ima 58% anketiranih sa završenom osnovnom školom ili manje, a preostalih 42% ima završenu srednju stručnu školu. U kontrolnoj grupi ima nešto manje lica sa osnovnom školom ili manje (33%), dok ostalih 67% ima završenu srednju stručnu školu. Dakle, stručna sprema zaposlenih neučesnika je viša od stručne spreme zaposlenih učesnika. Ovakva raspodela učesnika i zaposlenih u odnosu na nivo obrazovanja ukazuje na to da je uključivanje i lica sa završenom srednjom školom (mimo uslova javnog poziva) moglo uticati na bolje ishode mere. Ipak, kada se eksperimentalna i kontrolna grupa porede, očito je da mera poboljšava poziciju lica bez kvalifikacija na tržištu rada – što i jeste bio njen cilj.

Svi učesnici su zaposleni u formalnoj ekonomiji, koja dominira u velikoj meri i među neučesnicima. Visina zarada je nešto veća među neučesnicima (32.600) nego među učesnicima (25.636), što je moguće objasniti njihovom višom stručnom spremom.

Tabela 3.11. Karakteristike zaposlenih

Karakteristike zaposlenih	Učesnici	Neučesnici
Pol (%)		
Muški	58	67
Ženski	42	33
Starosna grupa (%)		
18 – 25	25	33
26 – 30	42	17
30>	33	50
Najviše obrazovanje (%)		
Osnovna škola ili manje	58	33
Srednja stručna škola (3 ili 4 god.)	42	67
Zaposlen u (%)		
Formalnoj ekonomiji	100	83
Neformalnoj ekonomiji	0	17
Plata na trenutnom poslu	25.636,36	32.600,00

3.4.4. Iskustva polaznika programa *Sticanje praktičnih znanja*

Tabela 3.12. pokazuje rezultate dobijene iz ankete o iskustvu polaznika programa *Sticanje praktičnih znanja*. Najveći broj učesnika programa (78%) je saznao za program od savetnika NSZ. Predviđeno trajanje ovog programa je iznosilo 12 meseci, od čega je prvih 6 meseci bio program osposobljavanja lica i u tom periodu mesečnu zaradu je plaćala država. Po isteku perioda osposobljavanja preduzeće je imalo obavezu da zadrži zaposlenog narednih 6 meseci. Prosečni ispitanik je proveo 10,40 meseci u programu, te stoga možemo da zaključimo da neki od ovih učesnika nisu završili ceo program. Iako je mesečna nadoknada trebalo da iznosi 23.000 dinara, učesnici programa su u proseku primali 19.083 dinara, što se može objasniti time da su neki učesnici ili bili na bolovanju ili su izostali sa posla, što je bio razlog manje isplate; 82% ispitanika je redovno primalo platu. Osim toga, čak je 84% ispitanika radilo u preduzećima koja su u privatnom vlasništvu. Ovaj procenat je nešto veći među muškarcima (91%) nego među ženama (75%). Procenat učesnika koji su prestali da rade u preduzeću odmah po isteku programa iznosi 33%. Njih 44% ne radi više na tom poslu, ali su ostali u preduzeću nakon isteka programa, a preostalih 22% i dalje radi na istim poslovima u preduzeću. Među ženama je dosta veći procenat onih koje su ostale da rade na istom poslu nego kod muškaraca i iznosi čak 43%, dok je u slučaju muškaraca on svega 9%. Učesnici koji su ostali u preduzeću i nakon isteka programa su u proseku ostajali još 10,40 meseca. Razlozi prestanka rada na određenom radnom mestu govore da je 57% zaposlenih otišlo zato što poslodavac nije mogao da ih zadrži, a kao glavni razlog su naveli da nije bilo dovoljno posla ili je postojao višak zaposlenih. Preostalih 3% ispitanika su sami napustili posao prevashodno zbog loših uslova rada (67%). Međutim, samo su muški ispitanici sami napuštali posao, dok su sve žene navele da su prestale da rade na radnom mestu zbog odluke poslodavca. Svi učesnici pozitivno ocenjuju učešće u programu. Njih 79% smatra da je steklo nova znanja i veštine, 79% smatra da je steklo radno iskustvo, a 74% učesnika je navelo da su stekli nove kontakte. Od 19 učesnika programa njih dvoje je učestvovalo i u drugim programima NSZ, te stoga nije moguće izračunati kumulativni efekat.

Tabela 3.12 Iskustva učesnika programa *Sticanje praktičnih znanja*

Varijabla	Muškarci	Žene	Ukupno
Kako ste saznali za program? (%)			
Od savetnika iz NSZ	73	75	74
Ostalo	27	25	26
Trajanje programa u mesecima	10,27	11,25	10,684
Iznos mesečne naknade	17.450	21.124	19.083,33
Redovno isplaćivana primanja (%)			
Da	78	88	82
Ne	22	12	18
Oblik svojine (%)			
Privatno	91	75	84
Javno	9	25	16
Nakon isteka programa (%)			
Još uvek na istom poslu	9	43	22

Ne radi više na tom poslu, ali ostao nakon isteka	55	29	45
Prestao odmah nakon isteka	36	29	33
# Meseci zaposlen/a u firmi nakon isteka programa	5,33	18	10,40
Razlog prestanka rada na poslu nakon isteka programa (%)			
Poslodavac nije želeo/mogao da zaposli ispitanika	40	100	57
Ispitanik je sam napustio posao	60	0	43
Zašto poslodavac nije želeo/mogao da zaposli ispitanika (%)			
Nedostatak posla/višk zaposlenih	100	50	75
Drugo	0	50	25
Zašto je ispitanik napustio posao (%)			
Niska plata	17	0	17
Loši uslovi za rad	67	0	67
Drugo	16	0	17
Posledice učešća u programu (%) (moguće više odgovora)			
Učesnik stekao nova znanja i veštine – Da	64	100	79
Učesnik stekao radno iskustvo – Da	73	88	79
Učesnik stekao nove kontakte – Da	55	63	74
Ništa se nije promenilo - Da	27	0	16

3.5. ANALIZA NETO UTICAJA MERA PROGRAMA STRUČNA PRAKSA I STICANJE PRAKTIČNIH ZNANJA

Primarni cilj ovog izveštaja je da proceni efektivnost i efikasnost mera aktivne politike zapošljavanja koje je NSZ sproveda u poređenju sa hipotetičkom situacijom u kojoj ovi programi ne postoje. Sa ovim ciljem poredimo ishode na tržištu rada (zaposlenost, nezaposlenost, neaktivnost i prosečna neto plata) i subjektivnog blagostanja (samoprocena prethodne i trenutne finansijske situacije i procena prilika za pronalaženje posla). Radi validnog merenja efekata programa, poredimo učesnike programa – *tretiranu ili eksperimentalnu grupu* – samo sa osobama koje nisu učestvovala u programu (*kontrolna grupa*), a koje su mogle da učestvuju u njemu, tj. sa osobama koje su imale jednaku šansu da budu odabrane za učestvovanje u programu i osobama koje su zapravo tretirane.

3.5.1. Problem evaluacije

Hipotezom o slučajnom odabiru učesnika statistički se testira da li se učestvovanje u programu može smatrati slučajnim (kvaziekperimentalnim). Konkretno, testiramo da li se srednje vrednosti važnih sociodemografskih karakteristika i ishoda na tržištu rada bitno razlikuju između ove dve grupe ispitanika.²⁴ Ukoliko među pripadnicima dve grupe ne postoji značajna razlika, *direktnim poređenjem*

²⁴ Za potrebe deskriptivne analize o učesnicima programa korišćeni su podaci svih korisnika sa kojima je obavljen intervju.

varijabli ishoda na tržištu rada, kao i pokazatelja subjektivnog blagostanja pojedinaca za obe grupe, *moгуće je pouzdano oceniti efekte mera*.

U suprotnom, ako se hipoteza o slučajnom učešću odbaci, merenje neto efekata kao razlika u prosečnim ishodima između ove dve grupe bi dovelo do pogrešnih zaključaka. To bi značilo da se pripadnici eksperimentalne i kontrolne grupe u startu razlikuju, te bi *pozitivni ukupni efekti (bruto efekti) mera mogli biti delom pripisani povoljnijim polaznim karakteristikama učesnika* u programima. Drugim rečima, učešće u programima ne bismo mogli da tretiramo kao slučajno, već bi za učesnike tretirane grupe mogli da zaključimo da u startu pokazuju veću verovatnoću učešća u programima.

U tom slučaju bi bilo neophodno prethodno obezbediti da učešće u programu *možemo tretirati kao slučajno*, odnosno analizu efekata sprovoditi *na prethodno uparenim učesnicima programa* sa pojedincima iz kontrolne grupe, koji su što sličniji („jednaki“) po svim važnim karakteristikama – što obezbeđuje *pouzdanu merenje neto uticaja/efekata analizirane mere*.

3.6. UTICAJI PROGRAMA STRUČNA PRAKSA

Kako je već objašnjeno, radi validnog merenja efekata programa poredimo učesnike programa – *eksperimentalnu* ili *tretiranu grupu* – samo sa osobama koje nisu učestvovalе u programu (*kontrolna grupa*). Eksperimentalnu grupu čini 160 uspešno anketiranih učesnika programa, dok su u kontrolnoj grupi obezbeđeni odgovori 85 ispitanika.

U Aneksu 8. je prikazana Tabela A8.1., koja pokazuje sociodemografske karakteristike i rezultate t-testa o prisustvu slučajnih razlika između eksperimentalne i kontrolne grupe.²⁵ Sociodemografske karakteristike ukazuju na to da su učesnici ovog programa, kao i odgovarajuća kontrolna grupa, visokoobrazovani i potvrđuju nedostatak radnog iskustva pre učestvovanja u programu 2013. godine. Učesnici programa žive u proseku u domaćinstvu koje ima 3,41 člana, a u većini slučajeva (81,7%) stan je u vlasništvu jednog od članova domaćinstva – što ukazuje na to da su učesnici ovog programa i njihovi parovi iz ekonomski boljestojećih domaćinstava.

Indikatori tržišta rada govore da je 69,8% ispitanika zaposleno, njih 18,3% je nezaposleno, a preostalih 11,8% je neaktivno. Ukupno 86,1% ispitanika je imalo posao nakon isteka programa (u slučaju kontrolne grupe od 2014. godine). Prosečna mesečna neto zarada koju su ispitanici prijavili iznosi 31.291,33 dinara. Ispitanici smatraju da je njihova finansijska situacija bila prosečna i pre 2013. godine, kao i da je danas ista kao i tada.

T-test pokazuje da srednje vrednosti važnih karakteristika eksperimentalne i kontrolne grupe nisu značajno različite. Navedeno se interpretira kao potvrda da bi u konkretnom istraživanju osnovni nalazi dobijeni direktnim poređenjem bruto efekata bili relativno pouzdani. Tačnije, učešće u programu se po većini analiziranih sociodemografskih karakteristika može smatrati slučajnim. Statistički značajne razlike su identifikovane prema sledećim karakteristikama: osobe koje su učestvovalе u programu u proseku imaju manje radnog iskustva (uopšte, ali i nakon 2013. godine), bile su nešto aktivnije u traženju posla i imale su manju platu na prethodnom poslu. Poređenjem ostalih karakteristika dve grupe nije uočena statistički značajna razlika. Naime, ispitanici ove dve grupe su **jednaki** po godinama starosti (npr. prosečna starost tretirane grupe je 28,8 godina, dok je u kontrolnoj 29 – videti prvi red Tabele A8.1), polnoj strukturi, bračnom statusu, nivou

²⁵ Tamo gde je to primenljivo, navodimo χ^2 -test. Veličina uzoraka iz tretirane i kontrolne grupe varira u zavisnosti od broja prikupljenih odgovora na razmatrano pitanje.

obrazovanja, strukturi domaćinstava (veličini, broju dece, zaposlenih i nezaposlenih članova domaćinstva, te broju penzionera), veličini i vlasništvu nad stambenim prostorom, kao i mestu stanovanja (udeo onih koji žive u gradovima).

Test takođe **ne ukazuje** na značajne razlike u **glavnim ishodima na tržištu rada za eksperimentalnu i kontrolnu grupu**. Konkretnije, izgleda da je eksperimentalna grupa **jednako pozicionirana na tržištu rada** u poređenju sa kontrolnom grupom. Članovi eksperimentalne grupe **imaju jednake šanse da se zaposle**, odnosno **jednako je verovatno** da budu nezaposleni ili neaktivni. Pojedinci iz kontrolne grupe bili su češće zaposleni u periodu od 2013. godine i ta **razlika u bruto efektima je statistički značajna** (u kontrolnoj grupi od 2013. godine bilo je zaposleno 93% ispitanika naspram 86% zaposlenih među učesnicima programa – videti Tabelu A8.1).

Takođe, **ne postoji razlika** u nivou prosečne zarade između zaposlenih u ove dve grupe, kao i u subjektivnoj proceni blagostanja (procena trenutne finansijske situacije, kao i poređenje sa periodom pre 2013. godine). Nezaposleni i neaktivni ispitanici obe grupe jednako procenjuju svoje šanse za zaposlenje u periodu pre 2013. godine. Ukoliko u analizu izgleda za zapošljavanje uključimo i zaposlene ispitanike, očigledno je da učesnici tretirane grupe u sadašnjosti pokazuju više optimizma u poređenju sa periodom pre 2013. godine (ova razlika u stavovima je statistički značajna – videti poslednji red u Tabeli A8.1).

Prikazano je da se **individualne karakteristike** između učesnika i neučesnika programa **neznatno razlikuju**, što upućuje na zaključak da je kontrolna grupa validno kreirana. Drugim rečima, navedena saznanja sugerišu da hipoteza slučajnih razlika između eksperimentalne i kontrolne grupe može da se prihvati, odnosno da bi se relativno pouzdani zaključci mogli dobiti i poređenjem bruto efekata pripadnika ove dve grupe. I pored toga, radi pouzdanijih merenja neto efekata, konačni zaključci će biti doneti nakon uparivanja učesnika u programu i odgovarajućeg (što sličnijeg) pripadnika kontrolne grupe. Dakle, radi što nepristrasnijeg merenja efekata i provere robusnosti nalaza o učestvovanju u programima *Stručna praksa* i *Sticanje praktičnih znanja* primenićemo i proceduru uparivanja i **direktnog merenja neto efekata**, poredeći učesnika u programu i odgovarajuću osobu (par) iz kontrolne grupe. Naime, kako bismo *ex post* imitirali eksperiment u kom su učesnici slučajno odabrani, konstruisali smo kontrolnu grupu koja liči na eksperimentalnu koristeći uparivanje *jedana-jedan*.

3.6.1. Procedura uparivanja

Selekcija kontrolne grupe

Poređenje grupa je urađeno po eksperimentalnoj konstrukciji, sa jednom eksperimentalnom i jednom kontrolnom grupom. Kako je ranije već objašnjeno, lica koja su koristila određenu aktivnu meru tržišta rada čine eksperimentalnu grupu, dok lica na evidenciji nezaposlenih u NSZ koja nisu koristila datu (ili druge) aktivne mere tržišta rada (u datom vremenskom periodu), a koja su inače slična licima korisnicima aktivne mere tržišta rada, definišu kontrolnu grupu.

S obzirom na poznate karakteristike eksperimentalne grupe, kontrolna grupa je sačinjena tako da bude što sličnija eksperimentalnoj grupi. Upotrebljeno je pet kriterijuma (karakteristika, varijabli): regija (filijala), stepen stručne spreme, starost, dužina traženja posla i pol. Za svakog od korisnika

programa iz NSZ je obezbeđen kontakt za tri lica, koja predstavljaju potencijalni izbor za osobu iz kontrolne grupe. Lica iz kontrolne grupe su pozivana redom, do trenutka dok nije dobijen prvi odgovor ili su iscrpljene mogućnosti za obezbeđenje osobe iz kontrolne grupe (nije bilo moguće obaviti/dovršiti razgovor ni sa jednom od tri osobe iz kontrolne grupe ili se tokom razgovora ispostavilo da osoba nije podobna za učešće u našem istraživanju)²⁶. U tom slučaju nije nađena osoba u kontrolnoj grupi koja bi se poredila sa već dobijenim odgovorima korisnika programa. Koristeći navedeni postupak uparivanja, sva uparena lica su podudarna po svim kriterijumima, odnosno uparenost je 100%.

Na ovaj način je dobijeno 85 parova za program *Stručna praksa* i 14 parova za program *Sticanje praktičnih znanja*. U postupku anketiranja kontaktirano je 450 učesnika prvog programa iz uzorka koji je obezbedila NSZ i 51 učesnik drugog programa. Prikupljeni su odgovori 160 korisnika programa *Stručna praksa* (75 je ostalo neupareno) i 19 korisnika programa *Sticanje praktičnih znanja* (od kojih je 5 ostalo neupareno).

Kao sledeći korak primenjujemo *jedan-na-jedan uparivanje sa osobom (susedom) iz kontrolne grupe*.²⁷ Za svakog tretiranog pojedinca tražimo pojedinca među neučesnicima koji je najbliži po pet navedenih kriterijuma. Drugim rečima, za svaki par, koji se sastoji od učesnika i neučesnika, apsolutna razlika u smislu verovatnoće učešća u određenom programu je svedena na minimum. Na taj način je **omogućeno pouzdano merenje neto uticaja** učešća u programu, uz isključivanje efekta potencijalno povoljnije „startne pozicije“ učesnika u programu i pre samog učešća u njemu.

U nastavku istražujemo uticaj programa namenjenih zapošljavanju mladih na ishode na tržištu rada, odnosno na verovatnoću nezaposlenosti, verovatnoću zaposlenosti, nedavnu istoriju zapošljavanja (zaposleni u bilo koje vreme i vreme provedeno u statusu zaposlenog), neaktivnost i prosečnu neto platu. Takođe, posmatrali smo i ključne subjektivne varijable blagostanja/dobrobiti (subjektivna procena finansijske situacije pre i posle programa i prilike za nalaženje posla). Drugim rečima, **direktno** poredimo **razlike** u ishodima **između uparenih** pojedinaca, odnosno **učesnika u programu i njegovog para iz kontrolne grupe**, što daje daleko precizniju meru efekta od poređenja ishoda za čitavu eksperimentalnu i kontrolnu grupu.

Ishodi na tržištu rada

Varijable ishoda su zasnovane na statusu na tržištu rada u vreme sprovođenja istraživanja. Posebno smo obratili pažnju na pet pokazatelja stanja na tržištu rada:

²⁶ Ispostavilo se da je reč o osobi koja nije ispunjavala uslove za učešće u programu (npr. neka prosvetna zanimanja – učitelj, pedagog i sl.) ili je osoba već učestvovala u nekom od programa NSZ, tako da je isključivana iz dalje analize.

²⁷ Opisani metod oponaša sprovođenje znatno kompleksije, obimnije i skuplje ekonometrijske tehnike uparivanja *jedan-na-jedan* sa najbližim susedom (*engl. Matching approach one-to-one nearest neighbour matching*) sa ili bez ponavljanja, koji se uobičajeno primenjuje u postupcima evaluacije efekata aktivnih mera za tržište rada. Ovaj metod podrazumeva dva koraka:

- (i) ocenu individualne verovatnoće učestvovanja u programu, koja zavisi od posmatranih karakteristika, i
 - (ii) uparivanje učesnika i onih koji nisu učestvovali na osnovu ovih ocenjenih verovatnoća.
- Umesto toga, unapred su odabrana tri što sličnija potencijalna para iz kontrolne grupe.

- (i) nezaposlenost,
- (ii) zaposlenost na formalnom radnom mestu, uključujući i samozaposlenost, i
- (iii) neaktivnost. Zajedno sa ovim, procenjujemo uticaje programa:
- (iv) na visinu plate (u 2016), i
- (v) na zaposlenost u bilo koje vreme od završetka programa/nakon 2013. godine do trenutka istraživanja. Poslednji ishod se koristi kao zamena za istoriju zaposlenja pojedinaca.²⁸

Tabela 3.13. sumira ocenjene prosečne neto efekte tretmana na tretirane za **pet ishoda na tržištu rada** u vreme istraživanja. U trenutnom kontekstu mereni efekat na zaposlenost predstavlja razliku između stvarnih stopa zaposlenosti učesnika posle programa i hipotetičke stope zaposlenosti učesnika koji nisu učestvovali u programima. Reč je o *neposrednim razlikama merenim među formiranim parovima* učesnika i odgovarajućih neučesnika u programu.

Tabela 3.13. Uticaji programa na učesnike programa *Stručna praksa* i kontrolnu grupu

Varijabla	Razlika (tretirana vs. kontrolna grupa)	broj parova	t-test	p-vrednost
Zaposleni (=1)	0,0235	85	0,351	0,7259
Zaposleni, u bilo koje vreme (=1)	0,0824	85	1,621	0,1087
Nezaposleni (=1)	-0,0471	85	-0,893	0,3742
Neaktivni (=1)	0,0236	85	0,497	0,6199
Prosečna plata	4288,235	85	1,412	0,1615
Finansijska situacija u 2013. (=1)	-0,047	85	-0,324	0,7461
Trenutna finansijska situacija u poređenju sa periodom pre 2013. ‡	0,153	85	1,249	0,2150
Prilike za pronalaženje posla – nezaposleni i neaktivni	0,200	85	0,539	0,5931
Prilike za pronalaženje posla – ukupno	-0,235	85	-2,104	0,0384 **

‡ Trenutna subjektivna procena finansijske situacije u poređenju sa situacijom pre 2013.

Napomena: Umesto korišćenja skale od 3 ili 5 poena za subjektivno blagostanje alternativno smo definisali veštačke varijable. Veštačkim varijablama dodeljena je vrednost *jedan* ako je ispitanik odgovorio da se njegova finansijska situacija (prilike da pronađu posao) dosta ili malo popravila, a vrednost *nula* u ostalim slučajevima. Na ovaj način se poredi procentualni udeo pojedinaca koji **ocenuju da im se lična finansijska situacija donekle popravila** nakon učestvovanja u programu/periodu pre 2013. godine, ali se nalazi ne razlikuju od navedenih u tabeli.

²⁸ Podaci istraživanja nisu pratili istoriju zaposlenja pojedinaca na tradicionalan način.

Rezultati u osnovi potvrđuju osnovne nalaze deskriptivne analize. Naše ocene ukazuju na to da učestvovanje u programu *Stručna praksa* vodi ka nešto većoj verovatnoći zapošljavanja, ali da ovaj **efekat nije statistički značajno različit od nule**. Drugim rečima, iako učešće u programu povećava verovatnoću da će osoba u navedenom trenutku biti zaposlena (za nešto više od 2 procentna poena), taj efekat nije statistički značajan. Slično tome, učešće u programu za oko 8 procentnih poena povećava verovatnoću da je osoba bila zaposlena u periodu od 2013. godine, ali efekat nije statistički značajan.

U nastavku sumiramo rezultate koji se odnose na efekte učešća u programu *Stručna praksa* (prikazane u Tabeli 3.13) na osnovne ishode na tržištu rada. Nalazi ukazuju na to da učestvovanje u programu **ne utiče statistički značajno**:

- (i) na povećanje verovatnoće da se pojedinac zaposli,
- (ii) na povećanje verovatnoće zapošljavanja u bilo kojem trenutku u poslednje dve i po godine,
- (iii) na smanjenje verovatnoće nezaposlenosti u vreme istraživanja, i
- (iv) na smanjenje verovatnoće da pojedinci bude neaktivni.

Ocenjeni efekti programa na plate ukazuju na povećanje posle tretmana, ali ovaj efekat nije statistički značajan. U osnovi bi se **moglo zaključiti da program *Stručna praksa***, koji je finansirala NSZ, a koji je namenjen zapošljavanju **mladih i obrazovanih** nezaposlenih osoba, *ne obezbeđuje njihovo bolje pozicioniranje* na tržištu rada. Dakle, zaključujemo da mera *Stručna praksa* ne ostvaruje očekivani efekat, odnosno da se položaj učesnika ove mere na tržištu rada nije poboljšao.

Subjektivno blagostanje

Čak i kada aktivni program tržišta rada ne dovodi direktno do povećanja verovatnoće zaposlenja učesnika, donosiocu politike može da bude koristan ako poboljšava blagostanje ciljne grupe. Podaci istraživanja, prikupljeni radi evaluacije efekata programa za zapošljavanje mladih, pružaju jedinstvenu priliku da se istraže uticaji na različite dimenzije kojima se može približno odrediti subjektivno blagostanje pojedinca. Ispitanici su bili zamoljeni da uporede svoju trenutnu situaciju sa onom koja je prethodila sprovođenju programa *Stručna praksa*, kao i da ocene da li se njihova situacija značajno ili u određenoj meri popravila, da li je ostala manje-više ista, da li se značajno ili u određenoj meri pogoršala. Konkretno, od ispitanika je traženo da ocene svoju finansijsku situaciju pre i posle programa, kao i izgleda za nalaženje posla.

Evaluacija pokazuje da **učestvovanje u programu nije poboljšalo ličnu situaciju mladih osoba u posmatranim aspektima, osim u pogledu većeg optimizma u proceni izgleda za zapošljavanje u poređenju sa periodom pre učešća u programu**. Naime, *svi učesnici u programu povoljnije ocenjuju* prilike za pronalaženje posla, bez obzira na trenutni status na tržištu rada, i ova razlika je statistički značajna u poređenju sa stavovima kontrolne grupe. Ukoliko se procena prilika za zapošljavanje analizira samo u podgrupi trenutno nezaposlenih i neaktivnih pojedinaca koji su učestvovali u programu, njihova procena izgleda za zapošljavanje se ne razlikuje od one koju su iskazali pripadnici kontrolne grupe. Dakle, ovaj program nema statistički značajan efekat ni u pogledu subjektivnog blagostanja učesnika.

3.7. UTICAJI PROGRAMA STICANJE PRAKTIČNIH ZNANJA

Koristeći navedeni pristup, u nastavku smo odvojeno analizirali efekte programa *Sticanje praktičnih znanja*. U analizi su korišćeni odgovori 19 korisnika programa *Sticanje praktičnih znanja* i 14 pripadnika kontrolne grupe.

Tabela A8.2. raportirana u Aneksu 8. pokazuje sociodemografske karakteristike ispitanika zajedno sa rezultatima t-testa o prisustvu slučajnih razlika između tretirane i kontrolne grupe.²⁹ Sociodemografske karakteristike pokazuju da je ova grupa ispitanika manje obrazovana i da u njoj najveći procenat ispitanika ima završeno najviše 5–8 godina osnovne škole (63,7%). Pre 2013. godine 69,7% ispitanika je imalo neko radno iskustvo. Učesnici i potencijalni učesnici ovog programa imaju u proseku jedno dete i u 54,5% slučajeva žive u stambenom prostoru u kom je neko od članova domaćinstva vlasnik. Broj članova u domaćinstvu u proseku iznosi 4,606, od čega samo jedan član domaćinstva radi (1,242) – ovi nalazi zajedno ukazuju na to da učesnici i potencijalni učesnici ovog programa žive u nešto težoj finansijskoj situaciji.

Na dan anketiranja 51,5% ispitanika je bilo zaposleno, 33,3% je bilo nezaposleno, a preostalih 15,2% je bilo neaktivno. Indikator *zaposlen/a* u bilo koje vreme nakon 2013. govori da je 63,6% ispitanika bilo zaposleno u periodu od završetka programa do sada, tj. nakon 2013. godine u slučaju kontrolne grupe. Prosečna mesečna neto zarada u dinarima iznosi 27.812,50. U proseku ispitanici smatraju da je njihova finansijska situacija pre 2013. bila osrednja, kao i da je ona ostala nepromenjena u odnosu na njihovu trenutnu finansijsku situaciju. Takođe, nezaposleni i neaktivni ispitanici u proseku smatraju da su prilike za pronalaženje posla iste kao i pre 2013. godine, a sličan rezultat se dobija i za ceo uzorak.

T-test pokazuje da srednje vrednosti važnih karakteristika tretirane i kontrolne grupe nisu značajno različite. Učesnici ovog programa imaju iste sociodemografske karakteristike sa onima koji su odabrani za učešće u kontrolnoj grupi. Reč je o grupama koje se ne razlikuju u pogledu starosti (npr. prosečna starost učesnika u programu je 28,7 godina, naspram 27,4 u kontrolnoj grupi – videti prvi red u Tabeli A8.2), bračnog statusa, nivoa obrazovanja, strukturi domaćinstava (veličini, prisustvu i broju dece, zaposlenih, nezaposlenih i penzionisanih članova domaćinstva), veličini i vlasništvu nad stambenim prostorom, mestu stanovanja (udeo onih koji žive u gradovima), radnom iskustvu (pre i nakon učešća u programu, odnosno posle 2013. godine). Pronađeno je da je stopa neaktivnosti na tržištu rada niža među učesnicima programa, kao i da postoji statistički značajna razlika u prosečnoj zaradi (ovde u korist kontrolne grupe).

Kao sledeći korak, primenjujemo opisani postupak uparivanja sa *osobom (susedom) iz kontrolne grupe*. Istražujemo uticaj programa namenjenih zapošljavanju mladih na ishode na tržištu rada i ključne subjektivne varijable blagostanja/dobrobiti (subjektivna procena finansijske situacije pre i posle programa i prilike za nalaženje posla).

Tabela 3.14. sumira ocenjene prosečne efekte na učesnike programa za **pet ishoda na tržištu rada** u vreme istraživanja.

²⁹ Tamo gde je to primenljivo, navodimo χ^2 -test. Veličina uzoraka iz tretirane i kontrolne grupe varira u zavisnosti od broja prikupljenih odgovora na razmatrano pitanje.

Tabela 3.14. Uticaji programa na učesnike programa *Sticanje praktičnih znanja* i kontrolnu grupu

Varijabla	Razlika (tretirana vs. kontrolna grupa)	broj parova	t-test	p-vrednost
Zaposleni (=1)	0,357	14	1,79	0,0961 *
Zaposleni, u bilo koje vreme (=1)	0,214	14	1,00	0,336
Nezaposleni (=1)	-0,071	14	-0,36	0,720
Neaktivni (=1)	-0,286	14	-2,28	0,040 **
Prosečna plata	5142,857	14	0,84	0,412
Finasijska situacija u 2013. (=1)	0,071	14	0,17	0,861
Trenutna finasijska situacija u poređenju sa periodom pre 2013. ‡ (=1)	-0,428	14	-1,24	0,234
Prilike za pronalaženje posla – nezaposleni i neaktivni	-1,300	14	-2,41	0,039**
Prilike za pronalaženje posla – ukupno	-0,786	14	-2,79	0,015 **

‡ Trenutna subjektivna procena finasijske situacije.

Napomena: Umesto korišćenja skale od 3 ili 5 poena za subjektivno blagostanje alternativno smo definisali veštačke varijable. Veštačkim varijablama dodeljena je vrednost *jedan* ako je ispitanik odgovorio da se njegova finasijska situacija (prilike da pronađu posao) dosta ili malo popravila, a vrednost *nula* u ostalim slučajevima. Na ovaj način poredi se procentualni udeo pojedinaca koji **ocenjuju da im se lična finasijska situacija donekle popravila** nakon učestvovanja u programu/periodu pre 2013. godine, ali se nalazi ne razlikuju od navedenih u tabeli.

Glavni nalazi u vezi sa učestvovanjem u programu *Sticanje praktičnih znanja*:

- (i) statistički značajno povećava verovatnoću da se pojedinac zaposli za oko 36 procentnih poena;
- (ii) ne povećava verovatnoću zapošljavanja u bilo kojem trenutku u poslednje dve i po godine (ova verovatnoća jeste za oko 20 procentnih poena veća među učesnicima programa, ali razlika nije statistički značajna);
- (iii) ne smanjuje verovatnoću nezaposlenosti u vreme istraživanja (verovatnoća da će osoba koja je učestvovala u programu biti nezaposlena je za oko 7 procentnih poena manja u poređenju sa neučesnicima, ali ova razlika nije statistički značajna); i
- (iv) statistički značajno smanjuje verovatnoću da pojedinci bude neaktivni za oko 30 procentnih poena.

Ocenjeni efekti programa na plate ukazuju na njihovo povećanje nakon učešća u programu, ali ovaj efekat nije statistički značajan. Učestvovanje u programu ima efekat na bolje subjektivne procene o izgledima za pronalaženje posla (ovo važi za sve učesnike u programu, ali i za stavove onih koji su trenutno nezaposleni ili neaktivni), dok efekti na ostale pokazatelje subjektivnog blagostanja nisu statistički značajni.

Iako ove nalaze treba tumačiti **sa velikom dozom opreza**³⁰ usled veoma malog uzorka i broja konačno uparenih ispitanika, uočava se statistički značajan pozitivan efekat programa na **glavne ishode na tržištu rada – povećanje zapošljavanja i smanjenje neaktivnosti**. Moglo bi se zaključiti da je program namenjen manje obrazovanim mladima uspešniji od onoga koji za ciljnu grupu ima obrazovane mlade, te da obrazovani mladi i ne predstavljaju izrazito ranjivu grupu na tržištu rada.

3.8. POREĐENJE DOBIJENIH ANKETNIH REZULTATA SA ADMINISTRATIVNIM PODACIMA: PRIMER PROGRAMA STRUČNA PRAKSA

Standardni način evaluacije programa NSZ je poređenje eksperimentalne i kontrolne grupe na osnovu isključivo administrativnih podataka. Kontrolna grupa, koja je sačinjena na osnovu administrativnih podataka, problematična je iz dva razloga. Prvo, u kontrolnu grupu ulaze neučesnici programa koji su imali zaposlenje u neformalnoj ekonomiji kada je program sproveden i stoga se u administrativnim podacima vode kao nezaposlena lica. Drugo, u kontrolnu grupu takođe ulaze neučesnici koji ne bi prihvatili da uđu u program, te se može smatrati da su ova lica manje motivisana od same tretirane grupe. Prisutnost navedenih problema potvrđuju podaci iz ankete sa učesnicima *Sticanje praktičnih znanja*, koji pokazuju da je 22% ispitanika bilo isključeno iz kontrolne grupe jer nisu prošli kontrolna pitanja. Uključivanje kontrolnih pitanja u anketu omogućava da se isključe sva lica iz kontrolne grupe koja nisu bila pravi kandidati za učešće u programu.

Na primeru programa *Stručna praksa* moguće je pokazati kako administrativni i anketni podaci daju različit efekat programa. NSZ je obezbedila za svakog učesnika i svako kontrolno lice podatak da li je ono bilo zaposleno na dan 9.5.2016. Imajući u vidu ceo uzorak, dolazi se do zaključka da je za 13,5³¹ procentnih poena veća verovatnoća da učesnici programa u odnosu na neučesnike budu zaposleni i nalazimo da je ovaj efekat statistički značajan. Još jedan statistički značajan efekat programa od 15,4³² procentnih poena dobijamo kada uzorak ograničimo na anketirane učesnike i njihovu kontrolnu grupu (po tri kontrolna lica za svakog učesnika). Ovim korakom smo potvrdili da je uzorak anketiranih lica sličan i reprezentativan za celokupni uzorak. U trećem koraku koristimo samo podatke dobijene na osnovu ankete i isključujemo kontrolna lica koja nisu prošla kontrolna pitanja ili nisu anketirana iz drugog razloga. Koristeći anketne podatke dobijamo značajno veću stopu zaposlenosti u obe grupe, što se može objasniti time da administrativni podaci ne obuhvataju zaposlene u neformalnoj ekonomiji. Više ne nalazimo da program ima statistički značajan efekat³³ na učesnike – na ovaj način smo pokazali da korišćenje isključivo administrativnih podataka može da dovede do pogrešne ocene uticaja programa.

Ovaj nalaz ukazuje na to da kontrolna grupa, koja je sačinjena od isključivo administrativnih podataka nije adekvatna i da bi metodologija NSZ mogla da se unapredi ako bi se eksperimentalna i kontrolna grupa dodatno anketirale – to bi omogućilo formiranje značajno kvalitetnije kontrolne grupe, što bi unapredilo kvalitet nalaza evaluacija.

³⁰ Reč je o svega 14 uparenih ispitanika, odnosno 19 anketiranih učenika programa. Pri tome, napominjemo da je u pitanju oko 40% svih učenika u programu.

³¹ 95% interval poverenja iznosi [0,082; 0,188].

³² 95% interval poverenja iznosi [0,066; 0,242].

³³ 95% interval poverenja iznosi [-0,188; 0,055].

Tabela 3.15. Poređenje rezultata dobijenih na osnovu administrativnih podataka i ankete za program *Stručna praksa*

	Tretirana grupa		Kontrolna grupa		Razlika (tretirana vs. kontrolna grupa)	Značaj		
	obs.	srednja vrednost	obs.	srednja vrednost		t-test	p-vrednost	
ADMINISTRATIVNI PODACI - CEO UZORAK								
Lice je zaposleno na dan 9.5.2016.	450	0,558	1.350	0,423	0,135	5,004	0,000	***
ADMINISTRATIVNI PODACI - UZORAK ANKETIRANI I KONTROLNA GRUPA								
Lice je zaposleno na dan 9.5.2016.	160	0,538	480	0,383	0,154	3,446	0,000	***
ANKETNI PODACI - UPARENI								
Lice je zaposleno u maju 2016.	160	0,675	85	0,741	-0,066	1,072	0,284	

3.9. STAV POSLODAVACA PREMA MERI STICANJE PRAKTIČNIH ZNANJA

Uzimajući u obzir realizaciju programa *Sticanje praktičnih znanja*, koja je daleko ispod očekivanja, ispitan je i stav poslodavaca prema ovoj meri sa ciljem da se identifikuju uzroci loše realizacije. Uzimajući u obzir da je ona jedna od retkih mera kojom se podržava povećanje zapošljivosti i zapošljavanje mladih lica bez kvalifikacija i koja, kao što smo videli, zapravo daje dobre rezultate, ovakva analiza je od posebnog značaja.

Mera *Sticanje praktičnih znanja* je već detaljno opisana, te se sada objašnjava samo njena suština. Ovo je mera koja omogućava poslodavcima da kroz radni odnos u periodu od šest meseci obuče nezaposleno lice bez kvalifikacija da obavlja jednostavne poslove, bez sopstvenih troškova. U ovom periodu NSZ refundira poslodavcima platu za ova lica u vrednosti minimalne zarade uz pripadajuće poreze i doprinose, a poslodavac je u obavezi da lice uključeno u meru zadrži u radnom odnosu još najmanje šest meseci po isteku mere.

Radi utvrđivanja uzroka nedostatka interesovanja za ovu meru, planirane su dve fokus grupe sa poslodavcima. Namera je bila da se o meri razgovara sa poslodavcima koji su u njoj učestvovali, kao i sa poslodavcima koji su o meri obavesteni (pretpostavka je da su o njoj obavesteni zato što imaju potrebu za zapošljavanjem radnika koji bi obavljali jednostavna, pomoćna zanimanja), ali nisu bili zainteresovani za njenu realizaciju. Radi reprezentativnosti, fokus grupe su planirane u Beogradu i u Valjevu.

U Beogradu je 8. juna 2016. održana fokus grupa u prostorijama NSZ. Iako je 14 poslodavaca potvrdilo učešće, samo se njih pet odazvalo na poziv, a od njih petoro samo je dvoje bilo upoznato sa merom *Sticanje praktičnih znanja*. Ovo dvoje poslodavaca je zapravo konkurisalo za učešće i očekuju da će realizacija ubrzo započeti. Ostalih troje poslodavaca nije imalo informaciju o ovoj meri; zapravo su bili zainteresovani za stručnu praksu. U fokus grupi su učestvovali verujući da će dobiti dodatne informacije o stručnoj praksi pošto oni nisu imali potrebe za radnicima bez kvalifikacija.

Dakle, razgovor je obavljen sa praktično dvoje poslodavaca koji su imali, uopšteno govoreći, pozitivan stav prema meri.

Fokus grupa je u Valjevu bila zakazana za 10. jun 2016. godine; međutim, svi kontaktirani poslodavci su odbili učešće sa obrazloženjem da su svoje mišljenje o meri iskazali kada je pre izvesnog vremena filijala organizovala predstavljanje mera.

Ovako slab odziv poslodavaca, kao i pogrešna očekivanja onih malobrojnih koji se jesu odazvali pozivu, jeste sam po sebi indikator da NSZ ima problema u saradnji i komunikaciji sa poslodavcima, čak i na bazičnom nivou pružanja informacija.

S druge strane, prisutni poslodavci su izrazili veliko zadovoljstvo dugotrajnom saradnjom sa NSZ, jer su svi bili korisnici drugih mera u prošlosti (stručna praksa, subvencija za zapošljavanje, čak i za samozapošljavanje). U najvećem broju slučajeva saradnja je inicirana direktnim kontaktom od strane savetnika NSZ. Dakle, može se zaključiti da je **kritična tačka upravo inicijalno zadobijanje poverenja** i demonstriranje dobiti koje poslodavac može imati koristeći usluge NSZ, kao i da savetnici sa priličnim uspehom neguju odnos nakon što je uspostavljen. Najveći broj poslodavaca je informisan o meri *Sticanje praktičnih znanja* pošto ih je o tome obavestio savetnik sa kojim su sarađivali, kao i pregledom dostupnih usluga na sajtu NSZ.

Poslodavci koji su zainteresovani za meru ocenjuju da ona donosi dobit i poslodavcima i nezaposlenima. Poslodavcima je najprivlačnija finansijska podrška, to jest, refundacija plate i pratećih poreza i doprinosa prvih šest meseci, ali i usluga NSZ u posredovanju. Iako su svesni da nikakvih garancija nema, neki poslodavci ističu da imaju više poverenja u radnike koje im NSZ „pošalje“.

Za neka zanimanja, koja su fizički teška, gde se radi i noćna smena (na primer, posao negovateljice u domu za stare), poslodavci imaju uočljiv problem da pronađu zainteresovane radnike. Ovaj je problem evidentan i kada je ova mera u pitanju, te poslodavci ocenjuju da *ljudi neće da rade ove poslove, posebno ne za tu platu*.³⁴ U više navrata se dešavalo da upućeni nezaposleni ne dođu kod poslodavca ili da posle par dana odustanu od rada. Ovo ukazuje i na **probleme u posredovanju, to jest u procenjivanju nezaposlenih koji su u meru upućeni.**

Ocenjujući šta bi moglo uzrokovati nedovoljno interesovanje poslodavaca da se u meru uključe, prisutni poslodavci navode da je u ovoj kategoriji radnika veliki broj njih neprijavljen i da većini poslodavaca taj status odgovara, te da nemaju interes da ova lica zapošljavaju uz posredovanje i kroz mere NSZ. Pored toga, znatna je i mogućnost da većina poslodavaca nije informisana o postojanju ove mere i o mogućnostima koje ona nudi. Činjenica da veliki broj prisutnih poslodavaca ne obavlja delatnost pri kojoj ima potrebu za radnicima koji bi obavljali jednostavne, odnosno pomoćne poslove, ne znači i da poslodavci kojima su ovakvi radnici potrebni ne postoje.

Kada su prepreke u smislu prikupljanja potrebne dokumentacije ispitane, prisutni poslodavci su se složili da je *papirologija zahtevna*, ali da njima ona ne predstavlja problem. Naravno, treba imati na umu da su sastanku upravo prisustvovali poslodavci koji imaju dugoročnu saradnju sa NSZ, što ne znači da administrativno opterećujuća procedura ne utiče negativno na učešće velikog broja

³⁴ Pri tom visina plate nije definisana merom, već samo suma koju refundira NSZ. Nema prepreke da poslodavac radniku poveća platu.

poslodavaca koji možda upravo zbog toga i nisu partneri u sprovođenju mera. Takođe, postavlja se pitanje neophodnosti bankarske garancije, kada se sredstva ne daju poslodavcu unapred, već je u pitanju refundacija troškova.

Savetnici NSZ navode i svoj utisak da su poslodavci mnogo zainteresovaniji za mere koje ne podrazumevaju obavezu zapošljavanja, poput stručne prakse. Uzrok ovome, ocenjuju oni, *leži u strahu od obaveze da se u radnom odnosu zadrži osoba koja nije odgovarajuća*, naročito u periodu od prvih šest meseci, dok obuka traje; manji je problem zadržavanje u radnom odnosu lica koje je uspešno završilo obuku i uklopilo se u radno okruženje.

3.10. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Istraživanje je ukazalo na značajne efekte koji proizilaze iz učestvovanja u programu *Sticanje praktičnih znanja* na glavne ishode na tržištu rada (verovatnoća zaposlenja i neaktivnost), kao i pozitivan efekat na neke pokazatelje subjektivnog blagostanja (npr. prilike za nalaženje posla). Pozitivni efekti nisu nađeni za učesnike programa *Stručna praksa*, koji se nakon učešća u programu ne nalaze u povoljnijoj poziciji na tržištu rada. Ovo važi kako za ishode na tržištu rada, tako i za subjektivno blagostanje.

Kako je kontrolna grupa unapred pažljivo formirana, poređenjem učesnika programa i kontrolne grupe ni na nivou deskriptivnih statistika (pre uparivanja) nisu uočene veće razlike. Ovaj nalaz je potvrđen i nakon sprovedene procedure uparivanja između učesnika programa *Stručna praksa* i pripadnika kontrolne grupe – pokazalo se da učestvovanje u programima namenjenim obrazovanim mladima ne donosi prednost. Nasuprot tome, učestvovanje u programu *Sticanje praktičnih znanja* poboljšava kako glavne ishode na tržištu rada, tako i neke aspekte subjektivnog blagostanja.

Ukoliko sumiramo nalaze neto uticaja mera programa *Stručna praksa*, možemo zaključiti da program namenjen zapošljavanju mladih i obrazovanih nezaposlenih osoba ne obezbeđuje njihovo bolje pozicioniranje na tržištu rada. Suprotno tome, program namenjen manje obrazovanim mladima, *Sticanje praktičnih znanja*, uspešniji je i vodi ka poboljšanju glavnih ishoda na tržištu rada učesnika u programu (povećanje zaposlenosti i smanjenje neaktivnosti). Moglo bi se zaključiti **da su programi ovog tipa efikasniji ukoliko ciljaju izrazito ranjive grupe na tržištu rada (mlade bez kvalifikacija i/ili radnog iskustva)**. U tom smislu su implikacije za redefinisane politike zapošljavanja očite i komplementarne preporukama datim na kraju druge glave ovog izveštaja. Pravilno evidentiranje nezaposlenih i usmeravanje sredstava budžeta RS posebno je od značaja kada su raspoloživa sredstva ograničena, kao što je to sada slučaj. Pozitivni rezultati procene uticaja **pokazuju da bi aktivni programi tržišta rada koji ciljaju mladu ugroženu omladinu trebalo da postanu integralni deo bilo kojeg sveobuhvatnog paketa za unapređenje zapošljavanja mladih**³⁵.

³⁵ Kako bismo potkrepili ove zaključke, u nastavku poredimo naše nalaze sa analizom neto efekata ranije sprovedenih programa namenjenih mladima. Jedna od relativno retkih studija, koja je primenom slične metodologije merila efekte neto uticaja aktivnih mera usmerenih na ugrožene mlade, odnosila se na programe koje je NSZ sprovedla u okviru Zajedničkog programa *Zapošljavanje mladih i migracije* (YEM) u periodu 2010–2012. Iako ni bruto ni preliminarni neto efekti (dobijeni upoređivanjem srednjih vrednosti ishoda tretirane i kontrolne grupe, bez ekonometrijskog uparivanja) programa koje je podržavao YEM ne predstavljaju ključnu potvrdu njihove efikasnosti, oni su dovoljno impresivni da predstavljaju snažan argument za primenjivanje aktivnih programa tržišta rada kojima su ciljna grupa niskokvalifikovane i druge ugrožene grupe mladih ljudi (Arandarenko, Nojković i Vladislavljević. (2014). „Procena uticaja aktivnih programa na tržištu rada usmerenih na ugroženu omladinu: ključni nalazi“, FREN i

Jedna od preporuka ove analize je da se umesto administrativnih podataka o zaposlenosti koriste anketni podaci za evaluacije aktivnih mera na tržištu rada. Naime, anketni podaci obuhvataju i neformalnu ekonomiju, a kroz anketu je takođe moguće isključiti kontrolne ispitanike koji nisu mogli da učestvuju u programu kada je on sproveden. Primerom programa *Stručna praksa* ilustrovano je da korišćenje ova dva različita izvora podataka može da pruži potpuno različite rezultate. Iz tog razloga se preporučuje korišćenje anketnih umesto administrativnih podataka prilikom evaluacija, jer bi značajno doprinelo boljem kvalitetu ove vrste istraživanja.

Kada je u pitanju program *Sticanje praktičnih znanja*, u donošenju zaključaka o njoj i razvijanju preporuka za njeno unapređenje nemoguće je ne osvrnuti se prvenstveno na odnos NSZ i poslodavaca. U tom smislu je očigledno da **NSZ mora uložiti dodatne napore da bi unapredila svoju saradnju i imidž kakav o njoj imaju poslodavci koji bi u budućnosti mogli biti potencijalni partneri.** Širenje mreže poslodavaca sa kojima NSZ uspešno komunicira bi za posledicu nužno imalo i povećanje broja poslodavaca koji bi sa pažnjom saslušali i predstavljanje programa *Sticanje praktičnih znanja*. Pod uslovom da je ovo ciljano, to jest da se o ovoj meri informišu poslodavci kojima trebaju radnici za obavljanje jednostavnih i pomoćnih poslova, veći obuhvat informisanih poslodavaca bi sam po sebi rezultirao većim brojem poslodavaca koji za ovu meru apliciraju.

Dakle, nužno je da se vrši analiza tržišta i da se program ciljano promoviše pažljivo odabranim poslodavcima. U ovom smislu bi valjalo uraditi i analizu efekata sprovedenih obilazaka poslodavaca, koja je u obavezi savetnika za zapošljavanje. Unapređenje rada sa poslodavcima i širenje mreže partnerskih poslodavaca bi pozitivno uticalo i na implementaciju drugih mera, kao i na posredovanje.

Kada je reč o samom dizajnu mere, nužno je podsetiti se da program *Sticanje praktičnih znanja* u svojoj osnovi (na šta i njeno ime ukazuje) ima za cilj da osposobi nezaposlene bez kvalifikacija da obavljaju jednostavna zanimanja, te da im se poveća šansa za zaposlenjem i nakon isteka mere, odnosno ugovorne obaveze. **U tom smislu bi trebalo razmotriti mogućnost ukidanja obaveze zapošljavanja polaznika.** Naravno, to bi podrazumevalo i reviziju finansijskog aspekta ove mere, koja bi se po svom dizajnu još više približila konceptu obuke kod poslodavca, gde se nezaposleno lice osposobljava za obavljanje konkretnog posla u realnom radnom okruženju. Poslodavac koji je zadovoljan ovako obučenim radnikom svakako bi ga zadržao i zaposlio; oni koji nisu primljeni u radni odnos kod poslodavca kod kog je obuka obavljena, a koji su uspešno stekli očekivane kompetencije, dobili bi sertifikat o stečenim kompetencijama i imali bi veće šanse da se u budućnosti zaposle.

Da bi ovakvo redizajniranje dalo željene efekte, nužno je zadovoljiti nekoliko **preduslova.**

Prvo, **zanimanja za koje bi se polaznici obučavali moraju biti tražena na tržištu rada.**

Drugo, da bi se zloupotrebe sprečile, a i u skladu sa idejom da bi svaku nezaposlenu mladu osobu koja se registruje kod NSZ trebalo prvenstveno ohrabriti da u periodu od tri meseca intenzivno traga za poslom pre upućivanja u meru, trebalo bi uključiti još jedan uslov: **da mladi koji se u meru upućuju moraju biti registrovani kao nezaposleni najmanje tri meseca i da su u tom periodu intenzivno tražili zaposlenje u skladu sa preporukom za razvoj modela paketa za mlade.** U skladu sa datim preporukama za unapređenje paketa za mlade, ovo bi imalo dodatni pozitivan efekat

ILO projekat 2013). Do sličnih nalaza došli smo analizirajući efekte programa *Sticanje praktičnih znanja*. U osnovi naši nalazi ukazuju na to da program značajno povećava verovatnoću da lice bude zaposleno, smanjuju stopu neaktivnosti i utiču na poboljšanje subjektivnog blagostanja učesnika.

u tome što bi se tokom prva tri meseca iskristalisali oni nezaposleni koji zaista tragaju za poslom i koji imaju realna očekivanja u pogledu uslova zaposlenja; uz to bi i savetnici bolje upoznali svoje klijente, njihove afinitete i kapacitete, te bi procenat uspešnosti upućivanja kod poslodavaca bio veći, kao i sam efekat obuke. Naravno, ovo podrazumeva unapređen savetodavni rad savetnika NSZ sa svojim mladim klijentima, o čemu je već bilo reči.

Treće, pored ispunjavanja formalnih uslova, **poslodavci bi morali biti odabrani u odnosu na njihov kapacitet da obuku sprovedu kvalitetno, uzimajući u obzir i prostorne kapacitete, kao i kapacitet ljudskih resursa, odnosno broja zaposlenih koji bi kao mentori mogli da obučavaju mlade polaznike.** U ovom smislu bi valjalo razmotriti i mogućnosti za razvoj saradnje NSZ i Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja (ZUOV)³⁶. Prema Zakonu o obrazovanju odraslih, ove dve institucije bi trebalo da vode evidenciju o poslodavcima koji ispunjavaju uslove za praktičnu nastavu, te bi ova baza mogla da posluži kao dobra osnova za izbor poslodavaca koji bi ovakvu obuku sprovodili.

Ipak, budući da je utvrđeno da mera uz sadašnji dizajn daje dobre efekte na zaposlenost njenih mladih korisnika, prvi korak bi, pre pristupanja kompletnom rediziranju mere, trebalo da bude jedna velika **kampanja ciljanog promovisanja mere i među odabranim poslodavcima i među nezaposlenim licima koja ispunjavaju uslov da se u meru uključe.** Važno je nedvosmisleno utvrditi da li su poslodavci za meru nezainteresovani ili sa njom nisu dovoljno upoznati. Ako bi ova kampanja bila ispraćena i boljom selekcijom nezaposlenih (koja bi nužno sledila iz intenzivnijeg savetodavnog rada sa mladim nezaposlenima), velike su šanse da bi ova veoma važna mera imala značajno veći obuhvat, podstičući na opipljiv način zapošljavanje najranjivijih mladih – onih bez kvalifikacija. Eventualno se i u ovom prvom koraku može razmotriti period od nedelju-dve probnog rada, pre nego što bi poslodavac imao obavezu da zaposli polaznika ovakve obuke.

Iako prisutni poslodavci, koji imaju iskustvo u saradnji sa NSZ, nisu identifikovali administrativne zahteve kao prepreku za saradnju, opšta preporuka za sve mere NSZ jeste da se ovo opterećenje maksimalno smanji. Dakle, valjalo bi analizirati svrsishodnost i značaj svakog dokumenta koji se od poslodavaca zahteva i utvrditi njihovu neophodnost ponaosob i u zbiru.

Kada govorimo o programu *Stručna praksa*, prvenstveno je neophodno **razmotriti pitanje svrsishodnosti kreiranja mera aktivne politike zapošljavanja koje targetiraju visoko obrazovane mlade, budući da su oni u daleko povoljnijem položaju na tržištu rada u odnosu na mlade sa nižim nivoima obrazovanja.** Skorašnje istraživanje koje je obavila Međunarodna organizacija rada o tranziciji mladih od škole do posla 2015³⁷. godine ukazuje na to da najpre fakultetski obrazovani mladi, i to prosečno za manje od godinu dana, dođu do stabilnog, odnosno zadovoljavajućeg zaposlenja (u odnosu na dve godine, koliko je prosečno potrebno mladima sa završenom srednjom školom, i gotovo tri godine, koliko ova tranzicija traje za one koji su u najboljem slučaju završili osnovnu školu). Ovo jasno ukazuje na to da bi napore institucija koje se bave zapošljavanjem, kao i ulaganje sredstava iz budžeta Republike Srbije, trebalo usmeriti na mlade sa nižim nivoima obrazovanja. U tom smislu, a u okviru postojećeg dizajna ovog programa, nužno bi bilo **veću pažnju usmeriti na srednjoškolce** koji su u ranjivijoj poziciji na tržištu rada, a koji su u veoma malom procentu zastupljeni kao učesnici programa *Stručna praksa*.

³⁶ Saradnja NSZ i ZUOV se ostvaruje i kroz izradu Godišnjeg plana obrazovanja odraslih (posebna radna grupa formirana od strane MPNTR), koji donosi Vlada na predlog MPNTR.

³⁷ http://www.ilo.org/employment/areas/youth-employment/work-for-youth/publications/national-reports/WCMS_495533/lang--en/index.htm

Ukoliko je reč o mladima sa višim stepenima stručne spreme, ovaj program bi u najmanju ruku trebalo rezervisati **za dugoročno nezaposlene mlade** (iako se mora naglasiti da evaluacija nije utvrdila efekat ni na ovu kategoriju mladih) **ili one koji se susreću sa nekom specifičnom barijerom na tržištu rada** (da je mala tražnja za zanimanjima za koja su školovani, da su Romi ili OSI, da potiču iz ruralnih sredina, da su u stanju socijalne potrebe i sl.).

Nalazi ove evaluacije ne bi trebalo da predstavljaju iznenađenje, jer međunarodna iskustva ukazuju na mešovite rezultate programa tipa stručnih praksi (*internships, trainershops, work experience programmes*)³⁸. Ono što se najčešće izvodi kao faktor koji čini razliku između uspešnih i neuspešnih programa ovog tipa jeste integrisanje stručnih obuka u ovakve prakse. Dakle, **programi tokom kojih se mladi u sklopu sticanja radnog iskustva istovremeno i sistematski obučavaju za obavljanje posla koji je predmet prakse imaju bolje efekte.**

U skladu sa ovim potrebno je uzeti u obzir i to da, kako bi se **standardi stručnih praksi u Srbiji usaglasili sa Okvirom za kvalitet stručnih praksi** (*Quality Framework for Trainershops*) **Saveta Evropske unije**³⁹, bilo bi potrebno uspostaviti nekoliko ključnih elemenata koji podrazumevaju **pismeni dogovor kojim se definišu i obrazovni elementi prakse, odnosno utvrđuje sadržaj koji će tokom prakse biti savladan, uslovi u kojima se praksa realizuje, postojanje mentora** i slično. Ove su preporuke upravo i date kao posledica nalaza da su se kao uspešne stručne prakse pokazale one koje imaju jaku komponentu obuke, odnosno obrazovanja u sebi. Ove nalaze i preporuke Saveta Evropske unije bi svakako trebalo uzeti u obzir u procesu redizajniranja programa *Stručna praksa* u Srbiji.

Kako bi se smanjilo opterećenje državnog budžeta, a i obezbedila veća ozbiljnost u pristupu prema licima na stručnom osposobljavanju i u oceni sopstvenih kapaciteta da stručnu praksu organizuju, trebalo bi razmotriti i ideju da firme učestvuju u finansiranju ove mere, uzimajući u obzir da će ovo nužno rezultirati manjim interesovanjem poslodavaca. Takođe, na međunarodnom nivou ovakvi programi najčešće traju značajno kraće nego što je predviđeno javnim pozivima NSZ, i to od nekoliko nedelja do šest meseci. Dakle, preporuka jeste da se **skrati trajanje stručne prakse na najviše šest meseci.**

Pored toga, ima država u kojima se nivo kompenzacije koji se praktikantima isplaćuje vezuje za visinu socijalne finansijske pomoći (npr. ova se suma množi sa koeficijentom 1,5 u Portugalu⁴⁰). **Snižavanje visine isplate bi ne samo smanjilo ukupan trošak ove mere, nego bi pozitivno uticalo i na selekciju mladih učesnika.** Uz niže isplate, za meru bi bilo manje interesovanje mladih iz boljestojećih porodica, te bi se samim tim pospešilo evidentiranje mladih koji se nalaze u težem položaju na tržištu rada. Naime, već pomenuto istraživanje o tranziciji mladih od škole do posla jasno ukazuje i na to da je tranzicija mladih iz boljestojećih domaćinstava značajno brža od onih koji su u lošijem materijalnom položaju.

³⁸ Videti npr. Sattar S. (2010). *Evidence Scan of Work Experience Programs*, Mathematica Policy Research May.

³⁹ https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/141424.pdf

⁴⁰ <https://www.iefp.pt/estagios>

4. Evaluacija mera usmerenih ka povećanju zaposlenosti mladih podržanih od strane Ministarstva omladine i sporta

4.1. OBUHVAT I REZULTATI MERA USMERENIH KA POVEĆANJU ZAPOSLENOSTI MLADIH PODRŽANIH OD STRANE MOS

Ministarstvo omladine i sporta je kao glavni strateški cilj od 2014.⁴¹ godine postavilo upravo unapređenje zapošljivosti i uslova za zapošljavanje mladih. U cilju stimulisanja različitih oblika zapošljavanja, samozapošljavanja i preduzetništva mladih, Ministarstvo je organizovalo različite aktivnosti i finansiralo projekte kojima se razvijaju servisi, usluge i mehanizmi koji pospešuju zapošljivost i zaposlenost mladih kroz međusektorsku saradnju. Iako MOS od 2008. godine podržava jedinice lokalne samouprave (JLS)/kancelarije za mlade i organizacije civilnog društva (OCD) u sprovođenju projekata koji za cilj imaju zapošljavanje i povećanje zapošljivosti mladih⁴², podaci se mogu sistematski pratiti tek od 2014. godine. Dakle, bez obzira na to što se pre 2014. godine pratio broj mladih učesnika koji su bili uključeni u različite programe finansirane/sufinansirane od strane MOS, nije se pratilo koliko se njih zaposlilo/samozaposlilo tokom trajanja projekata i šest meseci nakon njihovog završetka. Upravo iz ovog razloga predmet evaluacije će biti isključivo programi koji su sprovedeni u 2014. i 2015. godini. U okviru ovog dvogodišnjeg perioda Ministarstvo je realizovalo projekte u saradnji sa 59 organizacija – 51 OCD i 8 lokalnih KZM. Posmatrano po godinama, u 2014. su u realizaciji projekata učestvovala 22 organizacije (21 OCD i jedna JLS/KZM); u 2015. projektne aktivnosti su se intenzivirale, a dodatno je i porasla zastupljenost gradova koji su uzeli učešće u njima, tako da je saradnja proširena na 37 organizacija (30 OCD i 7 JLS/KZM).

4.1.1. Projekti MOS u 2014. i 2015. godini namenjeni povećanju zapošljivosti mladih

Kako bi se unapredio položaj mladih na tržištu rada i povećala mogućnost za njihovo zapošljavanje, MOS je u 2014. i 2015. godini obezbedilo sredstva za finansiranje i sufinansiranje projekata usmerenih na nekoliko projektnih linija:

1. Obuke za tržište rada,
2. Obuke za deficitarna zanimanja,
3. Obuke za aktivno traženje posla,
4. Stručne i radne prakse,
5. Obuke za preduzetništvo,
6. Obuke za poljoprivredno preduzetništvo,
7. Obuke za inovativne proizvode (učenička kompanija).

Prva kategorija projekata odnosila se na obuke za konkretna zanimanja – najčešće je reč o deficitarnim zanimanjima, te su se ove obuke uglavnom realizovale prema prethodno iskazanim potrebama poslodavaca (u velikom broju slučajeva u pitanju su bile obuke na zahtev poslodavca,

⁴¹ Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine, objavljena u „Službenom glasniku RS“, br. 22/15 od 27.2.2015. godine, dostupna i na sajtu MOS.

⁴² Ove aktivnosti MOS realizuje kroz finansiranje programa i projekata OCD i JLS/KZM, usmerenih ka realizaciji zapošljavanja i samozapošljavanja mladih (Cilj broj 8, Nacionalna strategija za mlade, koja je doneta 9. maja 2008. godine, str. 25).

kao što se vidi u tabeli u Aneksu). Sa druge strane, obuke za aktivno traženje posla imale su za cilj podizanje opštih kompetencija, kao i osposobljavanje mladih da se što reprezentativnije predstavljaju na tržištu rada. Pored toga, u okviru ove grupe obuka sprovedeni su i razni tematski kursevi, poput kurseva stranog jezika, informatičkih kurseva i sl. Stručna praksa je bazirana na tome da mladim osobama bez radnog iskustva obezbedi inicijalni kontakt sa tržištem rada na osnovu kog bi ove osobe stekle potrebna praktična znanja iz zanimanja za koja su se školovale. Projekti koji su se odnosili na poslednje tri grupe projektnih aktivnosti ticali su se podizanja preduzetničke svesti kod mladih kroz organizovanje velikog broja teorijskih kurseva i praktičnih simulacija, kao i dodeljivanje mentora mladim osobama koje su iskazale preduzetničku inicijativu.

Bez obzira na vrstu projekta i organizaciju koja ga je realizovala, sredstva Ministarstva alocirana su tako da pokriju četiri grupe troškova: troškove ljudskih resursa, troškove projektnih aktivnosti, tekuće troškove i troškove revizije projekta. Prva kategorija troškova uglavnom se odnosila na troškove zarada projektnih menadžera, kao i svih ostalih koji su učestvovali u procesu organizacije projekata. Troškovi projektnih aktivnosti obuhvatali su novčane izdatke na nabavke koje su najneophodnije za sprovođenje konkretnih aktivnosti u okviru projekta. Tipični primeri iz ove grupe troškova su honorari predavača, naknade za polaznike obuka, troškovi repromaterijala koji se koristio u obuci i sl. Tekući troškovi su se odnosili na utrošeni kancelarijski materijal, troškove električne energije, iznajmljivanje poslovnog prostora i drugo, dok je poslednja grupa troškova obuhvatala sredstva namenjena za reviziju sprovedenog projekta. Posmatrano po projektima, uočena je pravilnost u alokaciji sredstava, te je tako oko 70% ukupnog budžeta otpadalo na troškove projektnih aktivnosti, oko 20% na troškove ljudskih resursa i do 10% na poslednje dve kategorije troškova.

Tabele 1. i 2. iz Aneksa sadrže prikaz svih projekata finansiranih i sufinansiranih od strane Ministarstva omladine i sporta u 2014. i 2015. godini kroz 59 partnerskih organizacija. Sumarno posmatrano, na osnovu sprovedenih projekata, od ukupno 1.260⁴³ učesnika u 2014. godini se zaposlilo 170 mladih osoba (143 zaposlene za platu i 27 samozaposlenih), dok je u 2015. godini od ukupno 2.492⁴⁴ polaznika zaposlenje pronašlo 369 lica iste starosne dobi (309 zaposlenih za platu i 60 samozaposlenih). Napominjemo da se navedeni podaci o broju mladih polaznika projekata, koji su se zaposlili nakon okončanja istih, odnose na određeni, ne nužno isti za sve, vremenski trenutak i da su za nas bili jedini dostupni podaci o statusu na tržištu rada mladih učesnika projekata. U skladu sa tim, oni će kao takvi predstavljati osnovu za analizu troškova i koristi koju ćemo u nastavku sprovesti. Dvostruko veći broj polaznika programa, koji su se nakon toga zaposlili, nije nužno rezultat veće efikasnosti projekata, već prevashodno proširenog obuhvata. Prethodna tvrdnja se najbolje uočava na osnovu sredstava koja je MOS opredelio za finansiranje i sufinansiranje projekata – oko 28 miliona dinara u 2014. i oko 90 miliona dinara u 2015. godini. Međutim, kako sumarni pokazatelji govore malo o efikasnosti pojedinih projekata, neophodno je sprovesti sofisticiraniju analizu kojom bi se konkretni projekti mogli oceniti.

Pošto detaljni podaci o učesnicima projekata, kako tokom perioda implementacije, tako i određeni vremenski period po njihovom okončanju, nisu u potpunosti dostupni (između ostalog i zbog

⁴³ U pitanju je prilagođena suma učesnika (o prilagođenoj sumi više videti u nastavku), ukupan broj mladih osoba koji je bio angažovan preko projekata iznosio je 1.367 u 2014. godini.

⁴⁴ Slično kao i za 2014. godinu, u pitanju je prilagođena suma, ukupan broj mladih polaznika programa organizovanih u okviru projekata u 2015. godini iznosio je 6.310.

ograničenja sadržanih u primeni odredbi propisa kojim je regulisana zaštita podataka o ličnosti⁴⁵, pri čemu su korisnici sredstava obrađivači podataka, a MOS korisnik), kao i da nije bilo predviđeno prikupljanje podataka za namene ove vrste analiza, moguće je sprovesti samo grubu procenu efikasnosti projekata. Gruba procena, koju ćemo u nastavku koristiti, isključivo će se bazirati na analizi troškova i koristi realizovanih programa. Za naše potrebe trošak će predstavljati učešće sredstava namenjenih konkretnom projektu u ukupnim sredstvima Ministarstva kojima su finansirani svi projekti u datoj godini; analogno tome, učešće broja zaposlenih putem konkretnog projekta u odnosu na broj ukupno zaposlenih mladih osoba na osnovu svih projekata Ministarstva u datoj godini zapravo predstavlja dobit. Imajući ovo u vidu, projekti čiji je racio broja zaposlenih veći od racia utrošenih sredstava smatraće se efikasnim, i suprotno – projekti gde je odnos između ova dva racia inverzan biće okarakterisani kao neefikasni. Iako MOS kroz ovaj program podržava i projekte koji istovremeno imaju za cilj vršenje pozitivnog uticaja i na aktivizam i mobilnost mladih, povećanje kapaciteta subjekata omladinske politike i doprinos razvoju udruženja kao učesnika omladinske politike, podsticanje saradnje sa opštinama i nadležnim državnim službama, zatim umrežavanje registrovanih i neformalnih udruženja mladih, pojedinaca i organa jedinica lokalne samouprave i ostalo, radi daljih samostalnih aktivnosti ovi aspekti projekata podržanih od strane MOS nisu bili predmet evaluacije.

Prilikom analize troškova i koristi moguće je koristiti dva pristupa – nestrukturirani i strukturirani. Prvi pristup svaki od projekata posmatra zasebno, kao individualnu jedinicu, pa troškove njegove realizacije i ostvarene rezultate poredi sa odgovarajućim vrednostima svih ostalih projekata. Potonji, sa druge strane, utrošena sredstva i performanse projekta poredi sa njemu srodnim projektima realizovanim u okviru iste projektne grupe. Dok će nam nestrukturirana analiza dati odgovor na pitanje koji su od svih sprovedenih projekata u posmatranom periodu bili najuspešniji/najneuspešniji, strukturirana analiza će nam pokazati koje programske grupe su dale najbolje/najlošije rezultate u relativnom smislu.

Kao što se može uočiti, obe tabele iz Aneksa sadrže po dve sume sredstava MOS utrošenih na projekte za unapređenje zapošljavanja mladih – sumarnu i prilagođenu. Kako bi analiza troškova i koristi bila preciznija, neophodno je da prilikom izračunavanja racia utrošenih sredstava koristimo potonju vrednost. Naime, iz prilagođene sume isključeni su: (1) projekti za koje ne postoji podatak o tome koji se broj mladih polaznika zaposlio na osnovu učešća u datom programu, kao i (2) projekti koji su dizajnirani tako da njihova svrha ne bude momentalno zasnivanje radnog odnosa, već prevashodno edukacija i povećanje šansi za nalaženje posla u bliskoj budućnosti. Zbog toga je, prilikom procene efikasnosti, neophodno koristiti prilagođenu sumu, jer bi u suprotnom dobijeni rezultati bili precenjeni, te bi se i oni projekti koji su bili relativno neefikasni ocenili pozitivno usled toga što bi racio učešća sredstava za svaki od projekata bio sistemski potcenjen. Iako razlika između učešća finansijskih sredstava dobijenih na osnovu prilagođene i neprilagođene sume u 2014. godini nije izrazita (ne prelazi 0,5 procentnih poena), ona postaje značajna u 2015. godini (čak i do 3 procentna poena za pojedine projekte). Značajnija razlika u 2015. godini posledica je porasta: (1) ukupnih sredstava, (2) broja projekata za koje ne postoje podaci o zaposlenosti, kao i (3) projekata kojima nije jedini cilj momentalno zasnivanje radnog odnosa, te je korišćenje prilagođene sume itekako opravdano.

⁴⁵ Način prikupljanja podataka je rezultat primene propisa kojim je regulisana zaštita podataka o ličnosti, jer se MOS javlja u svojstvu korisnika podataka u smislu odredbi Zakona o zaštiti podataka o ličnosti i iste koristi u minimalnoj i nužnoj meri za praćenje realizacije projekata i pravdanje sredstava odobrenih po osnovu ugovora.

Rukovodeći se izloženim metodološkim principima, u sledećem delu ćemo pristupiti proceni efikasnosti sprovedenih programa u 2014. i 2015. godini. Najpre ćemo prikazati ocene projekata pojedinačno, bez obzira na to kojoj programskoj grupi pripadaju, a nakon toga ćemo sprovesti analizu efikasnosti različitih programskih grupa.

4.1.1.a. Nestrukturirana procena efikasnosti projekata

Može se reći da su projekti koji su dobili podršku MOS u 2014. godini bili ravnomerno regionalno distribuirani, jer su se sprovodili od Bečeja na severu do Bujanovca na jugu Srbije. Kuriozitet predstavlja i činjenica da je realizacija svih projekata otpočela istog dana pretposlednjeg meseca u godini. Bez obzira na jednake startne pozicije, projekti su se međusobno umnogome razlikovali – po broju polaznika, broju zaposlenih, odobrenim sredstvima i sl. Program koji se ističe sa najviše mladih polaznika (263) sprovodio se na teritoriji opštine Bečej, preciznije u Bečeju i Srbobranu, gde su paralelno sa opštim obukama za tržište rada na srpskom i mađarskom organizovana edukativna predavanja iz oblasti preduzetništva. Sa druge strane, najmanje polaznika zabeleženo je u okviru programa koje je sprovodilo udruženje „Plenum“ iz Nove Varoši (4 polaznika), koji je podrazumevao teorijsku i praktičnu obuku za zanimanje zavarivač u Institutu „Goša“. Međutim, upravo kod ova dva ekstrema može se uočiti značaj analize troškova i koristi koju ćemo sprovesti u narednom delu iz razloga što je ukupan broj zaposlenih učesnika najmasovnijeg projekta u 2014. godini iznosio svega 3, a onog sa najmanje učesnika „čak“ 2, odnosno samo jedno mlado lice manje.

Najizdašniji realizovani budžet imao je grad Zrenjanin, koji je od Ministarstva za ove potrebe dobio gotovo 7 miliona dinara, odnosno skoro 25% od ukupnih sredstava koje je MOS potrošio na projekte u 2014. godini. Grad je u saradnji sa tehnološkim institutom, srednjom i višom školom, kao i fakultetom, organizovao obuke za deficitarna zanimanja, a u skladu sa potrebama iskazanim od strane kompanija iz privatnog sektora. Najjeftiniji projekat realizovan je u Bujanovcu, gde je za 114 mladih osoba sa invaliditetom za obuke za rad na računaru i fotokopir aparatu izdvojeno nešto ispod 100.000 dinara (oko 0,3% od ukupnih sredstava u 2014.). Činjenica da su neki od navedenih projekata izdvojeni kao agregatno najskuplji/najjeftiniji ne znači mnogo – realističnija slika bi se dobila ukoliko bi se ukupna sredstva utrošena na projekte denominirala brojem polaznika, odnosno brojem mladih ljudi koji su se zaposlili zahvaljujući ovim projektima, jer bi se na taj način projekti mogli porediti prema finansijskoj izdašnosti koja uzima u obzir i broj uključenih/zaposlenih lica.

Da bi se stekao utisak u kojoj su meri vrednosti projekata koje ćemo u nastavku izdvojiti zapravo ekstremne, neophodno je izračunati koliko su Ministarstvo u proseku koštali projekti po polazniku, kao i koliko je iznosio trošak po, uslovno rečeno, jednom kreiranom radnom mestu. Služeći se prilagođenom sumom ukupno utrošenih sredstava, utvrdili smo da je prosečan trošak po polazniku programa za Ministarstvo u 2014. godini iznosio 21.365 dinara, dok je jedna novozaposlena mlada osoba (uključujući i zaposlene za platu i samozaposlene), stajala Ministarstvo 153.541 dinar. U ovom kontekstu, projekat sa najvećim troškovima po korisniku održan je u Užicu, preko udruženja „Užički centar za ljudska prava i demokratiju“, i koštao je oko 500.000 dinara po polazniku (5), što je više nego dvostruko veći iznos u odnosu na prvi sledeći projekat. Bez obzira na to što je svih pet polaznika ovog programa, koji je obuhvatao obuku za tržište rada, konkretno za zavarivače, našlo zaposlenje, čak i kada se posmatraju troškovi po zaposlenom on ostaje najskuplji, ali su mu drugi projekti sada znatno bliži. Za najjeftiniji program sa aspekta i broja korisnika i broja zaposlenih (kao

uostalom i u agregatnom iznosu), kvalifikovao se onaj realizovan u Bujanovcu sa svega 867 dinara po korisniku i 33.295 dinara po zaposlenom.

Poredeći vrednosti finansijskih učešća projekata u ukupnim sredstvima i vrednosti učešća broja zaposlenih na osnovu projekata u ukupnom broju zaposlenih po svim projektima, dobili smo sledeće rezultate. U 2014. godini ukupno su realizovana 22 projekta, od kojih za 20 postoje podaci i o zaposlenima i o troškovima projekta. Služeći se prethodno objašnjenom metodologijom grube procene efikasnosti, efikasnim se u ovom smislu može smatrati 9 organizovanih projekata, odnosno 45% od ukupnog broja. U Tabeli 4.1. prikazan je apsolutni i relativni jaz učešća zaposlenih i finansijskog učešća za tri najefikasnija i tri najneefikasnija projekta, gde apsolutni jaz predstavlja razliku u procentnim poenima, dok relativni jaz predstavlja količnik dva pomenuta indikatora⁴⁶.

Tabela 4.1 Najefikasniji i najneefikasniji projekti u 2014. godini

Apsolutni jaz	Relativni jaz
Najefikasniji	
Evropski pokret u Srbiji – Leskovac (10,2pp)	Organizacija za razvoj i demokratiju Bujanovac (4,611)
Klub za osnaživanje mladih 018 (3,9pp)	Klub za osnaživanje mladih 018 (3,320)
Omladinska Kulturna Organizacija (3,4pp)	Evropski pokret u Srbiji – Leskovac (3,271)
Najneefikasniji	
Užički centar za ljudska prava i demokratiju (-6,5)	Užički centar za ljudska prava i demokratiju (0,305)
Genius (-4,5pp)	Epicentar (0,348)

⁴⁶ Posledično, što je apsolutni jaz veći, veća je i razlika u procentnim poenima između učešća zaposlenih i finansijskog učešća. Smer kretanja relativnog jaza deluje na isti način, s tim što se prilikom proračuna u okviru njega vodi računa i o polaznim vrednostima učešća. Primera radi, ukoliko je razlika identična kod projekata „A“ i „B“ i iznosi 4 procentna poena, to ne znači nužno da su oni jednako (ne)efikasni, jer njihove osnove mogu biti znatno drugačije – za „A“ recimo 5% i 1%, a za „B“ 32% i 28%. Ukoliko bismo prihvatili da su ova dva projekta jednako efikasna, napravili bismo suštinsku grešku, jer je zapravo projektom „A“ zaposleno pet puta više lica u odnosu na procenat dobijenih sredstava, a u projektu „B“ samo 1,15 puta više. Zbog toga, kao što smo to činili u Glavi 1, prikazujemo i rezultate apsolutne mere, ali krajnje zaključke izvodimo na bazi relativne mere.

Grad Zrenjanin (-3,6pp)	Plenum (0,375)
-------------------------	----------------

Izvor: MOS

Kao najefikasniji projekat u 2014. godini izdvaja se već pomenuta obuka za osobe sa invaliditetom sprovedena u Bujanovcu, kojim je zaposleno i do 4,5 puta više mladih osoba u odnosu na sredstva koja su u njega uložena. Međutim, kako je finansijska izdašnost ovog projekta bila izuzetno mala, što se vidi i iz prethodne analize gde je navedeni projekat uniformno okarakterisan kao najjeftiniji, relativni pokazatelj u određenoj meri može da preceni rezultate, te se ova kvalifikacija treba posmatrati sa dozom rezerve. Projekti koji zatim slede po efikasnosti, i o čijoj se uspešnosti gotovo podjednako može govoriti i iz ugla apsolutne i iz ugla relativne mere, jesu projekti sprovedeni preko „Kluba za osnaživanje mladih 018“ na teritoriji opštine Niš i „Evropskog pokreta u Srbiji“ iz Leskovca. Prvim je podrazumevana obuka mladih iz Niša o tome kako da pokrenu sopstveni biznis i kako da iskoriste mogućnosti programa „Erasmus for Young Entrepreneurs“, nakon čega je pet mladih osoba osnovalo preduzetničku firmu, dok je potonji obuhvatao: (1) program stručne prakse koji se odvijao kod 10 poslodavaca, pri čemu je svaki od polaznika dobio po 6 sati pripreme obuke i 198 sati stručne prakse, i (2) preduzetnički tečaj od po 20 sati obuke, nakon čega se zaposlilo 26 mladih lica.

Jednoznačnom ocenom oba pokazatelja najneefikasniji projekat u 2014. godini definitivno je bio onaj sproveden preko udruženja „Užički centar za ljudska prava i demokratiju“. Iako je u pogledu zaposlenosti, kako smo to već naglasili, njegova realizacija bila 100%, troškovi sprovođenja bili su višestruko veći od prosečnih troškova po polazniku. Vrednost relativnog pokazatelja od oko 0,3 može se interpretirati na sledeći način – sredstva Ministarstva koja su uložena u ovaj projekat više su nego trostruko veća u odnosu na potrebna sredstva kojima bi se dobio jednak broj zaposlenih. Projekat sproveden preko „Epicentra“, u okviru kojeg su se realizovale obuke u oblasti komunikacije, menadžmenta, preduzetništva i projektnog finansiranja za mlade iz Boljevca i Vladičinog Hana, kao i preko „Plenuma“, gde je, kako je to već navedeno, sprovedena teorijska i praktična obuka za zanimanje zavarivač, kvalifikovani su kao projekti sa najmanjom stopom povraćaja u odnosu na uložena sredstva. Grad Zrenjanin je tipičan primer nedostataka apsolutne mere kod vrednosti sa visokim osnovama, te je tako, iako se nalazi u samom vrhu najneefikasnijih po ovom pokazatelju, gledano prema relativnoj efikasnosti veoma blizu proseka u 2014. godini (0,86).

Za razliku od 2014. godine kada je realizacija svih projekata započela istog dana, u 2015. to nije bio slučaj – neki od projekata su otpočeli sa realizacijom u aprilu, dok se na početak implementacije nekih čekalo čak i do septembra. S obzirom na to da je broj programa gotovo udvostručen, jasno je da je priliku da u njima učestvuje dobilo još više OCD i JLS/KZM, kao i više mladih ljudi kojima su ovi programi i namenjeni. Projekat za čiju je realizaciju izdvojeno najviše novca sprovedo je udruženje „Vera ljubav nada“ iz Novog Sada. Sredstva u iznosu od 5,2 miliona dinara bila su namenjena osnivanju i pokretanju socijalnog preduzeća SODARA FILIPUS sa namerom da isto posluje na otvorenom tržištu. Ovim projektom obuhvaćeno je renoviranje i opremanje objekta, održavanje raznovrsnih treninga za osobe sa invaliditetom, kao i obuka za rad u realnom okruženju koje su održane u soddžijskim radnjama. Sa druge strane, najmanje sredstava potrošeno je na projekat realizovan u organizaciji udruženja „Pirgos“, gde je za svega 353.615 dinara organizovano: (1) nekoliko kratkih obuka iz oblasti preduzetništva koje su bile sastavljene od bazičnog i naprednog

kursa, kao i (2) jednomesečna stručna praksa putem programa *job shadowing*-, u koju su bili uključeni najbolji polaznici obuke među mladima koji su prethodno završili navedenu obuku.

Na osnovu projekata kod kojih postoje podaci o broju zaposlenih učesnika i prilagođene sume utrošenih finansijskih sredstava, moguće je obračunati koliko su u proseku Ministarstvo koštali projekti po jednom polazniku, kao i koliki je bio trošak jednog kreiranog radnog mesta u 2015. godini. Koristeći dostupne podatke dobijamo da je prosečan trošak po polazniku programa za Ministarstvo u 2015. godini iznosio 26.828 dinara, dok je, s druge strane, jedna novozaposlena mlada osoba (uključujući i zaposlene za platu i samozaposlene), stajala Ministarstvo 181.183 dinara. Poredeći dobijene vrednosti sa onima iz prethodne godine, uočavamo da su prosečni troškovi projekata po polazniku porasli za oko 25%, dok je prosečna cena novokreiranog radnog mesta u 2015. godini porasla za nekih 20%. Posmatrano po pojedinačnim projektima, najskuplji projekat je realizovan preko „Timočkog omladinskog centra“ u Zaječaru, sa prosečnim troškovima po polazniku u iznosu od 389.656, dok su među najjeftinijima projekti koje su sprovodile organizacije „Pirgos“ i „Serbian Venture Network“, čiji su troškovi iznosili oko 4.000 dinara po polazniku.

Tabela 4.2. Najefikasniji i najneefikasniji projekti u 2015. godini

Apsolutni jaz	Relativni jaz
Najefikasniji	
Grad Požarevac – GO Kostolac (7,8pp)	Udruženje „Pirgos“ (7,381)
Omladina Jazasa Novi Sad (7,7pp)	UG i Serbia (4,159)
Udruženje „LoveFest Vrnjačka Banja“ (7,3pp)	Grad Požarevac – GO Kostolac (3,026)
Najneefikasniji	
Timočki omladinski centar (-4,9pp)	Opština Kanjiža (0,151)
Pokret za evropski razvoj obrazovanja (-3,8pp)	eBusiness Club (0,227)
ICT Hub (-2,7pp)	Timočki omladinski centar (0,234)

Izvor: MOS

U 2015. godini sprovedeno je 37 projekata, od kojih su za svega 28 dostupni kompletni podaci o broju zaposlenih i utrošenim sredstvima. Generalno posmatrano, svega se 13 od 28 projekata može smatrati efikasnim prema metodologiji ove evaluacije, što je tek negde oko 46% od ukupnog broja projekata. Za najefikasniji projekat u 2015. godini, prema, još jednom napominjemo, izrazito gruboj proceni, možemo proglasiti program obuka i stručne prakse sproveden u saradnji sa udruženjem „Pirgos“ iz Pirota. Sadržina projekta objašnjena je u jednom od prethodnih pasusa, a glavni uzročnik njegove efikasnosti bio je relativno visok broj mladih koji se nakon okončanja projekta zaposlio (13) – budžet projekta je iznosio svega oko 350.000 dinara. Pored njega, među najefikasnijim projektima našli su se i oni koji su realizovani u saradnji sa gradom Požarevcem – GO Kostolac i udruženjem „iSerbia“. Prvi spada u podgrupu obuka za tržište rada – u okviru njega je organizovana teorijska i praktična obuka nezaposlenih mladih osoba s ciljem da se prekvalifikuju/dokvalifikuju, odnosno osposobe za rad na poslovima zavarivanja; iako je bio među skupljim projektima, po njegovom završetku posao je pronašlo svih 39 polaznika, čak i jedna žena, što je interesantno za ovaj profil. Potonji se paralelno sprovodio na dve projektne linije. Prva linija su bili nezaposleni mladi (72 polaznika) koji su najpre pohađali kurs preduzetništva u instituciji, nakon čega su raspoređivani na dalje usavršavanje u zavisnosti od ličnih preferencija i rezultata na prvom kursu. Dodatna znanja koja su mogli da steknu bila su iz sledećih oblasti: izrada sajtova, internet marketing, izrada android aplikacije ili socijalno preduzetništvo. Drugu liniju su činili već postojeći mladi preduzetnici, za koje je ovom prilikom kreirana mreža podrške kako bi se oni osnažili i u drugoj fazi mentorisali učesnike prve linije konceptom „preduzetnici anđeli“. Pored navedenih projekata, na listi najefikasnijih prema apsolutnom pokazatelju našli su se i projekti koji su se sprovodili preko omladine Jazasa Novi Sad i udruženja „LoveFest Vrnjačka Banja“. Projekat koji je realizovan u saradnji sa omladinom Jazasa ostvario je učešće u zaposlenosti koje je za oko 8 procentnih poena veće u odnosu na učešće u utrošenim sredstvima. Međutim, razlog zbog koga se ovaj projekat ne nalazi u vrhu najefikasnijih po relativnoj meri jeste taj što je njegov zadatak bio kreiranje omladinskih novina „Click, click, boom“, te su sredstva, osim na klasične obuke za novinare i menadžment redakcije, delimično utrošena i na potpomaganje izdavaštva i stvaranje elementarnih uslova za normalno funkcionisanje časopisa – što je u određenoj meri povećalo troškove. Drugi projekat realizovan preko udruženja „LoveFest Vrnjačka Banja“ odnosio se na sprovođenje četiri tipa obuka za zapošljavanje i samozapošljavanje: (1) priprema za intervju za posao; (2) prilagođavanje radnom okruženju; (3) preduzetništvo i biznis planovi; (4) pružanje specijalizovanih turističkih usluga, čiji je krajnji rezultat bio 37 novozaposlenih mladih lica (74% od svih polaznika).

Najneefikasniji projekti od svih sprovedenih u 2015. godini prikazani su u donjem desnom uglu Tabele 4.2. Činjenica koja je karakteristična za svaki od njih je ta da je zaposlena mlada osoba, koja je učestvovala u ovim projektima, **Ministarstvo koštala oko četiri puta više u odnosu na prosečan iznos sredstava koji je bio potreban za novo radno mesto za mlade u 2015. godini** (u slučaju opštine Kanjiža čak i do sedam puta). Procenjuje se da je najmanje efikasan program bio upravo pomenuti projekat koji je sproveden na teritoriji opštine Kanjiža. Reč je o projektu koji je realizovan u dve faze. U prvoj je održana praksa kod poslodavca u gradu Kanjiža, uglavnom u deficitarnim zanimanjima (stolar, armirač, tesar, fasader, zavarivač, automehaničar, mesar, farbar, limar) u trajanju od šest meseci, čiji su polaznici bili učenici poslednje godine srednje škole u Kanjiži (učenici koji ne žele da nastave svoje obrazovanje nakon stečene stručne spreme). U drugoj fazi je održan trening program unutar institucije radi jačanja kapaciteta organizacija civilnog društva koje se bave omladinom, a u cilju promocije i razvoja omladinskog preduzetništva i preduzetničke kulture među mladima u svojim sredinama. Razlog neefikasnosti, merene relativnim pokazateljem, jeste taj

što je nakon ovog projekta samo jedna mlada osoba uspjela da nađe zaposlenje, dok je za potrebe projekta utrošeno više od 1,3 miliona dinara. Odmah za njim sledi projekat koji je sprovodilo udruženje „eBusiness Club“, koji se zasnivao na kreiranju internet platforme za edukaciju o preduzetništvu. Pored ovoga sprovedene su i konkretne obuke na kojima su mladi u kabinetima za informatiku pratili treninge i radili prve programske kodove. Nakon selekcije, najbolji polaznici obučeni su veštinama preduzetništva i marketinga. Projekat je relativnom merom okarakterisan kao neefikasan, jer je svega jedna osoba od 60 polaznika uspjela da nađe zaposlenje po okončanju projekta. Međutim, treba imati u vidu da su među 60 učesnika projekta bili i učenici srednjih škola, koji zbog nastavka školovanja nisu bili u poziciji da pronađu posao, te je iz tog razloga učešće projekta u ukupnoj zaposlenosti znatno niže od njegovog učešća u ukupnim utrošenim sredstvima Ministarstva.

Projekat koji se po obe osnove, odnosno prema oba pokazatelja, našao na listi najneefikasnijih jeste onaj koji je sproveo „Timočki omladinski centar“. Radi se o nastavku projekta „Pomak“, koji je ranije realizovan u saradnji sa MOS. Cilj ovog projekta je transformacija organizacija civilnog društva u efikasne, efektivne i samoodržive organizacije koje bi kroz kreativno preduzetništvo na direktan način trebalo da doprinesu lokalnom ekonomskom razvoju i zapošljavanju mladih. U prvoj fazi projekta odabrano je 10 OCD koje su prošle trodnevni trening na kome su imale priliku da iskažu i razmene svoje biznis ideje. Nakon treninga odabrano je pet organizacija koje su zajedno sa „Timočkim omladinskim centrom“ prošle kroz proces transformacije. Organizacije su tom prilikom dobile dalja uputstva oko pisanja biznis plana, strateškog plana i transformacije sa svojim savetnicima/konsultantima. Kako je na pozicijama zaduženim za poslovnu aktivnost ovih organizacija zaposleno svega 5 mladih osoba (po jedna u svakoj), a projekat je bio među najskupljima u pogledu finansijskih izdataka (oko 4,3 miliona dinara), jasno je zbog čega se nalazi pri vrhu liste, bilo da je reč o apsolutnoj ili relativnoj meri.

Posmatranjem liste projekata koji su okarakterisani kao najneefikasniji uočava se jedna zanimljivost. Naime, svaki od ovih projekata (izuzev onog koji se sprovodio preko „Pokreta za evropski razvoj obrazovanja“), spada u programsku podgrupu obuka za preduzetništvo. Navedeno na indirektan način ukazuje da programi ovog tipa iziskuju natprosečno mnogo finansijskih sredstava sa jedne, a da su sa druge strane njihovi rezultati u pogledu broja zaposlenih znatno ispod proseka. Za razliku od konvencionalnih grantovskih programa koji se sprovode preko NZS, kod kojih je procenat samozaposlenih po njihovom okončanju 100%, MOS je sprovodio programe ovog tipa kojima nije jedini cilj bio da se svaki polaznik programa zaposli. Naprotiv, projekti su se zasnivali na podizanju preduzetničke svesti kod mladih organizovanjem velikog broja teorijskih kurseva i praktičnih simulacija, kao i dodeljivanjem mentora mladim osobama koje su iskazale preduzetničku inicijativu, a ne isključivo na davanje grantova kojima bi se kreiralo radno mesto. Ovo se najbolje vidi i po strukturi polaznika programa, gde su ovom prilikom bili značajno zastupljeni i tradicionalno neaktivni, odnosno oni koji ne traže trenutno zaposlenje, poput učenika i studenata koji nisu na poslednjim godinama školovanja.

4.1.1.b. Strukturirana procena efikasnosti projekata

Za razliku od nestrukturirane, strukturirana mera ocenjuje efikasnost pojedinih programskih podgrupa. U 2014. su realizovane obuke iz pet (od šest) podgrupa za čije je sprovođenje Ministarstvo odobravalo sredstva u ovom dvogodišnjem periodu: (1) obuke za aktivno traženje

posla, (2) obuke za tržište rada, (3) obuke za preduzetništvo, (4) obuke za poljoprivredno preduzetništvo i (5) stručna praksa. U Tabeli 4.3. agregirani su podaci svih individualnih projekata sprovedenih u 2014. tako da je svaki od njih pridružen jednoj od četiri navedene podgrupe⁴⁷ obuka koje su u ovoj godini realizovane.

Tabela 4.3. Efikasnost podgrupa obuka sprovedenih u 2014. godini

Vrsta obuke	Struktura učesnika	% zaposlenih učesnika	Ukupni troškovi	Troškovi po korisniku	Troškovi po zaposlenom	% od ukupno utrošenih sredstava	% od ukupno zaposlenih
I Obuka za aktivno traženje posla	22,79%	2,1%	1.111.204	3.927	185.201	4,09%	3,39%
II Obuka za tržište rada	32,05%	22,6%	15.084.300	37.900	167.603	55,50%	50,85%
III Obuka za preduzetništvo	17,87%	11,3%	2.672.364	12.038	106.895	9,83%	14,12%
IV Stručna praksa	27,29%	16,5%	8.308.837	24.510	148.372	30,57%	31,64%

Izvor: MOS

Najveći broj mladih učesnika projekata, od onih za koje postoje podaci, pohađao je programsku podgrupu obuke za tržište rada, zatim sledi stručna praksa, pa tek onda obuke za podizanje osnovnih kompetencija koje olakšavaju pronalaženje posla; najmanje polaznika imala je podgrupa edukativnih programa za razvoj preduzetništva. Više od polovine ukupnog broja mladih osoba koje su zasnovale radni odnos prošlo je upravo kroz program obuka za tržište rada, čime je on postao program sa najvećim brojem zaposlenih u 2014. godini. Odmah nakon obuka za tržište rada najveća verovatnoća pronalaženja zaposlenja bila je prisutna kod onih koji su prošli kroz program stručne prakse, a potom i obuke za preduzetništvo. Najmanja zaposlenost ostvarena je u prvoj grupi programa, koji su po svojoj prirodi jeftini i izuzetno obimni, ali je mali broj onih koji po njihovom okončanju pronađu zaposlenje u kratkom roku. Da su obuke za aktivno traženje posla relativno jeftine može se videti i u petoj koloni Tabele 4.3, gde je trošak po polazniku ovog programa i do deset puta manji od troška obuka za tržište rada, koje su bile najskuplje i, po ovom kriterijumu, predstavljaju drugi ekstrem u 2014. godini. Još važniji finansijski pokazatelj, za onog ko finansira projekte, od proste visine troškova po korisniku trebalo bi da bude trošak po, uslovno rečeno, kreiranom radnom mestu. Sudeći po podacima koji su bili dostupni, **najisplativiji program iz ovog ugla svakako je obuka za preduzetništvo**, koji, iako ne učestvuje u velikoj meri u ukupnoj zaposlenosti (14,1%), iziskuje relativno najmanje sredstava po zaposlenoj mladoj osobi (oko 107.000 dinara). Sa druge strane, iako su obuke za tržište rada bile jedan od najproduktivnijih programa u pogledu zapošljavanja, nisu bile nimalo jeftine, te je radno mesto „kreirano“ na osnovu njih Ministarstvo koštalo oko 168.000 dinara.

Ipak, vraćamo se, za postojeće uslove, najmerodavnijoj proceni efikasnosti programskih podgrupa koju smo koristili i u našoj nestrukturiranoj analizi prilikom procene individualne efikasnosti pojedinih

⁴⁷ Realizovan je i jedan projekat iz podgrupe obuka za poljoprivredno preduzetništvo, ali, kako podaci o zaposlenim korisnicima nisu dostupni, biće izostavljen iz sumarne tabele. Orijentaciono je moguće samo prikazati iznos utrošenih sredstava po korisniku (21.104 dinara) kako bi se ovi izdaci mogli porediti sa izdacima po korisniku iz drugih podgrupa obuka.

projekata. Dakle, i u ovom slučaju poredimo procenat ukupnih sredstava koji je utrošen na određenu podgrupu programa sa procentom broja ukupno zaposlenih na osnovu učešća u određenoj podgrupi programa, pomoću čega donosimo krajnji sud o stepenu njene (ne)efikasnosti. Rukovodeći se izloženim principima, uočavamo da su dve podgrupe programa bile efikasne (obuka za preduzetništvo i stručna praksa), dok preostale dve nisu (obuka za aktivno traženje posla i obuka za tržište rada). Prethodno navedeno na najbolji način pokazuje da za ocenu efikasnosti neke programske podgrupe nije isključivo važan broj mladih koji se zaposlio nakon učešća u njoj, već on postaje relevantan tek kada se uložena sredstva uporede sa ostvarenim rezultatima. Na osnovu ovoga, možemo reći da se najveći učinak na planu kreiranja radnih mesta za mlade postiže u okviru podgrupe programa obuka za tržište rada. Međutim, sa aspekta stope prinosa, odnosno broja zaposlenih, na uložena sredstva Ministarstva, ova podgrupa je bila ubedljivo najneefikasnija. Drugim rečima, iako je nesumnjivo najveći broj zaposlenih pohađao upravo ovu vrstu programa, ispostavilo se da postoje bolje alternative. **Kao najbolja alternativa za korišćenje sredstava u 2014. godini pokazala se programska podgrupa stručna praksa, koja je za prosečan iznos sredstava koja je bilo potrebno izdvojiti da bi se osoba zaposlila, kreirala skoro 1,5 radno mesto.**

Kada je reč o podgrupama obuka, jedina promena koja se dogodila u 2015. u odnosu na 2014. godinu jeste **proširenje korpusa programa dodatkom podgrupe obuka za inovativne proizvode (učenička kompanija)**, koji je u 2015. sproveden u okviru dva projekta. Suština dodatne komponente jeste osnaživanje mladih da se bave preduzetništvom u najranijoj fazi kroz učeničke kompanije i obuke učenika za tipičnu proizvodnju određenih proizvoda, koji će nadalje biti namenjeni prodaji na otvorenom tržištu. Međutim, kako ovaj tip programa ne vodi direktnom kreiranju nove zaposlenosti i stoga našom metodologijom nije merljiv, isključićemo ga iz dalje analize. Ipak, za razliku od 2014. godine, podaci o zaposlenim polaznicima edukativnog programa poljoprivrednog preduzetništva su u ovoj godini bili dostupni, tako da ćemo u 2015. moći da procenimo efikasnost još jedne programske podgrupe.

Tabela 4.4. Efikasnost podgrupa obuka sprovedenih u 2015. godini⁴⁸

Vrsta obuke	Struktura učesnika	% zaposlenih učesnika	% od ukupno utrošenih sredstava	% od ukupno zaposlenih
I Obuka za aktivno traženje posla	7,54%	14,97%	6,67%	11,90%
II Obuka za tržište rada	52,33%	6,56%	27,30%	36,20%
III Obuka za preduzetništvo	34,80%	6,21%	33,95%	22,78%
IV Obuka za poljoprivredno preduzetništvo	0,84%	65,71%	3,99%	5,82%
IV Stručna praksa	4,49%	49,20%	28,10%	23,29%

Izvor: MOS

⁴⁸ Egzaktnost analize onemogućava i problem koji se tiče načina izveštavanja organizacija koje su u okviru jednog projekta sprovodile dve ili više podgrupa obuka. Naime, izveštaji su konsolidovani i u njima nisu precizno odvojene kategorije sredstava koja su trošena na konkretnu programsku podgrupu. Pošto je ovakvih organizacija bilo relativno mnogo, iz tog razloga, za razliku od tabele koja se odnosi na 2014. godinu, nismo u mogućnosti da prikazemo utrošena sredstva po korisniku, već samo strukturu učesnika i strukturu zaposlenih mladih osoba po svakoj od podgrupa obuka.

Slično kao i u 2014. godini, najmasovnija podgrupa programa, sa aspekta broja korisnika, bila je obuka za tržište rada, koja je u 2015. uvećala svoje učešće u ukupnom broju korisnika za više od 60%. Ono što se po ovom pitanju promenilo je učešće ostalih programskih podgrupa, i to pre svega podgrupe obuka za preduzetništvo koja je duplirala svoje učešće u odnosu na prethodnu godinu. Razlog tome svakako je izuzetno masovan projekat putem kojeg je sprovedena obuka ovog tipa – Serbian Venture Network. Međutim, kako je program realizovan kroz tri faze, prilikom čega su se prve dve faze obuka odvijale putem interneta, bilo je moguće uključiti izuzetno veliki broj mladih; ali, to je za posledicu imalo mnogo niži stepen interakcije i kvaliteta prenetog znanja u odnosu na slučaj kada se ovakva obuka organizuje u učionici gde predavači izvode nastavu polaznicima, čiji broj ne prelazi 20. Ukoliko bi se ovaj projekat zbog različitog načina sprovođenja, u poređenju sa ostalim projektima koji su sprovodili obuke iz iste programske podgrupe, isključio iz analize, procenat učesnika obuka za preduzetništvo u 2015. bio bi identičan onom iz 2014. godine (17,78% u odnosu na 17,87% iz 2014.). Što se tiče učešća broja zaposlenih po pojedinim projektima, i ovde se kao i u 2014. ističe podgrupa obuka za tržište rada, s tim da je njihovo učešće znatno smanjeno, te je tako, na osnovu dostupnih podataka, više od 1/3 od ukupno zaposlenih pohađalo obuke ovog tipa. Značajan pad navedene kategorije u strukturi zaposlenosti praćen je snažnim rastom, od oko 9 procentnih poena, kod podgrupa obuka za aktivno traženje posla i obuka za preduzetništvo – što je posledica realnih promena – kao i dodatkom nove programske podgrupe, obuka za poljoprivredno preduzetništvo – što je veštački izazvana posledica usled uzimanja u obzir još jedne programske podgrupe. Rezultati procene efikasnosti podgrupa programa u 2015. godini predstavljaju „odraz u ogledalu“ u odnosu na situaciju iz 2014. godine. Programi koji su tom prilikom bili neefikasni (obuka za aktivno traženje posla i obuka za tržište rada) sada su efikasni, i obratno – neefikasni su postali obuka za preduzetništvo i stručna praksa). Ovome treba pridodati i programsku podgrupu koja nije bila predmet analize u 2014. godini – obuke za poljoprivredno preduzetništvo, čije sprovođenje u 2015. možemo oceniti kao izuzetno efikasno. Mereno prema stepenu efikasnosti, u 2015. se kao najefikasnija programska podgrupa ističu obuke za aktivno traženje posla gde se, za prosečan iznos sredstava koja je bilo potrebno izdvojiti da bi se osoba zaposlila, ulaganjem u ovu programsku podgrupu kreiralo skoro 1,8 radnih mesta. Ovu podgrupu po rezultatima prate podgrupe programa obuke za poljoprivredno preduzetništvo sa 1,5 i obuke za tržište rada sa 1,3 radna mesta, kreirana na osnovu prosečnog iznosa sredstava koji je bilo neophodno uložiti kako bi se kreiralo jedno radno mesto. Međutim, kako je učešće polaznika prve dve najefikasnije podgrupe programa u ukupnom broju učesnika relativno skromno (7,5% i 0,8%), dobijene vrednosti mogu biti prilično volatilne, što nije slučaj sa podgrupom obuke za tržište rada, čiji je nivo efikasnosti neupitan⁴⁹.

⁴⁹ Primera radi, za podgrupu obuke za poljoprivredno preduzetništvo analizirana su svega dva projekta za koje su postojali podaci o zaposlenosti, te bi uključivanje dodatnih projekata ovog tipa u analizu moglo značajno da utiče na efikasnost ove programske podgrupe, kao i da vrednost od 1,5 kreiranih radnih mesta pomeri u oba smera. Sa druge strane, ocena efikasnosti obuka za tržište rada veoma je stabilna, jer je bazirana na relativno velikom uzorku.

4.2. EVALUACIJA PROJEKATA FINANSIRANIH OD STRANE MOS IZ UGLA NJIHOVIH KORISNIKA

Podaci dobijeni analizama dostupnih izveštaja o implementaciji projekata usmerenih ka povećanju zapošljivosti i zapošljavanju mladih su dopunjeni ocenom dobijenom kroz seriju fokus grupa sa korisnicima kako bi evaluacija ovih aktivnosti bila kompletnija⁵⁰.

⁵⁰ U cilju kvalitativne analize projekata usmerenih ka povećanju zapošljivosti i zapošljavanju mladih koji su realizovani preko organizacija civilnog društva i jedinica lokalne samouprave kroz program finansijske podrške MOS, vođeni su grupni razgovori (fokus grupe) sa mladim nezaposlenim licima koja su bila uključena u konkretne projekte. Uzimajući u obzir projekte u koje su mladi nezaposleni bili uključeni organizovane su četiri fokus grupe, i to:

1. Fokus grupa o obukama za tržište rada (FG1),
2. Fokus grupa o obukama za preduzetništvo i inovativne proizvode (FG2),
3. Fokus grupa o stručnoj praksi (FG3), i
4. Fokus grupa o obukama za aktivno traženje posla (FG4).

Okupljanje učesnika fokus grupa je vršeno na osnovu baze podataka projekata MOS koji su sprovedeni u periodu od novembra 2014. do marta 2016. godine. Bazom je obuhvaćeno 67 organizacija civilnog društva/jedinica lokalne samouprave koje su sprovele mere za preko 5.700 korisnika, uključenih u neki od navedenih projekata za nezaposlene mlade. Za potrebe okupljanja učesnika u fokus grupama evaluatori su nasumično odabrali 21 organizaciju civilnog društva/jedinicu lokalne samouprave koje su realizovale konkretne projekte. Uz podršku saradnika MOS, organizacijama je upućen poziv da delegiraju po dvoje korisnika koji su učestvovali u konkretnim projektima. Na poziv je pozitivno odgovorilo 16 organizacija; dve organizacije su navele da niko od njihovih učesnika ne može da dođe, sa dve organizacije nije uspostavljen kontakt, dok je jedna organizacija najavila da će delegirati dvoje učesnika, ali to u datom roku nije učinila. Kako je broj potencijalnih učesnika fokus grupa nakon prvog kruga regrutacije ocenjen kao nedovoljan, preko MOS je upućen dodatni poziv organizacijama sa proširene liste, tako da je u drugom krugu kontaktirano još sedam organizacija. I pored izuzetno kratkog roka za odgovor (manje od 48 sati), neke od ovih sedam organizacija su odmah reagovala i uputile korisnike koji su zaista i učestvovali u fokus grupama (spisak svih kontaktiranih organizacija u prvom i drugom krugu pozivanja učesnika dostupan je u Aneksu izveštaja). Fokus grupe su održane u periodu 1-2. jun 2016. U četiri fokus grupe ukupno je učestvovalo 29 korisnika programa MOS. Učesnici fokus grupa bili su iz Beograda, kao i iz drugih gradova i opština u Srbiji. Tabela 4.5. u nastavku prikazuje broj učesnika u održanim fokus grupama, uporedo s podacima o broju organizacija civilnog društva/jedinica lokalne samouprave koje su sprovodile konkretan projekat, kao i ukupnim brojem korisnika kod svih organizacija/jedinica lokalne samouprave koji su sprovodili isti projekat.

Tabela 4.5. Broj učesnika u fokus grupama, broj organizacija/jedinica lokalne samouprave koje su sprovodile meru i broj korisnika mere

Naziv fokus grupe	Broj učesnika Ukupno (M/Ž)	Broj organizacija/ gradova*	Ukupan broj korisnika *
FG1: obuka za tržište rada	7 (3/4)	24	2.352
FG2: obuka za preduzetništvo i inovativne proizvode	9 (2/7)	18	2.124
FG3: stručna praksa	10 (5/5)	18	698
FG4: obuka za aktivno traženje posla	3 (1/2)	7	577

Napomena: *ukupan broj organizacija i gradova, kao i ukupan broj korisnika treba posmatrati kao okviran, pošto je jedan broj organizacija sprovodio više različitih projekata, kao što je i jedan broj korisnika prošao kroz veći broj različitih projekata kod jedne ili više organizacija, pa se stoga na osnovu dobijene baze podataka ne može precizno ustanoviti njihov tačan broj.

Razgovor s učesnicima u trajanju od 1,5 sat vođen je na osnovu upitnika (dostupan u Aneksu izveštaja), pri čemu su ciljevi bili sledeći: 1) da se analizira problem nezaposlenosti kod mladih, 2) da se ustanovi njihov lični pristup traženju posla, kao i zbog čega i na koji način su se prijavili za učestvovanje u konkretnom projektu, 3) da se ustanove njihovi motivi, 4) da se ispita nivo njihovog zadovoljstva projektom u kojem su učestvovali, 5) da se ispita percipirana

4.2.1. Problem nezaposlenosti kod mladih

Kao najveći problem s kojim se suočavaju nezaposleni mladi, učesnici fokus grupa bez izuzetka navode nedostatak radnog iskustva, kao i praktičnih znanja i veština koje poslodavci po pravilu traže kad god žele da angažuju novog zaposlenog.

Nedostaje praksa, većina poslodavaca traži radno iskustvo i to nedostaje. (FG1, ženski, mali grad)

Može čovek sam da se zaposli, ali postoje zanimanja gde je to nemoguće, potrebno je iskustvo, a za to su potrebne organizacije. Na primer sud, advokati, neplaćena praksa, ali to je sve problem. (FG2, ženski, veliki grad)

Nedostatak radnog iskustva, ali i nedostatak motivacije, želje za radom, mladi ne žele da rade. (FG3, muški, mali grad)

Najveći problem je to što se traži iskustvo. (FG4, muški, opština)

Pored ovog problema, sa kojim se po mišljenju učesnika sve četiri fokus grupe mladi nezaposleni najčešće susreću, ističu se i drugi problemi koji se, generalno posmatrano, mogu analizirati u tri kategorije: 1) u domenu opšte ekonomske situacije u zemlji, 2) na nivou obrazovnog sistema i 3) na samom tržištu rada i to na strani tražnje (kod poslodavaca), na strani ponude rada (kod mladih nezaposlenih), kao i na strani institucionalne podrške.

Među učesnicima fokus grupe o obukama za tržište rada (FG1) preovladao je stav da je ključni problem u nedostatku slobodnih radnih mesta.

Nedostatak radnih mesta, to je osnovni problem. (FG1, ženski, veliki grad)

Za razliku od toga, učesnici fokus grupe o obukama za preduzetništvo i inovativne proizvode (FG2) probleme su u najvećoj meri vezivali za sistem obrazovanja, za koji su istakli da je neadekvatno postavljen, jer nudi preširoka znanja, bez prilike za sticanjem konkretnih veština i praktičnih iskustava. Preovladava mišljenje da su obrazovni programi i udžbenici zastareli, da je nedovoljna povezanost obrazovnih institucija sa poslodavcima, kao i da postoji raskol između stvarnih potreba tržišta rada i obrazovnih programa. I pored toga, učesnici FG2 smatraju da to ne može biti dovoljno opravdanje za mlade, jer su danas informacije dostupne na različitim mestima – mladi se mogu obrazovati samostalno i njihova dužnost je da i sami ulože dodatni napor da pronađu posao.

Dovoljni smo sami sebi, informacije i znanje su dostupni, u prilici smo da naučimo sami. Na mom fakultetu je literatura bila zastala, neke stvari se uopšte ne uče, to bi sve moralo da bude unapređeno, posebno na državnim fakultetima, ali sve to nije razlog da neko sam nešto ne nauči. (FG2, muški, veliki grad)

Potrebno je još dok studiramo da idemo u kompanije, da steknemo znanje i kontakte. (FG2, ženski, mali grad)

korisnost projekta u kojem su učestvovali, 6) da se ispita njihova potreba za ovakvim i drugim programima podrške mladim nezaposlenim licima.

Ne ceni se značaj neformalnog obrazovanja, postoje predrasude prema nevladinim organizacijama. (FG2, ženski, mali grad)

Među učesnicima fokus grupe o stručnoj praksi (FG3) i fokus grupe o obukama za aktivno traženje posla (FG4) preovladava mišljenje o tome da je problem često na strani poslodavaca. Naime, pored toga što problem vide pre svega u insistiranju na postojanju radnog iskustva koje mlada osoba najčešće nema, oni takođe ističu i to da su *konkursi za posao često netransparentni i namešteni* (FG3, muški, mali grad), da su poslodavci *često zainteresovani samo za volontere koji će da završe neki posao, pa tako menjaju mlade radnike na svakih šest meseci* (FG4, ženski, opština), ali i da postoji rodna diskriminacija, *jer pojedini poslodavci jednostavno ne žele da zaposle žensku osobu* (FG4, ženski, opština). S druge strane, učesnici FG3 i FG2 problem vide i na strani ponude na tržištu rada, ističući da među mladima postoji nedostatak motivacije. Osim toga, kao još jedan problem na strani mladih nezaposlenih istaknut je i osećaj apatije.

Ima primera, dođeš pred kuću, ponudiš posao, ali ne žele da rade – to su mamini i tatini sinovi. (FG3 muški, mali grad)

Mladi se žale, a nisu preduzeli ništa da rade na sebi. (FG2, ženski, mali grad)

Kad je reč o problemima u domenu institucionalne podrške mladima, jasan je stav mladih da je ona nedovoljna i nesistematična. Dok NSZ svi učesnici prepoznaju kao osnovni stub te podrške, u većini slučajeva je percepcija takve podrške negativna i ona se smatra neadekvatnom i nedovoljnom za rešavanje problema nezaposlenih među mladima.

U manjim mestima postoji samo NSZ. (FG1, ženski, opština)

Prijavila sam se u NSZ samo zbog stipendije i zdravstvene knjižice. (FG2, ženski, opština)

NSZ je nepostojeća institucija, ne znam čemu služi. (FG3, muški, mali grad)

U nevladnom sektoru imamo veliku podršku, oni daju vetar u leđa, više nam pomažu nego vladin sektor. (FG4, ženski, opština)

Ipak, postoje izolovana mišljenja koja svedoče o tome da mladi ne odbacuju u potpunosti NSZ kao organizaciju od koje očekuju značajnu podršku u domenu zapošljavanja:

Svi znaju da postoje omladinske zadruge, a ne centri za razvoj karijere. Treba da postoji svest o tim institucijama, kao i svest o NSZ. Ja za to nisam znala – da postoji sistem, nisam znala ni za 10% onog što NSZ stvarno nudi. (FG1, ženski, veliki grad)

Moje iskustvo sa NSZ je dobro – oni su me uputili na ovu stručnu praksu preko MOS. (FG3, muški, mali grad)

Moje iskustvo sa NSZ je neočekivano pozitivno. (FG4, ženski, opština).

Dakle, kada govorimo o institucijama od kojih mladi očekuju podršku u domenu zapošljavanja ističu se sledeće: NSZ, organizacije civilnog društva, omladinske zadruge, centri za razvoj karijere pri

srednjim školama i fakultetima, pa i privredne komore, te Fond za razvoj. Ministarstvo omladine i sporta se takođe spominje kao institucija čija se podrška očekuje, mada se čini da vid podrške koju su dobili kroz učešće u konkretnim projektima pre svega pripisuju organizacijama koje su programe sprovele, dok je svest o samoj podršci dobijenoj kroz program MOS prisutna u manjoj meri.

4.2.2. Traženje posla i odabir konkretne mere koju su koristili uz podršku MOS

Na osnovu razgovora sa učesnicima sve četiri fokus grupe može se konstatovati da je reč o mladim osobama koje su u procesu traženja posla pristupile (mladi sa završenom školom) ili nameravaju da pristupe (mladi koji se još uvek školuju) **veoma aktivno i kod kojih postoji snažna potreba za dodatnom obukom i sticanjem iskustva**. Kao lične načine traženja posla ističu: 1) informisanje preko interneta (sajtovi s oglasima poslodavaca, posebno Infostud, sajt NSZ, ostali sajtovi sa oglasima, društvene mreže i sl.), raspitivanjem preko prijatelja i poznanika, preko poznanstava i preporuka onih koji su bili u prilici da ih upute na neki posao.

Samo da počnem da radim, makar bilo šta. (FG1, ženski, opština)

Mlada osoba treba da se potrudi da nađe posao, da traži kontakte. (FG3, muški, mali grad)

Da makar sat vremena dnevno gledam konkurse, da šaljem CV, ako tražiš, jednom ćeš morati da nađeš. (FG4, ženski, opština)

Očigledno je da među učesnicima postoji veoma **izražena potreba za dodatnim obukama** koje vide kao mogućnost da dopune znanje stečeno tokom školovanja, da steknu potrebno iskustvo, ali i kao jedan od načina za traženje posla.

Znao sam za firmu u kojoj je organizovana obuka, poznat poslodavac, znao sam da postoji mogućnost da me zaposle, to je bila odlična prilika da pristupim firmi i dobijem posao. (FG1, muški, opština)

Tragala sam po netu, nalazila besplatne kurseve, neke sam i sama plaćala. Bitno je da se krećete da ljudi znaju za vas. (FG2, ženski, opština)

Obuke su korisne. Daju uvid u razne mogućnosti. (FG3, muški, mali grad)

Informaciju o mogućnosti korišćenja konkretnog projekta (obuka za tržište rada, obuka za preduzetništvo, obuka za inovativne proizvode, stručna praksa, obuka za aktivno traženje posla) **najčešće su pronašli tragajući po internetu, preko oglasa u lokalnim novinama, preko prijatelja i poznanika koji su prethodno i sami koristili tu mogućnost**. Pored toga, nekoliko učesnika je saznalo za mogućnost uključivanja u pomenute projekte zahvaljujući njihovim savetnicima u NSZ, dok su se neki uključili na direktan poziv ljudi iz organizacija koje su projekte sprovodile.

Saznala sam iz oglasa za posao objavljenog u Halo oglasima, obuka je bila uslov za konkurisanje za to radno mesto. (FG1, ženski, veliki grad)

Nas je podržala naša NSZ, javni poziv je išao preko NSZ, bili su maksimalno korektni, oni su tražili mlade, većina se preko njih uključila u ovu obuku, dok su neki došli do informacije putem Fejsbuka. (FGD2, ženski, mali grad)

Preko preporuke drugarice koja je već bila na praksi. (FG3, muški, veliki grad)

Saznala sam kao aktivni član organizacije koja je meru spovala. (FG4, ženski, opština)

Gotovo svi učesnici su morali da prođu određenu vrstu selekcije od strane organizacija koje su sprovodile obuku. Po mišljenju učesnika, na osnovu te selekcije organizacije su procenjivale prevashodno u kojoj meri su oni sami dovoljno zainteresovani za obuku, te da li će u njoj aktivno učestvovati i ostati posvećeni do kraja. Ipak, bilo je i slučajeva gde je selekcija izostala usled malog broja kandidata, kao i gde je tokom obuke dolazilo do osipanja korisnika.

Videlo se da biraju ljude koji stvarno hoće da rade, nije samo da prođe projekat, većina ljudi je ostala da radi. (FG1, muški, opština)

Mislim da je bilo mnogo više kandidata, mislim da su procenjivali da li sam baš ja za to, potpisala sam ugovor, postojala je sankcija ako ne uradim dogovoreno, morala bih da platim obuku. Vodili su računa o tome da ljudi ne odustaju. (FG2, ženski, veliki grad)

Znaju me kao osobu, znaju da sam ozbiljan, da ću aktivno učestvovati. (FG4, muški, opština)

Slali smo CV i motivaciono pismo, potom išli na intervju. Presudilo je moje iskustvo i želja za učestvovanjem. Neki su napustili obuku, nisu se pronašli, opalo im je interesovanje. (FG3, ženski, veliki grad)

Mali broj ljudi se prijavio, svi koji su poslali CV su primljeni. (FG3, muški, veliki grad)

4.2.3. Motivi za učestvovanje u konkretnom projektu

Najvažniji motivi za učestvovanje u konkretnom projektu u velikoj meri su istovetni kod učesnika sve četiri fokus grupe i tiču se prevashodno **moćnosti sticanja dodatnih znanja i iskustava, uspostavljanja kontakata, kao i stvaranja prilika za uključivanje u neke nove obuke i pronalaženje konkretnog posla**. Kao izuzetak od ovog pravila donekle se nameće stav učesnika FG4, čiji je osnovni motiv bio presudno vezan za temu obuke, a to je sticanje konkretnih znanja i veština u domenu aktivnog traženja posla. Ipak, učesnicima sve četiri fokus grupe kao značajan podstrek za učestvovanje u konkretnoj obuci poslužila je i činjenica da je ta obuka besplatna.

Učesnici FG1 kao osnovne motive za odabir konkretne obuke za tržište rada navode sledeće: prilagodljivost obuke različitim pozicijama koje bi eventualno mogli da rade u budućnosti, dobra prilika za usavršavanje prethodnog znanja, mogućnost sticanja iskustva, potencijalno bolja zapošljivost pojedinaca koji su prošli obuku.

Tema je prilagodljiva svakoj poziciji. Posle sam radila na dve pozicije i na obe mi je koristila. (FG1, ženski, veliki grad)

Svaka obuka je dobrodošla. (FG1, ženski, veliki grad)

Dobra prilika da priđem toj firmi, dobijem praktičnu obuku. Nije lako doći do obuke, posebno ne besplatno. (FG1, muški, opština)

Značilo je kao jedno veliko iskustvo. Mnogim ljudima je to prilika da se oprobaju, da se pripreme za sledeći put, mnogi su prvi put pisali CV. (FG1, muški, opština)

Konkurentniji smo sa obukom. (FG1, ženski, veliki grad)

Hvatali smo svaku priliku u letu. (FG1, ženski, opština)

U FG2 se ističu dve grupe motiva u zavisnosti od toga da li su učenici bili uključeni u obuke za inovativne proizvode (učenici srednjih škola) ili obuke za preduzetništvo. Kod korisnika obuka za inovativne proizvode preovladavali su sledeći motivi za uključivanje u ovu vrstu obuke: sticanje znanja, sticanje kontakata, veza i poznanstava koji mogu biti korisni kasnije, traganje za profesijom kojom bi se bavili u budućnosti.

Da upoznamo ljude iz Ministarstava, sa fakulteta. (FG2, ženski, opština)

Sticanje znanja. (FG2, ženski, veliki grad)

Kroz program sam odlučila čime ću kasnije da se bavim. (FG2, ženski, mali grad)

S druge strane, među korisnicima obuke za preduzetništvo, kao osnovni motiv preovladava želja za dodatnom obukom, činjenica da je dostupna u onlajn okruženju, kao i da je besplatna.

Na obuku sam se javio po preporuci organizacije kod koje sam pohađao prethodnu obuku. Ova je bila još bolja od prethodne. Postoje i bolje obuke, ali ova je bila besplatna. (FG2, muški, mali grad)

Dopao mi se opis projekta, a bilo je i besplatno. Pored toga izvođena je onlajn, dakle mogla sam da radim kad ja hoću. (FG2, ženski, opština).

Ne postoji druga obuka koja ima sličan koncept. (FG2, ženski, mali grad)

Našla sam i druge zanimljive obuke, ali za novac, a pored toga u NSZ su mi rekli da oni nemaju ništa. (FG2, ženski, veliki grad).

Kao ključni motivi za učestvovanje u konkretnom projektu (stručna praksa) u FG3 ističu se sledeći: mogućnost sticanja znanja, zapošljavanje, upoznavanje poslodavaca, sticanje i razmena iskustava, dobijanje mentorske podrške, tema stručne prakse.

Očekivala sam da ću dosta da naučim. Očekujem i dalje da ću dobiti posao. (FG3, ženski, veliki grad)

Motiv mi je bio da uđem u školu i počnem da radim, imala sam priliku da dobijem i dodatnu obuku. (FG3, ženski, mali grad)

Da upoznam poslodavce, da čujem iskustva i proverim da li preduzetništvo zaista funkcioniše u Srbiji. (FG3, muški, mali grad)

Imamo stalnu mentorsku podršku. (FG3, muški, veliki grad)

Nije mi bila bitna organizacija, već tema stručne prakse. (FG3, muški, veliki grad)

Za razliku od FG1, FG2 i FG3, motiv učesnika FG4 bio je gotovo isključivo vezan za temu obuke:

Očekivala sam da naučim da pišem CV, konkretna znanja, i to sam u suštini i dobila. (FG4, ženski, opština).

4.2.4. Zadovoljstvo projektom u kojem su učestvovali

Generalno gledajući, učesnici sve četiri fokus grupe pokazuju visok nivo zadovoljstva projektom koji su koristili preko organizacija koje su sprovodile obuke/stručnu praksu kroz program podrške MOS. Njihova očekivanja su u velikoj meri bila ispunjena i često prevaziđena. Međutim, ukoliko se međusobno uporede, čini se da je nivo zadovoljstva bio najmanji u FG2, i to u domenu obuka za preduzetništvo. Za razliku od toga, učesnici FG3 prihvataju činjenicu da učestvovanje u konkretnom projektu nije garancija da će zaista i dobiti posao, kao i to da mladi koji rade na osnovu volonterskih ugovora ne mogu da budu plaćeni.

Dobio sam i više nego što sam očekivao, očekivao sam samo da naučim, ali sam dobio i prilike, sad imam mogućnost da budem samostalan. (FG1, muški, opština)

Dobila sam i više, uvek mogu da se vratim na materijale i imam komunikaciju s predavačima, oni su nam na raspolaganju. (FG1, ženski, veliki grad)

Osnovno znanje sam dobila i smernice da tražim dalje, poenta kursa je da ti da smernice, a kasnije nadograđuješ sam. (FG2, ženski, opština)

Prvi deo je bio manje značajan, kasnije je bilo mnogo konkretnije, pisali smo biznis plan uz mentorsku podršku. Sama završnica u pisanju biznis plana je bila posebno iskustvo. (FG2, muški, veliki grad)

Na osnovu volonterskog iskustva sam i dobio ugovor. (FG3, muški, mali grad)

Dobili smo mogućnost da pitamo za iskustvo, za savet. (FG3, ženski, mali grad)

Dobila sam više nego što sam očekivala, na primer saznala sam šta poslodavac ne sme da pita. (FG4, ženski, opština)

Očekivanja su ispunjena, a saznao sam i kako se piše biznis plan. (FG4, muški, opština)

I pored pokazanog generalno visokog nivoa zadovoljstva zbog učešća u projektu, učesnici su istakli i ono čime nisu bili u potpunosti zadovoljni. Kada se međusobno uporede fokus grupe, čini se da najviše nezadovoljstva samom obukom pokazuju učesnici FG2 i to oni koji su prošli **obuke za**

preduzetništvo. Za razliku od njih, poneki učesnici FG1 i FG3 ističu nemogućnost pronalaženja posla kao glavni uzrok nezadovoljstva korišćenom merom.

Baš i nisam zadovoljna, imala sam obavezu da završim projekat, a nije baš sve bilo dobro objašnjeno, pa sam mnogo toga morala sama da naučim. (FG2, ženski, veliki grad)

Dobili smo više od očekivanog, ali nisam zadovoljan poslodavcem koji je trebalo da nas zaposli, čak je objavio moje ime na sajtu kao ime kandidata za posao, a posao nikad nisam dobio. (FG1, muški, mali grad)

Ljudi moraju da budu svesni za šta se prijavljuju: ako je volonterski ne plaća se, ako ste na zameni – to je to, možete samo da se nadate da ćete dobiti mogućnost, ali ne možete biti nezadovoljni ako niste. (FG3, ženski, veliki grad)

Upitani da navedu konkretne prednosti i nedostatke projekata, učesnici po pravilu ističu zadovoljstvo stečenim znanjem i iskustvom, kao i ostvarene kontakte sa mentorima, edukatorima, poslodavcima i drugim učesnicima. Među nedostatke, koji su u određenoj meri umanjili njihovo zadovoljstvo, ubrajaju nedovoljnu dostupnost mentora i njegove podrške, loš odnos poslodavaca i dužinu trajanja obuke (u nekim slučajevima navode da je preduga, a u drugim da je trajala previše kratko). U Tabeli 4.6. sumarno su prikazane sve uočene prednosti i nedostaci korišćenih mera od strane učesnika četiri fokus grupe.

Tabela 4.6. Percipirane prednosti i nedostaci mera koje su učesnici koristili

FG1: Obuka za tržište rada	
Prednosti: Znanje, iskustvo, veština, kontakti	Nedostaci: Trajalo je dugo, poslodavci nekad ne ispune data obećanja, nedostatak medijske pokrivenosti projekta
FG2: Obuka za preduzetništvo i inovativne proizvode	
Prednosti: Znanje, dobijeni materijali, rad na konkretnom projektu izrade biznis plana, drugačiji način razmišljanja, podsticanje preduzetničkog duha, sticanje praktičnih veština, sticanje poznanstava i kontakata	Nedostaci: Tehnički problemi tokom obuke u jednom koraku, trajalo duže nego što je trebalo, obuka u onlajn okruženju, ali bez povratne informacije od mentora, nedostatak dodatnih objašnjenja, mentori često nedostupni, nedovoljno dobra organizacija pojedinih projektnih aktivnosti
FG3: Stručna praksa	
Prednosti: Iskustvo, podrška, kontakti, napredovanje, buđenje svesti i aktivacija, realan uvid u posao, stručno usavršavanje, stavka za CV	Nedostaci: Nemogućnost plaćanja, nepostojanje mentora, dužina trajanja (moglo bi da traje duže, ali i kraće), mala mogućnost zapošljavanja, otvara mogućnost korišćenja besplatne radne snage za poslodavce
FG4: Obuka za aktivno traženje posla	
Prednosti: Razmena iskustava sa drugim	Nedostaci: Nespremnost preduzetnika da se više

učesnicima, tehničke stvari, timski rad, dobra grupa, dovoljno motiviše da nezaposlena osoba sama počne da traži posao, umrežavanje među učesnicima, sveobuhvatna predavanja	aktiviraju i pokažu interes za polaznike obuke, uobičajeno je da direktori preduzeća ne žele da razmenjuju iskustvo sa mladima, generalno negativan stav prema civilnom sektoru.
--	--

Pored navedenih nedostataka, opšti stav učesnika fokus grupa je da bi učestvovanje u ovoj meri sigurno preporučili svim mladim osobama, što najbolje svedoči o tome da su, generalno posmatrano, veoma zadovoljni ovim programom MOS. U prilog ovakvom zaključku ide i njihov opis mlade osobe koja je završila obuku/stručnu praksu poput one u kojoj su i sami učestvovali⁵¹. Bez izuzetka među grupama, opis takve osobe sadrži sledeće elemente:

- Zadovoljna, srećna, vedra, vesela, nasmejana;
- Energična, ambiciozna, snalažljiva, samoinicijativna, motivisana, odlučna, uporna, predusretljiva, proaktivna, preduzetna, kreativna, inteligentna, timski igrač.
- Željna iskustva, informisana, ima kontakte i poznanstva, želi da radi, otvorena za saradnju, spremna za traženje posla;
- Mnogo je naučila, bogatija od svojih vršnjaka, ima šansu više, ima kontakte i poznanstva.

Opis mlade osobe koja je učestvovala u stručnoj praksi uz podršku MOS (FG3, muški, mali grad)

Budi kao Marko

Marko je simpatičan mladić koji voli da uči nove zanimljive stvari i upoznaje nove ljude. On ne radi, živi u kući sa roditeljima, bakom, dekom. Glavni prihod im je penzija. Marko se i pored toga ne predaje. On je entuzijasta, sanjar, veruje u bolje sutra i želi da menja tmurnu stvarnost. Na praksi stiče adekvatna znanja i prolazi obuke. Pokazuje se kao jako kvalitetna osoba. Nakon prakse nalazi posao u zemlji.

4.2.5. Percipirana korisnost projekta u kojem su učestvovali

Generalno gledajući, učesnici fokus grupa percipiraju projekte u kojima su učestvovali kao veoma korisne. Konkretno, njihovu korisnost većina učesnika ocenjuje najvišom ocenom (5), dok niko nije ocenio korisnost najnižom ocenom (1). Ipak, neki učesnici iskazuju svoje razočarenje uzrokovano neispunjenim očekivanjima tokom procesa obuke ili neispunjenim obećanjima od strane poslodavaca, jer smatraju da bi i bez učestvovanja u ovim projektima uspeli da pronađu posao. I pored toga, učesnici su saglasni da su ovakve mere korisne i neophodne.

U Tabeli 4.7. navedene su ocene (od 1 do 5) koje su dali učesnici sve četiri fokus grupe.

Tabela 4.7. Ocenjena korisnost mera koje su učesnici koristili

⁵¹ U cilju ispitivanja nivoa zadovoljstva korisnika mera u sve četiri fokus grupe korišćena je projektivna tehnika tako što je učesnicima dat zadatak da opišu lične osobine, fizički izgled, interesovanja i sl. neke zamišljene mlade osobe koja je učestvovala u konkretnoj meri.

Fokus grupa	Pojedinačne ocene korisnosti	Prosečna ocena
FG1	Ocena 5 – pet učesnika Ocena 4 – dva učesnika	4,71
FG2	Ocena 5 – pet učesnika Ocena 4 – tri učesnika Ocena 3 – jedan učesnik	4,44
FG3	Ocena 5 – četiri učesnika Ocena 4 – šest učesnika	4,4
FG4	Ocena 5 – dva učesnika Ocena 4 – jedan učesnik	4,66

Gornja tabela jasno svedoči o **visokom nivou percipirane korisnosti projekata u kojima su mladi nezaposleni učestvovali preko ograničenja koje su sprovodile program MOS**. Prosečne ocene u sve četiri grupe su visoke (preko 4), dok je ta ocena u FG1 i FG4 čak preko 4,5. Nešto niže ocenjena korisnost u FG2 i FG3 mogla bi se dovesti u vezu i sa izraženim nižim stepenom zadovoljstva učesnika ove dve fokus grupe, ali i sa činjenicom da su upravo njihova, u izvesnoj meri skrivena, očekivanja da će na taj način naći posao ostala neispunjena. Ipak, među učesnicima sve četiri fokus grupe postoji načelna saglasnost da su im projekti zaista koristili. Ovo važi kako za one učesnike fokus grupa koji smatraju da bi i bez korišćenja ovih projekata uspeli da pronađu posao, tako i za sve koji još uvek idu u školu/fakultet.

Način predavanja je mogao da bude bolji, inovativniji. (FG2, ženski, veliki grad)

Nemam preduzetnički duh, čuo sam da je jedan praktikant pokrenuo posao. (FG3, muški, mali grad)

I bez te obuke bih uspeo. (FG1, muški, mali grad)

Mnogo je važno mladima dati podsticaj. Ko zna da li bih otvorio svoju firmu da nisam prošao stručnu praksu. (FG3, muški, mali grad)

Mislim da bih i bez toga našao posao, ali ovako sam mogao na bolji način. (FG4, muški, opština)

Jesam radila posle obuke, pomogla mi je da se bolje predstavim. Pomoći će mi da nađem posao kad završim fakultet. (FG4, ženski, opština)

Ne planiram da se bavim tim poslom u perspektivi, studiram, ali za sada sam zadovoljan. (FG1, muški, opština)

Imali smo mogućnost da pričamo o svojim sposobnostima i procenimo da li je taj posao za nas. (FG2, ženski, mali grad)

4.2.6. Potreba za ovakvom i drugim vidovima podrške mladih nezaposlenih

Učesnici fokus grupa vide program podrške mladim nezaposlenima preko MOS kao neophodan, ali ne i dovoljan uslov za rešavanje problema nezaposlenosti kod mladih. U razgovoru o ovoj temi, često se vraćaju na NSZ i nezadovoljstvo podrškom koju dobijaju od ove institucije. Ipak, njihova očekivanja su usmerena na jaču ulogu države i pružanje sveobuhvatne

podrške na svim nivoima. **Učesnici fokus grupa smatraju da državne institucije treba međusobno da budu bolje povezane, kao i da treba da postoji sprega između vladinog i civilnog sektora, te da i sami poslodavci treba intenzivnije da se uključe u pružanje podrške nezaposlenim mladim osobama.**

Nedvosmisleno, učesnici svih fokus grupa izražavaju potrebu za ovakvim vidom podrške (kroz organizovanje obuka i stručnih praksi u različitim oblastima radi sticanja praktičnih znanja i veština, kao i radnog iskustva). Podrška MOS se smatra veoma dobrom, ali je izražena potreba za pružanjem dodatnih mogućnosti (veći broj konkursa, mogućnosti za veći broj mladih ljudi, različite vrste obuka). Poseban problem izražen je u manjim mestima, gde je mali broj organizacija civilnog društva koje bi mogle da ponude ovakve vrste obuka, pa su mladi nezaposleni upućeni samo na ono što nudi NSZ.

Trebalo bi da se ovakvi projekti češće dešavaju, bar dva puta godišnje. Dobro je to što nudi MOS, kad već ne može da se dobije kroz NSZ. (FG1, muški, opština)

Nije dovoljno, potrebno je još projekata, još novčanih sredstava. (FG2, ženski, veliki grad)

Da sam ostala u Kostolcu ne bih ni imala prilike – tamo nema obuka. (FG2, ženski, mali grad)

Ono što radi MOS je sjajna stvar; može i bolje, ali sve pohvale. (FG3, muški, mali grad)

Ne treba isključiti ljude sa srednjom školom, malo je konkursa za njih. (FG3, ženski, veliki grad)

Dobro bi došli kursevi jezika, ne samo stranih već i jezika nacionalnih manjina u multietničkim sredinama (mađarski, na primer). Ali, ne samo na osnovnom, već i na višem nivou. (FG4, ženski, opština)

Kursevi veb i grafičkog dizajna. (FG4, muški, opština)

Kada govore o pružanju podrške mladima, sami mladi obavezno uzimaju u obzir NSZ kao relevantnu instituciju od koje bi takvu podršku trebalo da dobiju. Međutim, u velikoj meri izražavaju negativan stav prema NSZ, pominjući je kao instituciju koja im ne pruža ono što bi od nje trebalo da dobiju. Po pravilu, nezaposleni mladi od NSZ očekuju konkretnu ponudu za posao, dok druge aktivnosti (savetovanje, podrška zapošljavanju) ne doživljavaju kao preterano značajne. Pored toga, žale se na stav zaposlenih, kao i na nemogućnost učestvovanja u programima koji se nude.

Potrebna je intenzivnija saradnja između NSZ i poslodavaca. Mladi su snuždeni kad idu u NSZ, idu pro forme, ne očekuju posao, zaposleni su nezainteresovani. (FG1, muški, opština)

NSZ može i treba da se unapredi, da ima posebne ogranke, treba da postoje andragozi, pedagozi. Mladima treba profesionalna orijentacija, što može da se započne još u srednjoj školi i ranije, kroz centre za razvoj karijere. Svi zajedno treba da postoje, da rade s istim ciljem. (FG1, ženski, veliki grad)

NSZ bi mogla više, oni više postoje formalno, treba da znaju šta ljudi žele, treba da se povežu sa OCD, sa fakultetima, sa organizacijama za mlade. (FG3, ženski, mali grad)

NSZ ne ide u korak s vremenom. Ne poklapa se broj slobodnih mesta s brojem upisa na fakultete. Mladima su potrebna druga znanja, NSZ za to ne zna, ne mogu da organizuju obuke. (FG2, ženski, veliki grad)

Očekivanja mladih idu u pravcu jačanja podrške države, ali značajnom smatraju i ulogu civilnog sektora, kao i samih poslodavaca. Pojedini učesnici fokus grupa percipiraju projekte koje su koristili kao projekte civilnog sektora, zaboravljajući na činjenicu da su oni bili podržani od strane MOS.

Jača uloga države, ali sada nam sve daje civilni sektor. (FG4, ženski, opština)

Ovaj program je podržalo Ministarstvo, percipira se kao podrška OCD. (FG4, ženski, opština)

Najvažnije je trojstvo: država – privrednici – fakulteti. (FG4, muški, opština)

Potrebna je dostupnija praksa u firmama, gde te ne bi koristili samo kao besplatnu radnu snagu. (FG1, muški, opština)

I poslodavci bi trebalo da se aktiviraju. (FG3, ženski, mali grad)

4.3. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Mladi se kontinuirano nalaze u lošijem položaju u odnosu na većinu ostalih učesnika na tržištu rada. Negativne posledice ekonomske krize samo su doprinele tome da njihov položaj bude dodatno pogoršan. Zbog toga je veoma važno da mlade osobe ne budu samo u fokusu NSZ, već se na nivou države mora sprovoditi odgovorna i koordinisana politika u okviru koje bi se više institucija bavilo rešavanjem problema koji onemogućavaju veće uključivanje mladih mladih. Sa tog aspekta, veoma je pohvalno što je Ministarstvo omladine i sporta preuzelo deo te uloge na sebe i iniciralo realizaciju projekata kojima se unapređuju zapošljivost i uslovi za zapošljavanje mladih. Projekti su, u saradnji sa OCD i jedinicama lokalne samouprave/kancelarijama za mlade, organizovani tako da su u sebi sadržali jednu ili više vrsta obuka koje su birane na osnovu konkretnih potreba tržišta rada i interesovanja mladih u lokalnim zajednicama, a čiji je cilj bio povećanje zapošljivosti i samozapošljavanja mladih.

4.3.1. Zaključna diskusija

Možemo okarakterisati kao pozitivan potez Ministarstva omladine i sporta da u 2015. godini znatno intenzivira targetiranje mladih kako bi se u što većoj meri popravio njihov relativni položaj u odnosu na 2014. godinu. Najegzaktniji indikator povećanja intenziteta podrške mladima svakako je količina novčanih sredstava koje je MOS namenilo projektima koji imaju za cilj da potpomognu zapošljavanje mladih. Naime, sredstva su više nego utrostručena, pa se tako sa potrošenih oko 28 miliona dinara u 2014. prešlo na skoro 90 miliona dinara u 2015. godini. Rast namenskog budžeta omogućio je većem broju organizacija civilnog društva da konkurišu za ova sredstva, čime je indirektno omogućeno da se pomoć pruži mladima iz više različitih regionalnih oblasti. Takođe, povećano izdvajanje finansijskih sredstava je, prema dostupnim podacima, ostavilo

vidljiv trag, jer je u odnosu na 2014. godinu povećan broj mladih koji se zaposlio nakon učešća u ovim merama.

Posmatrano po programskim grupama, najmasovniji program obuka u obe posmatrane godine bile su obuke za tržište rada, koje se takođe nalaze na prvom mestu kada je u pitanju broj mladih učesnika koji se nakon ove obuke zaposlio. Po ovom kriterijumu odmah za njim sledi program stručne prakse koji je u 2014. učestvovao sa 32%, a u 2015. godini sa oko 23% u ukupnoj zaposlenosti. Kako ovi programi prednjače i kada su u pitanju izdvojena novčana sredstva, njihovi neto efekti se ne mogu proceniti samo na osnovu posmatranja zaposlenosti koja je na osnovu njih proistekla. Potrebno je uzeti u obzir i stopu prinosa koju programske grupe daju u odnosu na uložena sredstva.

Agregiranjem dostupnih podataka iz obe godine, mereno prema kriterijumima analize troškova i koristi, efikasnim podgrupama programa mogu se smatrati: (1) obuka za aktivno traženje posla, (2) obuka za poljoprivredno preduzetništvo i (3) obuka za tržište rada. Navedene programske podgrupe učestvuju sa oko 9%, 4% i 41% u ukupnoj zaposlenosti respektivno, dok njihovo učešće u ukupnim troškovima iznosi oko 6%, 3% i 36%. **Posmatrajući navedena učešća, kao najefikasnija programska podgrupa u prethodne dve godine ističe se obuka za aktivno traženje posla.** Navedena učešća se mogu interpretirati na jedan od sledeća dva načina: (a) za prosečno potrebna uložena sredstva po novom radnom mestu, program obuka za aktivno traženje posla zapošljava i do 1,6 puta više osoba, odnosno (b) da bi se zaposlio jedan mladi polaznik programa obuka za aktivno traženje posla, neophodno je izdvojiti tek oko 62% od prosečno potrebnih sredstava koja Ministarstvo izdvaja ne bi li kreiralo radno mesto putem neke od ostalih podgrupa obuka. Njega po efikasnosti slede programske podgrupe obuka za poljoprivredno preduzetništvo sa 1,4 i obuka za tržište rada sa 1,1 kreiranim radnim mestom na osnovu prosečno potrebnih sredstava da bi se kreiralo jedno radno mesto. Međutim, slično kao i kod pojedinačne analize koju smo sprovedi za 2015. godinu, obuhvatnost programskih podgrupa (u pogledu zaposlenosti), koje se nalaze na prvom i drugom mestu po agregatnoj efikasnosti, relativno je skromna, te bi male promene u broju zaposlenih mogle da utiču na stepen njihove efikasnosti. Sa druge strane, kao nesumnjivo dobra alternativa za ulaganje finansijskih sredstava istakla se programska podgrupa obuke za tržište rada, koja, iako nema najveću stopu prinosa (svega 1,1 na prosečno potrebna sredstva za kreiranje jednog radnog mesta), odgovorna je za 2/5 od ukupno zaposlenih mladih osoba koje su učestvovala u projektima finansiranim od strane MOS u 2014. i 2015. godini. Posebno treba istaći uspešnost programske podgrupe obuke za poljoprivredno preduzetništvo, koja, bez obzira na to što spada u relativno skupe projekte, ostvaruje izvanredne rezultate u pogledu procenta polaznika koji po okončanju projekta pronađu zaposlenje. Tako je u 2015. godini (jer za ovaj tip obuka ne postoje podaci o zaposlenosti u 2014. godini) skoro 2/3 od ukupnog broja učesnika projekata koji su se zasnivali na sprovođenju obuka iz ove programske podgrupe uspelo da pronađe zaposlenje po njegovom okončanju, što je gotovo dvostruko više u odnosu na prvu sledeću programsku podgrupu – stručna praksa (videti kolonu „% zaposlenih učesnika“ u Tabeli 4.4). I ne samo to – efekti ovog tipa obuka mnogo su izraženiji ukoliko se posmatra širi kontekst. Naime, obukama za poljoprivredno preduzetništvo stimulišu se mladi ljudi, pre svega iz ruralnih sredina, da ostanu u svojim mesnim zajednicama i da otpočnu savremenu i tehnološki naprednu poljoprivrednu proizvodnju. Na ovaj način mere MOS ne deluju samo u pravcu povećanja zapošljivosti mladih, već komplementarno deluju sa: (1) sektorskom politikom – stimulisanjem razvoja i unapređenja intenzivne poljoprivredne proizvodnje, (2) urbanističkom politikom – podsticanjem mladih da ostanu na selu i spreče tzv. fenomen „izumiranja sela“ i (3) regionalnom – pružanjem šanse mladim osobama iz manje razvijenih

ruralnih sredina da putem zaposlenja ili osnivanjem poljoprivrednog gazdinstva zarade lični dohodak. **Iz tog razloga, mereno isključivo odnosom utrošenih sredstava i broja novozaposlenih mladih, u budućem periodu više sredstava treba usmeravati ka tri navedene programske podgrupe, i to u: (1) obuke za aktivno traženje posla – zbog toga što je njihova stopa prinosa najveća (1,6); (2) obuke za poljoprivredno preduzetništvo – zbog toga što, iako su najskuplji tip obuka, imaju najveću stopu zaposlenosti, a pored toga ostvaruju i niz komplementarnih ciljeva; i (3) obuke za tržište rada – zbog toga što imaju pozitivnu stopu prinosa (1,1), a realna potreba za njihovim održavanjem je najveća, jer se mladi ljudi uče konkretnim veštinama koje, ukoliko ne rezultiraju trenutnim zaposlenjem, znatno uvećavaju šanse za zaposlenje u budućnosti.**

Međutim, kao što smo to na početku naglasili, reč je samo i isključivo o gruboj proceni, jer **ne postoje detaljniji podaci koji bi omogućili sprovođenje ozbiljnije evaluacije neto efekata realizovanih mera.** Štaviše, i prilikom sprovođenja grube procene naišli smo na nekoliko problema koji ozbiljno mogu da utiču na kvalitet ovako dobijenih rezultata, kao i procenjeni stepen efikasnosti kako individualnih programa, tako i programskih podgrupa. Prvo, ključni podatak za sprovođenje makar i grubih procena, a posebno bilo kakvog oblika dubinske evaluacije, jeste broj zaposlenih polaznika programa šest meseci, godinu dana ili čak dve godine po njegovom okončanju. Podaci ovog tipa, koji se odnose na status polaznika na tržištu rada nakon određenog vremenskog perioda, daju jasan signal o tome da li je licu učešće u programu pomoglo da dugoročno reši problem nezaposlenosti. Ovi podaci su osnov za procenu efikasnosti individualnih programa, kao i efikasnosti programskih podgrupa; osim toga, oni su osnov za definisanje preporuka o tome koje projekte treba sprovoditi u većoj meri. Međutim, ovakav tip informacija nama nije bio dostupan. **Broj zaposlenih koji je iskazan u tabelama jeste broj zaposlenih, ali u određenom vremenskom trenutku – koji nije nužno isti za svaki od realizovanih projekata – što narušava bazične pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi procene bile kvalitetne!** Kako izvođači projekata, nakon njihovog završetka, nisu nikakvom ugovornom obavezom vezani za polaznika, u zavisnosti od trenutka preseka stanja na osnovu kojeg je formiran broj zaposlenih po pojedinim projektima, ovaj broj može biti precenjen ili potcenjen⁵².

Drugo, pored toga što podaci o zaposlenim mladim polaznicima nemaju onoliku upotrebnu vrednost koju bi imali da su se na sistematičniji način prikupljali, **nedostaju i osnovni demografski podaci o samim učesnicima u projektima.** Ukoliko je prvi zadatak komplikovaniji, jer iziskuje praćenje mlade osobe i do dve godine nakon okončanja projekta, poteškoće se ne bi smele javljati u slučaju potonjeg. Ipak, analiza dostupne dokumentacije ukazuje na činjenicu da gotovo i ne postoje bilo kakve demografske informacije o kandidatima – pol, stručna sprema, godine starosti, dužina traženja posla.

Zbog čega su ove informacije od suštinskog značaja za evaluaciju? Iz najmanje dva razloga: prvo, bez njihovog postojanja **nije moguće unutar same kohorte mladih sprovesti analizu o učešću dvostruko ranjivih grupa koje postoje u okviru mlade populacije i efektima koje realizovane mere imaju za svaku od njih.** Drugo, možda i još važnije, bez ovih informacija **nije moguće**

⁵² Primera radi, osoba koja dobije određena novčana sredstva ili bilo kakav oblik podrške za osnivanje preduzetničke firme, nema obavezu da sama sebi uplaćuje doprinose u određenom vremenskom periodu; tako će, što je presek broja zaposlenih bliži okončanju projekta, ovaj broj biti veći, a efekti mere biće precenjeni i obratno (realno je očekivati da se jedan deo onih koji su dobili podršku projektom neće uspešno održati na tržištu u dužem vremenskom periodu, tako da više neće biti u statusu samozaposlenog lica).

proceniti intenzitet dva, teorijski dobro poznata, neželjena efekta koji prate programe pospešivanja zapošljivosti i zaposlenosti svih kategorija, te tako i mladih – efekat balasta (*deadweight loss effect*) i efekat supstitucije (*substitution effect*). Prvi se odnosi na zapošljavanje određene osobe iz grupe mladih na osnovu projekta, koja bi se zaposlila i bez učešća u projektu; drugi se, u ovom kontekstu, ispoljava time što mlada osoba bude zaposlena samo zbog toga što je učestvovala u projektu, umesto neke druge mlade osobe koja, za razliku od nje, nije bila učesnik projekta, a možda se nalazi u relativno težem položaju u pogledu zapošljavanja. Upravo zbog toga ne možemo proceniti da li su i u kojoj meri budžetska sredstva alocirana na najranjivije kategorije unutar grupe mladih i, u vezi sa tim, oceniti da li su ista sredstva trošena na racionalan način. Jedini dostupan podatak je podatak o učešću žena, i to u svega 16 od ukupno 59 sprovedenih projekata – što je svakako nedovoljan broj da bi se bilo kakva analiza po polovima sprovodila i utvrdilo da li se prilikom angažovanja mladih vodilo računa o problemu diskriminacije. Može se reći da je tokom fokus grupa sa mladim korisnicima ovih mera postalo očigledno da su učesnici ovih mera iznadprosečno motivisani i aktivni, a u velikom broju i fakultetski obrazovani. **lako nije moguće izvesti meru neto učinka za ove programe, koja bi ukazala na to da li bi veliki broj učesnika, zaposlenih nakon učešća u programima MOS, posao našao i da u programe nisu bili uključeni, opravdano je strahovanje da je u ovim programima došlo i do tzv. efekta *creaming* – to jest *skidanja kajmaka*, odabira onih nezaposlenih koji su najlakše zapošljivi.**

Treće se takođe odnosi na manjkavosti u izveštavanju, ali ovoga puta u izveštajima koji su bili dostupni u celosti. **lako se konkursom MOS jedinice lokalne samouprave/kancelarije za mlade i OCD obavezuju da će u slučaju odobrenja sredstava za realizaciju projekta na konkursu vršiti redovno i sistematsko izveštavanje** kako bi Ministarstvo imalo povratnu informaciju o uloženim sredstvima, to očigledno nije bio slučaj. Ovaj uslov je u potpunosti ispoštovan jedino kada je u pitanju dostavljanje izveštaja o finansijskim aspektima realizacije projekata, dok se **na dostavljanje informacija o ostalim indikatorima nije dovoljno poklanjala pažnja**. Pored toga što je MOS definisalo izveštajne obrasce koji su uniformni za sve organizacije kojima su odobrena sredstva, oni su ispunjavani na veoma različite načine.

Iako su polja o polu i starosti polaznika, kao i tome da li su učesnici direktni ili indirektni korisnici mera obavezna za popunjavanje (uz nekoliko doslednih izuzetaka), kod velikog broja organizacija ova polja su u potpunosti zanemarivana ili, još češće, zanemarivan je barem jedan njihov deo. Za našu analizu mnogo značajnija povratna informacija – **informacija o broju zaposlenih i tipu zaposlenosti mladih korisnika programa – često nije navođena u izveštajima**, usled čega sumarne tabele u Aneksu imaju određeni broj žuto markiranih polja (dva u 2014. i četiri u 2015. godini).

Četvrto, kako je veliki broj organizacija, posebno u 2015. godini, sprovodio dve i više podgrupa programa obuka u okviru jednog projekta, javio se **problem razgraničavanja učesnika i sredstava**. U najvećem broju izveštaja koje su ove organizacije dostavile MOS, polaznici različitih vrsta obuka nisu egzaktno odvojeni po grupama i/ili finansijska sredstva namenjena različitim podgrupama obuka nisu data dezagregirano. U takvim okolnostima veoma je teško proceniti koliko je sredstava utrošeno na koju podgrupu programa, što posledično otežava mogućnost sprovođenja čak i elementarne ocene efikasnosti sprovedenih projekata po programskim grupama.

Zbog svega gore navedenog, prisiljeni smo da se uzdržimo od izazova da rezultate mera finansiranih od strane MOS poredimo sa rezultatima sličnih mera implementiranih od strane NSZ.

Iako bi ovakvi podaci, da je moguće poređenje, bili višestruko značajni i korisni uzimajući u obzir trenutno stanje sistema praćenja mera u okviru MOS, ovo se metodološki nikako ne bi moglo opravdati.

Ukoliko za trenutak i zanemarimo pomenute poteškoće, možemo da primetimo da određeni sumarni pokazatelji ukazuju na to da se projekti koji su sprovedeni, pre svega u 2015. godini, ne mogu u potpunosti oceniti pozitivnom ocenom. Tako je, na primer, najočigledniji indikator porast broja zaposlenih u odnosu na porast sredstava koja je MOS utrošilo na realizaciju projekata u odnosu na 2014. godinu. **Ulaganjem više nego trostrukog iznosa sredstava broj zaposlenih je samo udvostručen, što implicira da sredstva nisu utrošena na najbolji mogući način.** Dodatno, pojedine podgrupe programa koje su sprovedene preko MOS, koštaju relativno više po zaposlenom polazniku nego u okviru sličnih projekata koje sprovodi NSZ. Štaviše, određene slične podgrupe programa sprovedene preko NSZ svojim polaznicima pružaju i svojevrsne garancije koje ne postoje u projektima podržanim od strane MOS, te je i procenat polaznika koji se zahvaljujući njima zaposli višestruko veći.

Kako analiza troškova i koristi predstavlja meru kojom se ocenjuje agregatna efikasnost isključivo na bazi broja zaposlenih i utrošene količine finansijskih sredstava, nemoguće je precizno utvrditi konkretan uzrok neefikasnosti realizovanih projekata. Pošto se svaki od sprovedenih projekata razlikuje u odnosu na druge, ne može se pukim poređenjem njihovih krajnjih ishoda utvrditi zbog čega je jedan bio efikasniji od drugog. Jedini način da se različita priroda projekata svede na zajednički imenilac i potom oceni jeste sprovođenje procesne evaluacije – evaluacije kojom se analizira tok sprovođenja projekta. Njome se proverava kvalitet sprovođenja projekta, implementacija programskih aktivnosti i njihovo trajanje, obuhvatnost korisnika i stepen podudarnosti ostvarenih rezultata i planiranih ciljeva. Međutim, kao potencijalni faktori neefikasnosti programa sprovedenih u 2015. nameću se sledeća dva činioca. Prvo, **prevelika diversifikacija projekata u 2015. u odnosu na 2014.** godinu svakako je doprinela tome što ostvareni rast novozaposlenih mladih nije bio na zadovoljavajućem nivou. Problem sprovođenja velikog broja različitih projekata, od kojih većina nije imala više od 50 polaznika, sastoji se u tome što svaki projekat, ma koliko polaznika imao, zahteva određene fiksne troškove bez kojih je njegova realizacija nemoguća. Upravo se zbog toga dogodio neredak fenomen, u ekonomiji poznat kao opadajući prinosi. S tim u vezi, kao dodatan uzrok neefikasnosti potencijalno može biti i **sprovođenje niza drugih nestandardnih programa u 2015. godini, koji sami po sebi nemaju za cilj direktno kreiranje radnog mesta ili zapošljavanje mladih u kratkom roku.** Tako je u 2015. sredstvima MOS potpomagano osnivanje novih ili renoviranje postojećih kancelarija za mlade, stvaranje preduzetničkih inkubatora, finansiranje procesa transformacije organizacija civilnog društva i sl. Ulaganje u pomenute projekte i više je nego poželjno i može dati izvanredne rezultate na duži rok, ali se oni, mereno prema našem metodu grube procene (koji je ujedno na bazi dostupnih podataka i jedini moguć) ne mogu obuhvatiti.

Takođe, **na potencijalne uzroke neefikasnosti sprovedenih projekata u 2015. godini ukazale su i same organizacije koje su ih sprovodile; oni su pre svega tehničke prirode** i uglavnom se tiču vremenskog trenutka u kom su se projekti sprovodili. Tako, na primer, kao često navođena poteškoća od strane organizacija je ta što se početak realizacije projekata poklopio sa periodom godišnjih odmora u službama i institucijama sa kojima je bilo neophodno uspostaviti kontakt i saradnju. Ovo je kao posledicu imalo kašnjenja u odnosu na prvobitni plan aktivnosti i prolongiranje perioda trajanja projekta. Prilikom sprovođenja programa stručne prakse pojedine organizacije imale su poteškoće da u letnjim mesecima ostvare kontakt sa partnerima, te je većina saradnji

uspostavljena tek nakon septembra. Sve ovo treba da bude jasan znak Ministarstvu da ubuduće pažljivo planira vremenski period u kom bi projekti trebalo da se realizuju, posebno vodeći računa o navedenim problemima. Sa druge strane, određeni broj jedinica lokalne samouprave/kancelarija za mlade istakao je poteškoće vezane za finansijsku stranu, odnosno za iznos naknade izdvojen za lica na radnoj praksi. Naime, paralelno sa implementacijom projekata MOS, realizovani su slični programi NSZ i jedinica lokalne samouprave preko LAPZ, u kojima su mesečne naknade nezaposlenim licima bile znatno veće. Nekonkurentnim naknadama projektni partneri i mentorske kompanije dovedene su u situaciju da za projekat budu zainteresovana samo nezaposlena mlada lica koja nisu bila obuhvaćena drugim sličnim programima. Još jedna tehnička prepreka koju su organizacije u nekoliko slučajeva navodile bila je procedura javnih nabavki, koja je, ukoliko bi se sprovodila u potpunosti u skladu sa zakonom, neminovno dovodila do zakasnelog otpočinjanja planiranih projektnih aktivnosti.

Kao ključni zaključak na osnovu četiri fokus grupne diskusije nameće se činjenica da su projekti **sprovedeni preko organizacija civilnog sektora/jedinica lokalne samouprave kroz program MOS ocenjeni kao značajna podrška mladim nezaposlenim licima u aktivnom traženju posla, povećanju zapošljivosti i zapošljavanju**. Ovaj zaključak izveden je na osnovu stavova korisnika tih projekata o problemima sa kojima se mladi nezaposleni susreću na tržištu rada, kao i na osnovu njihovog iskustva u korišćenju mera, ocenjenog zadovoljstva i percipirane korisnosti projekata koje su koristili, te izraženih potreba u pogledu pružanja institucionalne i vaninstitucionalne podrške zapošljavanju mladih.

Kao osnovni problemi s kojima se susreću na tržištu rada izdvojeni su: nedostatak slobodnih radnih mesta, ali i nedostatak praktičnih znanja i veština, nedostatak radnog iskustva, kao i neusklađenost znanja stečenog u okviru formalnog obrazovanja sa izraženim potrebama poslodavaca. Stoga se upravo projekti kojima se prevazilaze ovi problemi, poput onih koji su realizovani uz podršku MOS, ocenjuju kao veoma potrebni. Kao dodatni problem i razlog za insistiranje na programima podrške MOS ističe se relativno skromna podrška koju mladi nezaposleni vide u NSZ, posebno u malim sredinama gde čak ni osnovne obuke iz oblasti aktivnog traženja posla nisu dostupne u mestu stanovanja.

Iskustvo u korišćenju projekata preko organizacija civilnog društva/jedinica lokalne samouprave je veoma pozitivno. Uz manje zamerke upućene na način izvođenja pojedinih obuka, generalni stav svih korisnika je da su njihova očekivanja bila ispunjena, pa čak i prevaziđena. Ovo poslednje posebno je uticalo na **izraženi visok nivo zadovoljstva korišćenim projektima**. Bez izuzetka, korisnici bi preporučili svakoj mladoj osobi da koristi ovu vrstu mogućnosti.

Učesnici ocenjuju projekte kao veoma korisne, prevashodno zbog toga što su doprineli sticanju dodatnog znanja i praktičnih veština, radnog iskustva, kao i veće sigurnosti u sebe i svoje kvalitete prilikom aktivnog traženja posla.

Na kraju, mladi nezaposleni očekuju da se ovaj vid podrške nastavi, ali i da se mogućnosti dobijanja ovakvih prilika povećaju kako bi što više mladih nezaposlenih moglo da koristi slične projekte. **Podršku očekuju prvenstveno od države i državnih institucija**, insistirajući na tome da bi državne institucije (među koje na prvo mesto stavljaju NSZ) trebalo međusobno bolje da se povežu, kao i da svakako treba računati na pomoć civilnog sektora. **Kad je reč o projektima podržanim od**

strane MOS, čini se da ih više vezuju za civilni sektor, gubeći iz vida činjenicu da su one inicirane na nivou državnih institucija.

Uz sve rezerve koje je nužno imati u oceni uspešnosti projekata koje finansijski podržava MOS, ipak se, na osnovu grupnih razgovora sa korisnicima mera, može zaključiti da oni imaju izvestan pozitivan učinak. Isto tako, uopšteno govoreći, može se reći da su i OCD i jedinice lokalne samouprave pokazale da među njima postoji kapacitet za sprovođenje ovog tipa programa. **Ipak, brigu izazivaju indikacije da su u ove programe često uključivani najobrazovaniji i najmotivisaniji mladi kojima podrška ovog tipa nije bila neophodna da dođu do zaposlenja.** Ovo je samo jedan od potencijalnih problema, koje je nemoguće precizno opisati bez bolje evidencije o korisnicima programa. Uzimajući u obzir da sredstva uložena u ove mere potiču iz budžeta Republike Srbije, zaista je nužno omogućiti precizno merenje efekata uložениh sredstava kako bi se utvrdila opravdanost ovih ulaganja.

4.3.2. Preporuke

Imajući sve u vidu, nužno je podsetiti da dobijeni rezultati grube procene efikasnosti projekata mogu biti pristrasni usled predočenih nedostataka u vezi sa neadekvatnom bazom podataka.

Zbog toga je neophodno sprovesti dubinsku evaluaciju koja bi detaljnije ispitala neto efekte u podgrupama programa. Međutim, iz razloga što bilo kakva obuhvatnija evaluacija za posmatrani period nije moguća usled nedostatka podataka, kao osnovna preporuka MOS za unapređenje zapošljivosti mladih u daljem periodu se preporučuje **uvođenje efikasnijeg sistema praćenja, izveštavanja i monitoringa organizacija preko kojih realizuje projekte, kao i učesnika u njima.** Nužno je insistirati na tome da realizatori projekata pružaju već predviđene podatke o demografskim karakteristikama učesnika projekata kako bi bilo moguće oceniti da li su u projekte uključeni najranjiviji mladi, kao i da dostave podatke o broju zaposlenih/samozaposlenih šest meseci nakon isteka mere, što je njihova obaveza. Samo će se na ovaj način u bliskoj budućnosti stvoriti preduslovi za sprovođenje analiza zasnovanih na kompletnijim bazama podataka. Tek tako sprovedene analize moći će sa sigurnošću da ukažu na put kojim u budućnosti treba ići ne bi li se povećala zapošljivost mladih i obezbedile smernice da MOS svoju politiku zasniva na rezultatima prethodno sprovedenih evaluacija.

Ipak, ima dovoljno indicija o tome da programi ne targetiraju u dovoljnoj meri teško zapošljive mlade, to jest one koji se susreću sa višestrukim barijerama na tržištu rada (mlade bez kvalifikacija, mlade Rome, mlade OSI i slično). **MOS bi moralo da postavi jasne kriterijume i prioritete za uključivanje mladih u programe kako bi uložena sredstva bila što svrsishodnije utrošena.** Kao što je već na više mesta u ovom izveštaju naglašeno, sredstva namenjena merama, odnosno projektima koji imaju za cilj povećanje zapošljivosti i zapošljavanje mladih nužno je usmeriti na mlade koje su u najtežoj situaciji na tržištu rada, jer su njima najpotrebnije, a nalazi ukazuju i na to da neto efekat izostaje kada su u pitanju visokoobrazovani mladi.

I u tom smislu se može razmotriti intenzivnije povezivanje MOS i NSZ. NSZ ima resurse za rad sa nezaposlenim mladima, kao i razvijene procedure procene njihovih potreba u kontekstu povećanja

zapošljivosti i zapošljavanja. Uključivanje NSZ u proces selekcije učesnika i u proces evaluacije sprovedenih mera moglo bi da bude korisno za unapređenje efektivnosti sprovedenih mera⁵³.

Sa druge strane, ova relativna relaksiranost u trošenju sredstava koja se kao grantovi dodeljuju raznovrsnim organizacijama i jedinicama lokalne samouprave ima i pozitivnu stranu – omogućava veću slobodu u planiranju i implementiranju aktivnosti, **pa je tako lakše „isprobati“ inovativna rešenja⁵⁴ koja bi bilo znatno teže implementirati** kroz trom i rigidan sistem kao što je NSZ. Dakle, dobra iskustva i originalna rešenja (nakon što se i efekti potvrde pravom evaluacijom učinka) bi valjalo istaći i razmotriti mogućnost njihove primene na nacionalnom nivou i preko NSZ.

U svakom slučaju, nužno je bolje **povezati i koordinirati programe koje MOS finansira sa redovnim aktivnostima NSZ**. U situaciji u kojoj veliki broj mladih nema mnogo prilika da bude uključen u mere aktivne politike zapošljavanja, svaka podrška je značajna. Njen značaj se posebno ističe u kontekstu organizovanja obuka u oblastima u kojima takve obuke mladima nisu dostupne preko drugih institucija na tržištu rada (NSZ), ali i kod obuka koje se sprovode, ali su nedostupne u manjim lokalnim sredinama. Zbog činjenice da NSZ realizuje određene obuke samo u većim mestima, mnogi mladi nisu u prilici da ih koriste (najčešće nisu pokriveni troškovi puta niti smeštaja učesnika). Zbog toga bi valjalo fokusirati sprovođenje obuka preko institucija civilnog sektora/jedinica lokalne samouprave/kancelarija za mlade na manje sredine kako bi mladi u njih mogli da se uključe u mestima stanovanja.

Postoji još jedan vid saradnje koji bi mogao da pomogne ostvarenju sinergije između aktivnosti NSZ i projekata koje podržava MOS. Naime, godinama unazad se razmatra mogućnost *outsourcing*, odnosno davanja u podizvođenje određenih poslova koje obavlja NSZ kako bi se posao savetnika za zapošljavanje rasteretio i time omogućilo kvalitetnije obavljanje individualnog savetovanja. Ukoliko bi rukovodstvo NSZ i MOS uspelo da zajednički identifikuje aktivnosti **koje NSZ redovno obavlja u cilju podrške zapošljavanju mladih, a koje bi OCD i/ili KZM mogle na sebe da preuzmu, to bi predstavljalo odličan primer institucionalne saradnje i svakako bi povećalo i obuhvat usluga za mlade**. Ovaj pristup je sve zastupljeniji i u zemljama EU pošto je utvrđeno da je to je jedini model koji omogućava da se istovremeno smanje troškovi i intenziviraju usluge⁵⁵.

⁵³ Potpisivanje ugovora o saradnji i povezivanju rada lokalne filijale NSZ sa uključenim OCD/JLS bi za rezultat imalo direktno uključivanje, odnosno crpljenje mladih korisnika ovih projekata iz baze korisnika NSZ što bi, pored omogućavanja monitoringa i evaluacije, pružalo osnovu za koordinaciju aktivnosti na lokalnu. Isto tako, zajednički (npr. kroz članstvo u lokalnom savetu za zapošljavanje) bi se mogle definisati kategorije mladih koje su na lokalnom tržištu najugroženije i osmisliti mere koje najbolje odgovaraju na njihove potrebe.

⁵⁴ Sličan pristup je primenjen od strane SIPRU kroz konkurs „Podrška inovativnim pristupima za zapošljavanje i povećanje zapošljivosti mladih“ 2015. godine.

⁵⁵ Videti: *Partnerships Among Employment Services*, istraživanje sprovedeno od strane European Job Mobility Laboratory na ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7122&langId=en

Aneksi

1. OPIS AKTIVNIH MERA ZAPOŠLJAVANJA

a) Mere za aktivno traženje posla

Obuka za aktivno traženje posla – ATP 1

Obuka za aktivno traženje posla se sprovodi u filijali Nacionalne službe za zapošljavanje u mestu ili opštini na kojoj je korisnik prijavljen. Njeno trajanje je jedan–dva dana, u zavisnosti od potreba korisnika, i izvode je savetnici za zapošljavanje. Tokom programa tražioci zaposlenja se obučavaju sledećim stvarima: kako da na pravi način potraže posao i pokažu svoje znanje, sposobnosti i veštine prilikom konkurisanja, pravilno i kvalitetno napišu radnu biografiju (CV), kako da se na pravi način obrate poslodavcu i uspostave dobru komunikaciju. Takođe, kroz praktične savete osposobljavaju se za samostalno traženje posla, ojačava im se samopouzdanje i povećava šansa za uspeh, informišu se gde da potraže informacije o slobodnim radnim mestima i poslodavcima.

Trening samoefikasnosti – ATP 2

Radi se o dvodnevnoj obuci za aktivno traženje posla, koja je namenjena dugoročno nezaposlenim (duže od dve godine) i teže zapošljivim licima (zbog godina života, tražnje na tržištu rada i sl.). Programom se obučavaju nezaposleni u cilju razvoja veština i tehnika za efikasnije prihvatanje aktivne uloge u planiranju karijere i traženju posla. Svrha mere jeste povećanje motivisanosti i kompetencija za aktivno traženje posla kod teže zapošljivih lica. Obuku realizuju psiholozi.

Klub za traženje posla (job club)

Osnovna svrha kluba za traženje posla je povećanje zapošljivosti tražioca zaposlenja kroz razvoj veština za aktivno traženje posla. Obuka u klubu obuhvata dvonedeljne aktivnosti koje imaju za cilj da polaznika nauče i osposobe da se što reprezentativnije predstavi na tržištu rada i da navede poslodavca, dobrim izgledom i sadržajem radne biografije i čitave dokumentacije koja prati određenu aplikaciju, da ga pozove na razgovor. Klub za traženje posla je izuzetno interaktivna mera u kojoj se insistira na simulaciji intervjua sa poslodavcem, što posebno može koristiti licima bez radnog iskustva ili onima koji su duže vreme nezaposleni. Vođa kluba priprema blok najčešćih pitanja – prijatnih i neprijatnih, a razgovara se i o tipovima poslodavaca, ali i načinu samopredstavljanja. Pored navedenog, radi se i na razvijanju tehnika adaptacije na neuspeh prilikom konkurisanja za posao, što je od velikog značaja, kako se nezaposlene osobe ne bi demoralisale i posledično, usled obeshrabrenosti, isključile sa tržišta rada.

Sajam zapošljavanja

Sajmovi zapošljavanja omogućavaju neposredni kontakt poslodavaca, koji su iskazali tražnju za konkretnim profilima, sa tražiocima zaposlenja, koji u najvećoj meri odgovaraju postavljenim zahtevima. Projekat ovog tipa pruža mogućnost nezaposlenima da na istom mestu i u isto vreme

lično predaju prijavu za zaposlenje i radnu biografiju (CV) za veći broj slobodnih poslova prema vlastitom izboru. Takođe, ovim putem posetioci imaju priliku da saznaju važne podatke o firmi u kojoj konkurišu, uslovima rada, zaradi koju mogu očekivati, mogućnostima za napredovanje i sl. Radi se o meri koju NSZ organizuje na zahtev poslodavaca i koji tokom godine okupi veliki broj učesnika kako sa strane ponude rada, tako i sa strane tražnje za radom.

Obuka za razvoj preduzetništva – „Put do uspešnog preduzetnika“

Osnovni cilj mere je podizanje nivoa informisanosti i kompetentnosti za otpočinjanje sopstvenog posla nezaposlenih – potencijalnih preduzetnika. Tokom dvodnevne instruktivne obuke „Put do uspešnog preduzetnika“, koju realizuju obučeni treneri-zaposleni u organizacionoj jedinici za programe zapošljavanja i preduzetništvo u filijali NSZ, polaznici imaju priliku da saznaju više o temama kao što su: ekonomska motivacija za preduzetništvo, definisanje poslovne ideje, prvi koraci u biznisu, pravni aspekti biznisa, porezi i doprinosi za preduzetnike, izrada biznis plana (radioničarski deo). Nezaposleni, koji nakon uspešno završene dvodnevne obuke odluče da realizuju svoju poslovnu ideju, mogu da konkurišu za program subvencija za samozapošljavanje.

b) Dodatno obrazovanje i obuke

Program Stručna praksa

Program *Stručna praksa* namenjen je nezaposlenim licima koja se prvi put stručno osposobljavaju za zanimanja za koja su stekla određenu vrstu i stepen stručne spreme ili koja su se stručno osposobljavala kraće od vremena potrebnog za polaganje pripravničkog/stručnog ispita, a radi sticanja uslova za polaganje pripravničkog/stručnog ispita, u skladu sa zakonom ili opštim aktom poslodavca, bez zasnivanja radnog odnosa. Osnovna svrha projekta je unapređenje kvaliteta radne snage, odnosno podizanje nivoa konkurentnosti i zapošljivosti nezaposlenih lica na otvorenom tržištu rada. Inicijalan dizajn mere iz 2013. godine podrazumevao je da njeno trajanje bude u skladu sa zakonom, a najduže 24 meseca, odnosno u skladu sa aktom o organizaciji i sistematizaciji poslova kod poslodavca, i to:

- do 6 meseci za pripravnike sa srednjim obrazovanjem,
- do 9 meseci za pripravnike sa višim ili visokim trogodišnjim obrazovanjem,
- do 12 meseci za pripravnike sa najmanje četvorogodišnjim visokim obrazovanjem.

Obaveze NSZ su bile da:

a) angažovanim licima isplaćuje novčanu pomoć u mesečnom iznosu od:

- 12.000 dinara za lica sa srednjim obrazovanjem,
- 16.000 dinara za lica sa višim ili visokim trogodišnjim obrazovanjem, i
- 20.000 dinara za lica sa najmanje četvorogodišnjim visokim obrazovanjem;

b) vrši obračun i uplatu doprinosa za slučaj povrede na radu i profesionalne bolesti, u skladu sa zakonom;

c) snosi troškove polaganja stručnog/pripravničkog ispita u visini jednomesečne novčane pomoći.

Sličnu strukturu mera je imala u 2014. i 2015. godini, izuzev nešto niže novčane naknade koja je isplaćivana licima na stručnom osposobljavanju; tako je tokom trajanja programa *Stručna praksa* u 2015. godini NSZ angažovanim licima isplaćivala novčanu pomoć u mesečnom iznosu od:

- 10.000 dinara za lica sa srednjim obrazovanjem,
- 12.000 dinara za lica sa višim ili visokim trogodišnjim obrazovanjem, i
- 14.000 dinara za lica sa najmanje četvorogodišnjim visokim obrazovanjem.

U 2015. godini je još jednom došlo do promene dizajna programa kako u pogledu dužine trajanja (6 meseci, osim u slučaju kada se sprovodi i traje u skladu sa opštim, odnosno posebnim zakonom u cilju polaganja stručnog ispita, a najduže 12 meseci), tako i u pogledu novčane pomoći licima na stručnom osposobljavanju (12.000, 14.000 i 16.000, respektivno).

Program Sticanje praktičnih znanja

Program *Sticanje praktičnih znanja* namenjen je licima bez završene srednje škole, odnosno bez kvalifikacija, i licima bez kvalifikacija koja su završila kratku obuku ili funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih, bez obzira na godine života. Na javni konkurs mogu se javiti poslodavci koji žele da zaposle nezaposlena lica pomenutih karakteristika radi sticanja praktičnih znanja i veština za rad obavljanjem jednostavnih, konkretnih poslova. Glavni cilj programa predstavlja podizanje nivoa kompetentnosti nezaposlenih lica bez kvalifikacija sticanjem širih (opštijih) znanja i veština prenosivih i za rad kod drugih poslodavaca, odnosno sticanjem užih znanja i veština usmerenih na specifične potrebe poslodavaca. U opštem smislu program *Sticanje praktičnih znanja* podrazumeva: (1) osposobljavanje nezaposlenih lica bez kvalifikacija u trajanju od 6 meseci i (2) njihovo zadržavanje u radnom odnosu najmanje 6 meseci po isteku perioda osposobljavanja. Poslodavcima koji su zasnovali radni odnos sa licima za vreme osposobljavanja NSZ refundira:

- neto zaradu lica u mesečnom iznosu od 23.000 dinara, i
- pripadajući porez i doprinose za obavezno socijalno osiguranje.

U 2015. godini se dogodila značajna promena u pogledu poslodavaca kod kojih lica mogu sticati praktična znanja – tako je, kao obavezan uslov da bi preduzeće moglo da konkuriše za usluge lica sa evidencije i sredstva po osnovu ovog programa, određeno da ono isključivo mora pripadati privatnom sektoru. Pored ovoga, važno je napomenuti da se ovaj program može realizovati istovremeno sa subvencijom za zapošljavanje poslodavcima, ukoliko se radi o otvaranju novih radnih mesta, pod istim uslovima pod kojima se ta subvencija ostvaruje bez programa *Sticanje praktičnih znanja*.

Obuke za tržište rada

Obuke za tržište rada osmišljene su kao program koji obezbeđuje sticanje dodatnih znanja i veština u skladu sa potrebama tržišta rada i poslodavaca, sa posebnim akcentom na sticanje transverzalnih i generičkih veština, koje podrazumevaju rešavanje problema i analitičke sposobnosti, veštine komunikacije i timskog rada, rukovođenje sopstvenim zadacima, jezičke sposobnosti i poznavanje rada sa digitalnom tehnologijom, osećaj za inicijativu i preduzetništvo. Opšti cilj projekta je podizanje nivoa kompetentnosti, konkurentnosti i zapošljivosti nezaposlenih lica u skladu sa potrebama lokalnog tržišta rada. Ovaj tip obuka usmeren je na:

- a) sticanje dodatnih znanja i veština uz osnovno zanimanje,
- b) sticanje dodatnih znanja i veština za obavljanje poslova u okviru istog ili novog zanimanja.

Obuke ovog tipa se realizuju u skladu sa Katalogom obuka, koji je napravljen na osnovu prethodno prognoziranih potreba tržišta rada. Prioritet za uključivanje u meru imaju nezaposlena lica iz kategorije teže zapošljivih u skladu sa godišnjim NAPZ.

Obuke na zahtev poslodavca

Zadatak ovog programa je sticanje dodatnih znanja i veština potrebnih za obavljanje poslova na konkretnom radnom mestu, na zahtev poslodavca koji pripada privatnom sektoru. Obukama ovog tipa vrši se unapređenje kvaliteta radne snage, odnosno podizanje nivoa konkurentnosti i zapošljivosti nezaposlenih lica; ujedno se postiže unapređenje nivoa kompetentnosti nezaposlenih lica, i to sticanjem kako opštih znanja koja licu mogu pomoći pri kasnijem radu kod drugih poslodavaca, tako i specijalističkih znanja koja licu podižu kompetencije za konkretan rad kod poslodavca za čije se potrebe obuka i organizuje. Program se realizuje na zahtev poslodavca u skladu sa raspisanim javnim pozivom, ukoliko na evidenciji nezaposlenih nema lica sa potrebnim znanjima i veštinama, i podrazumeva:

- realizaciju obuke u skladu sa standardima NSZ, čije trajanje zavisi od vrste, složenosti poslova i drugih elemenata od značaja za trajanje obuke,
- zasnivanje radnog odnosa na neodređeno vreme sa licem koje završi obuku.

Za vreme trajanja obuke, u skladu sa ugovorom, NSZ učestvuje u finansiranju nastalih troškova obuke poslodavca i isplaćuje mesečnu novčanu pomoć polaznicima obuke. Takođe, kao što je to slučaj i sa programom *Sticanje praktičnih znanja*, obuke na zahtev poslodavca se mogu realizovati istovremeno sa subvencijom poslodavcu za otvaranje novog radnog mesta, pod istim uslovima pod kojima se ta subvencija ostvaruje bez programa obuke na zahtev poslodavca. Dizajn programa delimično je izmenjen u odnosu na 2013. godinu, barem u pogledu izdašnosti – tako je umesto ranije definisanog intervala obuke 80-1.040 časova, gornja granica svedena na 480 časova u 2016. godini. Takođe, sredstva namenjena poslodavcima po obučenom licu smanjena su sa 150.000 na 90.000 dinara u referentnim godinama.

c) Subvencije za zapošljavanje

Subvencije za samozapošljavanje

Subvencija za samozapošljavanje dodeljuje se nezaposlenim licima, u jednokratnom iznosu, za započinjanje sopstvenog biznisa na osnovu raspisanog javnog poziva NSZ, a u skladu sa Pravilnikom o načinu i kriterijumima za sprovođenje mera aktivne politike zapošljavanja. Subvencija se odobrava u iznosu od 160.000 dinara po korisniku, osim u slučaju samozapošljavanja osoba sa invaliditetom kada se subvencija odobrava u jednokratnom iznosu od 200.000 dinara po korisniku. Visina subvencije je bila nepromenjena sve do 2016. godine, kada je ovaj iznos povećan na 180.000 dinara, dok je za osobe sa invaliditetom ostao na istom nivou. Navedena promena nastala je u skladu sa promocijom 2016. godine kao godine preduzetništva.

Subvencije za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih

Iako se program subvencija za otvaranje novih radnih mesta sa određenim izmenama sprovodi još od 2004. godine, obaveznost uključivanja teže zapošljivih lica prvi put je planirana NAPZ za 2015. godinu. U fokusu ove mere su isključivo teže zapošljiva lica, što u prethodnoj, izvornoj verziji, jeste bila pravilnost, ali ne i obaveza prilikom same implementacije – time je postignuto da oskudna sredstva budu kanalisana ka onim osobama koje bi najteže uspele da pronađu zaposlenje bez učešća u merama koje direktno kreiraju novo radno mesto. Modifikacija programa se dogodila 2015. godine, a prethodio joj je diskontinuitet u sprovođenju mere u starom obliku iz razloga što u 2014. nije bilo dovoljno novčanih sredstava za njenu realizaciju (delimično je realizovana na pokrajinskom nivou i putem LAPZ; na nacionalnom nivou mera je realizovana samo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom). Novi program se zasniva na tome da poslodavci koji pripadaju privatnom sektoru mogu, za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih, da ostvare subvenciju za zapošljavanje na novootvorenim radnim mestima. Subvencija se isplaćuje poslodavcu u jednokratnom iznosu; međutim, krajnji korisnik subvencije je nezaposleno lice koje se zapošljava putem ove mere.

Nezaposlena lica iz kategorije teže zapošljivih, na koje se ova subvencija primenjuje su: (1) mladi do 30 godina starosti, (2) stariji od 50 godina, (3) viškovi zaposlenih, (4) Romi i (5) osobe sa invaliditetom (poslednje dve kategorije bile su obuhvaćene subvencijama i u ranijim godinama). Visina subvencije za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih, u skladu sa godišnjim NAPZ, osim za osobe sa invaliditetom, prema stepenu razvijenosti jedinica lokalne samouprave utvrđenim u skladu sa posebnim propisom Vlade iznosi:

- za četvrtu grupu (stepen razvijenosti ispod 60% republičkog proseka) i za devastirana područja (stepen razvijenosti ispod 50% republičkog proseka) – 250.000 dinara po korisniku;
- za treću grupu (u rasponu od 60% do 80% republičkog proseka) – 200.000 dinara po korisniku;
- za drugu grupu (u rasponu od 80% do 100% republičkog proseka) i ostale jedinice lokalne samouprave – 150.000 dinara po korisniku.

Navedeni iznosi subvencije uvećavaju se za osobe sa invaliditetom za 20%.

d) Javni radovi

Javni radovi se organizuju u cilju zapošljavanja prvenstveno teže zapošljivih nezaposlenih lica i nezaposlenih u stanju socijalne potrebe, a radi očuvanja i unapređenja radnih sposobnosti nezaposlenih, kao i zbog ostvarivanja određenog društvenog interesa. Program se do 2015. godine zasnivao na radnom angažovanju nezaposlenih lica zasnivanjem radnog odnosa (najčešće na određeno vreme). Nakon izmena i dopuna Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti iz maja 2015. godine, angažovanje nezaposlenih lica realizovalo se kroz zaključivanje ugovora o privremenim i povremenim poslovima. Pravo učešća u postupku organizovanja javnih radova imaju organi autonomne pokrajine i organi jedinica lokalne samouprave, javne ustanove i javna preduzeća, privredna društva, preduzetnici, zadruge i udruženja. U zavisnosti od vrste i složenosti poslova koje obuhvata javni rad, za sprovođenje određenih javnih radova može biti organizovana obuka po internom programu poslodavca ili programu obrazovne ustanove. Po završetku obuke licu se izdaje interni sertifikat o stečenim kompetencijama.

Sredstva namenjena za organizovanje javnih radova koriste se za naknadu troškova zarada nezaposlenih lica uključenih u javne radove, troškova sprovođenja javnih radova i troškova prevoza. Ova sredstva su bespovratna sredstva koja poslodavac, izvođač javnih radova, ostvari za nezaposlena lica sa evidencije. U zavisnosti od nivoa stručne spreme angažovanog lica, novčana pomoć u 2013. godini se kretala između 23.000 i 26.000 dinara (neto). Usled nedostatka sredstava, novčani izdaci po korisniku značajno su smanjeni, te je tako za novčanu naknadu po radno angažovanom licu u 2016. planirana gornja granica od 18.000 dinara (neto) na mesečnom nivou za pun fond radnih časova, čak i za one sa najvišom stručnom spremom.

2. VODIČ ZA RAZGOVOR SA SAVETNICIMA NSZ

1. Možete li mi najpre opisati kako izgleda proces prijavljivanja mladih? Posebno me zanima način na koji se za njih organizuju individualni razgovori.
2. U kom roku od momenta prijavljivanja? Koliko u proseku traju ti razgovori? Šta su glavne teme? Šta je Vaš osnovni cilj prilikom tih razgovora?
3. Od ponekih mladih s kojima sam razgovarala sam čula da može da se desi i da se individualni razgovor ne dogodi. Da li je to tačno? Zašto, u kojim slučajevima?
4. Da li su u poređenju s odraslim klijentima ti razgovori duži ili kraći, da li su opsežniji/detaljniji ili manje detaljni? Generalno, da li je rad s mladima tokom individualnih razgovora intenzivniji u poređenju sa odraslim nezaposlenim licima?
5. Kako savetujete mlade nezaposlene koji dođu na razgovor kod Vas da lakše pronađu posao?
6. Ako pokušamo da napravimo razliku između pojedinih kategorija mladih nezaposlenih, znamo da su neki u većoj meri ranjivi (mladi s invaliditetom, mladi Romi, mladi bez kvalifikacija, itd.); da li postoje razlike u Vašem pristupu tokom tih razgovora? Da li ranjivim kategorijama mladih morate više da se posvetite? U kom smislu (zašto)? Da li razgovor s njima traje duže, da li je intenzivniji nego u slučaju ostalih kategorija mladih nezaposlenih?
7. Kakvo je Vaše iskustvo u radu s mladim nezaposlenima? Da li pokazuju zainteresovanost tokom razgovora? Šta ih najviše zanima?
8. U poređenju s odraslim nezaposlenima, kako biste ocenili zainteresovanost mladih? Da li je lakše ili teže savetovati mlade?
9. Šta se podrazumeva pod pojmom *paket usluga za mlade*? Šta se podrazumeva pod pojmom *individualni plan zapošljavanja*? Da li Vi pravite individualne planove zapošljavanja za mlade nezaposlene? Da li to radite samostalno ili zajedno s klijentom? Da li mladi koji su s Vama razgovarali znaju za te planove, da li su učestvovali u njihovoj izradi, znaju šta u njima piše, saglasni su s njima? Kako se obezbeđuje realizacija tih planova? Da li postoje određene interne procedure?

10. Ako ih uporedite sa kategorijama odraslih nezaposlenih, da li su mladi nezaposleni zainteresovaniji ili manje zainteresovani za izradu individualnih planova zapošljavanja? Da li u većoj ili manjoj meri učestvuju u izradi takvih planova u roku od tri meseca od trenutka prijavljivanja?

11. Da li im nudite konkretne poslove kod poznatih poslodavaca? Kakve su njihove reakcije – pristaju ili ne pristaju da se zaposle? Ako se fokusiramo na period od tri meseca od momenta prijavljivanja, da li se mladim nezaposlenim u tom roku češće nude poslovi kod poznatih poslodavaca, da li se čini veći broj pokušaja njihovog zapošljavanja u poređenju s odraslima?

12. Da li prilikom razgovora nudite mladima konkretne nefinansijske mere aktivne politike zapošljavanja (obuka za aktivno traženje posla, klubovi za traženje posla, sajmovi zapošljavanja, obuka za preduzetništvo, karijerno savetovanje, radionice, treninzi i slično) u koje mogu da se uključe? Kakve su njihove reakcije – pristaju ili ne pristaju na te mere? U poređenju s drugim starosnim grupama, da li je uključivanje mladih češće ili ređe? Šta mislite, zbog čega?

13. Da li prilikom razgovora nudite mladima konkretne finansijske mere aktivne politike zapošljavanja u koje mogu da se uključe? Kakve su njihove reakcije – pristaju ili ne pristaju na te mere? U poređenju s drugim starosnim grupama, da li je uključivanje mladih češće ili ređe? Šta mislite zbog čega?

14. Ako pričamo o participaciji mladih nezaposlenih u poređenju sa drugim kategorijama nezaposlenih, u kojoj meri oni zaista učestvuju u realizaciji mera aktivne politike zapošljavanja koje su predviđene njihovim individualnim planovima zapošljavanja? Da li više ili manje aktivno učestvuju u tim merama?

15. Po Vašem mišljenju, da li su mladi nezaposleni zadovoljni načinom na koji radite sa njima kao predstavnik NSZ u periodu od tri meseca nakon prvog prijavljivanja? Generalno, da li su zadovoljni onim što im NSZ pruža? Šta bi mogli da budu uzroci zadovoljstva/nezadovoljstva?

16. Ako se osvrnemo na finansijska sredstva (budžet) kojima raspolazete prilikom rada s mladim nezaposlenima, da li su ona dovoljna? U poređenju sa finansijskim sredstvima (budžetom) koji Vam je na raspolaganju za ostale kategorije nezaposlenih, da li su ona veća ili manja? Sudeći na osnovu finansijskih sredstava za rešavanje problema nezaposlenih, da li biste rekli da mladi nezaposleni predstavljaju prioritet za NSZ?

17. Za kraj, vratimo se ponovo paketu mera za mlade nezaposlene. Da li postoje interne procedure za realizaciju tih mera, procenu efekata? Da li se i na koji način te procedure primenjuju?

18. Da li Vi imate neke predloge za unapređenje ove mere? Šta bi još moglo da se učini kako bi se ta mera poboljšala, tj. dala bolje efekte – veće zadovoljstvo korisnika, viši stepen korisnosti kod njihovog zapošljavanja?

3. UPITNIK ZA KORISNIKE PAKETA USLUGA ZA MLADE NEZAPOSLENE

Dobar dan, moje ime je...Zovem Vas kao predstavnik Nacionalne službe za zapošljavanje iz Beograda. Želim da Vam postavim nekoliko pitanja u vezi sa uslugom koju ste dobili od savetnika za zapošljavanje u svojoj filijali kada ste se prijavili na evidenciju. Molim Vas budete potpuno iskreni, jer je cilj ovog razgovora poboljšanje rada naših savetnika za zapošljavanje i pružanje bolje usluge nezaposlenima.

Razgovor bi trajao dvadesetak minuta.

Da li ste saglasni?

Procedura prijavljivanja, individualni razgovor i individualni plan zapošljavanja

1. Prijavili ste se na evidenciju NSZ u 2015. godini. Možete li mi opisati kako se odvija prijavljivanje? Da li Vam je prilikom prijave odmah zakazan razgovor sa savetnikom? U kom roku je organizovan Vaš razgovor sa savetnikom (posle koliko dana ste razgovarali sa savetnikom)?
2. Da li se sećate koliko dugo je trajao razgovor sa savetnikom za zapošljavanje? O čemu ste najduže razgovarali?
3. Da li Vam je poznat pojam *individualni plan zapošljavanja*? Da li je savetnik za zapošljavanje sa kojim ste razgovarali zajedno sa Vama napravio Vaš individualni plan zapošljavanja? Da li znate šta u tom planu piše?
4. Da li Vam je sugerisano na koji način možete lakše da pronađete posao? Ako jeste, šta Vam je sugerisano?
5. Da li Vam je savetnik ponudio da konkurišete za posao kod nekog određenog poslodavca? Da li ste to prihvatili? Da li ste primljeni?
6. Da li Vam je predloženo da se uključite u neku od mera? Koje? Da li ste se uključili u neku od mera? U koju/e (profesionalna orijentacija, planiranje karijere, stručna praksa, subvencije za zapošljavanje, podrška samozapošljavanju, program obrazovanja, sticanje praktičnih veština, aktivno traženje posla, job klub)?

Zadovoljstvo korisnika

7. Da li ste zadovoljni načinom na koji je savetnik razgovarao s Vama? Zašto da, zašto ne? Šta je to što je posebno uticalo na Vaše (ne)zadovoljstvo? Da li ste stekli utisak da Vam se savetnik dovoljno posvetio? Da li mislite da Vas je dovoljno dobro upoznao? Koliko se trudio da prepozna Vaše stvarne problem i potrebe u pronalaženju posla? Da li je uspeo da prepozna Vaše nedostatke i Vaše prednosti? Da li je bio posvećen samo Vama ili se tokom razgovora bavio još nečim?
8. Da li imate prijatelje ili poznanike Vaših godina (do 30) koji su se takođe prijavili NSZ i kakva su njihova iskustva? Da li su zadovoljni razgovorom sa savetnicima? Zašto?
9. Kada biste imali priliku da utičete, da li postoji nešto što biste promenili? Šta je to što bi doprinelo da budete zadovoljniji razgovorom sa savetnikom i preporukama/pomoći koje su Vam dali/pružili?

Percipirana korisnost

1. Generalno, da li je razgovor sa savetnikom NSZ bio za Vas koristan? Zašto? Šta ste konkretno dobili, a što ne biste mogli da imate da niste otišli na razgovor sa savetnikom NSZ?
2. Koliko Vam je podrška NSZ (razgovor, individualni plan, predložena mera u koju ste se uključili) bila od pomoći prilikom traženja posla? Prilikom zapošljavanja? Da li ste zbog toga sami počeli da tražite poslodavce i posao? Da li ste se zaposlili?
3. Da li biste i drugim osobama (svojim prijateljima, vršnjacima, mlađoj sestri ili bratu) savetovali da odu na razgovor sa savetnikom NSZ? Šta biste im od konkretnih mera preporučili: profesionalnu orijentaciju, planiranje karijere, stručnu praksu, subvencije za zapošljavanje, podršku samozapošljavanju, program obrazovanja, sticanje praktičnih veština? Šta mislite da bi im najviše koristilo?

4. UPITNIK ZA ISPITIVANJA UČINKA MERE – EKSPERIMENTALNA GRUPA

UPITNIK ZA KORISNIKE PROJEKTA „ZAPOŠLJAVANJE MLADIH“ Broj upitnika _____

Dobar dan. Moje ime je _____ (ime anketara) i zovem iz **Fonda za razvoj ekonomske nauke** Ekonomskog fakulteta u Beogradu. Sprovodimo istraživanje u saradnji sa **Nacionalnom službom za zapošljavanje**.

Pre izvesnog vremena učestvovali ste u programu

(u bazi će se nalaziti ime programa, anketar samo proverava da li je ispitanik učestvovao u programu)

- a. Stručna praksa
- b. Sticanje praktičnih znanja

koji je organizovala NSZ.

Želeo/la bih da vam postavim nekoliko pitanja u vezi sa Vašim učešćem u programu i uticajem koji je program imao na Vaš status na tržištu rada. Cilj ove ankete je da se poboljšaju programi koje NSZ organizuje. **Vaši odgovori su anonimni i biće korišćeni samo u svrhu istraživanja**. Molimo Vas da **iskreno** odgovarate na pitanja.

A LIČNI PODACI

1. Pol

1. Muški
2. Ženski

2. Datum rođenja

dan _____ mesec _____ godina _____

3. Bračni status

1. Udata/oženjen/živi u vanbračnoj zajednici
2. Neudata/neoženjen (preći na pitanje 5)
3. Udovac/udovica (preći na pitanje 5)
4. Razveden/razvedena (preći na pitanje 5)

4. Koji je status vašeg supruga/supruge/partnera na tržištu rada?

1. Zaposlen, samozaposlen ili vlasnik preduzeća/firme
2. Nema posao, ali traži posao i spreman/spremna je da počne da radi
3. Nema i ne traži posao i ne nalazi se na obrazovanju
4. Ide u školu/na fakultet

5. Da li imate decu?

1. Da
2. Ne (preći na pitanje 8)

6. Koliko dece imate? _____

7. Koji je uzrast vašeg najmlađeg deteta? _____

8. Najviše završena škola do početka 2013 godine:

1. Bez obrazovanja
2. Do 4 razreda osnovne škole
3. 5 do 7 razreda osnovne škole
4. Osnovna škola
5. Srednja stručna škola, 3 godine
6. Srednja stručna škola, 4 godine
7. Gimnazija
8. Viša škola ili fakultet

9. Koje godine ste završili školu/fakultet?

_____ godine.

(ako lice ne zna 9999)

10. Nacionalna pripadnost

1. Srpska
2. Romska
3. Druga _____ (koja?)
4. Ne želi da se izjasni

11. Da li imate status (moguće je više od jednog ponuđenog odgovora ili nijedan)

a. Izbeglice	1. DA	2. NE
b. Interno raseljenog lica	1. DA	2. NE
c. Osobe sa invaliditetom	1. DA	2. NE

12. Ukupan broj članova domaćinstva _____, od čega:

1. Broj dece do 15 godina u domaćinstvu _____
2. Broj zaposlenih članova domaćinstva, starih između 15 i 64 godine _____
3. Broj članova domaćinstva koji ne rade, starih između 15 i 64 godine _____
4. Broj lica starijih od 64 godine u domaćinstvu _____.

13. Stanarski status Vašeg domaćinstva:

1. Vlasništvo nad stambenim prostorom, bez kredita/hipoteka
2. Vlasništvo nad stambenim prostorom pod kreditom/hipotekom
3. Podstanari/plaćanje stanarine
4. Stanar koji ne plaća rentu

14. Veličina stambenog prostora u kom živite: _____ (upisati broj kvadratnih metara)

15. Mesto stanovanja

1. Grad
2. Prigradsko naselje
3. Selo

16. U kojoj opštini živite? _____ (šifra opštine) _____ (popunjava statistika)

17. Koliko iznosi mesečni prihod u Vašem domaćinstvu (prosečno, u poslednjih 6 meseci)?

B. RADNO ISKUSTVO I TRAŽENJE POSLA PRE UKLJUČIVANJA U PROGRAM

1. **Da li ste ikada radili bilo kakav posao (jednokratno, povremeni, sezonski ili na zamenu) pre nego što ste se uključili u program?**
 1. Da
 2. Ne (preći na pitanje 11)

2. **Koliko je Vaše ukupno radno iskustvo do učešća u programu (na svim poslovima)?**
meseci _____
godina _____ (ako je manje od jedne godine, upisati 0)

3. **Kojeg meseca i godine ste prestali da radite na poslednjem poslu pre početka programa?**
mesec _____ (ako lice ne zna mesec, upisati 99)
godina _____ (ako lice ne zna godinu, upisati 9999)

4. **Koji je bio profesionalni status na tom poslu?**
 1. Zaposleni radnik
 2. Samostalno obavljao/la delatnost (sa ili bez zaposlenih) (preći na pitanje 10)

5. **Da li ste taj posao radili**
 1. Na osnovu pismenog ugovora o zaposlenju?
 2. Bez pismenog ugovora o zaposlenju? (preći na pitanje 7)

6. **Da li ste taj ugovor potpisali**
 1. na neodređeno vreme
 2. na određeno vreme (do godinu dana)
 3. za konkretan posao koji treba obaviti (povremeni ili sezonski posao)
 4. neka druga vrsta ugovora. Koja? _____

7. **Razlog prestanka sa radom na tom poslu:**
 1. Posao je bio privremenog ili sezonskog karaktera (preći na pitanje 10)
 2. Vratio/la sam se na školovanje/krenuo/la na obuku (preći na pitanje 10)
 3. Otpušten sam, zbog
 4. Napustio sam posao, zbog (preći na pitanje 9)
 5. Nešto drugo, šta? _____ (preći na pitanje 10)

8. **Zbog čega ste otpušteni? (preći na pitanje 10)**
 1. Nedostatka posla/viška zaposlenih
 2. Neadekvatnih veština za obavljanje posla
 3. Nisam imao/imala radnog iskustva
 4. Nešto drugo, šta? _____

9. **Zbog čega ste napustili posao?**
 1. Niske plate
 2. Loših uslova za rad
 3. Porodičnih obaveza (čuvanje dece, starih osoba)
 4. Posao je bio predaleko
 5. Nešto drugo, šta? _____

10. Koliko je iznosila vaša zarada na tom poslu? _____
mesečno/nedeljno/dnevno
(zaokružiti)

(preći na pitanja iz grupe C)

11. Da li ste tražili posao pre nego što ste se uključili u program?

1. Da *(preći na pitanje 13)*
2. Ne

12. Zbog čega niste tražili posao pre uključivanja u program?

1. Očekivali ste da se vratite na prethodni posao (privremeno otpušteni)
2. Vaša bolest ili nesposobnost
3. Briga o deci ili o odraslim nesposobnim licima
4. Školovanje ili obuka
5. Izgubili ste nadu u mogućnost nalaženja posla
6. Nešto drugo, šta? _____

(preći na pitanja iz grupe C)

13. Prema Vašem mišljenju, šta je bila najveća prepreka (najznačajniji razlozi) zbog koje niste imali posao u trenutku uključivanja u program? (moguće više odgovora)

1. Nisam imao/la adekvatan nivo obrazovanja
2. Nisam imao/la dovoljno radnog iskustva
3. Smatrali su da sam previše mlad/a
4. Nije bilo dostupnih poslova
5. Poslovi koji su bili dostupni su bili loše plaćeni
6. Poslovi koji su bili dostupni su imali loše uslove na radu
7. Našao sam posao, ali nisam mogao da počnem sa radom u tom trenutku
8. Nešto drugo, šta? _____

(preći na pitanja iz grupe C)

C PITANJA O ISKUSTVU O UČEŠĆU U PROGRAMU

Ukoliko je ispitanik učestvovao u više od jednog programa NSZ, ova sekcija se odnosi **na program za koji je ispitanik registrovan u bazi.**

1. **Kako ste saznali za program u kojem ste učestvovali?**
 1. Od savetnika iz NSZ
 2. Iz medija
 3. Na sajmu zapošljavanja
 4. Od prijatelja, kolega, člana porodice
 5. Na neki drugi način. Kako? _____

2. **Kada ste otpočeli sa učešćem u programu?**
mesec _____ (ako lice ne zna mesec, upisati 99)
godina _____

3. **Koliko dugo je trajalo vaše učešće u programu?** _____ (meseci)

4. **Koliko je iznosila zarada/subvencija/naknada koju ste dobijali u toku učešća u programu?** _____ mesečno (ukoliko nije bilo primanja preći na pitanje 6)

5. **Da li su Vaša primanja u tom periodu isplaćivana redovno/na vreme?**
 1. Da
 2. Ne

6. **Oblik svojine u kojem ste radili u toku učešća na programu:**
 1. Privatna
 2. Državna-javna

7. **Šta se desilo sa poslom koji je obezbeđen/koji ste započeli uz podršku programa?**
 1. Još uvek sam na poslu na kom sam se zaposlio uz podršku programa
 2. Radio sam neko vreme na poslu na kom sam se zaposlio uz podršku programa, ali više ne radim na njemu
 3. Ne radim na poslu na kom sam se zaposlio uz podršku programa od trenutka isteka ugovorenih obaveza (preći na pitanje 9)

8. **Koliko dugo ste radili na tom poslu?**
meseci _____ (ako lice ne zna broj meseci, upisati 99)
godina _____

9. **Zbog čega ste prestali sa radom na tom poslu?**
 1. Poslodavac nije želeo/mogao da me zaposli/bio sam otpušten
 2. Napustio sam posao (preći na pitanje 11)
 3. Nešto drugo. Šta? _____ (preći na pitanje 12)

10. Zbog čega Vas nisu zaposlili/zbog čega ste otpušteni?

1. Nedostatka posla/viška zaposlenih
2. Neadekvatnih veština za obavljanje posla
3. Nisam imao/imala radnog iskustva
4. Nešto drugo, šta? _____

(preći na pitanje 12)

11. Zbog čega ste napustili posao?

1. Niske plate
2. Loših uslova za rad
3. Porodičnih obaveza (čuvanje dece, starih osoba)
4. Nešto drugo, šta? _____

12. Šta su najznačajnije posledice Vašeg učešća u programu? (moguće je više odgovora)

1. Stekao/stekla sam nova znanja i veštine
2. Stekao/stekla sam radno iskustvo
3. Stekao/stekla sam nove kontakte
4. Ništa se nije promenilo
5. Nešto drugo. Šta? _____

D STATUS NA TRŽIŠTU RADA

1. **Da li ste u toku prethodne sedmice obavljali bilo kakav posao za platu ili profit (u gotovini, robi ili uslugama) u trajanju od najmanje jednog sata (uključujući i rad na porodičnom imanju/preduzeću), čak i ako u toku posmatrane sedmice nisu ostvareni prihodi ili ništa nije proizvedeno?**
 1. Da (preći na grupu pitanja E)
 2. Ne

2. **Da li imate takav posao, ali sa kojeg ste bili odsutni u toku prethodne sedmice, a na koji nameravate da se vratite?**
 1. Da (preći na pitanje 6)
 2. Ne

3. **Da li ste u toku prethodne sedmice obavljali neki neplaćeni posao (u preduzeću, u okviru profesionalne prakse ili na poljoprivrednom imanju koje je u vlasništvu nekog od članova Vaše porodice, a na kojem on/ona (vlasnik/vlasnica) ostvaruje platu ili profit, čak iako ništa nije zarađeno/proizvedeno)?**
 1. Da (preći na grupu pitanja E)
 2. Ne

4. **Da li imate takav (neplaćeni) posao, ali sa kojeg ste bili odsutni u toku prethodne sedmice, a na koji nameravate da se vratite?**
 1. Da (preći na pitanje 6)
 2. Ne

5. **Da li ste u toku prethodne sedmice bili angažovani u poljoprivrednoj proizvodnji/bavili se lovom, ribolovom, sakupljanjem puževa, pečuraka, ogreva ili nekim sličnim poslom, bez obzira na to da li je rezultirao profitom?**
 1. Da (preći na grupu pitanja E)
 2. Ne (preći na grupu pitanja F)

6. **Ukupno trajanje odsustva (vreme od poslednjeg dana kada ste radili do planiranog povratka na posao):**
 1. Tri meseca ili kraće (preći na grupu pitanja E)
 2. Duže od tri meseca
 3. Nemate nameru da se vratite na posao (preći na grupu pitanja F)

7. **Koliko iznosi vaša ukupna mesečna neto zarada koju primete tokom odsustva sa posla?**
 1. Ne primete zaradu (preći na grupu pitanja F)
 2. Primete manje od 50% zarade (preći na grupu pitanja E)
 3. Primete 50% zarade ili više (preći na grupu pitanja E)

E PITANJA ZA ZAPOSLENE I SAMOZAPOSLENE

1. **Koliko ste ukupno radili na svim poslovima (uključujući i ovaj koji trenutno obavljate) od završetka učešća u programu?**

_____ meseci

_____ godina (ako je manje od jedne godine, upisati 0)

2. **Kada ste počeli da radite na poslu koji trenutno obavljate?**

mesec _____ (ako lice ne zna mesec, upisati 99)

godina _____ (ako lice ne zna godinu, upisati 999)

3. **Oblik svojine u kojoj obavljate trenutni posao:**

1. Državna – javna
2. Privatna – registrovana
3. Privatna – neregistrovana
4. Ostalo

4. **Koji je Vaš profesionalni status na tom poslu?**

1. Zaposleni radnik
2. Preduzetnik/vlasnik radnje/preduzeća
3. Neplaćeni pomažući član domaćinstva

5. **Da li na tom poslu radite**

1. Sa punim radnim vremenom?
2. Nepunim radnim vremenom (upisati broj radnih sati _____)?
3. Više od punog radnog vremena (upisati broj radnih sati _____)?

6. **Da na tom poslu radite**

1. Na osnovu pismenog ugovora o zaposlenju?
2. Bez pismenog ugovora o zaposlenju?

7. **Da li ste taj ugovor potpisali**

1. na neodređeno vreme
2. na određeno vreme (godinu dana)
3. za konkretan posao koji treba obaviti (povremeni ili sezonski posao)
4. neka druga vrsta ugovora? Koja? _____

8. **Koliko iznosi Vaša zarada na tom poslu? _____**

mesečno/nedeljno/dnevno

(zaokružiti)

9. **Da li obavljate još neki dodatni posao pored ovog osnovnog posla?**

1. Da
2. Ne (preći na pitanje 12)

10. **Koliko iznosi Vaša zarada na tom poslu? _____ mesečno/nedeljno/dnevno**
(zaokružiti)

(ukoliko lice ne želi da kaže iznos, upisati 99. Ukoliko nije bilo zarade, upisati 00)

11. Koliko sati uobičajeno radite na svim poslovima u toku jedne sedmice? _____

12. Da li smatrate da su Vaši izgledi za zapošljavanje danas u odnosu na period pre učešća u programu:

1. Bolji?
2. Isti? *(preći na deo H)*
3. Lošiji? *(preći na deo H)*

13. Šta je, po Vašem mišljenju, najviše doprinelo poboljšanju Vaših izgleda za zapošljavanje?

1. Učešće u programu
2. Nešto drugo. Šta? _____

(preći na pitanja iz grupe H)

F PITANJA ZA NEZAPOSLENE I NEAKTIVNE (UKLJUČUJUĆI I ONE KOJI SE NALAZE NA OBRAZOVANJU ILI OBUCI)

1. **Da li ste obavljali neki posao od završetka učešća u programu do danas?**
 1. Da
 2. Ne *(preći na pitanje 16)*

2. **Koliko ste ukupno radili (na svim poslovima) od završetka učešća u programu do danas?**
meseci _____ (ako lice ne zna broj meseci upisati 99)
godina _____ (ako je manje od jedne godine upisati 0)

3. **Kojeg meseca i godine ste prestali da radite na poslednjem plaćenom poslu?**
mesec _____ (ako lice ne zna kog meseca upisati 99)
godina _____

4. **Oblik svojine u kojoj ste radili:**
 1. Državna – javna
 2. Privatna – registrovana
 3. Privatna – neregistrovana
 4. Ostalo

5. **Koji je bio profesionalni status na tom poslu?**
 1. Zaposleni radnik
 2. Samostalna delatnost (sa ili bez zaposlenih) *(preći na pitanje 11)*
 3. Neplaćeni pomažući član domaćinstva *(preći na pitanje 11)*

6. **Da li ste taj posao radili:**
 1. Na osnovu pismenog ugovora o zaposlenju?
 2. Bez pismenog ugovora o zaposlenju? *(preći na pitanje 8)*

7. **Da li ste taj ugovor potpisali**
 1. na neodređeno vreme
 2. na određeno vreme (do godinu dana)
 3. za konkretan posao koji treba obaviti (povremeni ili sezonski posao)
 4. neka druga vrsta ugovora? Koja? _____

8. **Zbog čega ste prestali sa radom na tom poslu?**
 1. Bio sam otpušten
 2. Napustio/la sam posao *(preći na pitanje 10)*
 3. Nešto drugo, šta? _____ *(preći na pitanje 11)*

9. **Zbog čega ste bili otpušteni?** *(preći na pitanje 11)*
 1. Nedostatka posla/viška zaposlenih
 2. Neadekvatnih veština za obavljanje posla
 3. Nisam imao/imala radnog iskustva
 4. Nešto drugo, šta? _____

10. **Zbog čega ste napustili posao?**
 1. Niske plate
 2. Loših uslova za rad

3. Porodičnih obaveza (čuvanje dece, starih osoba)
4. Nešto drugo, šta? _____

11. Koliko je iznosila Vaša zarada na tom poslu? _____ mesečno/nedeljno/dnevno
(zaokružiti)

12. Koliko dugo ste radili na tom poslu?

meseci _____ (ako lice ne zna broj meseci upisati 99)

godina _____ (ako je manje od jedne godine, upisati 0)

13. Da li ste u poslednje četiri sedmice tražili posao?

1. Da (preći na pitanje 16)
2. Ne

14. Da li ste možda već našli posao na kom treba da počnete da radite?

1. Da
2. Ne (preći na pitanje 18)

15. Kada treba da počnete da radite na tom poslu?

1. U roku do tri meseca
2. U roku dužem od tri meseca

(preći na pitanje 20)

16. Kako ste tražili posao? (moguće više odgovora)

1. Preko Nacionalne službe za zapošljavanje
2. Preko privatne agencije za zapošljavanje
3. Direktnim obraćanjem poslodavcu
4. Preko prijatelja, rođaka, sindikata i dr.
5. Preko oglasa (davanjem oglasa ili javljanjem na oglase u novinama ili na internetu)
6. Proučavali ste oglase u novinama, časopisima ili na internetu
7. Polagali ste test, bili ste na razgovoru ili na ispitivanju
8. Čekali ste rezultate prijave za posao koju ste ranije poslali
9. Čekali ste poziv od Nacionalne službe za zapošljavanje
10. Čekali ste rezultate konkursa u nekoj javnoj instituciji
11. Na neki drugi način

17. Koliko dugo tražite posao? _____ meseci _____ godina (idi na pitanje 20)

18. Razlog zbog kog niste tražili posao?

1. Očekujete da se vratite na prethodni posao (privremeno otpušteni)
2. Vaša bolest ili nesposobnost
3. Briga o deci ili o odraslim nesposobnim licima
4. Nalazim se na školovanju ili obuci
5. Izgubili ste nadu u mogućnost nalaženja posla
6. Nešto drugo, šta? _____

19. Iako ne tražite posao, da li biste želeli da radite?

1. Da
2. Ne

20. Kada bi Vam posao bio ponuđen, da li bi ste mogli da počnete da radite u naredne dve nedelje?

1. Da *(idi na pitanje 22)*
2. Ne

21. Zbog čega ne biste mogli da počnete sa radom?

1. Nalazim se na školovanju/obuci
2. Vaša bolest ili nesposobnost
3. Briga o deci ili o odraslim nesposobnim licima
4. Nešto drugo, šta? _____

22. Da li se trenutno nalazite na obrazovanju ili obuci?

1. Da
2. Ne *(idi na pitanje 25)*

23. Za koliko očekujete da ćete završiti školovanje/obuku? _____ meseci _____ godina

24. Kakvi su Vaši planovi nakon završetka školovanja?

1. Nastavljam školovanje
2. Tražiću posao
3. Već sam našao/našla posao na kom ću raditi
4. Započecu sopstveni posao
5. Ostaću kod kuće (porodične obaveze)
6. Ne znam
7. Nešto drugo? Šta? _____

25. Iako ne radite, da li smatrate da su Vaši izgledi za zapošljavanje danas u odnosu na period pre 2013. godine

1. Bolji?
2. Isti? *(idi na pitanje 27)*
3. Lošiji? *(idi na pitanje 27)*

26. Šta smatrate da je najviše doprinelo poboljšanju Vaših izgleda za zapošljavanje?

1. Učešće u nekom od programa NSZ
2. Nešto drugo. Šta? _____

27. Prema Vašem mišljenju, šta je najveća prepreka zbog koje danas ne možete da nađete posao? (moguće više odgovora)

1. Nemam adekvatan nivo obrazovanja
2. Nemam dovoljno radnog iskustva
3. Previše sam mlad/a
4. Poslovi koji su dostupni su loše plaćeni
5. Poslovi koji su dostupni imaju loše uslove na radu
6. Našao sam posao, ali nisam mogao da počnem sa radom u tom trenutku
7. Nešto drugo, šta? _____

28. Ako bi Vam neko ponudio posao u nekoj drugoj opštini, da li biste pristali da radite?

1. Da
2. Ne

H SUBJEKTIVNI STATUS NA TRŽIŠTU RADA

1. Šta od sledećeg najbolje opisuje Vaš trenutni status na tržištu rada?

1. Zaposlen kod poslodavca
2. Povremeno radim poslove za različite poslodavce
3. Samozaposlen/vlasnik preduzeća/firme
4. Radim na otpočinjanju sopstvenog posla
5. Nemam posao, ali tražim posao i spreman sam da počnem da radim
6. Nemam i ne tražim posao
7. Idem u školu/na fakultet
8. Idem na obuku (kurs stranog jezika, rad na računaru, za kozmetičare, kuvare, krojače, itd.)
9. Nešto drugo? Šta _____?

HVALA NA UČEŠĆU!!!

5. UPITNIK ZA ISPITIVANJA UČINKA MERE – KONTROLNA GRUPA

UPITNIK ZA KONTROLNU GRUPU Broj upitnika _____

Dobar dan. Moje ime je _____ (ime anketara) i zovem iz Fonda za razvoj ekonomske nauke Ekonomskog fakulteta u Beogradu. Sprovodimo istraživanje u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje.

Želeo/la bih da vam postavim nekoliko pitanja u vezi sa Vašim statusom na tržištu rada. Cilj ove ankete je da se poboljšaju programi koje NSZ organizuje. **Vaši odgovori su anonimni i biće korišćeni samo u svrhu istraživanja.** Molimo Vas da **iskreno** odgovarate na pitanja.

Kontrolna pitanja

1. **U 2013. godini bili ste registrovani kao nezaposleni kod NSZ. To ne znači nužno da niste imali nikakav posao, niti da ste aktivno tražili posao. Po Vašem sećanju, u prvoj polovini 2013. godine Vi ste PRETEŽNO – UGLAVNOM**

(moguće je dati više odgovora):

1. Radili po ugovoru o delu, preko omladinske zadruga i sl./radili neprijavljeno kod privatnog poslodavca?
2. Radili u porodičnom domaćinstvu/biznisu?
3. Tražili ili očekivali da dobijete stalan posao?
4. Tražili bilo kakav posao?
5. Bili na školovanju/obuci?
6. Niste tražili posao jer niste bili zainteresovani ili ste bili sprečeni da radite?

2. **Da li ste 2013. imali informaciju da postoji Program...?**

1. Da
2. Ne

3. **DA li vam je tokom 2013. bio ponuđeno da učestvujete ili da se prijavite za Program....?**

1. Da
2. Ne

Kratak opis Programa...

4. **Da ste znali za Program..., da li možete da kažete da biste bili u mogućnosti, zainteresovani i spremni da učestvujete u njemu?**

1. Da
2. Ne

Idi na pitanja A

A LIČNI PODACI

20. Pol

1. Muški
2. Ženski

21. Datum rođenja ____ dan ____ mesec _____ godina

22. Bračni status

1. Udata/oženjen/živi u vanbračnoj zajednici
2. Neudata/neoženjen (*preći na pitanje 5*)
3. Udovac/udovica (*preći na pitanje 5*)
4. Razveden/razvedena (*preći na pitanje 5*)

23. Koji je status Vašeg supruga/supruge/partnera na tržištu rada?

1. Zaposlen, samozaposlen ili vlasnik preduzeća/firme
2. Nema posao, ali traži posao i spreman/spremna je da počne da radi
3. Nema i ne traži posao i ne nalazi se na obrazovanju
4. Ide u školu/na fakultet

24. Da li imate decu?

1. Da
2. Ne (*idi na pitanje 8*)

25. Koliko dece imate? _____

26. Koji je uzrast Vašeg najmlađeg deteta? _____

27. Najviše završena škola do početka 2013. godine:

1. Bez obrazovanja
2. Do 4. razreda osnovne škole
3. 5. do 7. razreda osnovne škole
4. Osnovna škola
5. Srednja stručna škola, 3 godine
6. Srednja stručna škola, 4 godine
7. Gimnazija
8. Viša škola ili fakultet

28. Koje godine ste završili školu/fakultet? _____godine.

29. Nacionalna pripadnost

1. Srpska
2. Romska
3. Druga _____ (koja?)
4. Ne želi da se izjasni

30. Da li imate status (moguće je više od jednog ponuđenog odgovora ili nijedan)

1. Izbeglice	1. DA	2. NE
2. Interno raseljenog lica	1. DA	2. NE
3. Osobe sa invaliditetom	1. DA	2. NE

31. Ukupan broj članova domaćinstva _____, od čega:

1. Broj dece do 15 godina u domaćinstvu _____
2. Broj zaposlenih članova domaćinstva, starih između 15 i 64 godine _____
3. Broj članova domaćinstva koji ne rade, starih između 15 i 64 godine _____
4. Broj lica starijih od 64 godine u domaćinstvu _____

32. Stanarski status Vašeg domaćinstva:

1. Vlasništvo nad stambenim prostorom, bez kredita/hipoteka
2. Vlasništvo nad stambenim prostorom pod kreditom/hipotekom
3. Podstanari/plaćanje stanarine
4. Stanar koji ne plaća rentu

33. Veličina stambenog prostora u kom živite: _____ (upisati broj kvadratnih metara)

34. Mesto stanovanja

1. Grad
2. Prigradsko naselje
3. Selo

35. U kojoj opštini živite? _____ (šifra opštine) _____ (popunjava statistika)

36. Koliko iznosi mesečni prihod u Vašem domaćinstvu (prosečno, u poslednjih šest meseci)?

_____ (u dinarima) Ne zna/ne želi da kaže

37. Kako ocenjujete finansijsku situaciju u Vašem domaćinstvu pre 2013. godine?

1. Veoma dobra
2. Dobra
3. „Osrednja“, prosečno
4. Loše
5. Veoma loše
6. Ne zna

38. U poređenju sa situacijom od pre 2013. godine, kako biste ocenili trenutnu finansijsku situaciju u Vašem domaćinstvu?

1. Mnogo bolja
2. Bolja
3. Ista
4. Gora
5. Mnogo gora

39. Da li ste učestvovali u nekom od programa NSZ?

1. Da (*idi na pitanje 20*)
2. Ne (Idi na B)

40. Koji program je u pitanju i kada ste u njemu učestvovali? _____ (završava se razgovor)!

B. RADNO ISKUSTVO I TRAŽENJE POSLA PRE 2013. GODINE

14. Da li ste ikada radili bilo kakav posao (jednokratno, povremeni, sezonski ili na zamenu) do početka 2013. godine?

- a. Da
- b. Ne

(idi na pitanje 11)

15. Koliko je Vaše ukupno radno iskustvo do početka 2013. godine (na svim poslovima)?
_____ meseci _____ godina

16. Kojeg meseca i godine ste prestali da radite na poslednjem poslu pre 2013. godine?
_____ meseca _____ godine.

17. Koji je bio profesionalni status na tom poslu?

- a. Zaposleni radnik
- b. Preduzetnik/vlasnik radnje/preduzeća

(idi na pitanje 10)

18. Da li ste taj posao radili

- a. Na osnovu pismenog ugovora o zaposlenju?
- b. Bez pismenog ugovora o zaposlenju?

(idi na pitanje 7)

19. Da li ste taj ugovor potpisali

- a. na neodređeno vreme
- b. na određeno vreme (godinu dana)
- c. za konkretan posao koji treba obaviti (povremeni ili sezonski posao)
- d. neka druga vrsta ugovora (koja?) _____

20. Razlog prestanka sa radom na tom poslu:

- a. Posao je bio privremenog ili sezonskog karaktera
- b. Vratio/la sam se na školovanje/krenuo/la na obuku
- c. Otpušten sam, zbog
- d. Napustio sam posao zbog
- e. Nešto drugo, šta? _____

(idi na pitanje 10)

(idi na pitanje 10)

(idi na pitanje 9)

21. Zbog čega ste otpušteni?

(idi na pitanje 10)

- a. Nedostatka posla/viška zaposlenih
- b. Neadekvatnih veština za obavljanje posla
- c. Nisam imao/imala radnog iskustva
- d. Nešto drugo, šta? _____

22. Zbog čega ste napustili posao?

- a. Niske plate
- b. Loših uslova za rad
- c. Porodičnih obaveza (čuvanje dece, starih osoba)
- d. Posao je bio predaleko
- e. Nešto drugo, šta? _____

23. Koliko je iznosila Vaša zarada na tom poslu? _____
mesečno/nedeljno/dnevno

(zaokružiti)
(preći na pitanja iz grupe C)

24. Da li ste tražili posao pre 2013. godine?

- a. Da
- b. Ne

(idi na pitanje 13)

25. Prema Vašem mišljenju, šta je bila najveća prepreka (najznačajniji razlog) zbog koje niste imali posao do početka 2013. godine? (moguće više odgovora)

- a. Nisam imao/la adekvatan nivo obrazovanja
- b. Nisam imao/la dovoljno radnog iskustva
- c. Smatrali su da sam previše mlad/a
- d. Nije bilo dostupnih poslova
- e. Poslovi koji su bili dostupni su bili loše plaćeni
- f. Poslovi koji su bili dostupni su bili imali loše uslove na radu
- g. Našao sam posao, ali nisam mogao da počnem sa radom u tom trenutku
- h. Nešto drugo, šta? _____

(idi na pitanja iz grupe C)

26. Zbog čega niste tražili posao pre 2013. godine?

- a. Očekivali ste da se vratite na prethodni posao (privremeno otpušteni)
- b. Vaša bolest ili nesposobnost
- c. Briga o deci ili o odraslim nesposobnim licima
- d. Školovanje ili obuka
- e. Izgubili ste nadu u mogućnost nalaženja posla
- f. Nešto drugo, šta? _____

(idi na pitanja iz grupe C)

D STATUS NA TRŽIŠTU RADA

8. **Da li ste u toku prethodne sedmice obavljali bilo kakav posao za platu ili profit (u gotovini, robi ili uslugama) u trajanju od najmanje jednog sata (uključujući i rad na porodičnom imanju/preduzeću), čak iako u toku posmatrane sedmice nisu ostvareni prihodi ili ništa nije proizvedeno?**
- a. Da (idi na grupu pitanja E)
 - b. Ne
9. **Da li imate takav posao, ali sa kojeg ste bili odsutni u toku prethodne nedelje, a na koji nameravate da se vratite?**
- a. Da (idi na pitanje 6)
 - b. Ne
10. **Da li ste u toku prethodne sedmice obavljali neki neplaćeni posao (u preduzeću, u okviru profesionalne prakse ili na poljoprivrednom imanju koje je u vlasništvu nekog od članova vaše porodice, a na kojem on/a (vlasnik/vlasnica) ostvaruje platu ili profit čak iako ništa nije zarađeno/proizvedeno)?**
- a. Da (idi na grupu pitanja E)
 - b. Ne
11. **Da li imate takav posao, ali sa kojeg ste bili odsutni u toku prethodne nedelje, a na koji nameravate da se vratite?**
- a. Da (idi na pitanje 6)
 - b. Ne
12. **Da li ste u toku prethodne sedmice bili angažovani u poljoprivrednoj proizvodnji ili se bavili lovom, ribolovom, sakupljanjem puževa, pečuraka, ogreva ili nekim sličnim poslom, bez obzira na to da li je rezultirao profitom?**
- a. Da (idi na grupu pitanja E)
 - b. Ne (idi na grupu pitanja F)
13. **Ukupno trajanje odsustva (vreme od poslednjeg dana kada ste radili do planiranog povratka na posao)**
- a. Tri meseca ili kraće (idi na grupu pitanja E)
 - b. Duže od tri meseca
 - c. Nemate nameru da se vratite na posao (idi na grupu pitanja F)
14. **Koliko iznosi Vaša ukupna mesečna neto zarada koju primete tokom odsustva sa posla?**
- a. Ne primam zaradu (idi na grupu pitanja F)
 - b. Primam manje od 50% zarade (idi na grupu pitanja F)
 - c. Primam 50% zarade ili više (idi na grupu pitanja E)

E PITANJA ZA ZAPOSLENE I SAMOZAPOSLENE

14. Koliko ste ukupno radili na svim poslovima (uključujući i ovaj koji trenutno obavljate) od početka 2014. godine?

_____ meseci

_____ godina (ako je manje od jedne godine, upisati 0)

15. Kada ste počeli da radite na poslu koji trenutno obavljate?

_____ mesec (ako lice ne zna mesec, upisati 99)

_____ godina (ako lice ne zna godinu, upisati 999)

16. Oblik svojine u kom obavljate trenutni posao:

1. Državna – javna
2. Privatna – registrovana
3. Privatna – neregistrovana
4. Ostalo

17. Koji je Vaš profesionalni status na tom poslu?

1. Zaposleni radnik
2. Preduzetnik/vlasnik radnje/preduzeća
3. Neplaćeni pomažući član domaćinstva

18. Da li na tom poslu radite:

1. Sa punim radnim vremenom?
2. Nepunim radnim vremenom (upisati broj radnih sati _____)?
3. Više od punog radnog vremena (upisati broj radnih sati _____)?

19. Da li na tom poslu radite:

1. Na osnovu pismenog ugovora o zaposlenju?
2. Bez pismenog ugovora o zaposlenju?

20. Na koji vremenski period ste taj ugovor potpisali?

1. Na neodređeno vreme
2. Na određeno vreme (godinu dana)
3. Za konkretan posao koji treba obaviti (povremeni ili sezonski posao)
4. Neka druga vrsta ugovora? Koja? _____

21. Koliko iznosi Vaša zarada na tom poslu? _____

mesečno/nedeljno/dnevno

(zaokružiti)

22. Da li obavljate još neki dodatni posao pored ovog osnovnog posla?

1. Da
2. Ne (preći na pitanje 12)

23. Koliko iznosi Vaša zarada na tom dodatnom poslu? _____

mesečno/nedeljno/dnevno

(zaokružiti)

24. Koliko sati uobičajeno radite na svim poslovima u okviru jedne sedmice?

25. Da li smatrate da su Vaši izgledi za zapošljavanje danas u odnosu na period pre 2013. godine:

1. Bolji?
2. Isti?
3. Lošiji?

Idi na pitanja F
Idi na pitanja F

26. Šta je najviše doprinelo poboljšanju Vaših izgleda za zapošljavanje?

1. _____

Idi na pitanja F

F PITANJA ZA NEZAPOSLENE I NEAKTIVNE (UKLJUČUJUĆI I ONE KOJI SE NALAZE NA OBRAZOVANJU ILI OBUCI)

29. **Da li ste obavljali neki posao od početka 2013. godine do danas?**

1. Da
2. Ne (idi na pitanje 16)

30. **Koliko ste ukupno radili (na svim poslovima) od početka 2014. godine od danas?**

_____ meseci (ako lice ne zna mesec, upisati 99)
_____ godina (ako je manje od jedne godine, upisati 0)

31. **Kojeg meseca i godine ste prestali da radite na poslednjem plaćenom poslu?**

_____ meseca (ako lice ne zna kog meseca, upisati 99)

_____ godine

32. **Oblik svojine u kojem ste radili:**

1. Državna – javna
2. Privatna – registrovana
3. Privatna – neregistrovana
4. Ostalo

33. **Koji je bio profesionalni status na tom poslu?**

1. Zaposleni radnik
2. Preduzetnik/vlasnik radnje/preduzeća *(idi na pitanje 11)*
3. Neplaćeni pomažuci član domaćinstva *(idi na pitanje 11)*

34. **Da li ste taj posao radili:**

1. Na osnovu pismenog ugovora o zaposlenju?
2. Bez pismenog ugovora o zaposlenju? *(idi na pitanje 8)*

35. **Da li ste taj ugovor potpisali**

1. na neodređeno vreme
2. na određeno vreme (do godinu dana)
3. za konkretan posao koji treba obaviti (povremeni ili sezonski posao)
4. neka druga vrsta ugovora (koja?) _____

36. **Zbog čega ste prestali sa radom na tom poslu?**

1. Bio sam otpušten
2. Napustio sam posao *(idi na pitanje 10)*

37. **Zbog čega ste bili otpušteni?**

1. Nedostatka posla/viška zaposlenih
2. Neadekvatnih veština za obavljanje posla
3. Nisam imao/imala radnog iskustva
4. Nešto drugo, šta? _____ *(idi na pitanje 11)*

38. Zbog čega ste napustili posao?

1. Niske plate
2. Loših uslova za rad
3. Porodičnih obaveza (čuvanje dece, starih osoba)
4. Nešto drugo, šta? _____

39. Koliko je iznosila Vaša zarada na tom poslu? _____ mesečno/nedeljno/dnevno
(zaokružiti)

40. Koliko dugo ste radili na tom poslu? _____ meseci (ako lice ne zna broj meseci upisati 99)
_____ godina

41. Da li ste u poslednje četiri sedmice tražili posao?

1. Da *(idi na pitanje 16)*
2. Ne

42. Da li ste možda već našli posao na kom treba da počnete da radite?

1. Da
2. Ne *(idi na pitanje 18)*

43. Kada treba da počnete da radite na tom poslu?

1. U roku od tri meseca
2. U roku dužem od tri meseca *(idi na pitanje 20)*

44. Kako ste tražili posao? (moguće više odgovora)

1. Preko Nacionalne službe za zapošljavanje
2. Preko privatne agencije za zapošljavanje
3. Direktnim obraćanjem poslodavcu
4. Preko prijatelja, rođaka, sindikata i dr.
5. Preko oglasa (davanjem oglasa ili javljanjem na oglase u novinama ili na internetu)
6. Proučavali ste oglase u novinama, časopisima ili na internetu
7. Polagali ste test, bili ste na razgovoru ili na ispitivanju
8. Čekali ste rezultate prijave za posao koju ste ranije poslali
9. Čekali ste poziv od Nacionalne službe za zapošljavanje
10. Čekali ste rezultate konkursa u nekoj javnoj instituciji
11. Na neki drugi način

45. Koliko dugo tražite posao? _____ meseci _____ godina *(idi na pitanje 20)*

46. Razlog zbog kog niste tražili posao:

1. Očekujete da se vratite na prethodni posao (privremeno otpušteni)
2. Vaša bolest ili nesposobnost
3. Briga o deci ili o odraslim nesposobnim licima
4. Nalazim se na školovanju ili obuci
5. Izgubili ste nadu u mogućnost nalaženja posla
6. Nešto drugo, šta? _____

47. Iako ne tražite posao da li biste želeli da radite?

1. Da
2. Ne

48. Kada bi Vam posao bio ponuđen, da li bi ste mogli da počnete da radite u naredne dve nedelje?

1. Da *(idi na pitanje 22)*
2. Ne

49. Zbog čega ne biste mogli da počnete sa radom?

1. Nalazim se na školovanju/obuci
2. Vaša bolest ili nesposobnost
3. Briga o deci ili o odraslim nesposobnim licima
4. Nešto drugo, šta? _____

50. Da li se trenutno nalazite na obrazovanju ili obuci?

1. Da
2. Ne *(idi na pitanje 25)*

51. Za koliko očekujete da ćete završiti školovanje/obuku? _____ meseci _____ godina

52. Kakvi su Vaši planovi nakon završetka školovanja?

1. Nastavljam školovanje
2. Tražiću posao
3. Već sam našao/našla posao na kom ću raditi
4. Započecu sopstveni posao
5. Ostaću kod kuće (porodične obaveze)
6. Ne znam
7. Nešto drugo? Šta? _____

53. Iako ne radite, da li smatrate da su Vaši izgledi za zapošljavanje danas u odnosu na period pre 2013. godine:

1. Bolji?
2. Isti? *(idi na pitanje 27)*
3. Lošiji? *(idi na pitanje 27)*

54. Šta je najviše doprinelo poboljšanju Vaših izgleda za zapošljavanje?

1. _____

55. Prema Vašem mišljenju, šta je najveća prepreka zbog koje danas ne možete da nađete posao? (moguće više odgovora)

1. Nemam adekvatan nivo obrazovanja
2. Nisam dovoljno radnog iskustva
3. Previše sam mlad/a
4. Poslovi koji su dostupni su loše plaćeni

5. Poslovi koji su dostupni imaju loše uslove na radu
6. Našao sam posao, ali nisam mogao da počnem sa radom u tom trenutku
7. Nešto drugo, šta? _____

56. Ako bi Vam neko ponudio posao u nekoj drugoj opštini, da li biste pristali da radite?

1. Da
2. Ne

H SUBJEKTIVNI STATUS NA TRŽIŠTU RADA

2. Šta od sledećeg najbolje opisuje Vaš trenutni status na tržištu rada:

1. Zaposlen kod poslodavca
2. Povremeno radim poslove za različite poslodavce
3. Samozaposlen/vlasnik preduzeća/firme
4. Radim na otpočinjanju sopstvenog posla
5. Nemam posao, ali tražim posao i spreman sam da počnem da radim
6. Nemam i ne tražim posao
7. Idem u školu/na fakultet
8. Idem na obuku (kurs stranog jezika, rad na računaru, za kozmetičare, kuvare, krojače, itd.)
9. Nešto drugo? Šta _____?

HVALA NA UČEŠĆU!!!

6. ANALIZA NETO UČINKA MERA STRUČNA PRAKSA I STICANJE PRAKTIČNIH ZNANJA – TABELE

Tabela A8.1. Sociodemografske karakteristike tretirane i kontrolne grupe (poređenje srednjih vrednosti): program *Stručna praksa*

Sociodemografske karakteristike	Ukupno		Tretirana grupa		Kontrolna grupa		Značaj		
	obs.	srednja vrednost	obs.	srednja vrednost	obs.	srednja vrednost	t-test	p-vrednost	
Starost	245	28,755	160	28,625	85	29	1.160	0,247	
Pol muški (=1)	245	0,533	160	0,516	85	0,565	0.728	0,467	
U braku (=1)	244	0,312	160	0,319	84	0,298	-0.337	0,736	
Zaposlenost partnera (=1)	76	0,697	52	0,673	24	0,750	0.672	0,504	
Ima dete (=1)	245	0,196	160	0,188	85	0,212	0.454	0,650	
# Broj dece	245	0,245	160	0,219	85	0,294	0.932	0,177	*
# Starost najmlađeg deteta	34	1,341	29	1,172	15	1,667	0.963	0,341	
Obrazovanje (nivo)*	245	7,771	160	7,756	85	7,800	0.4957	0,621	
Obrazovanje: stručno 3/4 god. (=1)	245	0,098	160	0,106	85	0,082	-0.597	0,551	
Obrazovanje: srednjoškolsko – gimnazija (=1)	245	0,037	160	0,044	85	0,024	-0.798	0,425	
Obrazovanje: viša škola., fakultet ili master (=1)	245	0,865	160	0,850	85	0,894	0.961	0,338	
Nacionalnost – srpska (=1)	180	0,922	119	0,924	61	0,918	-0.149	0,881	
# Članovi domaćinstva	240	3,413	157	3,408	83	3,422	0.077	0,939	
# Deca ispod 15	240	0,283	157	0,255	83	0,337	0.976	0,331	
# Zaposleni članovi domaćinstva 15-64	240	1,596	157	1,561	83	1,663	0.752	0,453	
# Nezaposleni članovi domaćinstva 15-64	240	1,175	157	1,267	83	1	-1.997	0,047	**
# Članovi domaćinstva u penziji	240	0,367	157	0,338	83	0,422	0.926	0,356	
Status vlasništva stambenog prostora – vlasnik (=1)	230	0,817	151	0,828	79	0,797	-0.564	0,574	
Veličina stambenog prostora u m2	110	76,982	84	77,024	26	76,846	-0.020	0,984	
Mesto prebivališta urbano (=1)	244	0,782	160	0,812	84	0,726	-1.555	0,121	
Sa radnim iskustvom, pre 2013. (=1)	245	0,555	160	0,475	85	0,706	3.535	0,000	***

# Radno iskustvo od završetka programa/od 2014. (u mesecima)	170	18,912	107	17,720	63	20,937	2.213	0,028	**
Rad bez ugovora, pre 2013. (=1)	125	0,472	71	0,493	54	0,444	-0.534	0,594	
U potrazi za poslom pre 2013. (=1)	119	0,647	93	0,710	26	0,423	-2.767	0,007	***
Plata na poslu pre 2013.	105	27.900	59	23.313,56	46	33.782,61	2,799	0,006	***
Varijable ishoda									
Zaposlen/a (=1)	245	0,698	160	0,675	85	0,742	1,072	0,285	
Zaposlen/a, u bilo koje vreme od 2013. (=1)	245	0,861	160	0,825	85	0,929	1,886	0,024	**
Nezaposlen/a (=1)	245	0,183	160	0,212	85	0,129	-1,600	0,111	
Neaktivan/a (=1)	245	0,118	160	0,112	85	0,129	0,389	0,697	
Prosečna neto plata	115	31.291,33	81	30.370,4	34	33.485,3	1,160	0,249	
Finansijska situacija pre 2013. (procena) †**	245	3,179	160	3,150	85	3,235	0,731	0,466	
Trenutna finansijska situacija u poređenju sa periodom pre 2013. (procena) ††***	245	3,086	160	3,144	85	2,977	-1,426	0,155	
Bolja finansijska situacija pre 2013. (procena) – binarno****	245	0,192	160	0,206	85	0,165	-0,784	0,434	
Bolja trenutna finansijska situacija u poređenju sa periodom pre 2013. (procena) – binarno †****	245	0,267	160	0,237	85	0,329	1,545	0,124	
Prilike za pronalaženje posla – nezaposleni i neaktivni*****	70	2,043	49	2,082	21	1,952	-0,675	0,502	
Prilike za pronalaženje posla - ukupno ††*****	245	1,800	160	1,706	85	1,976	2,587	0,010	***

Napomene:

† χ^2 – test

‡ Subjektivna procena trenutne finansijske situacije u poređenju sa situacijom pre 2013.

* 1 = Bez obrazovanja, 2 = Do 4. razreda osnovne škole, 3 = Od 5. do 7. razreda osnovne škole, 4 = Osnovna škola, 5 = Srednja stručna škola, 3 godine, 6 = Srednja stručna škola, 4 godine, 7 = Gimnazija, 8 = Viša škola ili fakultet.

** 1 = Veoma dobro, 2 = Dobra, 3 = Osrednja, prosečna, 4 = Loše, 5 = Veoma loše, 6 = Ne zna.

*** 1 = Mnogo bolja, 2 = Bolja, 3 = Ista, 4 = Gora, 5 = Mnogo gora.

**** Umesto korišćenja skale od 3 ili 5 poena za subjektivno blagostanje alternativno smo definisali veštačke varijable. Veštačkim varijablama dodeljena je vrednost *jedan* ako je ispitanik odgovorio da se njegova finansijska situacija (prilike da pronađu posao) dosta ili malo popravila, a

vrednost *nula* u ostalim slučajevima. Na ovaj način poredi se procentualni udeo pojedinaca koji **ocenjuju da im se lična finansijska situacija donekle popravila** nakon učestvovanja u programu/periodu pre 2013. godine, ali se nalazi ne razlikuju od navedenih u Tabeli.

***** 1 = Bolji, 2 = Isti, 3 = Lošiji

Statistički značajna razlika na nivou od 99 procenata: ***

Statistički značajna razlika na nivou od 95 procenata: **

Statistički značajna razlika na nivou od 90 procenata: *

Tabela A8.2. Sociodemografske karakteristike tretirane i kontrolne grupe (poređenje srednjih vrednosti): program *Sticanje praktičnih znanja*

Sociodemografske karakteristike	Ukupno		Tretirana grupa		Kontrolna grupa		Značaj		
	obs.	srednja vrednost	obs.	srednja vrednost	obs.	srednja vrednost	t-test	p-vrednost	
Starost	33	27,970	19	28,714	14	27,421	1,160	0,247	
Pol muški (=1)	33	0,606	19	0,579	14	0,643	0,360	0,721	
U braku (=1)	33	0,667	19	0,684	14	0,643	-0,241	0,811	
Zaposlenost partnera (=1)	22	0,318	13	0,308	9	0,333	0,121	0,905	
Ima dete (=1)	33	0,582	19	0,632	14	0,500	-0,739	0,465	
# Broj dece	33	1,121	19	1,105	14	1,143	0,082	0,935	
# Starost najmlađeg deteta	19	4,263	12	4,667	7	3,571	-0,688	0,501	
Obrazovanje (nivo)*	33	4,364	19	4,421	14	4,286	-0,544	0,591	
Obrazovanje: stručno (5 do 8 godina osnovne škole) (=1)	33	0,637	19	0,632	14	0,643	0,064	0,949	
Obrazovanje: stručno (3/4 god.) (=1)	33	0,363	19	0,368	14	0,357	-0,064	0,949	
Nacionalnost – srpska (=1)	9	0,778	6	0,833	3	0,667	-0,509	0,626	
# Članovi domaćinstva	33	4,606	19	4,894	14	4,214	-0,990	0,330	
# Deca ispod 15	33	1,212	19	1,263	14	1,143	-0,259	0,800	
# Zaposleni članovi domaćinstva 15-64	33	1,242	19	1,421	14	1	-1,165	0,255	
# Nezaposleni članovi domaćinstva 15-64	33	1,727	19	1,632	14	1,857	0,420	0,678	
Status vlasništva stambenog prostora – vlasnik (=1)	33	0,545	19	0,579	14	0,500	-0,437	0,665	
Veličina stambenog prostora u m2	1		1		/				
Mesto prebivališta urbano (=1)	33	0,485	19	0,474	14	0,500	-1,555	0,121	
Sa radnim iskustvom, pre 2013. (=1)	33	0,697	19	0,632	14	0,786	0,936	0,357	
# Radno iskustvo od završetka programa/od 2014. (u mesecima)	18	27,111	12	28,917	6	23,500	-1,026	0,320	
Rad bez ugovora, pre	18	0,389	8	0,375	10	0,400	0,102	0,920	

2013. (=1)									
U potrazi za poslom pre 2013. (=1)	10	0,800	7	0,857	3	0,666	-0,525	0,639	
Plata na poslu pre 2013.	18	22.833,334	11	21.090,91	7	25.571,43	1,029	0,319	
Varijable ishoda									
Zaposlen/a (=1)	33	0,515	19	0,631	14	0,357	-1,57	0,127	
Zaposlen/a, u bilo koje vreme od 2013. (=1)	33	0,636	19	0,684	14	0,571	-0,649	0,521	
Nezaposlen/a (=1)	33	0,333	19	0,315	14	0,357	0,242	0,811	
Neaktivan/a (=1)	33	0,152	19	0,053	14	0,286	1,889	0,068	*
Prosečna neto plata	16	27.812,50	11	25.636,36	5	32.600,00	1,934	0,074	*
Finansijska situacija pre 2013. (procena) †**	33	3,393	19	3,368	14	3,428	0,147	0,884	
Trenutna finansijska situacija u poređenju sa periodom pre 2013. (procena) ††***	33	3,333	19	3,210	14	3,500	0,961	0,344	
Bolja finansijska situacija pre 2013. (procena) – binarno****	33	0,212	19	0,158	14	0,286	0,871	0,390	
Bolja trenutna finansijska situacija u poređenju sa periodom pre 2013. (procena) – binarno †****	33	0,182	19	0,211	14	0,143	-0,485	0,631	
Prilike za pronalaženje posla – nezaposleni i neaktivni*****	15	2,120	7	1,8571	8	2,5	1,7103	0,111	
Prilike za pronalaženje posla - ukupno ††*****	33	1,940	19	1,632	14	2,357	3,106	0,004	***

Napomene:

† χ^2 – test

‡ Subjektivna procena trenutne finansijske situacije u poređenju sa situacijom pre 2013.

* 1 = Bez obrazovanja, 2 = Do 4. razreda osnovne škole, 3 = Od 5. do 7. razreda osnovne škole, 4 = Osnovna škola, 5 = Srednja stručna škola, 3 godine, 6 = Srednja stručna škola, 4 godine, 7 = Gimnazija, 8 = Viša škola ili fakultet.

** 1 = Veoma dobro, 2 = Dobra, 3 = Osrednja, prosečna, 4 = Loše, 5 = Veoma loše, 6 = Ne zna.

*** 1 = Mnogo bolja, 2 = Bolja, 3 = Ista, 4 = Gora, 5 = Mnogo gora.

**** Umesto korišćenja skale od 3 ili 5 poena za subjektivno blagostanje alternativno smo definisali veštačke varijable. Veštačkim varijablama dodeljena je vrednost *jedan* ako je ispitanik odgovorio da se njegova finansijska situacija (prilike da pronađu posao) dosta ili malo popravila, a vrednost *nula* u ostalim slučajevima. Na ovaj način poredi se procentualni udeo pojedinaca koji **ocenjuju da im se lična finansijska situacija donekle popravila** nakon učestvovanja u programu/periodu pre 2013. godine, ali se nalazi ne razlikuju od navedenih u Tabeli.

***** 1 = Bolji, 2 = Isti, 3 = Lošiji

Statistički značajna razlika na nivou od 99 procenata: ***
Statistički značajna razlika na nivou od 95 procenata: **
Statistički značajna razlika na nivou od 90 procenata: *

7. VODIČ ZA FOKUS GRUPE SA POSLODAVCIMA: ISPITIVANJE STAVA PREMA PROGRAMU STICANJE PRAKTIČNIH ZNANJA

- Kakva je saradnja sa NSZ?
- Kako su informisani o programu?
- Da li smatraju da znaju osobenosti te mere? Koji su uslovi, šta se dobija, koje obaveze? (posebno za one koji su bili nezainteresovani)
- Hajde da rezimiramo... (pružiti priliku poslodavcima da predstave meru)
- Šta je korisnike privuklo meri? Zašto su se odlučili za nju?
- Da li i drugi prepoznaju navedeno kao dobru stranu mere?
- Da li postoji još nešto u vezi sa programom što je poslodavcima privlačno?
- A šta su loše strane mere? Zašto im nije bila zanimljiva ako su imali potrebu za radnikom iz te kategorije? Kako su se korisnici mere izborili sa tim problemom, šta je prevagnulo da zanemare navedene probleme?
- Šta bi bilo neophodno da se izmeni da bi i oni koristili meru ili da bi korisnici bili još zadovoljniji?

8. SPISAK UČESNIKA FOKUS GRUPE SA POSLODAVCIMA NA TEMU STAVA PREMA MERI STICANJE PRAKTIČNIH ZNANJA

Učesnici fokus grupe održane u Beogradu 8. juna 2016. godine su bili:

1. TREĆE DOBA
2. LAB PROVA DOO (dva predstavnika firmi iz ove kooperative)
3. KRUNA Dom za smeštaj starih lica
4. DENIS IN DENTE Stomatološka ordinacija

9. PREGLED SVIH PROJEKATA PODRŽANIH OD STRANE MOS 2014. I 2015. GODINE

2014																			
R b	Udruženje/ Grad koji je sprovodio meru	Lokacija	Tip mere	Period realizacije	Opis mere	Ciljna grupa	Naknada praktikanata (me sečno)	Broj učesnika	Žena	Zaposleno	Samozaposleno	Procenat zaposlenih učesnika	Ukupni troškovi	Troškovi projektnih aktivnosti	Troškovi po korisniku	Troškovi po zaposlenom	Procenat utrošenih sredstava u odnosu na ukupno utrošena sredstva MOS po osnovu projekata	Prilagođen procenat utrošenih sredstava u odnosu na ukupno utrošena sredstva MOS po osnovu projekata	Procenat zaposlenih u odnosu na ukupan broj zaposlenih lica koja su se zaposlila zahvaljujući projekta MOS
1	Udruženje žena <i>Etno forum Svrlijig</i>	Svrlijig	Obuka za aktivno traženje posla	01.11.2014-31.12.2014.	Putem interaktivnih radionica mlade osobe oštećenog sluha informisane su o mogućnostima za angažovanje u civilnom društvu i povećan im je nivo znanja o projektnom menadžmentu.	Osobe sa oštećenim sluhom	Ne	20	*	2	1	15,00 %	354.556	140.000	17.728	118.185	1,27%	1,30%	1,69%
2	Udruženje <i>Plenum</i>	Novi Varoš	Obuka za tržište rada	01.11.2014-20.01.2015.	Teorijska i praktična obuka za zanimanje zavarivač koja je održana u institutu „Goša“ u trajanju od 35 dana.	Dugoročno nezaposlene mlade osobe	Ne	4	0	2	0	50,00 %	818.000	798.000	204.500	409.000	2,93%	3,01%	1,13%

3	Udruženje Na pola puta	Pančevo	Obuka za tržište rada	01.11.2014-31.12.2014.	Obuka za proizvodnju kartonske galanterije na mašini rolštanca koja je održana u okviru institucije.	Osobe sa intelektualnim teškoćama	Ne	10	5	4	0	40,00%	399.853	274.000	39.985	99.963	1,43%	1,47%	2,26%
4	Udruženje Vizija Pirot	Pirot	Stručna praksa	01.11.2014-31.12.2014.	Projekat se sastojao iz dva dela. Prvi deo je podrazumevao obavljanje stručne prakse za 10 mladih nezaposlenih ljudi različitih struka kod 4 poslodavca. Drugi deo projekta je sadržao obuku iz preduzetništva koju je, pored 10 mladih koji su obavljali stručnu praksu, pohađalo još 12 mladih nezaposlenih ljudi (ukupno 22). Za razliku od radne prakse koja je obavljena u preduzećima, obuka je održana u instituciji.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	10	*	2	0	9,09%	562.280	333.250	56.228	281.140	2,01%	2,07%	1,13%
			Obuka za preduzetništvo					22											
5	Klub za osnaživanje mladih 018	Niš	Obuka za preduzetništvo	01.11.2014-31.01.2015.	Obuka mladih iz Niša o tome kako da pokrenu sopstveni biznis i kako da iskoriste mogućnosti programa „Erasmus for Young Entrepreneurs“. Nakon završetka obuke koja je održana u instituciji, 10 polaznika je dobilo podršku za pokretanje sopstvene firme.	Nezaposlene mlade osobe	10.000 (neto) kao podrška za pokretanje sopstvene	24	*	0	10	41,67%	462.431	369.711	19.268	46.243	1,65%	1,70%	5,65%

							firm e													
6	<i>Pokret za evropski razvoj obrazovanja</i>	Beograd	Obuka za tržište rada	01.11.2014-31.12.2014.	50 mladih osoba je prošlo trodnevnu obuku za zapošljavanje koja je održana u instituciji i koja se sastojala od radionica za sticanje veština neophodnih za snalaženje u radnom okruženju i ophođenje prema klijentima. Nakon obuke, sprovedeno je dalje testiranje i dubinski intervjui posle čega je 5 najboljih zaposleno u 3 partnerske kompanije.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	50	*	5	0	10,00%	619.042	418.921	12.381	123.808	2,22%	2,28%	2,82%	
7	<i>Bečejsko udruženje mladih</i>	Bečej	Obuka za aktivno traženje posla i obuka za preduzetništvo	01.11.2014-31.12.2014.	Sprovedene su po dve obuke unutar institucija u Bečeju i Srbobranu na srpskom i mađarskom i to za: aktivno traženje posla, komunikacije i javni nastup, kao i pokretanje sopstvenog biznisa, nakon čega su 3 partnerske kompanije zaposlile 3 lica.	Mladi sa teritorije opština Bečej i Srbobran kojim su materinji jezici mađarski i srpski	Ne	263	*	3	0	1,14%	756.648	465.247	2.877	252.216	2,71%	2,78%	1,69%	
8	<i>Evropski pokret u Srbiji - Leskovic</i>	Leskovic	Stručna praksa	01.11.2014-31.01.2015.	Program stručne prakse odvijao se kod 10 poslodavaca uz podršku 20 mentora, pri čemu je svaki od polaznika dobio po 6 sati pripreme obuke i 198 sati stručne prakse, dok su polaznici	Nezaposlene mlade osobe iz Jablaničkog	Ne	20	*	15	11	39,39%	1.220.384	755.634	18.491	46.938	4,37%	4,49%	14,69%	

					preduzetničkog tečaja dobili po 20 sati obuke.	okrug a														
			Obuka za preduzetništvo					46												
9	Organizacija za razvoj i demokratiju Bujanovac	Bujanovac	Obuka za tržište rada	01.11.2014-31.12.2014.	Obuka za rad na računaru i fotokopiraju i obuka o pravima osoba sa invaliditetom prilikom zapošljavanja (održano u instituciji).	Mlade osobe sa invaliditetom	Ne	114	*	1	2	2,63%	99.885	94.885	876	33.295	0,36%	0,37%	1,69%	
10	Građanska čitaonica „Libergraf“	Užice	Stručna praksa	01.11.2014-28.02.2015.	Projekat se sastojao iz dva dela. Prvi deo je podrazumevao pohađanje obuke "Mala škola biznisa", koja se sastojala iz četiri petodnevne obuke za 54 učesnika u okviru institucije sa temama bitnim za uspešno tržišno poslovanje, čiji je cilj bio podsticanje preduzetničkog duha. U drugoj fazi je 47 mladih osoba, koje su prethodno uspešno završile prvi deo projekta, pohađalo program praktične nastave u nekom od preduzeća članova „Opšteg udruženja preduzetnika Užice“.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	47	30	3	0	5,56%	1.105.366	772.339	20.470	368.455	3,96%	4,07%	1,69%	
			Obuka za preduzetništvo					54												
11	Centar za kreativ	Knjaževac	Obuka za tržište	01.11.2014-31.12.2014.	Obuka mladih iz oblasti informaciono-komunikacionih	Nezaposlene	Ne	33	*	4	1	15,15%	815.578	538.578	24.714	163.116	2,92%	3,00%	2,82%	

	vni razvoj - Knjaževac		rada	014.	tehnologija, koja se sastojala iz tri oblasti: a) veb i grafički dizajn, b) veb programiranje i v) internet marketing. Obuka se odvijala u instituciji i u zavisnosti od tipa kursa trajala je po 2, 3 i 15 dana.	mlade osobe													
12	Centar „Novi Svet“	Beograd	Obuka za tržište rada i obuka za preduzetništvo	01.11.2014-31.12.2014.	Projekat je podsticao inkluziju mladih Roma putem osnaživanja za samostalni rad putem obuke za preduzetništvo, IT i visoku tehnologiju. Konkretno obuke su organizovane unutar institucije i odnosile su se na montažu opreme, servisiranje kamera za video nadzor, kreiranje veb portala i elektronsku komunikaciju sa poslovnim partnerima.	Mladi Romi	Ne	30	*	2	0	6,67%	565.300	352.300	18.843	282.650	2,02%	2,08%	1,13%
13	Udruženje SMART	Novi Varoš	Stručna praksa	01.11.2014-25.01.2015.	Projekat se sastojao iz organizovanja stručne obuke u trajanju od 45 dana za 5 mlekarskih tehničara, 2 kuvara i 2 konobara koje su održane kod poslodavaca, nakon čega je 9 mladih osoba koje su prošle obuku pohađalo i stručnu praksu u trajanju od 7 dana.	Nezaposleni mladi iz Zlatiborskog okruga	Ne	9	*	2	0	22,22%	737.410	562.410	81.934	368.705	2,64%	2,71%	1,13%
14	Omladinska	Mladenova	Obuka za tržište	01.11.2014-31.12.2014.	Dvomesечna obuka mladih za zanimanja pekar (20 polaznika-	Nezaposleni	Ne	78	*	16	0	20,51%	1.533.041	1.317.000	19.654	95.815	5,49%	5,64%	9,04%

	Kulturna Organizacija	c	rada i obuka za preduzetništvo	014.	održano kod poslodavca) i zavarivač (20 polaznika-održano kod poslodavca), kao i obuka za mlade koji žele da pokrenu sopstveni biznis (38 polaznika-održano u instituciji) kojima je u prvoj godini istog obezbeđena besplatna pravna i knjigovodstvena pomoć. Među polaznicima je bilo i 11 Roma.	mladi													
15	Proaktiv	Niš	Obuka za poljoprivredno preduzetništvo	01.11.2014-31.01.2015.	Projekat je informisao mlade sa juga Srbije o mogućnostima da pokrenu biznis u ruralnim zajednicama; realizovan je putem sledećih obuka: Održivo domaćinstvo na selu, Marketing u poljoprivredi i Obuka za pisanje biznis plana, koje su održane unutar institucije, nakon čega je organizovano dvodnevno studijsko putovanje i poseta kompanijama koje se bave navedenim delatnostima.	Nezaposleni mladi sa juga Srbije	Ne	20	10			422.080	210.000	21.104		1,51%			
16	Udruženje Aktivizam mladih Ivanjice	Ivanjica	Stručna praksa	01.11.2014-31.12.2014.	Projekat se sastojao iz stručnog i praktičnog osposobljavanja mladih osoba različitih obrazovnih profila za rad u javnom, privatnom i civilnom sektoru kroz program radne prakse koji je održan kod poslodavaca. Praktikanti su bili angažovani 3 radna	Mladi iz opština Ivanjica, Nova Varoš i Raška	5.000 (neto)	150	*	250	16,67%	3.072.976	2.600.550	20.487	122.919	11,00%	11,31%	14,12%	

					dana u nedelji po 4 radna časa.															
17	Udruženje Užički centar za ljudska prava i demokratiju	Užice	Obuka za tržište rada	01.11.2014-28.02.2015.	Obuka najzainteresovanijih mladih osoba sa evidencije NSZ filijala Užice koje su završile III ili IV stepen stručnog obrazovanja (bilo koji mašinski smer) za obavljanje poslova zavarivača. Obuka je sprovedena u institutu „Goša“ za unapred poznatog poslodavca.	Nezaposleni mladi iz Užica i opštine Sevojno	Ne	5	0	5	0	100,00%	2.520.980	2.266.980	504.196	504.196	9,02%	9,28%	2,82%	
18	Udruženje PAAD centar za sociokulturne izuzetnosti	Novi Bečej	Obuka za tržište rada	01.11.2014-31.12.2014.	Projekat se sastojao iz dva dela i obuhvatao je organizovanje prekvalifikacije/dokvalifikacije, odnosno osposobljavanja za rad na poslovima obrade i šivenja kože. Prva faza se odnosila na teorijsku obuku od 10 časova koja je održana u instituciji, nakon čega su u narednih 25 dana polaznici mogli stečena teorijska znanja da primene u fabrici.	Mlade osobe sa evidencije ispostave NSZ Novi Bečej	10.000 (bruto)	20	*	9	0	45,00%	1.045.000	911.000	52.250	116.111	3,74%	3,85%	5,08%	
19	GENIUS-CENTAR ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I RAZVOJ OML	Knjaževac	Stručna praksa	01.11.2014-31.12.2014.	Projekat se sastojao iz stručnog i praktičnog osposobljavanja mladih različitih obrazovnih profila za rad u javnom, privatnom i civilnom sektoru, kroz program radne prakse koji je održan kod poslodavaca. Praktikanti su bili angažovani 3 radna dana u nedelji po 4 časa.	Mladi iz opština Boljevac, Knjaževac i Zaječar	5.000 (neto)	150	*	12	0	8,00%	3.072.320	2.621.550	20.482	256.027	10,99%	11,30%	6,78%	

	ADIN SKE POLI TIKE																			
20	EPIC ENTAR	Vra nje	Obuk a za aktivn o tražen je posla i obuka za predu zetniš tvo	01.11.2 014- 31.12.2 014.	Održane su obuke unutar institucije iz oblasti komunikacije, menadžmenta, preduzetništva i projektnog finansiranja.	Mladi iz opština Bujanovac i Vladin Han	Ne	38	19	0	1	2,63 %	441.4 26	267.00 0	11.6 16	441.4 26	1,58%	1,62%	0,56%	
21	Udruž enje ČUVA RI PRIR ODE- SRBI JA	Gra čac (Vr anj ačk a Ba nja)	Obuk a za tržište rada	01.11.2 014- 28.02.2 015.	U okviru projekta uređen je i otvoren Omladinski klub i održana je obuka za aktiviste Kancelarije za mlade sa ciljem jačanja kapaciteta KZM Vrnjačka Banja (organizovanje raznih obuka za mlade koji će svoje znanje dalje prenositi svojim vršnjacima).	Mladi iz opštine Vrnjačka Banja	Ne	58	37				348.7 91	276.00 0	6.01 4		1,25%			
22	Grad Zrenj anin	Zre nja nin	Obuk a za tržište rada	01.11.2 014- 28.04.2 015.	Obuke za varioce i pomoćne radnika na bušenju i održavanju, kao i obuka za programere organizovane su u partnerskim institucijama (Visoka tehnička škola strukovnih studija iz Zrenjanina, Tehnička škola iz Zrenjanina i Tehnički fakultet „Mihajlo Pupin“). Obuke su organizovane na	Neza posle ni mladi iz okolin e Zrenj anina	Ne	92	*	39	0	42,39 %	6.974. 229	5.925.4 29	75.8 07	178.8 26	24,95 %	25,66%	22,03%	

					(poljoprivreda, zanatstvo, turizam i inovativno preduzetništvo), čiji su programi definisani u skladu sa potrebama koje su poslodavci izrazili u pripremnoj fazi projekta (svaki od modula je trajao 10 dana). Nakon završetka obuka, 35 mladih nezaposlenih lica je obavilo tromesečnu radnu praksu u odabranim preduzećima, koja su u pripremnoj fazi projekta iskazala potrebu za određenom vrstom i stepenom kvalifikacije zaposlenih.	ica i Plandište	voza i ishrane					procent zaposlenih odnosi na 73)							
			Stručna praksa					35											
2	Grad Zrenjanin	Zrenjanin, Žitište, Nova Crnja	Obuka za tržište rada	15.05.2015-15.01.2016.	Projekat se sastojao iz dve faze. U prvoj fazi nezaposlene mlade osobe sa teritorije srednjeg Banata prošle su kroz sistem obuka, održanih u instituciji, iz različitih oblasti kao što su: moderna poljoprivreda (primena informaciono-komunikacionih tehnologija u poljoprivredi), zanatstvo i prehrambena industrija, dok je svaki modul sadržao i deo posvećen preduzetništvu mladih. Nakon realizovanih obuka, odabrane su 33 mlade nezaposlene osobe koje su imale	Nezaposleni mladi iz opština Zrenjanin, Žitište i Nova Crnja	18.000 (bruto) uključeni troškovi prevoza i ishrane	78	*	14	0	17,95 % (33 je izabrano od 78 kandidata, tako da se procent zaposlenih odnosi na 78)	3.022.000	2.962.000	27.225	215.857	3,41%	4,52%	3,79%

					priliku da kroz tromesečnu radnu praksu u odabranim preduzećima, koja su u pripremnoj fazi projekta iskazala potrebu za određenom vrstom i stepenom kvalifikacije zaposlenih, teorijski stečena znanja primene u praksi.															
			Stručna praksa					33												
3	Grad Požarevac - GO Kostolac	Kostolac	Obuka za tržište rada	27.04.2015-27.10.2015.	Održana je teorijska i praktična obuka nezaposlenih mladih osoba s ciljem da se prekvalifikuju/dokvalifikuju, odnosno osposobe za rad na poslovima zavarivanja. Prvi deo obuka podrazumevao je upoznavanje mladih sa teorijskom osnovom i metodama zavarivanja i alatom koji se koristi za pripremu zavarivanja (60 časova u instituciji), dok je drugi deo obuka podrazumevao primenu stečenog teorijskog znanja kroz praktičan rad (120 časova - u Tehničkoj školi „Nikola Tesla“ i kod poslodavca za čije je potrebe i na čiji je zahtev obuka i vršena).	Nezaposleni mladi sa teritorije grada Požarevca i GO Kostolac	Ne	39	1	39	0	100,00%	2.587.762	2.476.349	66.353	66.353	2,92%	3,87%	10,57%	
4	Grad Požarevac	Požarevac	Obuka za tržište rada	04.05.2015-04.09.2015.	Projekat je obuhvatao obuku i sertifikaciju mladih osoba u Poljoprivrednoj školi „Sonja Marinković“, koje su se ovom prilikom osposobile za poslove	Mladi sa teritorije grada Požarevca	Ne	24	*	0	0		956.255	605.569	39.844		1,08%			

					aranžiranja biljnog materijala i cveća (30 časova teorijskog i 90 časova praktičnog rada, odnosno 20 radnih dana), kao i za proizvodnju ranog povrća u zatvorenom prostoru (60 časova teorijskog i 80 časova praktičnog rada, odnosno 25 radnih dana).														
5	Opština Kanjiža	Kanjiža	Obuka za preduzetništvo	15.07.2015-15.02.2016.	Projekat je realizovan u dve faze. U prvoj je održana praksa kod poslodavca u gradu Kanjiža, uglavnom u deficitarnim zanimanjima (stolar, armirač, tesar, fasader, zavarivač, automehaničar, mesar, farbar, limar) u trajanju od šest meseci, čiji su polaznici bili učenici završne godine srednje škole u Kanjiži (učenici koji ne žele da nastave svoje obrazovanje nakon stečene stručne spreme), ukupno 7 mladića. U drugoj fazi je održan trening program unutar institucije radi jačanja kapaciteta organizacija civilnog društva koje se bave omladinom, a u cilju promocije i razvoja omladinskog preduzetništva i preduzetničke kulture među mladima u svojim sredinama.	Mladi iz opštine Kanjiža	12.000 (neto) isplaćeno sedmorici mladića polaznicima stručne prakse	10	*	1	0	5,88 %	1.325.650	1.235.650	77.979	1.325.650	1,49%	1,98%	0,27%
			Stručna					7											

			praks a																	
6	Opšti na Rašk a	Rašk a	Obuk a za tržište rada	22.04.2 015- 22.10.2 0015.	Obuka mladih nezaposlenih osoba sa teritorije opštine Raška u kompanijama „Tesla solar“ i „Primat oprema“ kojom su se stekli neophodna znanja i veštine za deficitarno zanimanje zavarivač. U zavisnosti od tipa zavarivanja obuka je trajala od 5 do 32 radna dana po 10 časova dnevno.	Mladi iz opštin e Rašk a	Ne	29	0	8	0	27,59 %	2.734. 183	2.603. 183	94.2 82	341.7 73	3,08%	4,09%	2,17%	
7	Grad Beogr ad	Beogr ad	Obuk a za predu zetništ vo	29.04.2 015- 29.12.2 015.	Projekat se odnosio na razvoj održivog servisa kancelarija za mlade za pospešivanje zapošljivosti i sprovođenje dodatnih obuka na temu: priprema biznis planova, kreativne tehnike razmišljanja, upravljanje inovacijama, facilitacija, vođstvo, kreativno rešavanje problema, kvalitet ideje, razvoj prototipa, test pilotiranje ideje, upravljanje procesima preduzetništva, komunikacije i prezentovanje ideje.	Mladi sa teritori je Beogr ada koji imaju osnov no profes ionaln o znanj e, ali nemaj u prakti čnih znanj a ili predu zetnič kog iskust va	Ne	12 8	*	10	0	7,81 %	3.466. 129	1.720. 000	27.0 79	346.6 13	3,91%	5,18%	2,71%	
8	Udruž enje za demo	Buj anovac ,	Obuk a za tržište rada	01.06.2 015- 31.12.2 015.	Projekat se odvijao u dve faze. Prva, u kojoj su održane stručne obuke iz oblasti	Mlade žene sa teritori	Ne	30	30	9	1	29,03 %	3.445. 960	1.945. 833	114. 865	344.5 96	3,89%	5,15%	2,71%	

	kratiju i građansko obrazovanje <i>Građanske inicijative</i>	Novi Pazar			informativnih tehnologija (izrada veb sajtova), uz angažman profesionalne škole za veb dizajn „Krojačeva škola“. Kurs je trajao ukupno 40 dana (20 dana u Bujanovcu i 20 u Novom Pazaru) po 8 časova dnevno (ukupno 160 časova) tokom kojih su pokriveno teme kao npr: Internet kao medij, serveri i klijenti, itd. Druga faza je bila namenjena sticanju osnovnih znanja i veština o lokalnom aktivizmu. Obuka je realizovana u trajanju od ukupno 20 dana (10 Bujanovac, 10 Novi Pazar).	je Novog Pazara i Bujanovca													
9	<i>Centar za unapređenje preduzetništva mladih</i>	Zlatiborski, Moravički i Raški okrug	Obuka za poljoprivredno preduzetništvo	01.06.2015-31.12.2015.	Obuke mladih održane sa ciljem registrovanja sopstvenog poljoprivrednog gazdinstva i uspostavljanja poljoprivredne proizvodnje. U sklopu projekta održane su radionice u različitim gradovima vezane za proizvodnju maline i drugog bobičastog voća (14 radnih dana), radionice vezane za proizvodnju heljde (7 radnih dana) i radionice vezane za pokretanje sopstvenog biznisa u funkciji ruralnog razvoja (7 radnih dana).	Mladi iz ruralnih sredina Zlatiborskog, Moravičkog i Raškog okruga	Ne	300	*	0	0		2.837.097	1.389.020	9.457		3,20%		
10	<i>Beogradska</i>	Beogr	Stručna	01.06.2015-	Projekat je obuhvatao obradu pristiglih CV-ija	Nezaposle	7.000	30	20	10	0	33,33%	3.499.890	1.919.000	116.663	349.989	3,95%	5,23%	2,71%

	otvorena škola	ad i nacionalna pokrivenost	praksa	31.01.2016.	nezaposlenih mladih osoba putem veb platforme nakon čega je izvršena selekcija i sa najboljima od njih potpisan ugovor o sprovođenju četvoromesečne radne prakse kod poslodavaca.	ni visok oobrazovan i mladi ljudi bez radnog iskustva iz Srbije (prednost imali bivši stipendisti Fonda za mlade talente Republike Srbije)													
11	Pokret za evropski razvoj obrazovanja	Beograd i nacionalna pokrivenost	Obuka za tržište rada	15.05.2015-15.01.2016.	U okviru projekta organizovana je i realizovana dvodnevna obuka za 100 kandidata u Beogradu u tri grupe na temu standardnih, ali i novih metoda i tehnika u obrazovanju, koje se primenjuju u svakodnevnom radu prosvetnih radnika. Pored direktne obuke organizovana je i obuka putem onlajn platforme za još 24 mlade osobe. Nakon obuka, 10 osoba je sklopilo ugovor o pohađanju radne prakse.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	124	95	11	0	8,87% (10 je izabrano od 124 kandidata, tako da se procenat zaposlenih odnosi na 124)	4.743.610	3.201.840	35.400	431.237	5,35%	7,10%	2,98%

			Stručna praksa					10											
12	Udruženje LoveFest Vrnjačka Banja	Vrnjačka Banja i nacionalna pokrivnost (informisano preko 100.000 mladih posetilaca „LoveFesta“)	Obuka za aktivno traženje posla i obuka za preduzetništvo	01.06.2015-31.12.2015.	Realizovano 4 tipa obuka za zapošljavanje i samozapošljavanje: (1) priprema za intervju za posao; (2) prilagođavanje radnom okruženju; (3) preduzetništvo i biznis planovi; (4) pružanje specijalizovanih turističkih usluga. Obuke su održane od strane Fakulteta organizacionih nauka u Beogradu i njihovi polaznici su uglavnom osposobljeni da se zaposle/otvore firmu iz oblasti ugostiteljstva.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	50	25	34	3	74,00 %	2.528.520	1.459.950	50.570	68.338	2,85%	3,87%	10,03 %
13	Udruženje eBusiness Club	Lapovo, Batočini i Kragujevac	Obuka za preduzetništvo	15.05.2015-31.12.2015.	U okviru projekta kreirana je internet platforma za edukaciju o preduzetništvu. Pored ovoga sprovedene su i konkretne obuke na kojima su 60 učesnika u Lapovu, Batočini i Kragujevcu (po 20 u svakom gradu) u kabinetima za	Učenici i nezaposlene mlade osobe	Ne	60	*	1	0	1,67 %	883.864	508.000	14.731	883.864	1,00%	1,32%	0,27%

					informatiku pratili treninge i radili prve programske kodove. Nakon selekcije, 20 najboljih polaznika obučeno je veštinama preduzetništva i marketinga.															
14	Dostignuća mladih u Srbiji	Nacionalna pokrivnost	Obuka za inovativne proizvode (učenička kompanija)	15.05.2015-31.01.2016.	Projekat se zasnivao na organizovanju nacionalnog takmičenja „Učeničkih kompanija“, na kojem su učenici sa svojim mentorima simulirali poslovanje preduzetničke radnje.	Učenici	Ne	420	*	0	0		3.224.199	2.830.214	7.677			3,64%		
15	Udruženje Nova vizija	Prijepolje	Obuka za poljoprivredno preduzetništvo	20.05.2015-20.12.2015.	Projekat je obuhvatao organizovanje 5 dvodnevni seminara o tehnologiji proizvodnje jagodičastog voća za 20 mladih osoba (11 učesnika koji su planirali da pokrenu proizvodnju jagodičastog voća i koji će dobiti subvencije u vidu sadnica; 9 učesnika koji su ranije pokrenuli proizvodnju, ali planiraju proširenje zasada sa novim sortama jagodičastog voća). Seminari su realizovani u prostorijama Kancelarije za mlade u Prijepolju.	Mladi u ruralnim krajevima opštine Prijepolje	Sadnim materijal u vrednosti od 40.000 koji je dobila svaka od 11 mladih osoba	20	*	0	11	55,00%	1.299.379	889.145	64.969	118.125	1,47%	1,94%	2,98%	
16	Serbian Venture	Univerziteti	Obuka za preduzetništvo	15.05.2015-15.12.2015.	Osnova svrha projekta bila je podsticanje mladih da se bave preduzetništvom kroz	Studenti i postdiplomci	Ne	847	*	0	10	1,18%	3.594.629	2.065.000	4.244	359.463	4,05%	5,38%	2,71%	

	Network	gradovi u Srbiji - Beograd, Niš, Novi Sad, Kragujevac	tvo		kreiranje obrazovnih programa i razvoj inovativnih alata. U prvom krugu mlade osobe su prošle onlajn obuku, nakon čega je izvršena selekcija za drugi krug u kome su kombinovane onlajn obuka i obuka u radionicama. U trećem krugu, najužem broju mladih dodeljeni su mentori, stručnjaci i iskusni preduzetnici sa kojima su oni radili na planiranju biznis ideja	i iz univerzitetskih gradova u Srbiji													
17	PROAKTIV	Niš, Prokuplje, Kruševac	Obuka za preduzetništvo	01.06.2015-31.12.2015.	U okviru projekta organizovana su dva programa unutar institucije. Prvi program treninga kreiran je na način da se kroz direktan rad i treninge jačaju kapaciteti 15 mladih preduzetnika – korisnika „Deli centra“, 12 dana u 6 oblasti: preduzetništvo, samozapošljavanje, finansijsko poslovanje, izrada biznis planova, marketing i prodaja i konkurentna prednost na tržištu. Drugi program se odnosio na 30 novih praktikanata (2 ciklusa od po 15), kojima je nakon završetka prvog programa dodeljen mentorski rad „1 na 1“ gde je svaki od praktikanta dobijao svog preduzetnika-mentora. Zadatak mentora je bio da „vodi“ praktikanta kroz sve faze razvoja	Mladi zainteresovani za pokretanje kompanija u okviru delovanja kreativnih industrija iz Prokuplja, Kruševca i Niša	Ne	15	*	0	12	40,00 % (u odnosu na 30, jer se 15 odnosi na jačanje kapaciteta postojećih preduzetnika)	2.273.496	1.242.898	50.522	189.458	2,56%	3,40%	3,25%

					kompanije i da praktikantu dodeli konkretne dužnosti i zadatke koje potom prati i ocenjuje.																
			Stručna praksa					30													
18	Udruženje INA	Beograd	Obuka za tržište rada	15.05.2015-15.12.2015.	Projekat se zasnivao na obukama koje su sprovedene u 2 kruga nezavisno od strane akreditovane školske ustanove. Obučeno je 50 polaznika (2 grupe po 25 polaznika) za zanimanja tesar - 15, zidar - 20 i armirač - 15. Teorijska i praktična obuka su trajale dva meseca po krugu.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	50	0	14	0	28,00%	2.184.181	1.348.000	43.684	156.013	2,46%	3,27%	3,79%		
19	Omladina Jazas a Novi Sad	Novi Sad	Obuka za tržište rada	01.08.2015-01.03.2016.	Projekat se odnosi na kreiranje omladinskih novina „Click, click, boom“, za čije potrebe su organizovane obuke za novinara, marketing i menadžment tim, grafički tim i tim za distribuciju i izdavanje novina.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	68	*	49	0	72,06%	3.726.452	2.071.418	54.801	76.050	4,20%	5,57%	13,28%		
20	Centar Inventiva	Beograd, Niš, Vranje, Varvarin, Čačak	Obuka za tržište rada	25.08.2015-25.12.2015.	Projekat se odnosio na unapređenje strukture karijernog vođenja i savetovanja i ojačavanje kapaciteta za karijerno i vršnjačko savetovanje u 5 lokalnih zajednica (Zvezdara – Beograd, Niš – gradska Kancelarija za mlade (KZM), Vranje, Čačak, Varvarin) uspostavljanjem 5 novih karijernih info centra,	Studenti i nezaposlene mlade osobe	Ne	112	*	0	0		999.959	603.459	8.000		1,13%				

					čime su KZM postale prepoznatljivo mesto u lokalnoj zajednici za karijerno informisanje. Održane su obuke i priprema koordinatora i članova servisa za uspostavljanje i razvijanje karijernih informacionih centara i jačanje njihovih kompetencija. Pored obuka, 13 studenata društveno-humanističkih nauka (psihologija, andragogija, pedagogija) je realizovalo stručnu praksu u KZM i Centru Inventiva i pokazalo motivaciju da nastave sa praksom i nakon završetka projekta.														
			Stručna praksa					13											
21	IMPA KT HAB Beograd	Beograd	Obuka za preduzetništvo	20.07.2015-31.03.2016.	Na početku samog programa održana je velika radionica na osnovu koje je izabrano 15 mladih osoba da učestvuje u „Biznis laboratoriji“. Koncept obuke se sastojao iz intenzivne saradnje mladih sa mentorima u periodu od 8 nedelja (3-7 časova nedeljno). Tom prilikom su mladi bili upoznati sa konceptom preduzetništva i ukazana im je mogućnost da učestvuju u simulacijama realnog poslovanja preduzeća.	Učeni ci, stude nti i nezap oslen e mlade osobe	Ne	15	6	0	0		1.001. 325	679.51 5	66.7 55			1,13%	

2 2	Udruženje za razvoj tehnološkog preduzetništva ICT Hub	Beograd	Obuka za preduzetništvo	15.08.2015-15.03.2016.	U okviru projekta održana su dva tipa trening programa. Prvi je program obuka namenjen podršci razvoju preduzetničkih aktivnosti iz oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, koji je pohađalo 53 studenta završne godine tehnoloških fakulteta. Ovaj tip obuka je trajao 6 meseci tokom kojih su mentori držali predavanja i konsultacije sa mladima u prostorijama institucije (2x180 minuta nedeljno). Drugi program je bila „Škola poslovnog iskustva iz prve ruke“, koju su pohađala 42 studenta početne godine tehnoloških fakulteta. Obuke su održavane 8 radnih dana u toku 2 meseca, a predavači su bili uspešni mladi preduzetnici.	Studenti tehnoloških fakulteta	25.000 (ukupan iznos za učešće u prvom tipu programa - 53 učenika)	95	*	0	4	4,21%	2.595.824	1.429.963	27.324	648.956	2,93%	3,88%	1,08%
2 3	Građanska čitaonica Liberaf	Užice	Obuka za preduzetništvo	20.07.2015-20.02.2016.	Projekat se odnosio na formiranje „START(ME)UP inkubatora“ u okviru koga je opremljen poslovni prostor koji je stavljen na raspolaganje potencijalnim mladim preduzetnicima. Pored besplatnog poslovnog prostora u prvih 6 meseci, mladi preduzetnici su dobijali svoje mentore sa kojima su obavljali konsultacije i po potrebi prolazili	Nezaposleni mladi	Ne	9	*	0	2	22,22%	1.535.373	1.159.367	170.597	767.687	1,73%	2,30%	0,54%

					obuku iz različitih preduzetničkih veština. Tokom programa preduzetnicima je omogućeno i besplatno korišćenje seta inkubatorskih usluga (računovodstvene, pravne, hosting i druge usluge). Nakon završetka obuke i isteka perioda od 6 meseci, preduzetnicima je omogućen zakup poslovnog prostora po subvencionisanim cenama.														
24	Udruženje SOMBORSKOMLADINSKIBOOM	Sombor	Obuka za aktivno traženje posla i obuka za preduzetništvo	01.08.2015-19.02.2016.	U okviru projekta realizovan je niz različitih obuka. Trodnevnu obuku za aktivno traženje posla prošlo je 13 mladih iz Zapadnobačkog okruga tokom koje su stekli veštine pisanja CV-ija i motivacionog i propratnog pisma, komunikacijske veštine u poslovnom kontekstu sa naglaskom na intervju za posao, a upoznati su i sa različitim načinima aktivnog traženja posla. Nakon ove obuke, 4 učesnika je zaposleno, a jedan učesnik je primljen na stručnu praksu. Ukupno 15 mladih iz zapadnobačkog okruga prošlo je trodnevnu obuku iz oblasti preduzetništva tokom koje su stekli određena znanja i veštine za pokretanje sopstvenog	Nezaposleni mladi iz Zapadnobačkog okruga	Ne	27	*	9	2	39,29%	2.101.680	1.120.418	75.060	191.062	2,37%	3,14%	2,98%

					biznisa. Nakon ove obuke, jedna osoba se zaposlila, dve su započele sopstveni biznis. Oformljen je Karijerni info kutak u okviru koga je pokrenuta fejsbuk stranica u cilju podrške prilikom apliciranja za posao. Pomoć je ovim putem potražilo preko 30 mladih, dok je jedna osoba zaposlena koristeću samo usluge karijernog kutka bez učešća u ostalim aktivnostima projekta. Organizovan je i sajam zapošljavanja na kojem su 3 mlade osobe dobile posao.															
			Stručna praksa					1												
25	Razvojni biznis centar Kragujevac	Kragujevac	Obuka za tržište rada	01.08.2015-29.02.2016.	Projekat se odnosi na održavanje obuka iz oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, i to specijalističkih obuka za Android (5 polaznika) i iOS operativne sisteme (5 polaznika), kao i obuku za uobičajne web aplikacije (10 polaznika). Obuka za iOS obavljala se u prostorijama jedne od članica IKT klastera, dok je obuka za Android i web aplikacije održana u instituciji. Obuka za svaki od 3 programa trajala je 56 sati (7 sati x 8 nedelja). Po završetku obuka, 9 najboljih polaznika je imalo	Nezaposleni mladi iz okoline Kragujevca	Ne	20	*	7	1	26,67 %	1.105.431	643.400	36.848	138.179	1,25%	1,65%	2,17%	

					priliku da pohađa stručnu praksu od 45 dana u nekoj od kompanija članica IKT klastera.														
			Stručna praksa				10												
26	TAKO COOL!	Bečej	Obuka za aktivno traženje posla, obuka za preduzetništvo i obuka za tržište rada	20.06.2015-31.03.2016.	Projekat se sastojao iz niza edukativnih aktivnosti i obuka. Najznačajnije i najkonkretnije među njima su: tri tipa obuke iz oblasti „Komunikacija, javni nastup i asertivno poslovno komuniciranje“ na mađarskom i srpskom jeziku na teritoriji opština Bečej i Novi Bečej (52 polaznika); dve obuke tipa „Aktivno traženje posla“ na mađarskom i srpskom jeziku na teritoriji opštine Novi Bečej (37 polaznika); dve dvojezične obuke za pokretanje sopstvenog biznisa na teritoriji opštine Bečej i Novi Bečej (26 polaznika), kao i škola jezika sredine „Učimo zajedno“, gde je 25 mladih polaznika učilo mađarski jezik. Pored ovoga realizovane su i specifične obuke za rad na hidrauličnim mašinama, cnc mašinama, alarmima i kamerama za potrebe poznatih poslodavaca iz Bečeja, kao i stručna praksa u okviru <i>Job shadowing</i> programa.	Nezaposleni mladi sa teritorije opština Bečej i Novi Bečej	Ne	335	*	15	0	4,29%	1.987.816	1.328.554	5.679	132.521	2,24%	2,97%	4,07%

			Stručna praksa					15												
27	Udruženje PIRG OS	Pirotski	Obuka za preduzetništvo	01.08.2015-31.03.2016.	Projekat se odnosio na dva tipa aktivnosti. Prvo, organizovano je 20 jednodnevnih trening seminara iz oblasti preduzetništva koji su bili sastavljeni od bazičnog i naprednog kursa i koji su održani u instituciji. Nakon ove aktivnosti, sprovedena je i jednomesečna stručna praksa putem <i>Job shadowing</i> programa, koja je uključivala najboljih 20 mladih koji su prethodno završili obuku opisanu u prvoj aktivnosti. Na taj način je polaznicima pružena prilika da se uključe u svakodnevni posao menadžera, PR stručnjaka i individualnog preduzetnika i tako steknu praktična znanja.	Nezaposleni mladi iz opština Pirotskog okruga	Ne	76	*	13	0	14,13 %	353.615	191.120	3.844	27.201	0,40%	0,53%	3,52%	
			Stručna praksa					16												
28	Forum mladih sa invaliditetom	Beograd, Niš, Novi Sad	Obuka za aktivno traženje posla, obuka za tržište rada i obuka	01.06.2015-31.12.2015.	Projekat se sastojao iz niza aktivnosti. Najpre su organizovane 3 jednodnevne info sesije kako bi se mlade osobe sa invaliditetom upoznale sa svojim pravima i mogućnostima za traženje posla na tržištu rada. Zatim su realizovana 3	Mlade osobe sa invaliditetom	Ne	43	*	9	0	20,93 %	1.228.343	749.700	28.566	136.483	1,38%	1,84%	2,44%	

			za preduzetništvo		petodnevna edukativna programa u 3 grada sa 43 mladih sa invaliditetom (od čega je 31 žena), koji se sastojao iz dva segmenta: prvi za korisnike koji žele da se zaposle na otvorenom tržištu rada, a drugi za korisnike koji se usmeravaju ka samozapošljavanju. Nakon toga, kreirani su uslovi za realizaciju radne prakse mladih sa invaliditetom u kompanijama sa kojima su potpisani Memorandumi o saradnji. Tom prilikom 32 mladih je prošlo proces selekcije za koje se u budućnosti očekuje zapošljavanje većeg broja polaznika.														
			Stručna praksa					32											
29	Centar za razvoj ideja	Beograd	Obuka za poljoprivredno preduzetništvo	15.05.2015-15.12.2015.	Projektom je planirana edukacija mladih iz oblasti preduzetništva i njihovo osnaživanje za pokretanje sopstvenog biznisa, posebno iz oblasti organske proizvodnje povrća. Tom prilikom sertifikovana institucija je održala 8 celodnevnih teorijskih i praktičnih obuka za organsku proizvodnju povrća i 4 celodnevne radionice na temu preduzetništva i pokretanja sopstvenog biznisa.	Nezaposlene mlade osobe	Ne	15	*	0	12	80,00 %	1.290.805	718.514	86.054	107.567	1,46%	1,93%	3,25%

30	UG iSerbia	Beograd nacionalna pokrivost	Obuka za preduzetništvo	15.06.2015- 15.03.2016.	<p>Projekat se paralelno sprovodio na dve projektne linije nakon čega su se u drugoj fazi učesnici obe projektne linije spojili u mentorske grupe i u skladu sa tim počeli da primenjuju znanja stečena u prvoj fazi. Prva linija su bili nezaposleni mladi (72 polaznika) koji su prvo pohađali kurs preduzetništva u instituciji, nakon čega su raspoređivani na dalje usavršavanje u zavisnosti od ličnih preferencija i rezultata na prvom kursu. Dodatna znanja koja su mogli da steknu bila su iz sledećih oblasti: izrada sajtova, internet marketing, izrada android aplikacije ili socijalno preduzetništvo. Drugu liniju su činili mladi preduzetnici (28), za koje je ovom prilikom kreirana mreža podrške kako bi se oni osnažili i u drugoj fazi mentorisali učesnike prve linije konceptom „preduzetnici anđeli“.</p>	Nezaposlene mlade osobe	Ne	72	*	17	12	40,28 %	1.400. 000	13.550 .000	19.4 44	48.27 6	1,58%	2,09%	7,86%
----	---------------	------------------------------------	----------------------------	----------------------------	---	-------------------------------	----	----	---	----	----	------------	---------------	----------------	------------	------------	-------	-------	-------

3 1	Evropski omladinski centar	Beograd	Obuka za tržište rada i obuka za preduzetništvo	15.05.2015-15.12.2015.	Projekat se sastojao iz dve grupe aktivnosti. Prve su se odnosile na promociju preduzetništva prevashodno učenicima srednjih škola. Za tu priliku je održano 25 radionica u domovima srednjih škola širom Srbije, čime je preko 1.000 mladih steklo orijentaciju o pojmovima preduzetništva, koracima koje treba preduzeti pri započinjanju sopstvenog biznisa i kako se pripremiti za intervju sa poslodavcem. Druga grupa aktivnosti odnosila se na sklapanje dogovora o saradnji sa kompanijama koje odobravaju popuste uz Evropsku omladinsku karticu u vezi sa izvođenjem stručne prakse. Ovom prilikom je obezbeđeno 27 pozicija u 18 firmi u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Pirotu, ali je realizovana 21 praksa.	Nezaposlene mlade osobe korisnici Evropske omladinske kartice i učenici srednjih škola	Ne	1.000	*	0	0	1.982.715	1.147.805	1.946	2,24%		
3 2	OMLADINSKI EDUKATIVNI CENTAR	U opština Nišavskog, Jablaničko	Obuka za inovativne proizvode (učenička kompanija)	01.08.2015-29.02.2016.	Projekat se bavio osnaživanjem mladih za preduzetništvo kroz učeničke kompanije i obukama učenika za organsku proizvodnju koji su nakon toga, u sklopu projekta, proizveli kompot, začinsko bilje, semensko bilje za	Učenici srednjih škola	Ne	100	*	0	0	2.238.506	1.279.394	22.385	2,52%		

		g, Topličkog, Pčinjskog, Zajedničkog i Pirotskog okruga			cveće i povrće, koje je namenjeno tržišnoj prodaji.													
33	Udruženje Omladinski centar Zajedno stvaramo...	Niš, Leskovac, Piroto, Vranje, Zaječar	Obuka za preduzetništvo	15.06.2015-25.01.2016.	Projekat se odnosio na povećanje zapošljivosti mladih kroz neformalno preduzetničko obrazovanje i povezivanje sa privatnim sektorom, razvoj njihovih ideja i preduzetničkog duha i podršku u povezivanju sa kompanijama u cilju realizacije stručne prakse. Tom prilikom sprovedene su dve vrste obuka: 1. vršnjački edukatori/promoteri o omladinskoj politici i zapošljivosti mladih (8 učenika i 12 učenica srednjih škola); 2. o osnovama preduzetništva i menadžmenta (40 nezaposlenih muškaraca i 60 nezaposlenih žena). Po završetku obuke o osnovama preduzetništva i menadžmenta, odabrano je 20	Nezaposlene mlade osobe i učenici srednjih škola	Ne	120	72	0	0	3.395.994	1.875.097	28.300	3,83%			

					kandidata, koji su pohađali dalje obuke o preduzetništvu nakon čega su imali priliku da sarađuju sa mentorima i iskusnim preduzetnicima.															
34	Udruženje Vera ljubav nada Novi Sad	Šajkaš	Obuka za tržište rada	10.08.2015-10.03.2016.	Projekat se odnosio na formiranje i puštanje u rad socijalnog preduzeća SODARA FILIPUS koje će poslovati na tržištu. Pored segmenta koji se odnosio na renoviranje i opremanje objekta, održavani su i raznovrsni treninzi za 30 osoba sa invaliditetom: motivacioni (224 časa), obuka iz preduzetništva (64 časa), trening za rad u realnom okruženju održan u sodadžijskim radnjama (4 meseca po 12 sati nedeljno, ukupno 192 sata - majstor koji je izvodio obuku plaćen 14.400 mesečno u bruto iznosu).	Mladi sa smetnjama u razvoju (osobe sa invaliditetom) i mladi koji izlaze iz sistema socijalne zaštite	Ne	30	*	0	0		5.200.000	4.085.430	173.333			5,86%		
35	Timočki omladinski centar	Zaječar	Obuka za preduzetništvo	03.08.2015-03.03.2016.	Projekat je nastavak projekta „Pomak“, koji je ranije realizovan u saradnji sa MOS. Suština projekta se zasniva na transformaciji organizacija civilnog društva u efikasne, efektivne i samoodržive organizacije koje bi kroz kreativno preduzetništvo na	Nezaposlene mlade osobe	Ne	11	*	5	0	45,45%	4.286.214	2.803.282	389.656	857.243	4,83%	6,41%	1,36%	

					<p>direktan način trebalo da doprinesu lokalnom ekonomskom razvoju i zapošljavanju mladih. U prvoj fazi projekta odabrano je 10 OCD koje su prošle trodnevni trening na kome su imale prilike da iskažu i razmene svoje biznis ideje. Nakon treniga odabrano je 5 organizacija koje su zajedno sa TOC prošle kroz proces transformacije. Organizacije su tom prilikom dobile dalja uputstva oko pisanja biznis plana, strateškog plana i transformacije sa svojim savetnicima/konsultantima.</p>														
36	Evropski pokret u Srbiji - lokalno veće Leskovac	Leskovac	Obuka za preduzetništvo	20.08.2015-31.03.2016.	<p>U sklopu projekta održana su dva tipa obuka i stručna praksa. Održano je 10 tročasovnih radionica preduzetničke obuke u sklopu programa „Zakorači ka svom biznisu“, na kojima je svaki od polaznika dobio po 30 sati obuke. Realizovan je i ciklus od 8 tročasovnih radionica sa ukupno 24 sata obuke u sklopu programa „Podeli svoje znanje sa mladima“, čime je aktiviran regionalni mentorski potencijal. Pored ovoga, sklopljeni su ugovori o obavljanju šestonedeljne stručne prakse, pre čega su</p>	Nezaposleni mladi uzrasta od 19 do 30 godina sa potencijalom za pokretanje sopstvenog biznisa i koji se nalaze na evidenciji	Ne	26	*	10	0	24,39 %	2.599.635	1.632.985	63.406	259.964	2,93%	3,89%	2,71%

					polaznici odslušali 3 predviđena teorijska dvočasovna predavanja. Na ime stručne prakse, poslodavcima je plaćeno 5.000 dinara po kandidatu.	nciji NSZ-filijala Leskovac														
			Stručna praksa					15												
37	Studentska unija Elektrotehničkog fakulteta	Beograd	Obuka za tržište rada i obuka za preduzetništvo	15.09.2015-15.03.2016.	Projektom je ponuđeno rešenje da u toku studija studenti steknu znanja i veštine koje će biti operativno primenjive u praksi, tako da poslodavci mogu odmah da ih uključe u proces rada i stvaranja dodatne vrednosti. Tom prilikom su na fakultetu održane po 4 radionice mesečno sa grupom od 15-25 studenata u oblasti komunikacije, liderstva, self-brandinga, standardizacije, unapređenja veština za promociju i prezentaciju, izrade predloga projekata i biznis planova. Pored ovoga, organizovana su i 1-2 predavanja mesečno na kojima je, uključujući i prethodno pomenute radionice, učestvovalo oko 1.600 studenata. Paralelno sa ovim organizovan je i program praksi i mentorstva.	Za predavanja i obuke studenti, za praksu i grantove apsolutno i nezaposleni mladi	Ne	1.605	*	5	0	0,31%	1.974.425	1.138.143	1.230	394.885	2,23%	2,95%	1,36%	

Ne postoje podaci ili su oni nepotpuni

10. VODIČ ZA FOKUS GRUPE SA KORISNICIMA MERA MOS

Naziv vežbe i trajanje	
<p>Uputstvo moderatora</p> <p>3 minuta</p>	<p>Tema fokus grupe, trajanje fokus grupe, pravila fokus grupe</p> <p>Dobar dan, dobrodošli na Ekonomski fakultet u Beogradu. Ja sam Galjina Ognjanov i danas ću sa vama razgovarati na temu nezaposlenosti mladih i podrške (obuka/prilika za sticanje radnog iskustva, informacija o poslodavcima) koju treba da dobiju od raznih institucija i organizacija. Vi ste i sami prošli određene obuke/stručne prakse – zato ste i pozvani da o tome danas razgovaramo. Važno je napomenuti da je ovo zajednički razgovor u kojem treba svi ravnopravno da učestvujete, da kažete svoje mišljenje. Možete da se složite i ne složite sa mnom i sa ostalim učesnicima, jer će mi mnogo značiti vaša potpuna iskrenost i vaše lično mišljenje. Dakle, nema tačnih i netačnih odgovora, sve što mislite slobodno i recite.</p> <p>Razgovor će trajati najviše 1-2h. Snima se, pa vas molim da ne govorite uglas, već jedan po jedan kako bih ja kasnije mogla da čujem šta ste rekli. Snimak je isključivo za mene i niko drugi neće imati prava da ga čuje.</p> <p>I na kraju, molim vas da isključite mobilne telefone kako nas ne bi ometali prilikom razgovora.</p>
<p>Upoznavanje učesnika</p> <p>7 minuta</p>	<p>Predstavljanje učesnika</p> <p>Ime i prezime,</p> <p>odakle dolaze</p> <p>koju vrstu obuke/stručne prakse su prošli</p> <p>da li su se u međuvremenu zaposlili</p>

<p>Nezaposlenost mladih</p> <p>10 minuta</p>	<p>Koji su problem s kojima se suočavaju mladi nezaposleni?</p> <p>S kojim problemom ste se vi suočili kada ste završili školu i počeli da tražite posao?</p> <p>Šta mislite, da li biste u traženju posla mogli da se snađete potpuno sami ili vam je potrebna pomoć drugih (pre svega institucija poput NSZ, agencija za zapošljavanje, kancelarija za mlade, organizacija civilnog društva i slično)?</p> <p>Da li ste se obratili NSZ (da li ste se prijavili na birou za zapošljavanje)? Zašto?</p> <p>Koliko je za vas važna NSZ? Šta mislite da oni treba da urade za vas?</p> <p>Da li ste od NSZ dobili nešto konkretno? Šta?</p> <p>Da li imate individualni plan zapošljavanja? Šta u njemu piše? Šta radite kako biste sproveli planirane aktivnosti?</p> <p>Da li ste prošli neku obuku/stručnu praksu koju organizuje NSZ? Zašto?</p>
<p>Traženje posla</p> <p>10 minuta</p>	<p>Šta mlada nezaposlena osoba treba da učini kako bi lakše pronašla posao? Šta ste vi konkretno učinili?</p> <p>Kako ste saznali za ovu obuku za tržište rada/preduzetništvo/stručnu praksu/obuku za traženje posla koju ste prošli preko organizacije koja vas je kontaktirala?</p> <p>Zašto ste se prijavili za tu obuku/stručnu praksu?</p>
<p>Proces selekcije mladih za konkretnu meru:</p> <p>obuka za tržište rada/preduzetništvo/stručnu praksu/obuku za aktivno traženje posla?</p> <p>10 minuta</p>	<p>Kada ste se prijavili, da li ste morali da prođete neki proces selekcije? Koliko je bilo kandidata? Više ili manje od broja slobodnih mesta?</p> <p>Da li je neko razgovarao s vama, procenjivao da li je ta obuka dobra za vas? Da li ste morali da donesete neka dokumenta, idete na razgovor, radite neki pisani test?</p> <p>Šta mislite zašto su odabrali baš vas? Šta je bio razlog da organizacija koja vas je uputila na današnji razgovor ne izabere ostale mlade koji su takođe konkurisali za ovu obuku/stručnu praksu?</p>

<p>Motivi mladih za konkretnu meru?</p> <p>10 minuta</p>	<p>Šta ste očekivali od obuke?</p> <p>Zašto ste odabrali baš tu obuku? Baš tu organizaciju?</p> <p>Zašto niste potražili sličnu obuku preko NSZ ili preko nekih privatnih škola, agencija za zapošljavanje, na primer?</p>
<p>Zadovoljstvo obukom</p> <p>10 minuta</p>	<p>Da li ste dobili to što ste očekivali?</p> <p>Navedite prednosti i nedostatke obuke/stručne prakse koju ste prošli.</p> <p>Da li biste i drugim mladim nezaposlenim licima (svojim prijateljima, sestrama, braći, poznanicima, svima koji vas pitaju) preporučili da prođu istu vrstu obuke/stručne prakse kod organizacije kod koje ste vi to učinili? Zašto?</p>
<p>Projektivna tehnika – opišite mladu osobu koja je prošla obuku za tržište rada/preduzetništvo/stručnu praksu/aktivno traženje posla</p> <p>10 minuta</p>	<p>Opišite kako izgleda mlada osoba koja je prošla obuku – lične osobine, interesovanja, stav, fizički izgled (individualna vežba)</p> <p>Grupna diskusija na osnovu napisanih osobina – kako bismo opisali mladu osobu koja je prošla obuku?</p>
<p>Korisnost obuke/stručne prakse</p> <p>10 minuta</p>	<p>Na skali od jedan do pet, kao u školi, kako biste ocenili korist od obuke koju ste prošli? Da li vam je bilo korisno? Zašto?</p> <p>Da li vam je učestvovanje u ovoj obuci pomoglo da pronađete posao? Da li vam može pomoći u budućem traženju posla? Zašto?</p> <p>Da li se sada osećate spremnim da samostalno tražite posao? Da razgovarate s poslodavcima? Da pokrenete sopstveni biznis? Zašto?</p>
<p>Podrška mladima da lakše pronađu posao?</p> <p>10 minuta</p>	<p>Da li je obuka poput one koju ste vi prošli dovoljna podrška zapošljavanju mladih? Zašto? Šta još nedostaje mladima? Kako im možemo pomoći?</p> <p>Koje sve organizacije treba da pružaju ovakve obuke/stručne prakse mladima? Da li je to pre svega posao NSZ ili kancelarija za mlade, organizacija civilnog društva, jedinica lokalne samouprave? Da li biste se vi pre obratili NSZ ili kancelarijama za mlade/ organizacijama civilnog društva? Zašto?</p>

11. SPISAK UČESNIKA FOKUS GRUPA

FOKUS GRUPA 1: Obuka za tržište rada Datum održavanja: 1. jun 2016. u 12h
Organizacija
Omladinska kulturna organizacija Mladenovac
Grad Zrenjanin
Grad Požarevac
Pokret za evropski razvoj obrazovanja – Pero
Grad Pančevo

FOKUS GRUPA 2: Obuka za preduzetništvo i inovativne proizvode Datum održavanja: 1. jun 2016. u 14h
Organizacija
Udruženje Pirog – Pirot
Omladinski edukativni centar
Dostignuća mladih u Srbiji
UG iSerbia
Serbian Venture Network

FOKUS GRUPA 3: Stručna praksa Datum održavanja: 2. jun 2016. u 12h
Organizacija
Građanska čitaonica Libergraf – Užice
Studentska unija Elektrotehničkog fakulteta Beograd
Proaktiv
Evropski pokret u Srbiji – Leskovac
Aktivizam mladih Ivanjica
Centar Inventiva

FOKUS GRUPA 4: Obuka za aktivno traženje posla Datum održavanja: 2. jun 2016. u 14h
Organizacija
Somborski omladinski BOOM
Bečejsko udruženje mladih